

ნათია კენჭიაშვილი

ტროპი პართულ მჭევრმეტყველებასი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
თეორიული და გამოყენებითი ენათმეცნიერების
სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი

ნათია კენჭიაშვილი

ტროპი ქართულ
მჭევრმეტყველებაში

„მერიდიანი“
თბილისი • 2021

წინამდებარე მონოგრაფია მომზადდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის თეორიული და გამოყენებითი ენათმეცნიერების სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში. წიგნი ეფუძნება დისერტაციას სახელწოდებით – „ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების ლინგვისტური ანალიზი: ტროპის სახეები“. ნაშრომი განკუთვნილია ფილოლოგების და, სახელდობრ, როგორც ენათმეცნიერებისა და ლიტერატურათმცოდნეების წრისთვის, ისე საკითხით დაინტერესებული ფართო აუდიტორიისთვის.

რედაქტორი: პროფ. თინათინ ბოლქვაძე

რეცენზენტები: პროფ. ირმა რატიანი
დოქტ. სოფიკო დარასელია

ქართული ტექსტის
კორექტორი: გიორგი ამირანაშვილი

ინგლისური ტექსტის
კორექტორი: ქეთევან იმედაშვილი

ტექნიკური რედაქტორი: თამარ სტეფანაძე

© ნათია კენჭიაშვილი

გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2021

ISBN 978-9941-34-060-4

IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES
INSTITUTE OF THEORETICAL AND APPLIED LINGUISTICS

NATIA KENTCHLASHVILI

TROPES IN GEORGIAN
RHETORIC

MERIDIANI
TBILISI • 2021

The monograph has been prepared at the Institute of Theoretical and Applied Linguistics at the Faculty of Humanities of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. The book is based on the doctoral dissertation: “*Linguistic Analysis of the Georgian Rhetoric Texts: Types of Tropes*”. The publication is addressed to philologists and, namely, for a circle of both linguists and literary critics, as well as to wider audience interested in the issue.

Editor: Prof. **Tinatin Bolkvadze**

Reviewers: Prof. **Irma Ratiani**
Dr. **Sophiko Daraselia**

Georgian Language
Proofreader: **Giorgi Amiranashvili**

English Language
Proofreader: **Ketevan Imedashvili**

Technical Editor: **Tamar Stepnadze**

© Natia Kentchiashvili

“Meridiani” Publishers, 2021

ედვინება აკად. თამაზ გამყრელიძის ხსოვნას

In Memoriam of Acad. Thomas V. Gamkrelidze

შინაარსი

სქემები	XIII
დიაგრამები	XIII
სურათები	XIV
დანართები	XIV
შემოკლებები	XVII
რედაქტორის წინასიტყვაობა.....	XVIII
ავტორისგან	XXIII
შესავალი	1
1. თემის აქტუალობა და სიახლე.....	1
2. საკითხის კვლევის ისტორია.....	2
3. კვლევის საგანი	5
4. კვლევის მეთოდოლოგია	6
5. საკვლევი ტექსტები	8
6. კვლევის მიზანი და ამოცანა	9
7. ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება	12
8. ნაშრომის სტრუქტურა	12
თავი I. ქართული მჭევრმეტყველების შესწავლის თეორიული წანამძღვრები.....	16
1. ზოგადი მიმოხილვა	16
1.1. რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოები	17
1.2. ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორია	26
1.3. რიტორიკის თანამედროვე თეორიები.....	32
1.4. შუალედური დასკვნა.....	44
თავი II. ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმები	49

2. ზოგადი მიმოხილვა	49
2.1. ტექსტების ტიპი	50
2.2. ტექსტების წყაროები	55
2.2.1. უცხოური წყაროები	55
2.2.2. ადგილობრივი წყაროები	61
2.3. ქართული მჭევრმეტყველების დარგები	70
2.3.1. სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება	79
2.3.2. სადღესასწაულო მჭევრმეტყველება	80
2.3.3. სამგლოვიარო მჭევრმეტყველება	80
2.3.4. სამხედრო მჭევრმეტყველება	81
2.3.5. სამოსამართლო მჭევრმეტყველება	82
2.3.6. სადარბაზო მჭევრმეტყველება	83
2.3.7. პოლიტიკური მჭევრმეტყველება	84
2.4. ქართული მჭევრმეტყველების ჟანრები	86
2.5. ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდები	90
2.5.1. ძველი პერიოდი	92
2.5.2. ახალი პერიოდი	93
2.5.3. უახლესი პერიოდი	93
2.6. შუალედური დასკვნა	94
თავი III. ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი ლინგვისტური	
კვლევებისთვის	103
3. ზოგადი მიმოხილვა	103
3.1. სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამა	104
3.1.1. ძიება სიტყვათშეხამებითი მოდელების	
პროგრამაში	106
3.1.1.1. სიტყვანი	107
3.1.1.2. კონკორდანსები	110
3.1.1.3. ენ-გრამები	112

3.2. კორპუსის განვითარების სამომავლო პერსპექტივები	114
3.3. შუალედური დასკვნა	121
თავი IV. ტროპის სახეთა ანალიზი ქართულ	
მჭევრმეტყველებაში	122
4. ზოგადი მიმოხილვა	122
4.1. მეტაპლაზმები	127
4.1.1. ალიტერაცია, ასონანსი	128
4.1.2. პარონომაზია	130
4.2. მეტატაქსისები	133
4.2.1. ელიფსისი	134
4.2.2. პოლიპტოტონი	136
4.2.3. პოლისინდეტონი	138
4.2.4. ინვერსია	139
4.3. მეტასემემები	154
4.3.1. შედარება	157
4.3.2. მეტაფორა	178
4.4. მეტალოგიზმები	181
4.4.1. გამეორება	183
4.4.1.1. ანაფორა	186
4.4.1.2. ეპანაფორა	187
4.4.1.3. ანტისტროფი	188
4.4.2. პლეონაზმი.....	189
4.4.3. ანტითეზა	191
4.5. შუალედური დასკვნა	197
ძირითადი დასკვნები და დებულებები	199
ბიბლიოგრაფია	I
ინტერნეტრესურსები	XXV
დანართები	XXVI

CONTENTS

Schemes.....	XIII
Diagrams	XIII
Pictures.....	XIV
Appendices.....	XIV
Abbreviations.....	XVII
Editor's Foreword	XXI
Acknowledgements	XXVI
Introduction	1
1. Relevance and Novelty of the Topic.....	1
2. History of the Study of the Problem.....	2
3. Subject of Research	5
4. Methodology of Research.....	6
5. Texts for Research.....	8
6. The Purpose and Objective of the Study	9
7. Theoretical and Practical Value of the Research	12
8. Structure of the Work	12
Chapter I. Theoretical Precondition for the Study of Georgian Rhetoric	16
1. General Overview	16
1.1. The First Georgian Textbooks on Rhetoric.....	17
1.2. History of Scientific Study of Georgian Rhetoric	26
1.3. Modern Theories of Rhetoric	32
1.4. Interim Summary	44
Chapter II. Criteria for Selection of Georgian Rhetorical Texts	49
2. General Overview	49

2.1. Type of Texts.....	50
2.2. Sources of Texts	55
2.2.1. Foreign Sources	55
2.2.2. Local Sources	61
2.3. Fields of Georgian Rhetoric	70
2.3.1. Preaching Rhetoric	79
2.3.2. Celebratory Rhetoric.....	80
2.3.3. Funeral Rhetoric	80
2.3.4. Military Rhetoric.....	81
2.3.5. Judicial Rhetoric.....	82
2.3.6. Royal Rhetoric.....	83
2.3.7. Political Rhetoric	84
2.4. Genres of Georgian Rhetoric	86
2.5. Periods of Georgian Rhetoric.....	90
2.5.1. Old Period.....	92
2.5.2. New Period	93
2.5.3. Recent Period	93
2.6. Interim Summary	94
Chapter III. The Georgian Rhetoric Corpus for Linguistic Studies	103
3. General Overview	103
3.1. Sketch Engine Program.....	104
3.1.1. Search for Word in the Sketch Engine	106
3.1.1.1. Wordlist.....	107
3.1.1.2. Concordances	110
3.1.1.3. N-Grams	112
3.2. Future Prospects for the Development of the Corpus.....	114
3.3. Interim Summary	121

Chapter IV. Analysis of Types of Tropes in Georgian Rhetoric.....	122
4. General Overview	122
4.1. Metaplasms	127
4.1.1. Alliteration, Assonance.....	128
4.1.2. Paronomasia	130
4.2. Metataxies	133
4.2.1. Ellipse.....	134
4.2.2. Polyptoton	136
4.2.3. Polysyndeton.....	138
4.2.4. Inversion	139
4.3. Metasemes.....	154
4.3.1. Comparison.....	157
4.3.2. Metaphor	178
4.4. Metalogisms	181
4.4.1. Repetition	183
4.4.1.1. Anaphora	186
4.4.1.2. Epanaphora.....	187
4.4.1.3. Antistrophe	188
4.4.2. Pleonasm.....	189
4.4.3. Antithesis.....	191
4.5. Interim Summary	197
Key Findings and Insights.....	209
Bibliography.....	I
Internet Resources.....	XXV
Appendices.....	XXVI

სქემები

სქემა 1. ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების დარგები, ქვედარგები და განშტოებები (კანდელაკი, 1968: 97)	28
სქემა 2. ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების დარგები და ჟანრები (კანდელაკი, 1968: 97)	29
სქემა 3. ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის პერიოდები (კანდელაკი, 1968: 88-94)	30
სქემა 4. სამეტყველო აქტის ექვსი ფაქტორი (იაკობსონი, 1960: 353) ..	35
სქემა 5. ენის ექვსი ფუნქცია (იაკობსონი, 1960: 357)	35
სქემა 6. ენის დანაწევრების დონეები (ჯგუფი მ, 1970/1986: 63)	39
სქემა 7. მეტაბოლათა ზოგადი კლასიფიკაცია (ჯგუფი მ, 1970/1986: 65)	40
სქემა 8. მეტაბოლათა ცხრილი (ჯგუფი მ, 1970/1986: 90-91)	42
სქემა 9. ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმები	49
სქემა 10. ქართული მჭევრმეტყველების დარგობრივი და ჟანრობრივი კლასიფიკაცია	87
სქემა 11. ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის პერიოდები (ჯაგოდნიშვილი, 1999: 57)	92
სქემა 12. მეტაფორა და მეტონიმია (ჯგუფი მ, 1970/1986: 216)	157

დიაგრამები

დიაგრამა 1. დარგების მიხედვით ორატორული ნიმუშების გადანაწილება	98
დიაგრამა 2. ჟანრების მიხედვით ორატორული ნიმუშების გადანაწილება	99
დიაგრამა 3. ორატორთა კლასიფიკაცია გენდერული ნიშნით	100
დიაგრამა 4. ორატორთა კლასიფიკაცია საერო და სასულიერო ნიშნით	100

დიაგრამა 5. ორატორთა გადანაწილება პროფესიული ნიშნით 101
 დიაგრამა 6. ორატორთა ქრონოლოგიური კლასიფიკაცია 102

სურათები

სურათი 1. ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსის ზოგადი მონაცემები (ქმკ, 2020) 106
 სურათი 2. ძიება სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამაში (ქმკ, 2020) 107
 სურათი 3. სიტყვანი. პირველი 20 სიტყვა ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსში (ქმკ, 2020) 108
 სურათი 4. სიტყვანი. პირველი 20 სრულმნიშვნელიანი სიტყვაფორმა ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსში (ქმკ, 2020) 108
 სურათი 5. სიტყვანი. პირველი 20 მაგალითი hapax legomena ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსის სამუშაო ვერსიაში (ქმკ, 2020) 110
 სურათი 6. კონკორდანსი სიტყვისთვის 'სიტყვა' ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსის სამუშაო ვერსიაში (ქმკ, 2020) 111
 სურათი 7. კონკორდანსი სიტყვისთვის 'სიტყვა' წინადადებების ჩვენებით (ქმკ, 2020) 112
 სურათი 8. 3-სიტყვიანი ენ-გრამა დალაგებული სიხშირული სიის მიხედვით (ქმკ, 2020) 113

დანართები

დანართი 1. ნიკოლოზ კანდელაკის „ქართული მჭევრმეტყველება: ძეგლები და მასალები“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958) XXVI
 დანართი 2. ნიკოლოზ კანდელაკის „ქართულ საელოზო მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1966) XXVIII
 დანართი 3. ნიკოლოზ კანდელაკის „წერილები“ (კანდელაკი, 1988) ..XXX
 დანართი 4. ვახტანგ ჟვანიას „ქართველი იურისტები“ (ჟვანია, 1961) XXXI

დანართი 5. ვახტანგ ჟვანიას „ლიტერატურული გასამართლებანი საქართველოში“ (ჟვანია, 1965) XXXI

დანართი 6. „ქართველ ადვოკატთა სამოსამართლო სიტყვები“ (დავითაია (შემდგ.), 1963) XXXII

დანართი 7. „ქართული სასამართლო მჭევრმეტყველება“ (სიღამონიძე (შემდგ.), 1974) XXXII

დანართი 8. ჯაგოდნიშვილი თ., ჯაგოდნიშვილი ივ., პაპასკირი ვ., „ქართული ორატორული ხელოვნება (ქრესტომატია-პრაქტიკუმი)“ (ჯაგოდნიშვილი, ჯაგოდნიშვილი, პაპასკირი, 2000) XXXIII

დანართი 9. ჯაგოდნიშვილი თ., გაბისონია ი., ჯაგოდნიშვილი ივ., „რიტორიკა: ქრესტომატია“ (ჯაგოდნიშვილი, გაბისონია, ჯაგოდნიშვილი (შემდგ.), 2018) XXXV

დანართი 10. სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანი“ (სულხან-საბა ორბელიანი, 1963) XXXV

დანართი 11. „ანტონ ჭყონდიდელის ქდაგებანი“ (ჭყონია (რედ.), 1898) XXXVII

დანართი 12. „ანტონ ჭყონდიდელი: დიდი მარხვის ქდაგებები“ (ბუკია, 2007) XXXVIII

დანართი 13. „ქდაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა: თქმულნი 1860-1870 წლებში“ (ქდაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ა) XXXIX

დანართი 14. „ქდაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა: თქმულნი 1870-1884 წლებში“ (ქდაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ბ) XLIV

დანართი 15. „მამა პავლეს (რაზიკაშვილი) ვაჟა-ფშაველას მშობელი მამის ქდაგებანი“ (კოლხიბერული (რედ.), 2008) XLVIII

დანართი 16. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ.-ში: წერილები (სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ.-ში, 2010) XLIX

დანართი 17. კალისტრატე ცინცაძის „ქდაგებები და სიტყვები“ (ცინცაძე, 2014) L

დანართი 18. სიტყვანი და მოძღვრებანი, თქმულნი საქართველოს საეკსარხოსოში მაღალყოვლადსამღვდელოის საქართველოს ექსარხოსის არქიეპისკოპოსის პავლეს მიერ (სიტყვანი და მოძღვრებანი..., 1887)	LII
დანართი 19. „სიტყვები და წერილები ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრეზე“ (ჭიჭინაძე (შემდგ.), 1903)	LIV
დანართი 20. საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ნოე ჟორდანია: საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი - 1921 წლის 18 მარტი): ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები (ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ა); ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ბ); ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018გ)	LV
დანართი 21. დამფუძნებელი კრების სხდომა ქუთაისში 1921 წლის 28 თებერვალს (მაცაბერიძე (რედ.), 2009)	LVI
დანართი 22. საქართველოს პრეზიდენტების საინაუგურაციო სიტყვები (1991-2004 წ.წ.) (მაცაბერიძე (რედ.), 2007)	LVI
დანართი 23. სიტყვა-სადღეგრძელოები (ჯავახიშვილი, 2001: 44)	LVII
დანართი 24. პირველი ლექციები უნივერსიტეტში (გაიპარაშვილი (შემდგ. და რედ.), 2017)	LVIII

შემოკლება¹

(პირობითი აღნიშვნები და სიმბოლოები)

[...] – კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვა ან ფრაზა ციტატაში აღნიშნავს ავტორის მიერ ნაგულისხმევ ტერმინს, რომელსაც ვუთითებთ აზრის ბუნდოვანების თავიდან აცილების მიზნით;

(1, 2, 3...) – ფრჩხილებში ჩასმული რიცხვი დაისმის ნაშრომში მოყვანილი მაგალითების დასაწყისში, ხოლო ქართული ორატორული ნიმუშების ტექსტების სია დართულია ნაშრომის ბოლოს;

(Ø) – აღნიშნავს გამოტოვებულ სიტყვას ელიფსის შემთხვევაში;

/ – დახრილი ხაზი აღნიშნავს პარალელურ ფორმებს (სრულმნიშვნელიან და არასრულმნიშვნელიან სიტყვებში);

// – დახრილი, პარალელური ხაზები აღნიშნავს სინონიმურ ცნებებს (სიტყვებს ან ფრაზებს);

< – შემოკლებათა სრული ვარიანტების წარმოსადგენად, მაგალითად, წ. < წელი;

+ – სიტყვაში ან ფრაზაში მორფემებისა და ლექსემების მიმდევრობების დასაკავშირებლად და გრამატიკული ფორმულების შესადგენად, მაგალითად, არსებითისა ხელი+თა+ებრ; კომპოზიტური უცხო სიტყვათა ეტიმოლოგიისას მათი შემადგენელი ელემენტების დასაკავშირებლად და შესაერთებლად;

ქმკ – ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი;

GRC – Georgian Rhetoric Corpus.

¹ შენიშვ.: წინამდებარე ნაშრომში ქართულენოვანი შემოკლებების დამოწმებისას, ვეყრდნობით წიგნს „სიტყვათშემოკლებანი ქართულ ბიბლიოგრაფიულ ჩანაწერებში: მეთოდურ-ინსტრუქციული წერილი ბიბლიოთეკების დასახმარებლად“ (ქავთარაძე (შემდგ.), 2012). ამდენად, თითოეულის განმარტებას აქ აღარ წარმოვადგენთ.

რედაქტორის წინასიტყვაობა

ნათია კენჭიაშვილის ნაშრომი ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების სისტემური და ხანგრძლივი კვლევის შედეგია. იგი ამ თემაზე მუშაობს ჯერ კიდევ იმ დროიდან, როცა ქართული ფილოლოგიის საბაკალავრო პროგრამის სტუდენტი იყო. მან თავდაპირველად გამოიკვლია VIII-XIII სს.-ის ქართული ორატორული ნიმუშები კლასიკური და თანამედროვე რიტორიკის თვალსაზრისით, შემდეგ სამაგისტრო ნაშრომი დაიცვა VIII-XVIII სს.-ის ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების ტექსტების სტილისტიკაზე, ხოლო მის სადოქტორო ნაშრომში გაანალიზებული იყო X-XXI სს.-ის ქართული რიტორიკული ტექსტები.

ავტორი სხვადასხვა კლასიკურ და თანამედროვე თეორიას განიხილავს ნაშრომში, მაგრამ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების კვლევისთვის იყენებს ბელგიელი თეორეტიკოსების მიერ შემუშავებულ რიტორიკის თეორიას, რომელიც მოიცავს რიტორიკის ანტიკური თეორიებიდან მომდინარე ტროპებისა და ფიგურების შედარებით სრულყოფილ კლასიფიკაციას. რიტორიკის შესწავლის საგანი მკვეთრად გაფართოვდა და მისი კვლევის საზღვრებში შემოდის არა მხოლოდ საკუთრივ რიტორიკული, ანდა მხატვრული ტექსტები, სადაც ტროპის სახეები გაცილებით ჭარბი რაოდენობით გამოიყენება, არამედ არამხატვრული და ნებისმიერი სხვა ტიპის ტექსტიც, მათ შორის, ეს იქნება რეკლამა, პროპაგანდა თუ სხვა. ნათია კენჭიაშვილის მონოგრაფიაში წარმოდგენილია საკუთრივ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების კვლევის შედეგი. აქ შემოდის ზეპირი მეტყველების ნიმუშები, რომლებიც შემდეგ წერილობითი ფორმითაა ფიქსირებული, თუმცა არის საჯარო გამოსვლების ამსახველი ვიდეო და აუდიო ფორმატის ჩანაწერებიც.

მთელი თავისი ისტორიის განმავლობაში, ქართულმა მჭევრმეტყველებამ მდიდარი ორატორული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა. საჯარო გამოსვლის ამსახველი მეტად საინტერესო

და საყურადღებო მასალები მიმოფანტულია სხვადასხვა სახის წერილობით წყაროებში, იქნება ეს ხელნაწერები, აკადემიური გამოცემები, კრებულები, პერიოდიკა თუ სხვ. მკვლევარი უკვე წლების განმავლობაში ცდილობდა მათ შეკრებას, თავმოყრას, ბეჭდურიდან ციფრულ ფორმატში გადაყვანას. მან ასევე შეაგროვა თითოეული ორატორული ნიმუშისთვის მეტამონაცემები: ავტორი, სათაური, წარმოთქმის დრო და ადგილი, პირველი ბეჭდური გამოცემა, შემდგომი ბეჭდური გამოცემები და ა.შ., რაც საკმაოდ ხანგრძლივი და შრომატევადი სამუშაოა.

მკვლევარს შეეძლო ესარგებლა უკვე არსებული ელექტრონული რესურსებით, მათ შორის, ქართულენოვანი კორპუსებით, მაგრამ მან სხვა გზა აირჩია. ნათია კენჭიაშვილმა თავი მოუყარა ქართული მქვერმეტყველების 1000-ზე მეტ ორატორული ნიმუშს, გააციფრა და დამატებითი მონაცემები შეკრიბა თითოეულ მათგანზე. ამას გარდა, მოიძია მზა პლატფორმა, რომელსაც ქართულ სამეცნიერო სივრცეში მოიხსენიებენ, როგორც „სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამას“ (Sketch Engine), რომლის შექმნაც უკავშირდება ადამ კილგარიფის სახელს. პროგრამას დღემდე არ დაუკარგავს პოპულარობა და რეიტინგი სხვა მსგავს პროგრამებთან შედარებით. მკვლევარმა თავისი სადისერტაციო ნაშრომის მიზნებიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე, დაარეგისტრირა საკვლევი კორპუსის საცდელი ვერსია, სადაც ატვირთა 1000 ორიგინალური, ქართულენოვანი ორატორული ნიმუში (რომლის მოცულობაც დაახლოებით 1 მილიონი სიტყვაა) და პროგრამის დახმარებით, შეძლო დიდი მოცულობის ტექსტთა კოლექციაში ავტომატური ძიება, რაც შემდგომ აისახა კვლევაში დამოწმებული მაგალითებით.

მომავალში ნათია კენჭიაშვილი გეგმავს, რომ შექმნას ქართული რიტორიკული კორპუსი დამოუკიდებელი ვებგვერდის სახით, რომელიც იქნება სტილისტიკურად ანოტირებული (რიტორიკული ტექსტების სპეციფიკიდან გამომდინარე, ამ შემთხვევაში, მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ მორფოლოგიური, სინტაქსური ან

რომელიმე სხვა ლინგვისტური დონის ანოტაციის შექმნა, არამედ, საკუთრივ, სტილისტიკური ანოტაცია). იმის გათვალისწინებით, რომ მკვლევარს კორპუსის შექმნის მიმართულებით უკვე აქვს გამოცდილება (მათ შორის, ტექსტური კოლექციის მომზადება ცალკეულ ფაილად, თითოეულისთვის მეტამონაცემების დართვა), სასურველია, რომ შექმნას ამგვარი თემატური კორპუსი, რომელიც ღიად და საჯაროდ ხელმისაწვდომი იქნება ყველასთვის.

ქართული მჭევრმეტყველების ისტორია მდიდარია ორატორული პრაქტიკით და ამ სფეროს ნამდვილად სჭირდება სისტემური და ინტერდისციპლინური კვლევა. ნათია კენჭიაშვილმა დაიწყო ამგვარი ტექსტების ლინგვისტური კვლევით, რომლის შედეგები აისახება პოეტიკაში, როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის დარგში. მან გამოავლინა და გაციფრა ქართული ორატორული ნიმუშები, რაც ასევე გარკვეულ ტექსტოლოგიურ მუშაობასაც გულისხმობს, რადგან ის მოიცავს როგორც რედაქტირებას, ისე ტექსტის პირვანდელი სახით შენარჩუნებას. რაც მთავარია, ეს მიზანი ორგანულად და ბუნებრივად დაკავშირებული კორპუსლინგვისტიკასა და კორპუსის შექმნასთან, შემდგომი ლინგვისტური კვლევების განსახორციელებლად.

ნათია კენჭიაშვილს წარმატებებს ვუსურვებთ და გვჯერა, რომ ეს არის პირველი სერიოზული გამოკვლევა, რომელსაც ავტორი გააუმჯობესებს და მისი სამეცნიერო ინტერესებისა და კვლევის სფეროს სიფართოვიდან გამომდინარე, სხვა ახალ ნაშრომებსაც შექმნის.

თინათინ ბოლქვაძე

EDITOR'S FOREWORD

Natia Kentchiashvili's work is the result of a systematic and long-term study of Georgian rhetorical texts. She has been working on this topic since the time when she was a student of a bachelor's degree program in Georgian Philology. She first studied Georgian oratorical samples of VIII-XIII centuries in terms of classical and modern rhetoric, then she defended her master's thesis on the stylistics of Georgian classical rhetorical texts of VIII-XVIII centuries, and Georgian rhetorical texts of X-XXI centuries were analyzed in her doctoral dissertation.

The author discusses various classical and modern theories in her work, but uses the theory of rhetoric developed by Belgian theorists to study the texts of Georgian rhetoric, which includes a relatively complete classification of tropes and figures from ancient theories of rhetoric. The subject of rhetoric has expanded dramatically to include not only rhetorical or fictional texts in which tropes are used in excess, but also a non-fiction and any other type of text, be it advertising, propaganda or other. Natia Kentchiashvili's monograph presents the results of her research on texts of Georgian rhetoric. This includes samples of oral speech, which are then recorded in writing, although there are also video and audio recordings of public speeches.

Throughout its history, Georgian rhetoric has left us a rich oratorical legacy. The most interesting and materials for public speaking are scattered in various written sources, be it manuscripts, academic publications, collections, periodicals, etc. The researcher has been trying for years to assemble them, to convert them from print to digital format. She also collected metadata for each oratorical sample: author, title, time and place of pronunciation, first print edition, subsequent print editions, etc., which is quite a long and tedious work.

The researcher could have used the existing electronic resources, including Georgian language corpora, but she chose another way. Natia Kentchiashvili collected more than 1000 oratorical samples of Georgian

rhetoric, digitized them and collected additional data on each of them. In addition, she found a ready-made platform such as the Sketch Engine, the creation of which is associated with the name of Adam Kilgarriff. The program has not lost its popularity and rating compared to other similar programs. Based on the aims and objectives of her dissertation, the researcher registered a trial version of a research corpus, where she uploaded 1000 original, Georgian language oratory samples (with a volume of about 1 million words), and with the help of the program, was able to search automatically in a large collection of texts, which was further reflected in the examples verified in the study.

In the future, Natia Kentchiashvili plans to create a Georgian rhetorical corpus in the form of an independent website, which will be stylistically annotated (due to the specifics of rhetorical texts, in this case, it is important not only to create an annotation of morphological, syntactic or any other linguistic level, but also, in itself, a stylistic annotation). Given that the researcher already has experience in creating a corpus (including preparing a text collection as a separate file, adding metadata to each of them) it is desirable to create such a thematic corpus that will be publicly accessible to all.

The history of Georgian rhetoric is rich in oratory practice and this field really needs systematic and interdisciplinary research. Natia Kentchiashvili started with a linguistic study of such texts, the results of which are reflected in poetics as a field of literary studies. She identified and digitized Georgian oratory samples, which also implies some textual work, as it involves both editing and preserving the text in its original form. Most importantly, this goal is organically and naturally related to corpus linguistics and the creation of the corpus for further linguistic research.

We wish success to Natia Kentchiashvili and believe that this is the first serious research that the author will improve and create other new works based on the scope of her scientific interests and field of research.

Tinatin Bolkvadze

ავტორისბან

წინამდებარე მონოგრაფია ეფუძნება ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე 2020 წლის 16 ოქტომბერს დაცულ სადისერტაციო ნაშრომს სახელწოდებით – „ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების ლინგვისტური ანალიზი: ტროპის სახეები“.

დისერტაციაზე მუშაობისას სამეცნიერო ხელმძღვანელობას მიწევდა პროფესორი თინათინ ბოლქვაძე. მსურს, განსაკუთრებული მადლობა გადავუხადო მას სამეცნიერო ხელმძღვანელობისთვის. მემამყება და, ამავე დროს, უსაზღვროდ მაღლიერი ვარ იმის გამო, რომ წლების განმავლობაში, იგი იყო ჩემი უცვლელი სამეცნიერო ხელმძღვანელი, სწავლის სამივე საფეხურზე, როგორც საბაკალავრო, ისე სამაგისტრო და სადოქტორო ნაშრომების წერისას და ყოველთვის დარჩება ჩემს შეუცვლელ მასწავლებლად. მას განუზომელი წვლილი აქვს შეტანილი არა მხოლოდ იმაში, რომ დამეხმარა მონოგრაფიის შინაარსობრივ დახვეწაში, არამედ მისი ფასდაუდებელი რჩევები ჩემთვის არაერთხელ გამხდარა წარმატების საწინდარი როგორც პროფესიული, ისე პიროვნული განვითარების თვალსაზრისით.

მადლიერების სიტყვებით უნდა მოვიხსენიო წინამდებარე ნაშრომის რეცენზენტები, პროფესორი ირმა რატიანი და ფილოლოგიის დოქტორი სოფიკო დარასელია, რომელთა ღირებულმა შენიშვნებმა და რეკომენდაციებმა დიდი დახმარება გამიწია მონოგრაფიის გარკვეული მონაკვეთების უკეთ გააზრებასა და სრულყოფაში.

ცხადია, მადლობელი ვარ საუნივერსიტეტო სადისერტაციო საბჭოს სრული შემადგენლობის, მათ შორის, დარეჯან თვალთვაძის, სალომე ომიადის, ბელა წიფურიას, რევაზ მარსაგიშვილის – მათი მხრიდან გამოხატული მხარდაჭერისთვის.

მსურს, მადლობა გადავუხადო ასოცირებულ პროფესორებს: რუსუდან ასათიანს, მარინე ივანიშვილს, ეთერ სოსელიას,

ივანე ლეჟავას, რომელთაც დიდი დამსახურება მიუძღვით ჩემს პროფესიულ განვითარებაში.

უაღრესი მადლიერებით უნდა მოვიხსენიო აწ გარდაცვლილი აკადემიკოსი თამაზ გამყრელიძე, რომლის ხსოვნასაც ეძღვნება წინამდებარე მონოგრაფია. ასევე მსურს, მოვიხსენიო აწ განსვენებული პროფ. ნათელა ქუთელია, რომლის მხრიდან ჩემთვის მოცემული რჩევა-დარიგებანი არასდროს დამავიწყდება. ასევე ცალკე უნდა გამოვყო აწ გარდაცვლილი ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტ., პროფ. მიხეილ ქავთარია, რომლის გულითადი და ყურადღებიანი დამოკიდებულება ჩემი დისერტაციისადმი მუდამ დასამახსოვრებელი იქნება.

ცალკე გამოვყოფდი ბიბლიოთეკებს, რომლებშიც მიმუშავია და რომელთა გარეშეც წარმოუდგენელი იქნებოდა სამეცნიერო ნაშრომის შექმნა. მათ შორის უნდა დავასახელო საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ასევე თსუ ეროვნული სამეცნიერო ბიბლიოთეკა და ცალკე აღვნიშნო მისი ხელმძღვანელობისა და თანამშრომლების მხრიდან გამოჩენილი მხარდაჭერა და დახმარება. ასევე მნიშვნელოვანი ხელშეწყობა იყო 2019 წლის თებერვალ-მარტში, შვეიცარიაში, ლოზანის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში მუშაობა. აქვე მსურს, მადლობა გადავუხადო ყველა იმ პროფესორს, რომლებსაც შევხვედრე ვარ საზღვარგარეთ ყოფნის პერიოდში და მათგან არაერთი საინტერესო მოსაზრება და რჩევა მიმიღია სადისერტაციო კვლევის ცალკეულ საკითხთან დაკავშირებით.

მსურს, განსაკუთრებული მადლობა გადავუხადო ჩემი ოჯახის წევრებს, ჩემს მეუღლეს, დედას, მამას, ძმას, ბებიასა და ნათესავებს იმ ყურადღებისა და მზრუნველობისთვის, რის გარეშეც ერთობ გართულდებოდა ამ ნაშრომის შექმნა. ცალკე უნდა მოვიხსენიო აწ გარდაცვლილი ბებია, რომელსაც, ვფიქრობ, ძალიან გაუხარდებოდა აღნიშნული კვლევის დასრულება.

მადლობელი ვარ ჩემი უნივერსიტეტელი მეგობრებისა და კურსელების, განსაკუთრებით, დოქტორანტ ქეთევან

იმედაშვილის, მისი მხრიდან გამოჩენილი მხარდაჭერისა და გულშემატკივრობისთვის.

ასევე მადლობას ვუხდით ყველა იმ ადამიანს, რომელთა შენიშვნებმა და კომენტარებმა განაპირობა ჩემი სადისერტაციო კვლევის მიმართულება და განვითარება. მონოგრაფიაზე მუშაობის მთელმა პროცესმა მტკიცედ დამარწმუნა იმაში, რომ რიტორიკის პრობლემების ფუნდამენტური შესწავლა მხოლოდ ერთი ნაშრომით არ ამოიწურება და რომ მომავალში მას უნდა მოჰყვეს კვლევის გაგრძელება. ამრიგად, მე კვლავ დიდ ინტერესს ვიტოვებ აღნიშნული თემის მიმართ.

დაბოლოს, მსურს, სიამოვნებით გაცნობოთ ერთი სიახლის თაობაზე, კერძოდ, 2021 წლის 21 იანვარს დავაფუძნეთ „კლასიკური და თანამედროვე რიტორიკის კვლევითი ცენტრი“ / *“Center for Classical and Contemporary Rhetoric Research”*. ცენტრის საქმიანობის ფარგლებში, ასევე ვფიქრობთ, გამოვცეთ ორატორული ნიმუშების კრებულთა სერია სახელწოდებით „კლასიკური და თანამედროვე რიტორიკის მიმოხილველი“, რომელშიც დაიბეჭდება ქართული ორიგინალური ორატორული ნიმუშები და უცხოური ორატორული ნიმუშების თარგმანები. ვიმედოვნებთ, რომ აღნიშნული ტიპის საქმიანობა ხელს შეუწყობს როგორც ადგილობრივ, ისე საზღვარგარეთულ მეცნიერებაში რიტორიკის ირგვლივ არსებული გამოცდილების გაზიარებას ქართული სამეცნიერო წრისთვის.

დასასრულ, ვიმედოვნებ, რომ ქართველი მკითხველისთვის ეს წიგნი საინტერესო აღმოჩნდება. მომავალში, ბუნებრივია, სიამოვნებით მივიღებ ნებისმიერ ობიექტურ მოსაზრებას ან საქმიან წინადადებას, რომელიც სასარგებლო იქნება მისი შემდგომი გამოცემების გასაუმჯობესებლად.

ნათია კენჭიაშვილი

ACKNOWLEDGEMENTS

This monograph is based on the dissertation entitled “Linguistic Analysis of the Georgian Rhetoric Texts: Types of Tropes”, defended at the Faculty of Humanities of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University on 16 October 2020.

While working on the dissertation, my scientific supervisor was Prof. Tinatin Bolkvadze. I would like to especially thank her for the mentorship. I am proud and at the same time immensely grateful because over the years she has been my constant scientific supervisor, during all three levels of study, while writing my undergraduate, graduate and doctoral theses, and will always remain my indispensable teacher. She has made an immeasurable contribution not only in helping me refine the content of the monograph, but her invaluable advice has repeatedly become a precondition for my success in both professional and personal development.

I would like to express my appreciation to the reviewers of this work, Prof. Irma Ratiani and Dr. Sophiko Daraselia, whose valuable notes and recommendations have been of great help to me in better understanding and improving certain passages of the monograph.

Obviously, I am grateful for the full composition of the University Dissertation Council, for their support.

I should separately mention my respected senior colleagues: Darejan Tvaltvadze, Salome Omiadze, Bela Tsifuria, Revaz Marsagishvili, who took part in the working process of the Dissertation Committee and significantly contributed to implementing the further necessary procedures.

I would like to express my sincere gratitude to Associate Professors: Rusudan Asatiani, Marine Ivanishvili, Eter Soselia, Ivane Lezhava, who has made a significant contribution to my professional development.

I should mention with great gratitude the late Acad. Tamaz Gamkrelidze, to whose memory this monograph is dedicated. I would also like to mention the late Prof. Natela Kutelia, from whom I will never forget the advice given to me. I should also single out the late Prof. Dr. Mikheil Kavtaria,

whose heartfelt and attentive attitude towards my dissertation will always be memorable.

I would particularly like to mention the libraries where I have worked and without which it would have been difficult to write a scientific paper. Among them, I should mention the National Parliamentary Library of Georgia, as well as the TSU National Science Library and to mention separately an outstanding support and assistance of its management and staff. It was also a significant assistance for me to work in the library of University of Lausanne (Switzerland) in February-March 2019. I would also like to thank all of the professors who I met during my stay abroad and from whom I have received many interesting opinions and advice on particular issues of the research.

I would like to especially thank my family members: my spouse, my mother, my father, my brother, my grandmother, and my relatives for their attention and care without which it would have been difficult to create this work. I would also like to mention my late grandmother who I think would have been very happy to see this research completed.

I am grateful to my university friends, and especially to PhD Candidate Ketevan Imedashvili, for her outstanding support.

I would also like to thank everyone whose comments contributed to the direction and development of PhD research. The whole process of working on a monograph has firmly convinced me that the fundamental study of the problems of rhetoric cannot be exhausted only by this work. Thus, I still have a great interest in this topic.

Finally, I would like to share our latest news with you, in particular, regarding the establishment of the “Center for Classical and Contemporary Rhetoric Research” (CCRR) on 12 January 2021. Within the framework of the Center’s activities, we also plan to publish a collection of rhetorical samples entitled “Classical and Contemporary Rhetoric Review” (CCRR), where will be published Georgian original oratorical samples and translations of foreign oratorical samples. We hope that such an activity will facilitate the sharing of experience in rhetoric in both local and

foreign science with the Georgian scientific community.

In conclusion, I hope that Georgian readers will find this book very interesting. Naturally, I will gladly accept any objective opinions or kind suggestions that would be helpful for further improving its subsequent editions.

Natia Kentchiashvili

„ჰუმანიტარებს უყვართ სიტყვები.
ჩვენ ვმუშაობთ წერილობით ტექსტებ(ში)(ზე)(თან);
[...] ეს სიყვარული ხშირად გამოიხატებოდა
ფილოლოგიის სახელით, ბერძნულიდან –
ფილო + ლოგოს (სიტყვების სიყვარული).“
(შოური, 2018: ix)

შესავალი

საქართველოში რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის სწავლებას დიდი ხნის ტრადიცია გააჩნია. ქართული ორატორული ნიმუშები მრავლად მოიპოვება მწერლობასა თუ პრესაში. მათი შეგროვება და ელექტრონულ ფორმატში შესწავლა კვლევის თანამედროვე მოთხოვნებით არის განპირობებული. ქართული მჭევრმეტყველების კვლევის მიზნით, წინამდებარე ნაშრომიც ეფუძნება სწორედ ჩვენ მიერ გაციფრებულ საკვლევ ტექსტებს, რომელიც შეიცავს ქართული მჭევრმეტყველების სხვადასხვა დარგის, ჟანრისა და პერიოდის ნიმუშებს.

1. თემის აქტუალობა და სიასლი

ჩვენი საკვლევი თემის აქტუალობა განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ ქართულ სამეცნიერო სინამდვილეში აქამდე არ გაციფრებულა ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტები, რის გამოც შეუძლებელი იყო აღნიშნული ტიპის ტექსტური რესურსის თანამედროვე ტექნოლოგიური და პროგრამული საშუალებებით კვლევა. ამდენად, ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების გაციფრების საჭიროება და აუცილებლობა კვლევის თანამედროვე მოთხოვნებით იყო განპირობებული.

წინამდებარე ნაშრომში პირველად ვაანალიზებთ მთელი რიგი ავტორების ორატორულ ნიმუშებს, რომლებიც აქამდე არ

ყოფილა მეცნიერულად შესწავლილი. ზოგადად, ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტები არც თუ ისე ინტენსიურადაა განხილული და გაანალიზებული როგორც ენათმეცნიერებაში, ისე ლიტერატურათმცოდნეობაში. ნაშრომის **სიახლე** განისაზღვრება იმით, რომ გამოკვლევა არის ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების ლინგვისტური ანალიზის პირველი ცდა კვლევის თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით, რომელიც ტექსტების პროგრამულ დამუშავებასთან არის დაკავშირებული.

თვითონ მჭევრმეტყველების ტექსტებს შეისწავლის სხვადასხვა დისციპლინა. მის სხვადასხვა ასპექტს დამოუკიდებელად იკვლევს ისეთი დარგები, როგორცაა რიტორიკა, სტილისტიკა, პრაგმატიკა, ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა, სემიოტიკა და სხვ. ამ სფეროებში რიტორიკული ტექსტების შესწავლისას იკვეთება კვლევის ინტერდისციპლინური ხასიათი და საკვლევი საზღვრების დადგენის პრობლემა. წინამდებარე კვლევაც ინტერდისციპლინური ხასიათისაა, რაც განაპირობებს ჩვენი კვლევის სამეცნიერო სიახლესაც.

2. საკითხის კვლევის ისტორია

საკითხის კვლევის ისტორიას სანამ შევხებით, საჭიროდ მიგვაჩნია, აღვნიშნოთ ძირითად ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებული საკითხები. წინამდებარე ნაშრომში უპირატესობას ვანიჭებთ ტერმინ „*მჭევრმეტყველების*“ გამოყენებას. გარდა ამ საკვანძო ტერმინისა, მთელი რიგი ტერმინები, რომლებიც რიტორიკის ანტიკური თეორიებიდან მომდინარეობს, წარმოდგენილია ძველბერძნული ეტიმოლოგიის მითითებით, ასევე მოცემულია მათი ტრადიციული განსაზღვრება და შესაბამისი თანამედროვე განმარტებებიც, რადგან, ეპოქების, ლიტერატურული მიმდინარეობების, ადამიანის მსოფლალქმის და სხვ. გარემოებათა გამო, ცნებებიც იცვლება, რის გამოც ხდება მათი ხელახალი გადააზრება.

ნაშრომზე მუშაობისას გამოვიყენეთ სამეცნიერო სტატიები, მონოგრაფიები, დისერტაციები, ინტერნეტწყაროები და ა.შ. მიმოხილულია კვლევის თემატიკასთან დაკავშირებული თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი ქართული და უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურა. თუმცა საკუთრივ ქართული მჭევრმეტყველების შესწავლის ისტორიაზე მსჯელობისას მხედველობაში ვიღებთ მხოლოდ ქართულ წყაროებს. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ქართული მჭევრმეტყველება ყოველთვის იყო ადგილობრივი, ქართველი მეცნიერების შესწავლის საგანი. ამდენად, აღნიშნულ საკითხზე არსებული ლიტერატურაც მხოლოდ ქართულენოვანია, ხოლო თეორიული საკითხების, მათ შორის, რიტორიკის თანამედროვე თეორიებზე მსჯელობისას, რა თქმა უნდა, მოყვანილია შესაბამისი უცხოენოვანი წყაროებიც. ამდენად, წარმოდგენილია ნაშრომის თითოეულ თავში დასმული ამა თუ იმ საკითხის კვლევის საერთო ვითარება.

ქართული მჭევრმეტყველების ირგვლივ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა და ავტორები პირობითად სამ ნაწილად შეგვიძლია დავყოთ:

1) ის ავტორები, რომლებსაც აქვთ კვლევები ქართული მჭევრმეტყველების თემატიკაზე, ეხებიან ისეთ საკითხებს, როგორცაა ქართული მჭევრმეტყველების ისტორია, პერიოდიზაცია, დარგობრივი და ჟანრობრივი კლასიფიკაციის საკითხები, ტერმინოლოგია და სხვ. მაგალითად, ამგვარი ნაშრომების რიცხვს მიეკუთვნება: **ნ. კანდელაკის** „ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1961), „ქართული მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1968), „ქართული მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1975); **ვ. კაჭახიძის** „სასამართლო მჭევრმეტყველება“ (კაჭახიძე, 1980), „პოლიტიკური მჭევრმეტყველება“ (კაჭახიძე, 1985), „მჭევრმეტყველება: პოლიტიკური, სასამართლო, სამხედრო, აკადემიური, სამქადაგებლო, საზეიმო, სამელოვიარო“ (კაჭახიძე, 1997), „ორატორები: კრებული“ (კაჭახიძე, 2000); **რ. ბარამიძის** „ქართული

საისტორიო და ორატორული პროზა“ (ბარამიძე, 1979); აკ. გელოვანის „ორატორული ხელოვნება“ (გელოვანი, 1985) და სხვ. ამგვარ ნაშრომებში შესწავლილია ქართული მჭევრმეტყველების თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები ისტორიულ ჭრილში (ამ და სხვა წიგნებზე უფრო ვრცლად I თავში გვექნება მსჯელობა);

2) ის კრებულები, სადაც თავმოყრილია მხოლოდ ორატორული ნიმუშები, მაგალითად, ნ. კანდელაკის „ქართული მჭევრმეტყველება: ძეგლები და მასალები“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958), „ქართულ საელჩო მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1966), „წერილები“ (კანდელაკი, 1988), ვ. ჟვანიას „ქართველი იურისტები“ (ჟვანია, 1961), „ლიტერატურული გასამართლებანი საქართველოში“ (ჟვანია, 1965), „ქართველ ადვოკატთა სამოსამართლო სიტყვები“ (დავითაია (შემდგ.), 1963), „ქართული სასამართლო მჭევრმეტყველება“ (სიდამონიძე (შემდგ.), 1974) და სხვ. (ამ და სხვა კრებულებზე უფრო ვრცლად II თავში გვექნება მსჯელობა);

3) დაბოლოს ავტორები, რომლებსაც აქვთ კვლევები უშუალოდ მჭევრმეტყველების ტექსტებზე; აღნიშნული ტიპის კვლევები ძირითადად წარიმართა სტილისტიკისა და ასევე პრაგმატიკის მიმართულებით. ქართული მჭევრმეტყველების სხვადასხვა ასპექტით კვლევას არც თუ დიდი ადგილი უკავია ქართული სამეცნიერო სივრცეში. უმთავრესი ნაშრომები რიტორიკაში, რომლებიც ტექსტების პრაქტიკულ ანალიზს ეფუძვნება, ეკუთვნის ქ. ბეზარაშვილს: „რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა: გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით“ (2004), „ბიზანტიური და ძველი ქართული რიტორიკის თეორიისა და ლექსთწყობის საკითხები ანტიოქიური კოლოფონების მიხედვით: ეგრემ მცირე“ (2011) (ორ ტომად) და მისივე სტატია „რიტორიკისა და ფილოსოფიის ურთიერთმიმართების ლიტერატურულ-თეორიული ასპექტი ქართულ ელინოფილთა ნააზრევში“ (2007). გარდა ამ ნაშრომებისა, მნიშვნელოვანია ც. ბარბაქაძის „ქართული მჭევრმეტყველების

პრაგმატიკა“ (2003) და სხვ.

წინამდებარე კვლევა არის ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების საკუთრივ ლინგვისტური ანალიზის ცდა. ვითვალისწინებთ ყველა იმ ლიტერატურასა თუ ავტორს, რომელმაც ჩამოაყალიბა მეცნიერული ცოდნა საქართველოში მჭევრმეტყველების თეორიისა და პრაქტიკის შესახებ, ვეყრდნობით ასევე იმ კრებულებს, რომლებიც თავს უყრის ქართულ ორატორულ ნიმუშებს, მაგრამ, ამავე დროს, არ შემოვიფარგლებით უკვე არსებული კვლევების ტრადიციული მიმართულებებით, არამედ დავსახეთ კვლევის ახალი პერსპექტივები და აქცენტი გავაკეთეთ მჭევრმეტყველების ტექსტების ლინგვისტურ და განსაკუთრებით კორპუსლინგვისტური შესწავლის შესაძლებლობებზე, რისთვისაც ჩვენს ხელთ არსებული კრებულები გადავიყვანეთ ციფრულ ფორმატში, რათა თანამედროვე პროგრამული საშუალებების დახმარებით შეგვესწავლა აღნიშნული ტექსტები.

3. კვლევის საბანი

რიტორიკის ცნება მნიშვნელოვნად გაფართოვდა და ტრადიციული მჭევრმეტყველების ტექსტების გარდა, რიტორიკა იკვლევს ნებისმიერ სხვა ტიპის ტექსტსაც, თუმცა, მიუხედავად ამისა, წინამდებარე ნაშრომის კვლევის საგანი, უშუალოდ მჭევრმეტყველების ტექსტებია, კერძოდ კი, X-XXI სს.-ის ქართული მჭევრმეტყველება, რომლის ნიმუშებიც მიეკუთვნება შვიდ დარგსა (სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადარბაზო და პოლიტიკური) და თორმეტ ჟანრს (სიტყვა, ქადაგება, მოძღვრება, სწავლა, წერილი, მიმართვა, მოხსენება, წარდგინება, საბრალდებო სიტყვა, დაცვითი სიტყვა, ქება, შესხმა).

წინამდებარე ნაშრომში არ შემოვიფარგლებით ტროპის მხოლოდ ცალკეული სახის განხილვით, არამედ, მათ შევისწავლით კომპლექსურად და ერთმანეთთან კავშირში. კვლევის არეალმა

მოიცვა ტროპის ის სახეები, რომლებიც ენობრივი ანალიზის სხვადასხვა საფეხურს განეკუთვნება, მაგალითად, მეტაპლაზმები – სიტყვის, მარცვლის, ფონემის, გრაფემის დონეს, მეტატაქსისები – წინადადების დონეს, მეტასემემები – სიტყვის დონეს, ხოლო მეტალოგიზმები – წინადადებების დონეს. ამდენად, ჩვენი შესწავლის საგანია მეტაბოლათა სახეები: 1) მეტაპლაზმებიდან: ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია; 2) მეტატაქსისებიდან: ელიფსისი, პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი, ინვერსია; 3) მეტასემემებიდან: შედარება, მეტაფორა; 4) მეტალოგიზმებიდან: გამეორება, პლეონაზმი, ანტითეზა.

4. კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევისას უპირატესობა ენიჭება **დიაქრონიული ლინგვისტიკის** კვლევის **ინდუქციური მეთოდის** გამოყენებას, რაც გვაძლევს ემპირიული მასალის განზოგადებიდან ძირითადი დასკვნების მიღების, ისე პირიქით, ძირითადი დასკვნების ემპირიულ მასალაზე ხელახალი გადამოწმების შესაძლებლობას. ამდენად, ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების ციფრულ ფორმატში შესწავლა მნიშვნელოვანი ფაქტია ჩვენი დასკვნების ვერიფიკაციის ანდა ფალსიფიკაციის დასადგენად. ლინგვისტური ანალიზისას მიღებული შედეგები შესაძლებელია შედარდეს წინამორბედ კვლევებთან და მოხდეს ძველი დასკვნების გადამოწმებაც.

ენათმეცნიერს შეუძლია თავისი კვლევა წარმართოს თანამედროვე ტექნოლოგიური და პროგრამული საშუალებების დახმარებით. „*თანამედროვე ტექნოლოგიურ საშუალებებში*“ კომპიუტერის გამოყენება იგულისხმება, თავად კომპიუტერი კი საჭირო ენობრივი მონაცემის „*სწრაფ მოძებნასთან*“ ან „*სწრაფ წვდომასთან*“ ასოცირდება. მონაცემთა ახალი, ციფრული ფორმატის შექმნას ორი არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა ენათმეცნიერებისათვის: 1) მონაცემთა ციფრულ ფორმატში

გადაყვანამ შესაძლებელი გახადა დროსა და სივრცეში დაშორებული მონაცემების ერთიან, ვირტუალურ სივრცეში განთავსება და 2) დიგიტალურმა ეპოქამ საფუძველი ჩაუყარა სამეცნიერო რესურსების მანქანური საშუალებებით გადამუშავებას (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 22).

საკვლევი ტექსტების სტატისტიკური ანალიზი დაგვეხმარა ჩვენ მიერ შერჩეული ორატორების, მჭევრმეტყველების დარგების, ჟანრებისა და სხვა მეტამონაცემების სხვადასხვა კრიტერიუმით შესწავლასა და პროცენტული მაჩვენებლების დადგენაში. სტატისტიკური ანალიზი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მხარეა დიდი მოცულობის მონაცემების შესასწავლად; „სტატისტიკისთვის არ არსებობს „ბევრი“ (ან ზედმეტი) მონაცემი“ (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ბ: 110). ამ შემთხვევაში, მასალად გაანალიზებულია X-XXI სს.-ის პერიოდის 200-მდე ორატორის 1000-ზე მეტი ნიმუში, რომლებიც განეკუთვნება ქართული მჭევრმეტყველების 7 ძირითად დარგსა და 12 ძირითადი და დამხმარე ჟანრს, რაც, ვფიქრობთ, სრულად წარმოაჩენს ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიულ განვითარებას. ასევე გვსურდა წარმოგვედგინა გენდერული თვალსაზრისით ორატორთა გადანაწილება. კვლევამ აჩვენა, რომ 195 ორატორიდან სულ გვყავს მამრობითი სქესის 181, ხოლო მდედრობითი სქესის 14 ორატორი, ასევე 144 საერო, ხოლო 51 სასულიერო პირი. მომავალში, სტატისტიკური ანალიზის შედეგად მიღებული მონაცემები სასარგებლო იქნება ქმკ-ის სამუშაო ვერსიის ბალანსირებისა და რეპრეზენტაციულობის მისაღწევად (იხ. II თავის შუალედურ დასკვნა). იმის გამო, რომ საანალიზო მასალა საკმაოდ დიდია, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ კვლევა არ გადაგვეტვირთა მაგალითებით, თუ ამას ანალიზი არ მოითხოვდა.

5. საკვლევი ტექსტები

ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევასა გავითვალისწინეთ შემდეგი კრიტერიუმები: **ტექსტის ტიპი, წყარო, დარგი, ჟანრი და პერიოდი**. სწორედ ეს ფაქტორები განსაზღვრავს ჩვენ მიერ შერჩეული მასალის ეპოქას, დარგს, ჟანრსა და კონკრეტულ ავტორებზე ყურადღების გამახვილებას. საკვლევი ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმების განსაზღვრა იყო ერთგვარი მოსამზადებელი ეტაპი ქმკ-ის შესაქმნელად და კორპუსზე დაფუძნებული კვლევების განსახორციელებლად.²

საკვლევი ტექსტების მოძიებისას გამოვიყენეთ ხელნაწერები, აკადემიური გამოცემები, პერიოდიკა, დოკუმენტური მასალა, ინტერნეტრესურსები და სხვ. ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების დახარისხება შეგვიძლია, როგორც პირველად, ისე მეორეულ წყაროდან მომდინარე რესურსებად, რომლებიც, თავის მხრივ, სხვადასხვა უცხო ენაზე (ძველბერძნულ, ლათინურ, ფრანგულ, რუსულ და სხვა ენებზე) დაწერილი ტექსტების სახითაა შემონახული. ქმკ-ის შემადგენელი ტექსტების შერჩევასა საორიენტაციო მასალად ავიღეთ როგორც უცხოურ, ისე ადგილობრივ წყაროებში დაცული პირველადი და ისიც, ორიგინალის სახით მოღწეული ქართულენოვანი ორატორული ნიმუშები.

ამასთან, ერთმანეთისგან უნდა გაიმიჯნოს ის ტექსტები, რომლებზეც ავტორები უშუალოდ მუშაობდნენ და ხვეწდნენ მხატვრული თვალსაზრისით (მაგ., *იოანე საბანისძე „აბო თბილელის წამება“*) და ტექსტები, რომელთა ჩაუსწორებელ ვარიანტზე არ უმუშავიათ ავტორებს და არც წინასწარ ჩაწერილი სახით არ წარმოუდგენიათ (მაგ., *დემეტრე თავდადებულის* სიტყვა ჩაწერილი ჟამთააღმწერლის მიერ), არამედ წარმოადგენენ სხვათა მიერ აღბეჭდილ ცნობებს, რაც თვალსაჩინო ხდება ტექსტების

² ქმკ არის ელექტრონულ რესურსი და ინსტრუმენტი ლინგვისტური კვლევების განსახორციელებლად. ამ ეტაპზე, კორპუსის სამუშაო ვერსიის შექმნის მიზნით გამოყენებულია მზა პლატფორმა, რომელიც იძლევა კორპუსის / ქვეკორპუსის შექმნის, მასში სხვადასხვა სახის ძიებისა და შესაბამისი ლინგვისტური კვლევის განხორციელების შესაძლებლობას.

უშუალო გაცნობის შემდეგ. როცა ვამბობთ პირველადი ტექსტი, სრული სიზუსტით ჭირს დადგენა, რამდენად ზედმიწევნით არის ჩაწერილი წარმოთქმული ტექსტი. თუმცა ძველი ორატორული ნიმუშების შესწავლის მიზნით სხვა საშუალება არ არსებობს.

ამის გათვალისწინებით, განვიხილავთ X-XXI სს.-ის ქართული ორატორულ ნიმუშებს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შვიდი წამყვანი დარგი: **სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადარბაზო და პოლიტიკური მჭევრმეტყველება** და თორმეტი ჟანრი: **სიტყვა, ქადაგება, მომღვრება, სწავლა, წერილი, მიმართვა, მოხსენება, წარდგინება, საბრალდებო სიტყვა, დაცვითი სიტყვა, ქება, შესხმა**. ჩვენ მიერ განხილული თითოეული ნიმუში აუცილებლად განეკუთვნება ქართული მჭევრმეტყველების ზემოაღნიშნულ დარგსა და ჟანრს.

ემპირიულ მასალად გამოყენებული გვაქვს ქართული მჭევრმეტყველებაში გამოვლენილი 200-მდე ორატორის 1000 ნიმუში, დაწყებული უძველესი პერიოდიდან დამთავრებული უახლესი პერიოდის ნიმუშებამდე, რომლებიც განეკუთვნებიან ზემოაღნიშნულ დარგებსა და ჟანრებს. ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევისას ვეცადეთ შეგვეკრიბა როგორც ცნობილი, ისე უცნობი ორატორები და მათი ორატორული ნიმუშები. საკვლევი ტექსტები საერთო მოცულობა 900.000-მდე სიტყვას აღწევს.

6. კვლევის მიზანი და ამოცანა

I. თეორიული საკითხების დასმა, განხილვა და გადაჭრა:

- ქართული მჭევრმეტყველების შესწავლის თეორიული წანამმღვრების განხილვა; რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის შესწავლა ქართული და უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურის ფონზე;
- ჩამოვყალიბოთ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმები: ტექსტის ტიპი,

- წყარო, დარგი, ჟანრი და პერიოდი;
- გავითვალისწინოთ მჭევრმეტყველების ამა თუ იმ დარგისა (სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადარბაზო და პოლიტიკური) და ჟანრის (სიტყვა, ქადაგება, მოძღვრება, წერილი, მიმართვა, მოხსენება, სამადლობელი წერილი, სამძიმრის წერილი, საბრალდებო, წარდგინება, ქება, შესხმა) შესახებ ქართულ მეცნიერებაში არსებული თეორიული ცოდნა;
- რიტორიკული თეორიის საფუძველზე მოვახდინოთ ტროპის სახეთა კლასიფიკაცია.

II. პრაქტიკული ასპექტით კვლევის გაშლა:

- გამოვავლინოთ ქართული ორატორული ნიმუშები, რომლებიც მიმოფანტულია სასულიერო მწერლობის ისეთ დარგებში, როგორცაა ჰაგიოგრაფია, ჰომილეტიკა, ასევე საისტორიო მწერლობასა და პუბლიცისტიკაში;
- თავი მოვუყაროთ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტებს და თითოეული დარგი შევავსოთ შესაბამისი ორატორული ნიმუშებით, რომლებიც აქამდე არ ყოფილა ჯეროვნად მიკვლეული და მიკუთვნებული მჭევრმეტყველების შესაბამის დარგს, ქვედარგს, ჟანრს და ა.შ.;
- გადავიყვანოთ ციფრულ ფორმატში უკვე მიკვლეული და მოძიებული ორატორული ნიმუშები და ვირტუალურად თავი მოვუყაროთ მონაცემებს შემდგომი ტექნოლოგიური და პროგრამული საშუალებებით კვლევის მიზნით;
- სპეციალური შესწავლის საგნად ვაქციოთ ქართული მჭევრმეტყველება; გამოვიკვლიოთ რიტორიკის ამა თუ იმ დარგისა (სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადარბაზო და პოლიტიკური) და ჟანრის – ძირითად და დამხმარე ჟანრების (სიტყვა, ქადაგება, მოძღვრება, სწავლა, წერილი,

მიმართვა, მოხსენება, წარდგინება, საბრალდებო სიტყვა, დადებითი სიტყვა, ქება, შესხმა) – ტექსტები;

- გამოვყოთ მეტაბოლათა სახეები ენობრივი დონეების ამა თუ იმ საფეხურზე (მორფოლოგიურ, სინტაქსურ, სემანტიკურ და ლოგიკურ დონეებზე) „ჯგუფი μ“-ს „ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით;
- გავანალიზოთ ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე ტროპის სახეები, რომლებშიც გამოიყოფა შემდეგი ჯგუფები: **მეტაპლაზმები, მეტატაქსისები, მეტასემეები, მეტალოგიზმები**. ტროპის თითოეული სახის შექმნა დაკავშირებულია სხვადასხვა ლინგვისტურ ოპერაციასთან, როგორცაა **შემოკლება, დამატება, შემოკლება დამატებით და გადასმა**.

III. დასკვნების გამოტანა საკვლევ ტექსტებში გამოვლენილი მაგალითების საფუძველზე (კვლევის ინდექციური მეთოდი):

- დავადგინოთ რა და რა სახის მეტაბოლათა სახეები (მეტაპლაზმები, მეტატაქსისები, მეტასემეები, მეტალოგიზმები) გვხვდება ქართულ მჭევრმეტყველებაში;
- შევისწავლოთ მეტაბოლათა გამოყენების თავისებურებები ქართულ მჭევრმეტყველებაში;
- ვაჩვენოთ რიტორიკის როლი და ფუნქცია, როგორც ენობრივი კულტურის ფენომენი X-XXI სს.-ის ქართული ორატორული ნიმუშების ლინგვისტური ანალიზის საფუძველზე;
- ქართული მჭევრმეტყველების ლინგვისტური ანალიზის მეშვეობით წარმოვაჩინოთ სიტყვით ზემოქმედების შემთხვევები, რომელიც სწორედ ენობრივი საშუალებების გამოყენებით მიიღწევა;
- დავადგინოთ, არის თუ არა გაცნობიერებული გამოყენების შედეგი იმ ლინგვისტური საშუალებების (მორფოლოგიური, სინტაქსური, ლექსიკური, პრაგმატული) ხმარება, რომლებიც ქართული

მჭევრმეტყველებითი ტექსტების შესწავლის საფუძველზე გამოვლინდა;

- გავარკვიოთ, არის თუ არა ქართულ მჭევრმეტყველებაში გამოვლენილი მეტაბოლათა სახეები მიზანმიმართული შერჩევის შედეგი და თუ უდევს ამას საფუძველად რიტორიკის ანტიკური თეორიების ცოდნა.

7. ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება

ნაშრომის თეორიულ და პრაქტიკულ ღირებულებას წარმოადგენს კვლევის შედეგად მიღებული ძირითადი დასკვნები და დებულებები, რომლებიც დახმარებას გაუწევს საკითხით დაინტერესებულ მკვლევრებს. საკვლევი თემის ანალიზისას მიღებული საბოლოო შედეგები პასუხს გასცემს სხვადასხვა პრობლემურ საკითხს, რომლებიც დაკავშირებულია ქართულ მჭევრმეტყველებასთან და მისი შესწავლის ლინგვისტურ მხარესთან. ორატორული ნიმუშების კვლევას უაღრესად მნიშვნელოვანი მეცნიერული ღირებულება აქვს, რადგან გვაწვდის როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული ხასიათის ინფორმაციას.

8. ნაშრომის სტრუქტურა

ნაშრომი შედგება თეორიული და პრაქტიკული ნაწილებისგან. თეორიული მხარე მოიცავს რიტორიკის მეცნიერული შესწავლის ისტორიას ქართული და უცხოური ლიტერატურის გათვალისწინებით. ნაშრომის პრაქტიკული მხარე კი შეიცავს ლინგვისტურ კვლევას, რომელიც წარიმართა ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტობრივ მასალაზე დაყრდნობით.

მონოგრაფიის ძირითადი ნაწილებია: შესავალი, ოთხი თავი და ძირითადი დასკვნები და დებულებები. თითოეული თავის შესავალ

ნაწილში წარმოდგენილია ზოგადი მიმოხილვა, ქვეთავები, ხოლო ბოლოს – შუალედური დასკვნები, ნაშრომის დასასრულს არის მოცემული ძირითადი დასკვნები და დებულებები, გამოყენებული წყაროების, მათ შორის, ბიბლიოგრაფიისა და ინტერნეტრესურსების სია და ასევე, დანართები საკვლევი ტექსტების წყაროების შესახებ, გარდა ამისა, ნაშრომში წარმოდგენილია სხვადასხვა სახის სქემები, სურათები და დიაგრამები.

I თავში – „ქართული მჭევრმეტყველების შესწავლის თეორიული წანამძღვრები“ – ჩვენ ვეხებით ქართული მჭევრმეტყველების თეორიულ წანამძღვრებს, საკითხის მეცნიერულად შესწავლის ისტორიას, მის როგორც თეორიულ, ისე პრაქტიკულ მხარეებს, მათ შორის არის: 1. ქართული მჭევრმეტყველების პირველი სახელმძღვანელოების მიმოხილვა, კერძოდ, **მხითარ სებასტაციის „რიტორიკა“**, რომელიც ითარგმნა სომხურიდან, დაახლოებით 1761 წელს, **ანტონ ზაგრატიონის, ფილიპე ყაითმაზიშვილისა და დოსითეოზ ჩერქეზიშვილის** მიერ. შემდგომი სახელმძღვანელოა **სოლომონ დოდაშვილის „რიტორიკა“** 1827-28 წელს დაწერილი. ამას მოსდევს 1879 წელს, კონსტანტინეპოლში, **ანთუან გვიზალიანის** სტამბაში გამოცემული **„მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა“**; 2. ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორია, მათ შორის, თეორიული და პრაქტიკული ასპექტების შესწავლა: მისი ისტორია, ტერმინოლოგია, დარგობრივი (დარგები, ქვედარგები და განშტოებები) და ჟანრობრივი (ძირითადი და დამხმარე ჟანრების) კლასიფიკაცია და პერიოდიზაცია; 3. რიტორიკის თანამედროვე თეორიების მიმოხილვა, მათ შორის ნეორიტორიკის ბელგიური სკოლის (ლიეჟეს უნივერსიტეტი) წარმომადგენელთა – **ჟ. დიუბუა, ფ. ედელინი, ჟ.-მ. კლინკენბერგი, ფ. მენგე, ფ. პირი, ა. ტრინონი** („ჯგუფი 4“) „ზოგადი რიტორიკის“ თეორია. სწორედ აღნიშნული ნაშრომი წარმოადგენს წინამდებარე კვლევის თეორიულ სახელმძღვანელოს.

II თავში – „ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის

კრიტერიუმები“ – ჩვენ განვიხილავთ უშუალოდ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმებს: ტექსტის ტიპი, წყარო, დარგი, ჟანრი და პერიოდი. დარგებიდან განვიხილავთ: სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადარბაზო და პოლიტიკურ დარგებს, ხოლო ჟანრებიდან – ძირითად და დამხმარე ჟანრებს: სიტყვას, ქადაგებას, მოძღვრებას, სწავლას, მიმართვას, მოხსენებას, წარდგინებას, წერილს, საბრალდებო სიტყვას, დაცვით სიტყვას, ქებას, შესხმას, პერიოდებიდან – ძველ, ახალ და უახლეს პერიოდებსა და ქვეპერიოდებს.

III თავში – „ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი ლინგვისტური კვლევებისთვის“ – ეხება ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების კვლევის სამომავლო პერსპექტივებს, კერძოდ, ქმკ-ის შექმნის სამუშაოებს, როგორც დაწყებულს, ისე მიმდინარესა და სამომავლოს. პროგრამა, რომლითაც ვისარგებლეთ საკვლევი კორპუსის სამუშაო ვერსიის შექმნის მიზნით, არის ე. წ. „სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამა“ (Language Corpus Management and Query System: Sketch Engine, 2020). განვიხილეთ კორპუსში ძიების სამი სახე: **1. სიტყვანი** (Wordlist); **2. კონკორდანსები** (Concordance); **3. ენ-გრამები** (N-grams) და წარმოვადგინეთ მაგალითები ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტებიდან.

IV თავი – „ტროპის სახეთა ანალიზი ქართულ მჭევრმეტყველებაში“ – ჩვენი შესწავლის საგანია ქართული მჭევრმეტყველების ტროპული მეტყველება. ვიხელმძღვანელებთ „ჯგუფი მ“-ს „ზოგად რიტორიკაში“ წარმოდგენილი მეტაბოლათა კლასიფიკაციით და ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე გამოვყავით მეტაპლაზმის (ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია), მეტატაქსისის (ელიფსისი, პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი, ინვერსია), მეტასემემის (შედარება, მეტაფორა) და მეტალოგიზმის (გამეორება, ანტითეზა, პლეონაზმი) სახეები და გავაანალიზეთ ისინი შესაბამისი მაგალითების მოხმობით. ნაშრომის მესამე თავში

სულ წარმოდგენილია 123 მაგალითი ქართული ორატორული ნიმუშებიდან.

ამდენად, კვლევამ მოიცვა სამი მიმართულება: 1) ჩვენ მიერ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმების განსაზღვრა, რაც გულისხმობდა მთელი რიგი თეორიული ხასიათის საკითხების გათვალისწინებას, მათ შორის, დარგობრივ და ჟანრობრივ კლასიფიკაციას, პერიოდიზაციას და ა.შ. 2) ქმკ-ის სამუშაო ვერსიის შექმნა სპეციალური პროგრამის დახმარებით; 3) ჩვენ მიერ უკვე თავმოყრილი საკვლევ ტექსტების ლინგვისტური ანალიზი, კერძოდ, ტროპის სახეების შესწავლა.

თავი I. ქართული მჭევრმეტყველების შესწავლის თეორიული წინამძღვრები

1. ზოგადი მიმოხილვა

პირველი თავი ეძღვნება იმ თეორიული წინამძღვრების ისტორიულ მიმოხილვას, რომელიც დაკავშირებულია რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის შესწავლის როგორც ქართულ, ისე ევროპულ გამოცდილებასთან. ამის საფუძველზე გამოიყო კვლევის რამდენიმე მიმართულება: რიტორიკის სწავლების თეორია და პრაქტიკა საქართველოში: რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოები, როგორც თარგმნილი, ისე ორიგინალური; ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორია, როგორც თეორიული და პრაქტიკული ასპექტით, მათ შორის, მისი ისტორია, ტერმინოლოგია, პერიოდიზაცია, დარგობრივი (დარგები, ქვედარგები და განშტოებები) და ჟანრობრივი (ძირითადი და დამხმარე ჟანრების) კლასიფიკაცია; რიტორიკის თანამედროვე თეორიები, მათ შორის, ნეორიტორიკის ბელგიური სკოლის (ლიეჟეს უნივერსიტეტი) წარმომადგენელთა „ზოგადი რიტორიკის“ თეორია. თითოეული ეს მხარე ნათლად წარმოაჩენს რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის როგორც ძველ, ისე თანამედროვე ვითარებას.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია წინამდებარე კვლევა დავიწყოთ რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოების მიმოხილვით; შევხებით მათ ავტორებს, შემდგენლებს, მთარგმნელებსა და გამომცემლებს, თარგმნის მიზეზებს, შექმნის ეპოქას, ისტორიულ გარემოებებს, ტერმინოლოგიას და სხვ. აღნიშნული სახელმძღვანელოების ერთად შესწავლა მნიშვნელოვანია ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის უკეთ გასააზრებლად. თითოეულ მათგანს გააჩნია თავისი ღირებულება და ადგილი ქართული მჭევრმეტყველების სწავლისა და სწავლების ისტორიაში. ამდენად, ჩვენ განვიხილავთ იმ ნაშრომებს, რომლებიც პირველ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებად ითვლება

რიტორიკაში და წინ უძღვის ქართული მჭევრმეტყველების საკუთრივ მეცნიერულად შესწავლის პერიოდს, რომელსაც ცალკე ადგილი ეთმობა აღნიშნულ თავში. გარდა ამისა, წარმოვადგენთ წინამდებარე კვლევის თეორიულ საფუძვლებს, კერძოდ, მიმოვიხილავთ თანამედროვე რიტორიკაში წარმოშობილ თეორიებსა და ცალკეულ ავტორებს.

1.1. რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოები

დავიწყოთ იმით, რომ პირველი ცნობები საქართველოში მჭევრმეტყველების თეორიისა და პრაქტიკის სწავლებასთან დაკავშირებით უცხოურ წყაროში მოიპოვება. ესაა ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიისთვის მეტად მნიშვნელოვანი ცნობა კოლხეთის რიტორიკული სკოლის არსებობის შესახებ. წყარო, რომელშიც დასტურდება აღნიშნული, ეკუთვნის, IV ს.-ის ბერძენ ფილოსოფოსსა და ორატორს **თემისტიოსს**, კერძოდ, მისი XXVII სიტყვა, მიმართული ერთი პროვინციელი ახალგაზრდისადმი (ყაუხჩიშვილი, 1949: 351; კანდელაკი, 1968: 68-69). თავის სიტყვაში ავტორი კოლხეთის რიტორიკულ სკოლას ასახელებს ადგილად, სადაც ფილოსოფიური განათლება მიუღიათ როგორც **თემისტიოსს**, ისე მამამისს **ევგენიოსს** და მას მოიხსენიებს განათლების მისაღებად ძალზე სასურველ ცენტრად. ხსენებულ სიტყვაში ვკითხულობთ: „მეც, ჩემო კარგო, რიტორიკის ნაყოფნი მოვწყვიტე გაცილებით უჩინარადგილას, ვიდრე ეს ჩვენი ადგილია, არა წყნარსა და ელინურ ადგილას, არამედ პონტოს ბოლოში, ფასიდის მახლობლად... იქ, სადაც ცნობილია თერმოდონტი ამაზონთ (საომარი) საქმეები და თემისკვირი. და, აი, ასეთი ბარბაროსული და პირქუში ადგილი ერთი კაცის სიბრძნემ და სათნოებამ გახადეს ელინური და აქციეს მუზების ტაძრად. იმ ერთი კაცის, რომელიც დამკვიდრდა კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში და ასწავლიდა არა ისართ ტყორცნას და ოროლთ სროლას, ან ჯირითს, მეზობელ ბარბაროსთა

წესებისდამიხედვით, არამედ იმას, თუ როგორ გაიწვრთნა რიტორიკულ ხელოვნებაში და როგორ ბრწყინავდე ელინთა დღეობებზე“ (ყაუხჩიშვილი, 1949: 351; კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 19; კანდელაკი, 1968: 68-69).

ამ ცნობის თანახმად, III-IV სს.-ში კოლხეთში არსებობდა აკადემია და მდებარეობდა იქ, სადაც მდინარე რიონი // ფასიდი ერთვის შავ ზღვას // პონტოს ზღვას (ყაუხჩიშვილი, 1949: 351; ნუცუბიძე, 1956: 92-104). ანტიკური პერიოდის კლასიკური რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის სწავლებას ადგილი უნდა ჰქონოდა ფაზისის კოლხურ რიტორიკულ სკოლაშიც, რასაც ადასტურებს სწორედ ძველი ბერძენი სწავლულის, **თემისტიოსის** მიერ მეგობრისადმი მიწერილი წერილი (ფორჩხიძე, 2018: 3). თუნდაც ეს ერთი ცნობაც კი ხაზს უსვამს საქართველოში რიტორიკის, როგორც საგნის, მისი თეორიისა და პრაქტიკის სწავლების ტრადიციის არსებობას.

საქართველოში მჭევრმეტყველების თეორიისა და პრაქტიკის შესწავლას დიდი ხნის ისტორია აქვს. თუმცა მხოლოდ XVIII საუკუნიდან გვაქვს შემორჩენილი ადგილობრივი ცნობები და პირველი სახელმძღვანელოები. მაგალითად, რიტორიკის შესახებ ვრცელი მსჯელობაა მოცემული **იოანე ბატონიშვილის** (1768-1830) „კალმასობაში“, რომელიც დაიწერა 1813-1828 წწ.-ში (ბატონიშვილი, 1936: II). ამ პერიოდში განიხილებოდა ისეთი თეორიული ხასიათის საკითხები, როგორცაა მჭევრმეტყველების არსი, საგანი, ადგილი („საზღვარი“) და ა.შ.

იმდროინდელ საქართველოში რიტორიკა შეისწავლებოდა ორ საღვთისმეტყველო-საფილოსოფოსო სკოლაში – 1755 წელს თბილისში, ხოლო 1782 წელს თელავში გახსნილ რუსულ-სლავური ტიპის სასულიერო სემინარიებში. „ამ სასწავლებელთა მიზანი იყო აღეზარდა სპეციალური განათლების მქონე სასულიერო-საეკლესიო სარბიელის მოღვაწე. მათი სასწავლო გეგმა, სასწავლო საგნები, სასკოლო სისტემა და სხვ. ძალიან წააგავდა სხვა ქვეყნებში არსებულ სქოლასტიკურ სკოლებს“ (ბეგიაშვილი, 1937: 170). იმ

დროის გამოჩენილი მოღვაწე, თელავის რექტორი გაიოზი თავის ორატორულ სიტყვაში ეხება სამეცნიერო მიმართულებებს და გვამღვს მათ შეფასებას, სადაც ჩანს მისი დამოკიდებულება სხვადასხვა სწავლების მიმართ: „უუკანასკნელ ვიტყვ ვითარმედ ღრამმატიკა არს ჰაზრი ჭილოსოფოსებრი. ყოვლისა კაცობრივისა სიტყვერებისათ~ს და თვნიერ ამის ცნობისა რიტორი არს მოკლე-სიტყუა და ბნელ მესტიხე, ანუ მოშაირე, ელამ და მრუდ. ჭილოსოფოსი უსაფუძუჭლო. მეისტორიე უსიამოვნო და აღრეულ და ღვთის მეტყუჭლი საიჭო. ხ~ მსაჯული უსარგებლო თავისა თვისისა და სხუათაცა: და ვინადგან ღრამმატიკასა შინა აქუსთ ყოველთა ცნობათა ესოდენი საჭიროება.“ (თელავის რექტორის გაიოზის სიტყვა სწავლის შესახებ, 1902: 16).

რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის სწავლება ამ პერიოდის სკოლებში სავალდებულო სასწავლო საგნად შემოიღეს. შეიქმნა სპეციალური სახელმძღვანელოებიც. სწორედ ამ პერიოდს განეკუთვნება დღემდე ჩვენთვის ცნობილი, ერთადერთი ნათარგმნი, ხელნაწერების სახით შემორჩენილი სახელმძღვანელო რიტორიკაში. ესაა **მხითარ სებასტაციის** „**რიტორიკა**“, რომელიც ითარგმნა სომხურიდან. **გრ. ბარამიძის** აზრით, წიგნი უნდა თარგმნილიყო დაახლოებით 1761 წელს (ბარამიძე, 1987). თუმცა არის მოსაზრება, რომ პირველი თარგმანი უნდა შესრულებულიყო არაუადრეს 1764 წელს ანტონის რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ (დედაბრიშვილი, 2013: 329; ანდრონიკაშვილი, 2007: 75).

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დადგენილია, რომ აღნიშნული წიგნის ქართულად თარგმნასა და სასწავლო მიზნებისთვის მის გამართვაზე მუშაობდნენ **ფილიპე ყაითმაზიშვილი**, **დოსითეოზ ჩერქეზიშვილი** და **ანტონ ზაგრატიონი** (ბარამიძე, 1987: 373). **გრ. ბარამიძემ** ხელნაწერების ტექსტობრივიანალიზის საფუძველზე დაადგინა, რომ ტექსტი უნდა ყოფილიყო თარგმნილი **ფილიპე ყაითმაზიშვილის** მიერ, ხოლო შემდეგ მის ნათარგმნ ტექსტზე დაყრდნობით ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი სამუშაო უნდა შეესრულებინათ როგორც **ანტონ**

ზაგრატიონს, ისე **დოსითეოზ ჩერქეზიშვილს** (ზარამიძე, 1987: 373).

წიგნის თარგმნა აუცილებელი განხდარა იმდროინდელი სემინარიების საჭიროებიდან გამომდინარე. თუმცა **მხითარ სებასტაცი**ს წიგნი საქართველოში ვერ გავრცელდა. იგი მხოლოდ ანტონ პირველმა გამოიყენა ნაშრომში „სპეკალი“ (დედაბრიშვილი, 2013: 329-330). წიგნი დღემდე ხელნაწერის სახით არსებობს და მისი შექმნის დღიდან დღემდე, არც თავის დროზე და არც შემდგომ პერიოდში, არ გამოქვეყნებულა. ამდენად, ხელნაწერები შემდგომში სპეციალურ შესწავლას საჭიროებს (უფრო ვრცლად იხ. კენჭიაშვილი, 2020დ: 122-145). წინამდებარე კვლევაში ამ წიგნზე მეტად აღარ შევჩერდებით და განვიხილავთ რიტორიკის დანარჩენ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებს.

უკვე შემდგომი წიგნები, რომელსაც განვიხილავთ, განეკუთვნება იმ პერიოდს, როდესაც თბილისისა და თელავის სემინარიები აღარ არსებობს. ამ დროს საქართველოს სამეფო-სამთავროები რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაშია და იხსნება სხვა ტიპის სასწავლებლები, იქმნება ახალი სტამბები და გამოიცემა პირველი ნაბეჭდი სახელმძღვანელოები.

სწორედ ამ პერიოდში მომზადდა დიდი ქართველი საზოგადო მოღვაწის, ფილოსოფოსის **სოლომონ დოდაშვილის** „რიტორიკა“ (დოდაშვილი, 1989), რომელიც ჩვენამდე მოღწეულ პირველ ორიგინალურ, ქართულენოვან სახელმძღვანელოდ ითვლება. „რიტორიკის“ დაწერის თარიღად უთითებენ დაახლოებით 1827-28 წლებს. ამის არგუმენტად მოყვანილია შემდეგი მოსაზრება: 1828 წლის 21 სექტემბრით დათარიღებულ თავის წერილში იონა ხელაშვილისადმი, სოლომონ დოდაშვილი „რიტორიკას“ როგორც დამთავრებულ ნაშრომს ისე მოიხსენიებს (ქუმსიშვილი, კუკავა, 1955: 148; დარჩია, 1992: 21). უფრო მეტიც, ს. დოდაშვილი აპირებდა წიგნის რუსულად თარგმნასაც (ქუმსიშვილი, კუკავა, 1955: 148). მხოლოდ 1955 წელს იქნა გამოვლენილი **ს. დოდაშვილის** „რიტორიკა“ **თ. კუკავას** მიერ³. ხოლო გამოქვეყნდა იმავე წელს

³ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებაში
20

დ. ქუმსიშვილისა და თ. კუკავას გამოკვლევასთან ერთად (ქუმსიშვილი, კუკავა, 1955: 148-157).

ჩვენი ვარაუდით, ამ წიგნის შექმნაც სასწავლო მიზნებს უნდა ემსახურებოდეს. თუმცა, როგორც მისი საბოლოო სახით გამართვა, ისე გამოქვეყნება ავტორს არ დასცალდა. ამასთან დაკავშირებით, ორიოდ სიტყვით შევეხებით იმ ისტორიულ გარემოებებსაც, რომელთა გარემოცვაშიც უწევდა **ს. დოდაშვილს** თავისი აქტიური საგანმანათლებლო და საგამომცემლო საქმიანობა. ამ მხრივ, მცირე, თუმცა საყურადღებო ცნობებიც მოგვეპოვება **ზ. ჭიჭინაძის** წიგნებში. მიუხედავად მათი არამეცნიერული ხასიათისა, მათ დამოწმებასა და აქ მოყვანას გვერდს მაინც ვერ ავუვლით. **ზ. ჭიჭინაძე** თავის წიგნში „ისტორია ქართული სტამბისა და წიგნების ბეჭდვისა: 1626-1900“ წერს, რომ 1829 წელს გახსნილა ს. დოდაშვილის სტამბა, რომელზედაც 5000 მან. ფული დაუხარჯავს მღვდელ-მონაზონ ივანე ხელაშვილს. დამაარსებელთ დიდი სამზადისი ჰქონდათ, რადგან ამ სტამბაში უნდა დაბეჭდილიყო ყველა საჭირო სახელმძღვანელო წიგნები, რომელიც 1817 წ. გახსნილ სემენარიასა და იმ დროის „კეთილშობილთა სასწავლებელში“ იქმნებოდა საჭირო. მაგრამ 1832 წლის მეოთხე თვეს დაიხურა ეს სტამბა და მისი პატრონი რუსეთში გადასახლეს სამუდამოდ, საიდანაც საქართველოში აღარ დაბრუნებულა (ჭიჭინაძე, 1900: 40-41). **ზ. ჭიჭინაძე** იმავე ცნობებს იმეორებს კიდევ ერთ თავის წიგნში და ამბობს, რომ სტამბის დახურვის მიზეზი ის გახლდათ, რომ 1832 წელს თბილისში, გამოაშკარავდა ფარული საზოგადოების არსებობის ცნობები. მალე წევრებს დატუსაღება დაუწყეს, რომელთა რიცხვში მოჰყა ს. დოდაშვილიც, რომელიც მეთაურად თითქმის დამარსებლად იქმნა ცნობილი. (ჭიჭინაძე, 1916: 167-168). ამ ცნობებიდან ერთი რამ უდავოა: სტამბის „დამაარსებელთ“

ქართულ ხელნაწერებზე მუშაობისას ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ხელნაწერთა ფონდში გამოავლინეს S – 5205 ხელნაწერი, რომელიც დასათაურებული იყო, როგორც „რიტორიკა“ და ჰქონდა 1829 წლის ჭვირ-ნიშანი, არ ერთვოდა ავტორის და/ან გადამწერის ხელმოწერა.

(სოლომონ დოდაშვილს, იონა ხელაშვილს და სხვ.) დიდი გეგმები ჰქონიათ, უპირველეს ყოვლისა კი, ახალგაზნირი სასწავლებლების ქართულენოვანი სახელმძღვანელოებით უზრუნველყოფა.

სოლომონ დოდაშვილი ქართული მჭევრმეტყველების პირველ თეორეტიკოსად შეგვიძლია მივიჩნიოთ. **ნ. კანდელაკის** შეფასებით: „ეს პირველი ორიგინალური ნაშრომია ქართული მეტყველების თეორიის დარგში და, მიუხედავად მისი სქემატური შინაარსისა, ყურადღებას იმსახურებს საკითხების დაყენებით, მათი კვლევა-ძიებითა და მეცნიერული განზოგადებით. აქ განსაზღვრულია რიტორიკის საგანი და ამოცანა, ნაჩვენებია მისი სამეცნიერო სფერო და მოსაზღვრე დისციპლინები, ლაპარაკია მჭევრმეტყველების თეორიულ წანამძღვრებსა და პრაქტიკულ მნიშვნელობაზე, დასახელებულია ზეპირი სიტყვის ოსტატები, მათი ხელოვნების გზები, საშუალებანი და სხვ. რიტორიკის საკითხების ეს დიდი წრე ს. დოდაშვილის ნაშრომში თეორიულად გაუვრცობელია, მაგრამ ფართო განზოგადების მასალის სახითაა წარმოდგენილი“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 38).

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ **ს. დოდაშვილი** იყო ერთ-ერთი პირველი, რომელსაც რუსეთში, კერძოდ, პეტერბურგში ჰქონდა განათლება მიღებული. ის განსწავლული იყო თავისი დროის ცოდნის კვალობაზე, რაც თვალსაჩინო ხდება მისი ნაშრომების გაცნობის შედეგად. **ს. დოდაშვილის** „რიტორიკა“ XVIII საუკუნის „რიტორიკებს“ ჩამოჰგავს. თუმცა არც იმის უგულვებელყოფა შეიძლება, რომ ავტორს ცალკეული საკითხების გააზრებაში გარკვეული სიახლეები შემოაქვს (ჯაგოდნიშვილი, 1999: 47). მართლაც, **ს. დოდაშვილის** „რიტორიკა“ რომ არ იყო სხვა სასწავლო სახელმძღვანელოების მსგავსად მხოლოდ კომპილაციური ხასიათის, ჩანს იქიდან, რომ მას დასახელებული ჰყავს თავისი დროის არაერთი ცნობილი ავტორი. ეს დამახასიათებელი ნიშანი მეტ მეცნიერულ ღირსებას სძენს მის ნაშრომს. **ს. დოდაშვილს** დამოწმებული ჰყავს **ჟ. ფ. ლაგარპი** (1739-1803), ფრანგი ლიტერატურის თეორეტიკოსი და კრიტიკოსი,

პროფესორი, ლიტერატურის რამდენიმე სახელმძღვანელოს ავტორი, **ი. ი. ეშენბურგი** (1743-1820) – გერმანელი, ბრაუნშვეიგელი პროფესორი, ლესინგის მეგობარი, პროფესორი, რამდენიმე სახელმძღვანელოს ავტორი ლიტერატურაში. რიტორიკის რუსი სპეციალისტებიდან დასახელებულია **ნ. გრეჩი** (1787-1867), რომელიც ლიტერატურის თეორეტიკოსიც იყო, ასევე ხარკოვის უნივერსიტეტის რექტორი – **ივ. რიჟსკი** (1755-1811), რომელსაც ეკუთვის 1809 წელს მოსკოვში გამოქვეყნებული რიტორიკა.

ქართულ მეცნიერებაში გამოთქმულია აზრი იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ ესმოდა **ს. დოდაშვილს** რიტორიკა, მხოლოდ „*მჭევრმეტყველების თეორიად*“, თუ „*საერთოდ პროზის თეორიად*“: „*დოდაშვილის „რიტორიკა“ იყო საერთოდ პროზის თეორია, ანუ როგორც თვით დოდაშვილი იტყოდა, ის იყო მეცნიერება, რომელიც სწავლობდა „ყოველთა გვართა პროზაიკებრთა თხზულებათა გამოურიცხველად“ და არა მჭევრმეტყველების თეორია, მით უმეტეს, მხოლოდ მჭევრმეტყველების ხელოვნება*“ (კუკავა, 1968). **ს. დოდაშვილი** პასუხს სცემს კითხვებს: რა არის რიტორიკა? რიტორიკა ხელოვნებაა თუ მეცნიერება? „*წიგნი რიტორიკა არს ჰსწავლა და არა ხელოვნება, ვინაიდგან იგი იპყრობს თვის შორის თეორიასა ანუ კანონთა სისტემატიკებრ დაწყობითა. ხოლო ხელოვნებასა ქვეშე იგულისხმების მოყვანა რიტორიკასა შინა წარწერილთა კანონთა აღსრულებასა ანუ მოქმედებასა შინა. ესრეთითა ხატითა რიტორი განსხვავდება ორატორისაგან*“ (დოდაშვილი, 1989: 181). **ს. დოდაშვილი** თავისი დროის თეორიული ცოდნის შესაბამისად, რიტორიკის თეორიას მეცნიერებად მიიჩნევს, ხოლო რიტორიკის პრაქტიკას – ხელოვნებად. ავტორი აგრძელებს მსჯელობას რიტორიკის შესახებ და მის ისტორიას ორ ეპოქად ჰყოფს: „*პირველსა ეპოხასა შინა იგი იყო ხელოვნება, რომლისაცა საგანი იყო პოლიტიკებრი მჭერ-სიტყვაობა. მეორეს ეპოხასა შინა რიტორიკა შეიქმნა ჰსწავლად და საგანი მისი არს განვითარება პროზაიკებრისა მწერლისა*“ (დოდაშვილი, 1989: 182-183). ავტორი

„ტროპს“, როგორც რიტორიკის ერთ-ერთ ყველაზე საკვანძო ტერმინს, შემდეგნაირად განმარტავს: „ტროპი არს შეცვალება ერთისა ლექსისა მეორესა შინა ესეოდესვე გასაგონსა, გარნა უმეტეს გამოსათქმელსა“ (დოდაშვილი, 1989: 188), უნდა ითქვას, რომ **ს. დოდაშვილი** მიჰყვება ცნების ტრადიციულ, ანტიკურ განსაზღვრებას.

ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის შესახებ საუბრისას, როგორც წესი, რიტორიკის სხვა სახელმძღვანელოებს არ ასახელებენ ხოლმე, თუმცა წინამდებარე კვლევაში, აუცილებლად განვიხილავთ კიდევ ერთ ასეთ წიგნს; ეს სახელმძღვანელოა 1879 წელს, კონსტანტინეპოლში, **ანთუან გვიზალიანის** სტამბაში გამოცემული „*მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა*“ (მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, 1879). წიგნის ავტორი და შემდგენელი უცნობია. წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ სახელმძღვანელოს შედგენის მიზეზსა და დანიშნულებას: „*დღემდე არ ყოფილა რიგიანი ხელად სახმარი მჭევრმეტყველების წიგნი ჩვენს დედა ენაზედა, და არც არა ვის მიუხეცვია ჯეროვანი ყურადღება ამასა ზედა, რათა საზოგადოებას მისცემოდა რამე საშვალის სწავლის გაადვილებისა; შეხალისებულ იყო დახელოვნებაზე სხვა და სხვა მეცნიერებაში, რომლითაც შეიძლება საზოგადოების დაწინაურება განათლებაში*“ (მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, 1879: ა). აქედან ირკვევა ისიც, რომ წიგნის შექმნის მიზანი ახალგაზრდებისთვის სწავლის გაადვილება იყო, რაც ასევე ხაზგასმულია სათაურშივე („*სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა*“). სახელმძღვანელო კონკრეტული დანიშნულებით გამოქვეყნდა. ის განკუთვნილი იყო ქართულენოვანი მკითხველისთვის და ისიც შეზღუდული ასაკობრივი ჯგუფისთვის.

მეცნიერული ინტერესი აღნიშნული წიგნის მიმართ მას შემდეგ გაჩნდა, რაც პროფ. **გ. შერვაშიძემ** მიაკვლია მას სტამბულის კათოლიკური ეკლესიის საცავში. სახელმძღვანელოს ლინგვისტური ღირებულება შეისწავლეს **ნ. ცეცხლაძემ** და **მ.**

ხახუტაიშვილმა (იხ. ცეცხლაძე, ხახუტაიშვილი, 2011: 114-119). მათ გამოთქვეს თვალსაზრისი წიგნის შესაძლო შემდგენელის თაობაზე, რომლის მიხედვითაც, „*მოკლე რეტორიკის*“ შემდგენელი შეიძლება იყოს ანტონის სკოლის წარმომადგენელი ან უბრალოდ თანამედროვე. იგი იყენებს ტერმინ „*სხმითგარდასვლითს*“, რომელიც ანტონს მხითარ სებასტაქის გრამატიკიდან გადმოიღვია (ცეცხლაძე, ხახუტაიშვილი, 2011: 118).

ნაშრომში მთელ რიგ საკითხებთან ერთად, განხილულია „*მჭევრმეტყველებრივი ფორმები (Figures)*“, რომელშიც ორი ქვეჯგუფი გამოიყოფა: „*ფორმები ლექსებისა*“ და „*ფორმები აზრებისა*“. ესაა ტროპის სახეობები, რომლებიც სტილისტიკური საშუალებები, იგივე სტილისტიკის ძირითადი კატეგორიებია, აქვე ვკითხულობთ: „*ღრამატიკოსის ვალია შეუცილებლად გააწყოს სიტყვები და მხოლოდ ნივთიერს გამშვენებაზედ თვალი ჰჭონდეს; ხოლო მჭევრმეტყველს ჰმართებს შესანიშნი მშვენიერება რამე დასძინოს იმაზედა*“ (მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, 1879: 45).

ლექსების ფორმებად სახელმძღვანელოში დასახელებულია: დამატება, გადაფარება, მრავალ კანკლედობა, მსგავს ხმოვანება და ა.შ. აქ მოიაზრება გამეორების სხვადასხვა სახე. რაც შეეხება აზრების ფორმებს, სახელმძღვანელოში მოცემულია ამგვარი განმარტება: „*ყოველი სიტყვა ჩვეულებითი ლაპარაკის გარეთ გამოთქმული, გინდ გარდასხვაფერებულად იყოს იგი თქმული, გინდ გარდაქართულებულად და თუ გინდ სხვა გვარის სახით*“ (მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, 1879: 45). ხოლო „*გარდასხვაფერება*“ განმარტებულია შემდეგნაირად: „*ლექსის მნიშვნელობის სხვა მნიშვნელობაზედ შეცვლა, მსგავსებისა ანუ შეფერებულობის დაგვარ, როგორც წოდება მელნის ტბად თვალებისა, გიშრის სარებად წამწამებისა, ღვარძლის მთესველად, მზრახავძვილავის გინა პირმოთნესი და სხვაც*“ (მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, 1879: 45). ჩვენი აზრით, „*გარდასხვაფერებაში*“ უნდა იგულისხმებოდეს მეტაფორა,

„ნაცვალსახელობა“ (როცა მიზეზი საქმისა მაგიერ დაიდება ანუ საქმე მიზეზის მაგიერ) იგივე მეტონიმია, „მიმბდურობა“ (ნაწილი მრთელის მაგიერ იხმაროს, მხოლობითი მრავლობითის მაგიერ) – სინეკდოქე, „გადაქართულება“ // „სხვა სიტყვაობა“ – ალევორია, „გახმამაღლება“ – გრადაცია, პერიფრაზი განმარტებულია ნაცვალსახელობად ანუ გარმოვლით მეტყველებად (მეწარწყმედისა – იუდა), ჰიპერბოლა – ზომის გარდამეტებლობად და ა.შ.

როგორც აქ მოყვანილმა მაგალითებმა გვიჩვენა, ტროპის სახეების აღსანიშნავად ტექსტში გამოიყენება არა ლათინური და ბერძნული წარმოშობის ტერმინები, არამედ მათი პირდაპირი ან კალკირებული თარგმანი. ფაქტობრივად, ეს არის სტილისტიკაში დამკვიდრებული ანტიკური რიტორიკიდან მომდინარე ძირითადი ტერმინების გადმოქართულების ცდა, თუმცა წარუმატებელი, რადგან ლათინური წარმომავლობის ტერმინების შესატყვისი ქართული ტერმინები შემდგომ უკვე აღარ დამკვიდრებულა, მათ შორის, არც ქართულ სამეცნიერო მეტაენაში. ქართული ტერმინების შექმნის მცდელობა რომ წარუმატებელი აღმოჩნდა იქიდანაც ჩანს, რომ ახლადშექმნილი ქართული ტერმინი ზოგჯერ აბუნდოვანებს აზრს და მხოლოდ მაგალითებიდან გამომდინარე ვარკვევთ, რომელ მხატვრულ ხერხზეა საუბარი.

1.2. ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორია

ქართული მჭევრმეტყველების თეორიისა და პრაქტიკის სწავლების მიმოხილვის შემდეგ, რომელშიც შევეხეთ რიტორიკის პირველ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებს, გადავიდეთ ქართული მჭევრმეტყველების საკუთრივ მეცნიერული შესწავლის ისტორიაზე, რაც ასევე გულისხმობს საკითხის თეორიული და პრაქტიკული ასპექტების შესწავლას, მათ შორის, მისი ისტორიის, ტერმინოლოგიის, პერიოდიზაციის, დარგობრივი (დარგების, ქვედარგების და განშტოებების) და ჟანრობრივი (ძირითადი და

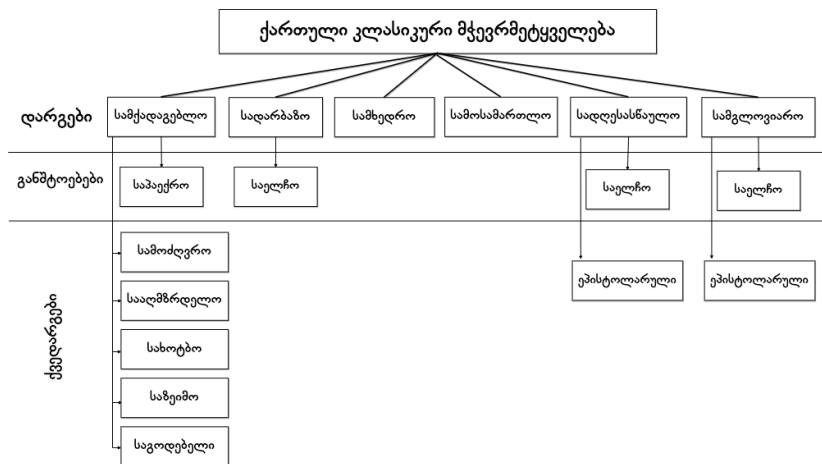
დამხმარე ჟანრების) კლასიფიკაციის საკითხებს.

ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორია საბჭოთა პერიოდში იწყება. ერთ-ერთი პირველი მკვლევარი, რომელსაც ფასდაუდებელი შრომა აქვს გაწეული ქართული მჭევრმეტყველების კვლევის კუთხით, გახლავთ **ნ. კანდელაკი**. **შ. ბიძიგურის** შეფასებით, „ნიკოლოზ კანდელაკის სახელთან არის დაკავშირებული ჩვენში ქართული მჭევრმეტყველების შემსწავლელი დისციპლინის დაფუძნება“ (კანდელაკი, 1968: 8), ასევე „ნიკოლოზ კანდელაკის მონოგრაფიების წყალობით შეიქმნა ქართული მჭევრმეტყველების ისტორია. ამ დარგში მას წინამორბედი არ ჰყოლია“ (კანდელაკი, 1968: 5). მას ეკუთვნის შემდეგი ნაშრომები: „ქართული მჭევრმეტყველება: ძეგლები და მასალები“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958), „ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1961), „სოლომონ ლიონიძე“ (კანდელაკი, 1962), „ქართული საელჩო მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1966), „ქართული მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1968), „ქართული მჭევრმეტყველება“, ტ. 1, (კანდელაკი, 1975).

პროფ. **ნ. კანდელაკმა** შეისწავლა ქართული მჭევრმეტყველების საისტორიო წყაროები, კერები, ტერმინოლოგია, დარგობრივი და ჟანრობრივი კლასიფიკაცია, მისი პერიოდიზაცია და ა.შ. მისივე კლასიფიკაციით, ქართულ კლასიკურ მჭევრმეტყველებაში (I-XVIII სს.) გამოიყოფა 6 ძირითადი დარგი: **სამქადაგებლო, სადარბაზო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადღესასწაულო და სამგლოვიარო** დარგები; ამათგან სამქადაგებლოს დარგი აერთიანებს მსოფლიო ქრისტიანული მქადაგებლობის ისტორიაში ცნობილ 5 ქვედარგსა (სამოდღვრო, საადმზრდელი, სახობო, სახეიმო, საგოდებელი) და ერთ განშტოებას (საპაექრო), სადარბაზო მჭევრმეტყველების განშტოებაა საელჩო მჭევრმეტყველება, სადღესასწაულო და სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების განშტოებაა ეპისტოლარული ორატორული მჭევრმეტყველება (კანდელაკი, 1968: 97) (იხ. სქემა 1). XIX ს.-ში ქართულ მჭევრმეტყველებაში გაჩნდა ახალი დარგი

– აკადემიური მჭევრმეტყველება და ახალი ჟანრობრივი სახეები –
 ლექცია, მოხსენება, რეფერატი, დისკუსია და დისპუტი (კანდელაკი,
 1968: 93). **ნ. კანდელაკი** აღნიშნავს, რომ **საელჩო** განშტოება
 „წარმოიშვა სადარბაზო ზეპირი სიტყვის წიაღში და ერთ ხანს
 მასთან ერთად ვითარდებოდა. გზადაგზა მან შეიძინა საკუთარი
 ნიშნები და მოგვიანებით, დამოუკიდებელი სახით ჩამოყალიბდა.
 ამ სახით ის წარმოადგენს მჭევრმეტყველების თავისებურ დარგს,
 რომლის კვლევა-ძიება შეიძლება ვაწარმოოთ მისი უახლოესი
 მოსაზღვრის – პოლიტიკური მჭევრმეტყველების გვერდით“
 (კანდელაკი, 1968: 387). დღესდღეობით, როდესაც **სადარბაზო**
მჭევრმეტყველება ჩაანაცვლა **პოლიტიკურმა მჭევრმეტყველებამ**,
საელჩო მჭევრმეტყველება ამ უკანასკნელის განშტოებად უნდა
 მივიჩნიოთ.

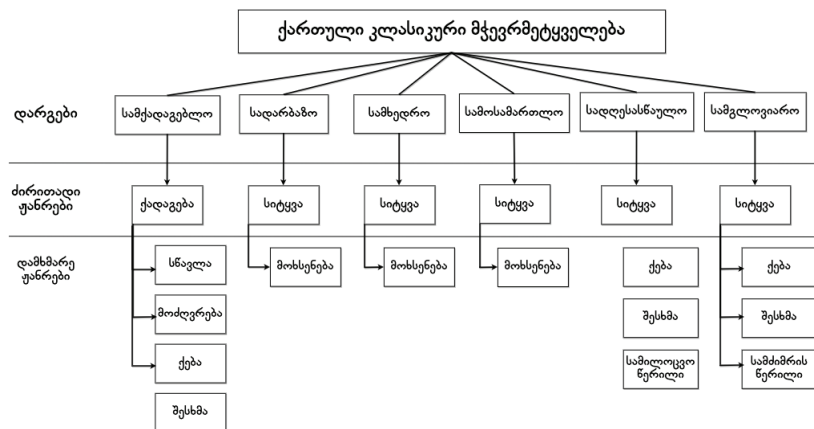
სქემა 1. ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების დარგები, ქვედარგები და
 განშტოებები (კანდელაკი, 1968: 97)

პროფ. **ნ. კანდელაკის** კლასიფიკაციით, სამქადაგებლო დარგის
 მჭევრმეტყველების ძირითადი ჟანრია ქადაგება, ხოლო დამხმარე

ჟანრებია: სწავლა, მოძღვრება, ქება, შესხმა და სხვ.; სადარბაზო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადღესასწაულო და სამგლოვიარო დარგების ძირითადი ჟანრია სიტყვა; სადარბაზო, სამხედრო და სამოსამართლო მჭევრმეტყველების დამხმარე ჟანრია მოხსენება; სადღესასწაულო და სამგლოვიარო დარგების დამხმარე ჟანრებია: ქება, შესხმა, სამილოცვო⁴ წერილი, სამძიმრის წერილი და სხვ. (კანდელაკი, 1968: 97) (იხ. სქემა 2).

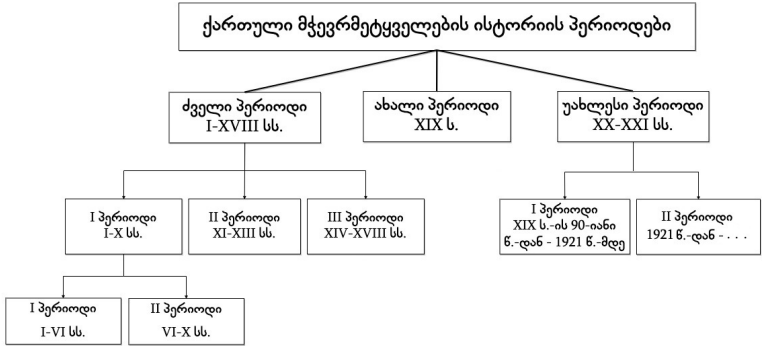
სქემა 2. ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების დარგები და ჟანრები (კანდელაკი, 1968: 97)

რაც შეეხება პერიოდიზაციას, **ნ. კანდელაკის** კლასიფიკაციით, ქართულ მჭევრმეტყველებაში გამოიყოფა სამი ძირითადი პერიოდი: **ძველი** (I-XVIII სს.), **ახალი** (XIX ს.) და **უახლესი** (XX ს.) **პერიოდი** (კანდელაკი, 1968: 88-94) (იხ. სქემა 3.).

⁴ შენიშვნა: „სამილოცვო წერილის“ ნაცვლად უმჯობესად მივიჩნით „მისალოცი წერილის“ გამოყენება.

სქემა 3. ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის პერიოდები (კანდელაკი, 1968: 88-94)

უდიდესია **ნ. კანდელაკის** დამსახურება როგორც ქართული მჭევრმეტყველების ძეგლებისა და მასალების გამოვლენა-გამოცემის, ისე მათი მეცნიერული ანალიზის თვალსაზრისით. თუმცა კვლევა და თვით ჩვენამდე მოღწეული ორატორული ნიმუშების დადგენა კვლავ სამომავლო საქმედ ითვლება. ერთგან **ნ. კანდელაკი** კიდევაც აღნიშნავს, რომ საჭიროა ამ მიმართულებით მეტი მუშაობა: „*უფრო ღრმა დაკვირვებას მეტი სიღრმის ჩვენება შეუძლია. გაკვრით ჩვენებითაც კი ნათელი ხდება ჩვენი კლასიკური მჭევრმეტყველების იდეური სიმაღლე და ფორმალური სიდიადე*“ (კანდელაკი, 1988: 49).

სხვა ნაშრომებიდან აღსანიშნავია **ვ. კაჭახიძის** „სასამართლო მჭევრმეტყველება“ (კაჭახიძე, 1980), „პოლიტიკური მჭევრმეტყველება“ (კაჭახიძე, 1985), „მჭევრმეტყველება: პოლიტიკური, სასამართლო, სამხედრო, აკადემიური, სამქადაგებლო, საზეიმო, სამგლოვიარო“ (კაჭახიძე, 1997), „ორატორები: კრებული“ (კაჭახიძე, 2000); **რ. ბარამიძის** „ქართული საისტორიო და ორატორული პროზა“ (ბარამიძე, 1979); **ავ. გელოვანის** „ორატორული ხელოვნება“ (გელოვანი, 1985),

უმუალოდ ქართულ მჭევრმეტყველებას არ ეხებიან,

რის გამოც ნაწილობრივ ავსახეთ შემდეგი ნაშრომები: **გ. რუსეიშვილის** „რიტორიკის საფუძვლები“ (რუსეიშვილი, 2003) და „რიტორიკა“ (2019), **ნ. გაფრინდაშვილისა** და **დ. თვალთვადის** „რიტორიკის შესავალი“ (გაფრინდაშვილი, თვალთვაძე, 2005), **გ. სიამაშვილის** „რიტორიკის შესავალი“ (სიამაშვილი, 2009), **ე. ბერიძე-მელიქიშვილის** „რიტორიკა: ლექციების კურსი“ (ბერიძე-მელიქიშვილი, 2013) და სხვ.

მნიშვნელოვანია **ც. ბარბაქაძის** „ქართული მჭევრმეტყველების პრაგმატიკა“ (ბარბაქაძე, 2003ა), რომელიც, უდავოდ, ერთადერთ კვლევად ითვლება ამ მიმართულებით. მასვე ეკუთვნის ცალკეული სტატიები რიტორიკის თემაზე, მაგალითად: „ტრადიციული რიტორიკა და ნეორიტორიკის ლინგვისტური მიმართულება“ (ბარბაქაძე, 2003ბ), „ენობრივ ერთეულთა რიტმული გამეორება, როგორც მეტყველების მარგანიზებული ფაქტორი“ (ბარბაქაძე, 2003გ) და სხვ.

ახალი გამოცემებიდან აღსანიშნავია, **თ. ჯაგოდნიშვილის** „ქართული ორატორული ხელოვნება“ (ჯაგოდნიშვილი, 1999), **თ. ჯაგოდნიშვილის**, **ი. ჯაგოდნიშვილის**, **ვ. პაპასკირის** „ქართული ორატორული ხელოვნება“ (ქრესტომათია-პრაქტიკუმი) (ჯაგოდნიშვილი, ჯაგოდნიშვილი, პაპასკირი, 2000); **თ. ჯაგოდნიშვილის**, **ი. გაბისონიასა** და **ი. ჯაგოდნიშვილის** „რიტორიკა: ქრესტომათია“ (ჯაგოდნიშვილი, გაბისონია, ჯაგოდნიშვილი, 2018). ასევე გამოცემულია ქართული ორატორული ხელოვნების ლექსიკონი (პაპასკირი (შემდგ.), (2000), სტატიებიდან – **ი. ჯაგოდნიშვილის** „რიტორიკა – ძირძველი ენობრივი კომუნიკაციის თეორია და პრაქტიკა“ (ჯაგოდნიშვილი, 2009: 168-177), **თ. ჯაგოდნიშვილის** „მანიპულაციური ლინგვისტური ხერხები და მოდელები“ (ჯაგოდნიშვილი, 2018: 17-22).

თ. ჯაგოდნიშვილი თავის წიგნში „ქართული ორატორული ხელოვნება“ (ჯაგოდნიშვილი, 1999) მიჰყვება **ნ. კანდელაკის** კლასიფიკაციას (იხ. სქემა 1) ქართული მჭევრმეტყველების როგორც დარგობრივი, ისე ჟანრობრივი კლასიფიკაციის თვალსაზრისით,

თუმცა პერიოდიზაციისას გვთავაზობს სხვაგვარ დაყოფას. ჩვენ მიერ საკვლევი ტექსტების კრიტერიუმების შერჩევასა, ძირითადად ვითვალისწინებთ ნ. კლასიფიკაციას ქართული მჭევრმეტყველების დარგობრივი, ჟანრობრივი და პერიოდიზაციის თავსაზრისით, თუმცა ასევე, ნაწილობრივ ვყვრდნობით თ. ჯაგოდნიშვილის მიერ შემოთავაზებულ პერიოდიზაციას (უფრო ვრცლად, იხ. 2.5. ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდები).

დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს **ქ. ბეზარაშვილის** ნაშრომები რიტორიკაში, რომლებიც ეხება ქართულ ნათარგმნ ჰომილეტიკას, ანუ სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებას. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია მისი კვლევები, იმდენად, რამდენადაც, წარმოაჩენს რიტორიკის როლსა და ადგილს ქართველ ელინოფილთა თარგმანების შესწავლის საფუძველზე. მისი დასკვნით, შუა საუკუნეების ბერძენი და ქართველი ავტორები შესანიშნავად იყვნენ გათვითცნობიერებულნი კლასიკური და ბიზანტიური რიტორიკის თეორიათა საკითხებში. ისინი კარგად იცნობდნენ მაგალითად, ბაძვის, სტილთა დონეების, მშენიერებისა და სხვ. ცნებებს და შესაბამისად ახდენდნენ მათ გადააზრებას (ბეზარაშვილი, 2004: 147-159; 2004: 530-588; ბეზარაშვილი, 2007: 123; ბეზარაშვილი, 2009: 152-164).

1.3. რიტორიკის თანამედროვე თეორიები

წინამდებარე ნაშრომი ეფუძნება თანამედროვე ლინგვისტიკაში წარმოშობილ ნეორიტორიკის თეორიულ ჩარჩოს. ლინგვისტურ მიმდინარეობებს შორის, რომლებმაც განაპირობეს ნეორიტორიკის ჩამოყალიბება, შეიძლება გამოვყოთ **ზ. ჰარისის** ტრანსფორმაციული ლინგვისტიკა, **ლ. იელმსლევის** კონოტაციის თეორია, **რ. იაკობსონისა** და **ე. ბენვენისტის** შრომები და ბრიუსელის რიტორიკული სკოლა (**ხ. პერელმანი**). სწორედ **ხ. პერელმანსა** და **ლ. ოლბრეხტ-ტიტევას** ეკუთვნით ტერმინის – „ნეორიტორიკის“, ანუ „ახალი რიტორიკის“ – შემოტანა (პერელმანი, ოლბრეხტ-ტიტევა, 1958/1969).

1960 წელს, პარიზში დაფუძნებულ ფრანგული ენის შემსწავლელ საზოგადოებასთან, ჩამოყალიბდა პარიზის სემიოტიკური სკოლა, რომელშიც იმთავითვე გამოიკვეთა ორი მიმართულება: 1. **დიუბუას** ჯგუფი, რომელიც საკუთარ გამოკვლევებში წარმატებით იყენებდა დისტრიბუციულ მეთოდოლოგიას; 2. **გრემასის** სახით წარმოდგენილი ლინგვისტთა ალტერნატიული ჯგუფი, რომლის წევრებიც სიგნიფიკაციის ანალიზის პროცესში, მიისწრაფოდნენ წმინდა დედუქციური მოდელების გამომუშავებისკენ. 1970 წელს, ბელგიაში ჩამოყალიბებული ლიეჟის ნეორიტორიკის სკოლა (**ჯ. დიუბუა, ფ. ედელინი, ჯ. მ. კლინკენბერგი, ფ. მენგე, ფ. პირი, ა. ტრინონი** („ჯგუფი μ“) გენეტიკურად და კონცეპტუალურად უშუალო კავშირში აღმოჩნდა პარიზის სემიოტიკურ სკოლასთან, რამდენადაც ფრანგული სკოლის ბაზაზე, მკვლევართა მიერ შექმნილი, ნეორიტორიკის ტიპოლოგია შემდეგნიარადაა წარმოდგენილი: 1. არგუმენტაციული რიტორიკა (**ბ. პერელმანი**); 2. მეტარიტორიკა: ა) რიტორიკის ტექსტები; ბ) რიტორიკული კრიტიკა (**რ. ბარტი, ც. ტოდოროვი, ჟ. ჟენეტი** და სხვ.); 3. ზოგადი რიტორიკა (ლიეჟის ნეორიტორიკული სკოლის წარმომადგენლები: **ჯ. დიუბუა, ფ. ედელინი, ჯ. მ. კლინკენბერგი, ფ. მენგე, ფ. პირი, ა. ტრინონი** („ჯგუფი μ“); 4. პარარიტორიკა.

დიუბუას ჯგუფი ფრანგული სტრუქტურალისტური სკოლის მემკვიდრედ გვევლინება. ხაზს უსვამენ იმასაც, რომ, თავის მხრივ, მრავალი სამეცნიერო მიმართულების, მათ შორის, სტრუქტურალიზმისა და განსაკუთრებით, „ნეორიტორიკის“, ანუ „ახალი რიტორიკის“ წარმოშობა, სწორედ კლასიკური რიტორიკის ხელახალი გადააზრებით არის განპირობებული (მიხალსკაია, 1996: 29). მართლაც, არაერთი სამეცნიერული თეორია თუ მიმართულება თავის წარმოშობასა და არსებობას უნდა უმადლოდეს კლასიკურ რიტორიკას. რაც შეეხება „ჯგუფი μ“-ს „ზოგად რიტორიკას“, ის არ უნდა მივიჩნიოთ მხოლოდ სტრუქტურალიზმიდან წარმოშობილად, რადგან თავისი თეორიული წანამდგვრების გათვალისწინებით, ეფუძნება მთელ რიგ ისეთ დისციპლინებს,

როგორცაა ფილოსოფია, ფსიქოლოგია, ესთეტიკა, ეთიკა, სემიოტიკა და ლინგვისტიკა. ამდენად, მათი ნაშრომი კლასიკური რიტორიკის ახლებური, ინტერდისციპლინური გააზრების ნაყოფია.

წინამდებარე კვლევის სახელმძღვანელო წიგნს წარმოადგენს სწორედ ნეორიტორიკის ბელგიური სკოლის (ლიეჟეს უნივერსიტეტი) წარმომადგენელთა – **ჟ. დიუბუას, ფ. ედელინის, ჯ. მ. კლინკენბერგის, ფ. მენგეს, ფ. პირის, ა. ტრინონის** – „ზოგადი რიტორიკა“, რომელიც 1970 წელს გამოიცა. წიგნს ჰყავს ავტორთა კოლექტივი, რომლის წევრებიც ერთიანდებიან საერთო სახელწოდების – „ჯგუფი μ“-ს – ქვეშ. ზოგადი რიტორიკის თეორეტიკოსები ცდილობდნენ ენათმეცნიერების, სემიოტიკის, მასობრივი კომუნიკაციის თეორიის, პოეტიკისა და რიტორიკის მონაპოვარზე დაყრდნობით შეექმნათ ისეთი ენობრივი მოდელი, რომელიც ერთნაირად გამოსადეგი იქნება კომუნიკაციის ისეთი განსხვავებული სახეებისთვის, როგორცაა პოეტური ენა, კომერციული რეკლამა, პოლიტიკური პროპაგანდა, კინემატოგრაფია, დრამატული სპექტაკლი თუ კომიქსისი. „ჯგუფი μ“-ს მიხედვით, რიტორიკას აინტერესებს ენის პოეტური ფუნქცია არა მხოლოდ პოეზიაში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც, რითაც მკვეთრად ფართოვდება მისი შესწავლის არეალი.

რიტორიკის ბელგიელი თეორეტიკოსები სწორედ **რ. იაკობსონის** მიერ შემუშავებული კომუნიკაციის ფუნქციათა სქემას იღებენ საფუძვლად. **რ. იაკობსონი** ენის ფუნქციებზე მსჯელობისას, წარმოგვიდგენს სამეტყველო აქტის ექვს ფაქტორს: ადრესანტი, ადრესატი, კონტექსტი, შეტყობინება, კონტაქტი და კოდი. ამ ფუნქციების სქემა საჭიროებს განმარტებას სწორედ აღნიშნული ფაქტორების დახმარებით: ადრესანტი ადრესატს უგზავნის შეტყობინებას. იმისათვის, რომ შეტყობინება იყოს დროული, საჭიროა ადრესანტის მიერ გამოყენებული კონტექსტი და სიტყვიერი შესრულება; კოდი სრულად, ან ნაწილობრივ მაინც საერთოა ადრესანტისა და ადრესატისათვის; დაბოლოს, კონტაქტი,

ფიზიკური არხი და ფსიქოლოგიური კავშირი ადრესანტსა და ადრესატს შორის, რაც ორივეს საშუალებას აძლევს შევიდნენ კომუნიკაციაში (იაკობსონი, 1960: 353).

სქემა 4. სამეტყველო აქტის ექვსი ფაქტორი (იაკობსონი, 1960: 353)

რ. იაკობსონი მას შემდეგ, რაც წარმოგვიდგენს სამეტყველო აქტის მოდელს, მის თითოეულ წევრს შეუფარდებს მასთან დაკავშირებულ ფუნქციას; სამეტყველო აქტის ექვსი ფაქტორი ენის ექვს ფუნქციას შემდეგნაირად მიემართება: ადრესანტი – ექსპრესიულს (Expressive), ადრესატი – კონატიურს (Conative), კონტექსტი – რეფერენციულს (Referential), შეტყობინება – პოეტურს (Poetic), კონტაქტი – ფატიკურს (Phatic), დაბოლოს, კოდი – მეტალინგვისტურს (Metalingual). ქვემოთ მოცემულ სქემაში წარმოდგენილია ეს ექვსი ფუნქცია (სქემა 5.).

სქემა 5. ენის ექვსი ფუნქცია (იაკობსონი, 1960: 357)

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ განვასხვავებთ ენის ექვს

ძირითადი ასპექტს, ჩვენ ვერ ვიპოვით ვერბალურ შეტყობინებას, რომელიც მხოლოდ ერთ ფუნქციას შეასრულებს. მრავალფეროვნება მდგომარეობს არა ამ რამდენიმე ფუნქციიდან ზოგიერთის მონოპოლიაში, არამედ ფუნქციების განსხვავებულ იერარქიულ წესრიგში. გზავნილის სიტყვიერი სტრუქტურა უპირატესად დამოკიდებულია დომინანტ ფუნქციაზე (იაკობსონი, 1960: 353).

პოეტური ფუნქცია არ არის სიტყვიერი ხელოვნების ერთადერთი ფუნქცია, არამედ მხოლოდ მისი მნიშვნელოვანი და განმსაზღვრელი ფუნქციაა, ხოლო ყველა სხვა სახის სიტყვიერ აქტივობაში იგი მოქმედებს როგორც დამხმარე ფუნქცია. პოეტური ფუნქცია აღრმავებს ნიშნებსა და საგნებს შორის არსებულ ფუნდამენტურ დიქოტომიას. ავტორის აზრით, პოეტურ ფუნქციასთან მიმართებით, ენათმეცნიერება არ შეიძლება შემოიფარგლოს მხოლოდ პოეზიის სფეროთი (იაკობსონი, 1960: 356). ამგვარი კლასიფიკაციით, ქართულ მჭევრმეტყველებაში მეტ-ნაკლებად რეალიზებულია ენის თითქმის ყველა ფუნქცია: ექსპრესიული, კონატიური, რეფერენციული, პოეტური, ფატიკური და მეტალინგვისტური.

რიტორიკის ბელგიელმა თეორეტიკოსებმა სახელი შეუცვალეს ენის **პოეტურ ფუნქციას** და მას **რიტორიკული ფუნქცია** უწოდეს. ისინი გვთავაზობენ ფუნქციათა ისეთ იერარქიას, რომელშიც წამყვანი როლი ექნება შეტყობინებას და მის შესაბამის **რიტორიკულ ფუნქციას** (ჯგუფი უ, 1970/1986: 55). ამგვარი მოდიფიკაციით, საკმაოდ მნიშვნელოვან თეორიულ შედეგებს ვიღებთ; ენის **რიტორიკული ფუნქცია** სხვა ფუნქციებთან მიმართებით იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, რაც საშუალებას იძლევა აღნიშნული ფუნქცია შევისწავლოთ ნებისმიერი ტიპის ვერბალურ კომუნიკაციაში, ხოლო სემიოტიკური მიდგომით, არავერბალურ კომუნიკაციურ სისტემებშიც (ბოლქვაძე, 2012: 169). რიტორიკული ფუნქცია საკუთრივ ვერბალურ კომუნიკაციაში შეგვიძლია შევისწავლოთ როგორც მხატვრულ, ისე არამხატვრულ ტექსტებში. ამით რიტორიკული ფუნქციის გავრცელების

არეალი მკვეთრად ფართოვდება. ჩვენი აზრით, ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე მეტ-ნაკლებად რეალიზდება ენის ზემოთჩამოთვლილი ფუნქციები. თუმცა განსაკუთრებით წინ წამოწეულია ენის რიტორიკული ფუნქცია, რომელსაც აზრით ზემოქმედების უნარი გააჩნია და ეხება ისეთ თემებს, როგორცაა რელიგია, პატრიოტიზმი, ნაციონალიზმი, ეთიკა, სამართალი, იდეოლოგია და სხვ.

რიტორიკის ბელგიელი თეორეტიკოსები „ზოგად რიტორიკაში“ ასევე ეყრდნობიან **ე. ბენვენისტის** მიერ შემუშავებულ პრინციპს, რომელიც უკავშირდება ენის იერარქიული დონეების გამოყოფას. განვიხილოთ ამ უკანასკნელის თეორია ენობრივი ანალიზის დონეების შესახებ (ბენვენისტი, 1966/1971: 101-111). მის მიხედვით, ენა შეიძლება აღიწეროს, როგორც ფორმალური სტრუქტურა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ენა, **ე. ბენვენისტის** თანახმად, არის ერთადერთი სემიოტიკური სისტემა, რომლითაც შესაძლებელია სხვა სემიოტიკური სისტემების ინტერპრეტაცია (ბარტი, 1977: 179). აღმნიშვნელის (გამოხატულების) პლანში, ან აღსანიშნის (შინაარსის) პლანში, მეტყველების პროცესში შემავალი ელემენტების ჯაჭვი შესაძლოა გამოიყურებოდეს, როგორც იერარქია, რომელშიც გადანაწილებულია წევრები; უფრო მაღალი წესრიგის ერთეულში, **ე. ბენვენისტის** სიტყვებით, ერთვება უფრო დაბალი დონის რამდენიმე ერთეული, რომელიც კიდევ უფრო მცირე დონის ერთეულებს შეიცავს. ენობრივ ერთეულებს შორის ურთიერთკავშირის გათვალისწინებით წარმართება ენობრივი ანალიზის პროცედურა, რომელიც მოიცავს ორი ტიპის ოპერაციას: 1) **სეგმენტაციას**, ანუ დანაწევრებას და 2) **სუბსტიტუციას**, ანუ ჩანაცვლებას (ბენვენისტი, 1966/1971: 101).

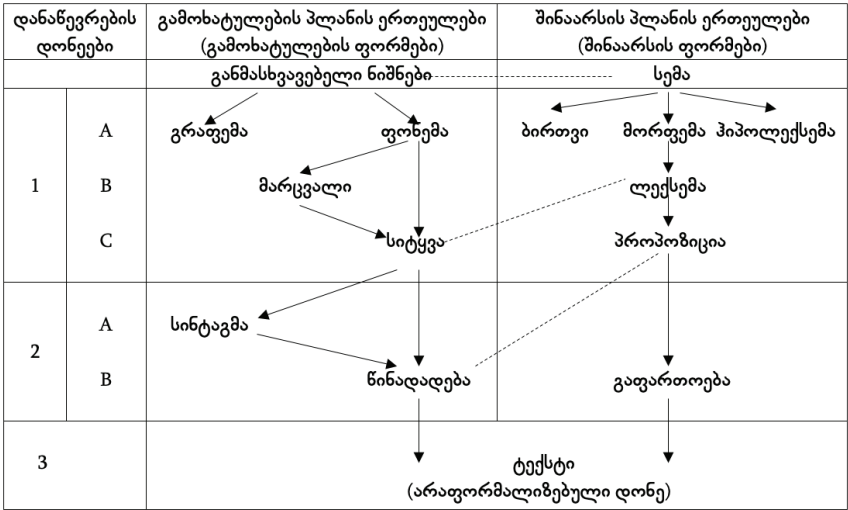
აღსანიშნავია, რომ **რ. იაკობსონი** ასევე ეხება ენობრივი ანალიზის პროცედურებს და მიუთითებს, რომ ყოველ ენობრივ ნიშანში განირჩევა ორი სახის ოპერაცია: **კომბინაცია** და **სელექცია**. განვმარტოთ თითოეული მათგანი: 1) **კომბინაცია**; ნებისმიერი ნიშანი შედგება შემადგენელი ნიშნებისაგან და/ან გვხვდება

მხოლოდ სხვა ნიშნებთან ერთად. ეს ნიშნავს იმას, რომ ნებისმიერი ენის ერთეული ერთდროულად მოქმედებს, როგორც მარტივი ერთეულების კონტექსტი და/ან პოულობს საკუთარ კონტექსტს უფრო რთულ ენობრივ ერთეულში. ამრიგად, ენობრივი ერთეულების ნებისმიერი დაჯგუფება მათ აკავშირებს უფრო მაღალი დონის ერთეულებად: კომბინაცია და კონტექსტუალური კომპოზიცია (კონტექსტი) ერთი და იგივე ოპერაციის ორი მხარეა; 2) **სელექცია**; ალტერნატივათა შორის არჩევანი შესაძლებელს ხდის ალტერნატივა შეიცვალოს, ერთის მხრივ, ეკვივალენტური და, მეორე მხრივ, მისგან განსხვავებული ალტერნატივით, ამიტომ სელექცია (შერჩევა) და სუბსტიტუცია (ჩანაცვლება) ერთი და იმავე ოპერაციის ორი მხარეა, ისინი მართავენ ერთეულებს, რომლებიც კოდშია გაერთიანებული, მაგრამ არაა მოცემული შეტყობინებაში. რადგან ნებისმიერი ენობრივი ნიშანი გამოდის კონტექსტის როლში უფრო მარტივი ერთეულებისათვის და იმავდროულად თავადაც პოულობს საკუთარ კონტექსტს უფრო რთული ენობრივი ნიშნის შემადგენლობაში, ამიტომ კომბინაციის შემთხვევაში ერთეულები ერთიანდებიან კოდსა და შეტყობინებაში (იაკობსონი, 1971ა: 54; იაკობსონი, 1971ბ: 243).

„ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით, რიტორიკა ენაზე მრავალრიცხოვანი ოპერაციების განხორციელების საშუალებად არის წარმოდგენილი. ყველა რიტორიკული ოპერაცია დაფუძნებულია ხაზოვანი დისკურსის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან თვისებაზე, კერძოდ, იმაზე, რომ ის შეიძლება დაიყოს უფრო და უფრო მცირე ზომის ერთეულებად. დაყოფა გრძელდება როგორც გამოხატულების, ისე შინაარსის პლანში, იქამდე, სანამ არ მიიღწევა ე.წ. ატომური, დაუშლელი ერთეულის დონე; გამოხატულების პლანში ჩვენ მივაღწევთ განმასხვავებელი ნიშნების დონეს, ხოლო შინაარსის პლანში – სემის დონეს. აღსანიშნავია, რომ ორივე შემთხვევაში დაყოფის ბოლო დონე არის „ინფრაენობრივი“: არც განმასხვავებელი ნიშნები და არც სემა არ შეიძლება არსებობდეს ენაში ექსპლიციტურად, დამოუკიდებელი

ფორმით. მეტყველებაში რეალურად წარმოდგენილი სემანტიკური ერთეულები გვხვდება სემის დონეზე. ყველა მნიშვნელობის მქონე ერთეული, რომელიც მონაწილეობს ტექსტის ფორმირებაში, განიხილება, როგორც ელემენტების ერთობლიობა, რომელთაგან თითოეული შედის ერთ წინასწარ განსაზღვრულ ერთობლიობაში (ჯგუფი μ , 1970/1986: 62-63). წინამდებარე სქემაში ისრები მიუთითებს დაყოფის დონეებს შორის ურთიერთკავშირზე, ხოლო თითოეულ ენობრივ დონეს შეესაბამება გარკვეული ტიპის მეტაბოლა.

სქემა 6. ენის დანაწევრების დონეები (ჯგუფი μ , 1970/1986: 63)

ენის სხვადასხვა დონეზე რიტორიკული ფუნქცია სხვადასხვა ფორმებით რეალიზდება, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ენობრივი გარდაქმნები გავლენას ახდენს დასახვას ჰპოვებს როგორც გამოხატულების, ისე შინაარსის პლანზე. არსებობს რიტორიკული ფუნქციის რეალიზაციის ოთხი ფორმა – ესაა მეტაბოლათა ოთხი სახე: მეტაპლაზმები, მეტატაქსისები, მეტასემეები

და **მეტალოგიზმები**. მათი საშუალებით შესაძლებელია განისაზღვროს რიტორიკული ანალიზის სფერო, რომელიც ვრცელდება ფონემებისა და გრაფემების (მეტაპლაზმები), სემის (მეტასემემების), დისკურსის (მეტატაქსისის) და ტრადიციული „აზრის ფიგურების“ (მეტალოგიზმების) ექსტრალინგვისტურ არეალზე (ჯგუფი №, 1970/1986: 19-20).

სქემა 7. მეტაბოლათა ზოგადი კლასიფიკაცია (ჯგუფი №, 1970/1986: 65)

	გამოხატულება (ფორმა)	შინაარსი (აზრი)
სიტყვა (და უფრო მცირე ზომის ერთეულები)	მეტაპლაზმები	მეტასემემები
წინადადება (და უფრო დიდი ზომის ერთეულები)	მეტატაქსისები	მეტალოგიზმები

„ზოგად რიტორიკაში“ გამოყოფილია მეტაბოლათა შემდეგი ჯგუფები: **მეტაპლაზმები, მეტატაქსისები, მეტასემემები და მეტალოგიზმები**. აღვწეროთ თითოეული მათგანის მოქმედების არეალი:

1) **მეტაპლაზმები** – ეს არის ის ფიგურები, რომელშიც იცვლება სიტყვის ან უფრო დაბალი დონის ერთეულების (მარცვლის, გრაფემის, ფონემის) აკუსტიკური ანდა გრაფიკული გამოხატულება (ჯგუფი №, 1970/1986: 66):

სიტყვა = მარცვალთა ერთობლიობა, რომელიც გარკვეული წესით მოწესრიგებულია და დასაშვებია განმეორებადობა;

მარცვალი = ფონემათა (ან გრაფემათა) ერთობლიობა, რომელიც გარკვეული წესით მოწესრიგებულია და დასაშვებია განმეორებადობა;

ფონემა = განმასხვავებელ ნიშანთა მოწესრიგებული ერთობლიობა, სადაც დაუშვებელია განმეორებადობა და ხაზობრივად არაა მოწესრიგებული;

გრაფემა = განმასხვავებელ ნიშანთა ერთობლიობა, რომელიც საბოლოოდ ჯერ არაა ფორმალიზებული.

2) მეტატაქსისები – ეს არის ის ფიგურები, რომელშიც ხდება წინადადების სტრუქტურის შეცვლა (ჯგუფი μ , 1970/1986: 66-67):

წინადადება = სინტაგმებისა და მორფემების მოწესრიგებული ერთობლიობა, რომელშიც დასაშვებია განმეორებადობა.

3) მეტასემემები – ეს არის ის ფიგურები, რომელშიც ერთი სემემა იცვლება მეორე სემემით (ჯგუფი μ , 1970/1986: 67):

სიტყვა = დაუნაწევრებელ („ატომურ“) სემათა მოწესრიგებული ერთობლიობა, რომელშიც დაუშვებელია განმეორებადობა.

4) მეტალოგიზმები – ეს არის ის ფიგურები, რომლებსაც ანტიკური მოაზროვნეები უწოდებდნენ „აზრის ფიგურებს“. ისინი ცვლიან ფრაზის ლოგიკურ მნიშვნელობას და, შესაბამისად, არ ემორჩილებიან ენობრივ შეზღუდვებს. თუ შეუძლებელია სიტყვის შიგნით სემის გამეორება, შესაძლებელია სიტყვის განმეორება წინადადებაში, როგორც უმაღლეს ენობრივ ერთეულში. ამგვარი ფიგურების „ნულოვანი დონე“ დაკავშირებულია არა იმდენად ენობრივი სისწორის კრიტერიუმებთან, რამდენადაც ლოგიკურ წყობასთან, ან სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მსჯელობის მიმდინარეობის ლოგიკურ ბუნებასთან (ჯგუფი μ , 1970/1986: 67).

წინადადება = სემათა მოწესრიგებული ერთიანობა, რომელშიც დასაშვებია განმეორებადობა.

თანამედროვე რიტორიკაში, „ჯგუფი μ “-ს გარდა, ასევე ცნობილია **ც. ტოდოროვისა** და **ჯ. ნ. ლიჩის** მიერ შემუშავებული მოდელები, რომლებიც შეიძლება ჩაითვალოს რიტორიკული ფიგურებისა და ტროპების კლასიფიკაციის ყველაზე უფრო ბოლოდროინდელ წარმატებულ მცდელობად. სხვა ნაშრომებმა ამ მიმართულებით ვერ მიაღწიეს სისტემურ ხასიათს და ვერც საფუძვლიანი მიდგომები შეიმუშავეს (პლეტი, 2010: 70). „ჯგუფი μ “-ს მიერ შემუშავებული მოდელის თეორიულ წანამძღვრად არჩევის მიუხედავად, გვერდს მაინც ვერ ავუვლით **ც. ტოდოროვისა** და **ჯ. ნ. ლიჩის** მიერ წარმოდგენილ კლასიფიკაციებს.

სქემა 8. მეტაბოლათა ცხრილი (ჯგუფი №, 1970/1986: 90-91)

გამონატულება			შინაარსი		
	A. მეტაბლაზმა	B. მეტატაქსისი	წ. მეტასემემა	D. მეტალოგიზმი	
ოპერაცია	მორფოლოგიური	სინტაქსური	სემანტიკური	ლოგიკური	
სუბსტანციანალური	I. შემოკლება I. 1. ნაწილობრივი	აფერეზისი, აპოკოპე, სინკოპე, სინერეზისი	კუმშვა	გავრცობილი სინკედოქე, ანტონომაზია, შედარება, მეტაფორა in absentia	ლიტოტესი 1
	I. 2. სრული	გაუქმება, წაშლა	ელიფსისი, ზევგმა, ასინდეტონი, პარატაქსისი	ასემია	შესვენება, პაუზა (გაჩუქმება)
	II. დამატება II. 1. უბრალო	აფიქსაცია, ეპენტეზისი	შესავალი სიტყვა (წინადადება), კონკატენაცია, ექსპლეცია	შეკვეცილი სინკედოქე და ანტონომაზია, არქილექსია	ჰიპერბოლა, ჰიპერბოლური პაუზა
	II. 2. იტერატიული	გაორმაგება, ხაზგასმა, რითმა, ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია	რეპრიზი, პოლისინდეტონი, ლექსის საზომი, სიმეტრია	—	გამეორება, პლენაზმი, ანტიეზა
	III. შემოკლება დამატებით III. 1. ნაწილობრივი	ბავშვის მეტყველების იმიტაცია, აფიქსების ჩანაცვლება, კალამბური	სილეპსისი, ანაკოლუმბი	მეტაფორა in absentia	ევემეზიზმი
	III. 2. სრული III. 3. უარყოფითი	სინონიმია საერთო მორფოლოგიური საფუძვლის გარეშე, არქაიზმი, ნეოლოგიზმი, ახალი სიტყვების შექმნა, სესხება —	სხვა კლასში გადასვლა, ქაიაზმა —	მეტონიმია ოქსიმორონი	ალეგორია, იგავი ირონია, პარადოქსი, ანტიფრაზისი, ლიტოტესი 2
რელატიური	IV. გადასმა IV. 1. ჩვეულებრივი	აკროფონური გადასმა, ანაგრამა, მეტათეზა	ჰიპერბატონი	—	ლოგიკური ინვერსია, ქრონოლოგიური ინვერსია
	IV. 2. მიმართულების შეცვლა	პალინდრომი, ვერლანი	ინვერსია	—	—

რიტორიკული ფიგურების ინდივიდუალური ასპექტების შესახებ ნაშრომების გარდა, **ც. ტოდოროვმა** ასევე შეიმუშავა „ტროპებისა და ფიგურების“ კლასიფიკაცია, რომელიც მან წიგნის დანართში წარმოადგინა (ტოდოროვი, 1967: 91-118). აქ იგი აშკარად განასხვავებს ორ ქმედებას: ნორმის დარღვევასა და ნორმის განმტკიცებას. პირველი ტიპის ქმედების შედეგს იგი უწოდებს ანომალიებს, ხოლო მეორე ტიპისას (ვიწრო გაგებით) – ფიგურებს. ორივე ტიპის გადახრა იყოფა ენობრივი დონეებისა და მათ შორის ურთიერთმიმართებების შესაბამისად. ამის მიხედვით გამოიყოფა ტროპებისა და ფიგურების სხვადასხვა ჯგუფი მნიშვნელობის (son-sens), სინტაქსის (syntaxe), სემანტიკისა (sémantique) და რეფერენტიული ნიშნის (signe-référent) მიხედვით.

რაც შეეხება **ჯ. ნ. ლიჩის** მოდელს, სანამ **ც. ტოდოროვი** გამოაქვეყნებდა თავის ნაშრომს, ერთი წლით ადრე, მან ასევე შეიმუშავა რიტორიკული ფიგურების შესაძლო კლასიფიკაციის ენობრივი საფუძველი. თავის ნაშრომში „ენათმეცნიერება და რიტორიკული ფიგურები“ (ლიჩი, 1966: 135-156) იგი ასევე მიჯნავს ნორმის დარღვევისა და ნორმის განმტკიცების ფორმალურ სტრუქტურებს, თუმცა, იმ განსხვავებით, რომ პირველს უწოდებს „პროგნოზირებადი ფორმის დარღვევას“ (*“a violation of the predictable pattern”*), ხოლო უკანასკნელს – „ჩვეულებრივი ენობრივი ერთეულის ფონზე მიღებულ ფორმას“ (*“a pattern superimposed on the background of ordinary linguistic patterning”*) (ლიჩი, 1966: 146). შედეგად გამოიყოფა ფიგურათა ორი ჯგუფი, რომელსაც ის უწოდებს პარადიგმატულს (შეესაბამება ტოდოროვის ანომალიებს) და სინტაგმატურს (შეესაბამება ტოდოროვის ფიგურებს). კლასიფიკაციის ეს მცდელობა, ძირითადად, (სემიო-)სინტაქსურია და შემოიფარგლება მხოლოდ ნორმიდან გადახრის თეორიითა და ენობრივი დონეების განხილვით.

3. ფ. პლეტი კრიტიკულად აფასებს **ც. ტოდოროვისა** და **ჯ. ნ. ლიჩის**, ნაწილობრივ კი, „ჯგუფი μ “-ს მიერ შეიმუშავებულ კლასიფიკაციებს. ის წერს, რომ მართალია, **ც. თოდოროვმა** მიაღწია

გარკვეულ წინსვლას მეტყველების ფიგურების მაკროსტრუქტურის ორგანიზაციაში, მაგრამ რაიმე თანმიმდევრული ქვეკატეგორიის არარსებობა მის კონცეფციას აძლევს წინართეორიულ ხასიათს (პლეტი, 2010: 71). ავტორი ასევე გამოყოფს რამდენიმე არგუმენტს (პლეტი, 2010: 75):

ა) მოდელების შეუსაბამობა: ეს ჩანს, მაგალითად, სემიოტიკური თვალსაზრისით დაყოფილ ფიგურათა კლასების აღრევაში (როგორც ეს გვაქვს ფიგურათა სინტაქსური და პრაგმატული კლასების შემთხვევაში); გრამატიკის ერთიანი ძირითადი მოდელის არარსებობა; ნორმის დარღვევისა და ნორმის განმტკიცების ქმედებების გაუგებრობით;

ბ) მოდელების არასრულყოფილება: ეს გამოჩნდა, მაგალითად, ფიგურათა სემიოტიკური თვალსაზრისით გამიჯნული კლასების (მაგ., პრაგმატული ფიგურების), ენობრივი დონის (მაგ., გამოხატულების პლანის) და ნორმიდან გადახრის ქმედებათა არარსებობაში;

გ) მოდელების განუსაზღვრელობა: ეს ნაჩვენებია, მაგალითად, ენობრივ დონეებსა და ქმედებებს შორის ზღვარის ბუნდოვანებაში, აგრეთვე ტერმინოლოგიურ სიჭარბეში (დუბლეტური ტერმინები).

ჩვენი მხრივ, ვიზიარებთ იმ აზრს, რომ **ც. ტოდროვისა და ჯ. ნ. ლიჩის** მიერ შემუშავებულ კლასიფიკაციებს აქვს თავისი ნაკლოვანი მხარეები, ამიტომ აქცენტი გავაკეთეთ „ჯგუფი μ“-ს „ზოგადი რიტორიკის“ თეორიაზე, რომელშიც რიტორიკული ფიგურებისა და ტროპის სახეების შედარებით უფრო სრულყოფილი კლასიფიკაციაა წარმოდგენილი.

1.4. შუალედური დასკვნა

წინამდებარე თავის მიზანი იყო წარმოგვედგინა კვლევის თეორიული წანამდგრები, როგორც საკუთრივ ქართული, ისე უცხოური სამეცნიერო ტრადიციის გათვალისწინებით. როგორც კვლევამ აჩვენა, ქართული მჭევრმეტყველების თეორიისა და პრაქტიკის შესწავლას დიდი ხნის ისტორია აქვს.

ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის განხილვისას, როგორც წესი, ახსენებენ ხოლმე **სოლომონ დოდაშვილის** „რიტორიკას“, ხოლო რიტორიკის სხვა სახელმძღვანელოები ნაკლებად განიხილება. წინამდებარე თავში ჩვენ მიმოვიხილეთ რიტორიკის ყველა ჩვენთვის ცნობილი სახელმძღვანელო, მათ შორის, აღსანიშნავია **მხითარ სებასტაქის** „რიტორიკა“, რომელიც ითარგმნა სომხურიდან, დაახლოებით 1761-1764 წლებში, **ანტონ ბაგრატიონის**, **ფილიპე ყაითმაზიშვილისა** და **დოსითეოზ ჩერქეზიშვილის** მიერ. შემდგომი სახელმძღვანელოა 1827-1828 წლებში დაწერილი **სოლომონ დოდაშვილის** „რიტორიკა“. ამას მოსდევს 1879 წელს, კონსტანტინეპოლში, **ანთუან გვიზალიანის** სტამბაში გამოცემული „*მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა*“.

როგორც საკითხის შესწავლამ აჩვენა, რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოები XVIII-XIX სს.-ს ეკუთვნის, ხოლო მსგავსი თემატიკის უფრო ადრინდელი ლიტერატურა, სამწუხაროდ, არ მოგვეპოვება. თვით ეს ლიტერატურაც სათანადოდ არაა შესწავლილი. მაგალითად, მხოლოდ ცალკეული სტატიები ეძღვნება **მხითარ სებასტაქის** „რიტორიკის“ ქართულ თარგმანებს, **სოლომონ დოდაშვილის** „რიტორიკას“ და **ანთუან გვიზალიანის** სტამბაში გამოცემულ წიგნს „*მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა*“. სამაგიეროდ, გამოკვლეულია რიტორიკის როლი და ადგილი ქართველ ელინოფილთა თარგმანების მაგალითზე. სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების კუთხით ქ. ბეზარაშვილის მიერ მთარგმნელობითი ტრადიციის შესწავლამ აჩვენა ის, რომ შუა საუკუნეების ქართველი მთარგმნელები გაცნობიერებულნი იყვნენ რიტორიკის ანტიკურ თეორიებში.

ამჯერად, წინამდებარე თავი მიზნად ისახავდა შეგვესწავლა რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოები მათი დანიშნულებისა და ღირებულების თვალსაზრისით, გამოგვეჩვენა მათი ავტორების, შემდგენლების, მთარგმნელებისა

და გამომცემლების შესახებ მეტი ინფორმაცია, მიმოგვხილა სახელმძღვანელოების შექმნის ეპოქა, მიზეზები, გარემოებები და სხვ. მიზანშეწონილად მივიჩნით მათი გაანალიზება სწორედ ერთად, გამომდინარე იქიდან, რომ ისინი ერთ ეპოქას განეკუთვნებიან და ერთი თემატიკის სახელმძღვანელოებია. სწორედ ამ შემთხვევაში შევძლებთ უკეთ შევაფასოთ რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის სწავლების როლი და მნიშვნელობა XVIII-XIX სს.-ის საქართველოში. ის საკითხები, რომლებიც წარმოდგენილი და განხილულია რიტორიკის პირველ ქართულენოვან სახელმძღვანელოებში, ასევე სასურველია გაანალიზებულ იქნეს იმის გათვალისწინებით, რომ ისინი სასწავლო მიზნით შეიქმნა. სწორედ ამ შემთხვევაში შეგვექმნება მათზე ობიექტური წარმოდგენა და შევაფასებთ მათ რეალურ ღირებულებას (კენჭიაშვილი, 2020დ: 122-123).

მეორე საკითხი, რომელსაც ვეხებით, არის ქართული მჭევრმეტყველების საკუთრივ მეცნიერული შესწავლის ისტორია, რომელიც გულისხმობდა თეორიული და პრაქტიკული ასპექტით კვლევების შეფასებას ქართულ მეცნიერებაში. როგორც დავინახეთ, ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორია საბჭოთა პერიოდში იწყება. ერთ-ერთი უპირველესი მკვლევარი, რომლის ფუნდამენტურმა შრომებმა საფუძველი ჩაუყარა ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერულ შესწავლას, გახლავთ **ნიკოლოზ კანდელაკი**. მან გამოიკვლია ქართული მჭევრმეტყველების თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მათ შორის, მისი ისტორია, ტერმინოლოგია, პერიოდიზაცია, დარგობრივი (დარგების, ქვედარგების და განშტოებების) და ჟანრობრივი (ძირითადი და დამხმარე ჟანრების) კლასიფიკაციის საკითხები და სხვ. ამდენად, ძირითადი ლიტერატურა, რომელსაც საფუძვლად ვიღებთ წინამდებარე ნაშრომში საკვლევი ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმების შემუშავებისას, სწორედ **ნ. კანდელაკს** ეკუთვნის.

რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვის საფუძველზე

აუცილებლად მიგვაჩნია შევაჯამოთ და დავაზუსტოთ საკვანძო ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებული საკითხები. ტერმინებს – „რიტორიკა“, „მჭერ მეთქეობა“, „მჭერ-სიტყვაობა“, „მჭერსიტყვაობა“, „რიტორი“, „ორატორი“ – იყენებს რიტორიკის პირველი ორიგინალური ქართულენოვანი სახელმძღვანელოს ავტორი **სოლომონ დოდაშვილი** (დოდაშვილი, 1989: 179-189). უცნობი ავტორის „*მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა*“ გვთავაზობს ტერმინს „რეტორიკა“, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს წიგნის უცხოურ წარმომავლობაზე და კერძოდ იმაზე, რომ ის თარგმნილია (რეტორიკა = *Réthorique*) (მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, (1879). თუმცა, გარდა იმ ტერმინებისა, რომლებიც პირდაპირ კალკირებულია, შეინიშნება ქართული შესატყვისი ტერმინების შექმნის მცდელობაც.

რაც შეეხება ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურას, გამოიყენება და დამკვიდრებულია როგორც ლათინური ძირის ტერმინი – „რიტორიკა“⁵, ისე მისი ქართულენოვანი შესატყვისი – „*მჭევრმეტყველება*“⁶, ასევე გვაქვს სხვა ვარიაციებიც: „*ორატორული პროზა*“, „*მჭევრმეტყველური პროზა*“ (ბარამიძე, 1979) და სხვ. რაც შეეხება რიტორიკულ სტილს, მას მოეპოვება შემდეგი სინონიმები: „*ფილოსოფიურ-რიტორიკული სტილი*“ // „*ათიკური*“ // „*არისტოტელური*“, „*მეტაფორულ-ორნამენტული სტილი*“, „*სადვთისმეტყველო-რიტორიკული სტილი*“ და ა.შ. (ბეზარაშვილი, 2004; ბეზარაშვილი, 2009: 152-164).

დაკვირვების შედეგად, აღმოჩნდა, რომ „*მჭევრმეტყველება*“ უფრო დიდი ტრადიციის ტერმინია ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში; ტერმინ „*მჭევრმეტყველება*ს“ იყენებს ქართველ მეცნიერთა ის ნაწილი, რომლებიც ძველ ტერმინოლოგიურ ტრადიციას ანიჭებენ უპირატესობას (**ნ. კანდელაკი, ვ. სიღამონიძე,**

⁵ შენიშვ.: მაგალითად, არისტოტელეს „რიტორიკა“ პირველად ითარგმნა 1981 წელს თამარ კუკავას მიერ.

⁶ შენიშვ.: ნ. კანდელაკი თავის ნაშრომებში უპირატესობას ანიჭებს ტერმინ „მჭევრმეტყველების“ გამოყენებას.

ვ. კაჭახიძე, ც. ბარბაქაძე და სხვ.), თუმცა სხვა თანამედროვე ავტორებთან შეინიშნება ტერმინ „რიტორიკის“ ხმარება (ქ. ბეზარაშვილი, გ. რუსეიშვილი, მ. კუხალაშვილი, გ. სიამაშვილი, ე. ბერიძე-მელიქიშვილი, ნ. გაფრინდაშვილი და დ. თვალთვაძე და სხვ.). „მჭევრმეტყველება“ არის სინონიმური ტერმინი „რიტორიკის“, რომელიც აქტიურად ენაცვლება მას თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში, ამდენად, **მჭევრმეტყველება // რიტორიკა** დუბლეტურ ტერმინებს წარმოადგენენ.

წინამდებარე თავის ბოლო და ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო, წარმოგვედგინა ნაშრომის თეორიული წანამძღვრები, რომელიც ეფუძნება თანამედროვე ლინგვისტიკაში წარმოშობილ ნეორიტორიკის მიმართულებას. მიმოვიხილეთ ყველა ის ლინგვისტური მიმდინარეობა (ტრანსფორმაციული ლინგვისტიკა, კონოტაციის თეორია, ბრიუსელის რიტორიკული სკოლა, სემიოტიკური მიმართულება და ა.შ.), თუ ავტორი (**ზ. ჰარისი, ლ. იელმსლევრი, რ. იაკობსონი, ე. ბენვენისტი, ხ. პერელმანი**), რომლებმაც განაპირობეს ნეორიტორიკის და, კონკრეტულად კი, „ჯგუფი μ“-ს „ზოგადი რიტორიკის“ თეორიის ჩამოყალიბება. „ჯგუფი μ“-ს („Liege Groupe Mu“) გარდა, ასევე განვიხილეთ **ც. ტოდოროვისა და ჯ. ნ. ლიჩის** მიერ შემუშავებული მოდელები, რომლებიც, მიუხედავად მათი ნაკლოვანი მხარეებისა, მაინც ითვლება თანამედროვე რიტორიკაში ფიგურებისა და ტროპების ბოლოდროინდელ შედარებით უფრო სისტემატიზებულ კლასიფიკაციებად. თუმცა ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებო აღმოჩნდა ბელგიაში ჩამოყალიბებული ლიეჟის ნეორიტორიკის სკოლის წარმომადენელთა – **ჯ. დიუბუა, ფ. ედელინი, ჯ.-მ. კლინკენბერგი, ფ. მენგე, ფ. პირი, ა. ტრინონი** („ჯგუფი μ“) – 1970 წელს შექმნილი „ზოგადი რიტორიკა“, რომელშიც წარმოდგენილია რიტორიკული ფიგურებისა და ტროპის სახეების, ანუ მეტაბოლების შედარებით უფრო სრულყოფილი კლასიფიკაცია. ამდენად, ამოსავალი სახელმძღვანელო, რომელსაც ეფუძნება წინამდებარე კვლევა, სწორედ აღნიშნული ნაშრომი გახლავთ.

თავი II. ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმები

2. ზოგადი მიმოხილვა

წინამდებარე თავი ეხება იმ სამუშაოებს, რომელიც საკვლევი ტექსტების მოძიებას, მოპოვებასა და ციფრულ ფორმატში გადაყვანას უძღვრება წინ. ესენია, უპირველეს ყოვლისა, ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმების განსაზღვრა. გავითვალისწინეთ, უპირველეს ყოვლისა, **ტექსტის ტიპი, წყაროები, დარგები, ჟანრები და პერიოდები** (იხ. სქემა 9).

სქემა 9. ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმები

№	კრიტერიუმები	მახასიათებლები
1	ტიპი	მჭევრმეტყველების ტექსტები
2	წყარო	ადგილობრივი
3	დარგი	მჭევრმეტყველების დარგები
4	ჟანრი	მჭევრმეტყველების ჟანრები
5	პერიოდი	ძველი (I-XVIII), ახალი (XIX) და უახლესი (XX-XXI)

საკვლევი ტექსტების შერჩევისას, გავითვალისწინეთ ტექსტების ტიპი, სახელდობრ ის, რომ ყველა მჭევრმეტყველებითი ხასიათისაა და აერთიანებს როგორც წერილობითი, ისე ზეპირი მეტყველების ტრადიციას; წყაროების მიმოხილვისას შევხებით ადგილობრივ და უცხოურ წყაროებს, მათ შორის, ხელნაწერებს, ისტორიულ დოკუმენტებს, აკადემიურ გამოცემებს, პერიოდიკას, ინტერნეტრესურსებსა და სხვ.; აქვე შევისწავლით ქართული მჭევრმეტყველების როგორც ორიგინალ, ისე თარგმნილ ტექსტებს. საკვლევ ტექსტების შერჩევისას ძირითადად ვითვალისწინებთ ქართული მჭევრმეტყველების დარგობრივ და ჟანრობრივ კლასიფიკაციასა და პერიოდიზაციას, რომელიც ეკუთვნის **ნ. კანდელაკს**. სწორედ ეს კრიტერიუმები განსაზღვრავს ჩვენ

მიერ შერჩეული მასალის ეპოქასა და კონკრეტულ ავტორებზე ყურადღების გამახვილებას.

2.1. ტექსტების ტიპი

გრ. კიკნაძე მიუთითებს, რომ სხვადასხვაგვარი ღირებულება აქვს **ზეპირ** და **წერით მეტყველებას** და გამოყოფს მათ განმასხვავებელ ნიშნებს (იხ. ვრცლად, კიკნაძე, 1957: 32-35), თუმცა, როგორც **ალ. გვენცაძე** აღნიშნავს, **ზეპირ** და **წერით მეტყველებას** შორის განსხვავებები არ იძლევა იმის უფლებას, რომ წარმოვიდგინოთ ისინი დაპირისპირებული სტილების სახით (გვენცაძე, 1974: 31). ის, თუ რამდენად თანაბარმნიშვნელოვანია **ზეპირი** და **წერითი მეტყველება**, მიუთითებს **ლეო კვაჭაძე**: „*წერითი მეტყველება დღეს ფართოდ არის გამოყენებული ზეპირ მეტყველებასთან ერთად ადამიანთა ურთიერთობისა და აზრთა გაცვლის საშუალებად*“ (კვაჭაძე, 1981: 89). **ნ. კანდელაკი** ასევე ამახვილებს ყურადღებას **ზეპირ** და **წერით მეტყველებას** შორის განსხვავებაზე (იხ. ვრცლად, კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 9). ის სხვაგან აღნიშნავს იმასაც, რომ მჭევრმეტყველება მხოლოდ **ზეპირი მეტყველების** ფორმა არაა: „*მჭევრმეტყველება ზეპირი ფორმის ხელოვნებაა თავისი სპეციფიკური ბუნებით, მაგრამ საერთოდ ის სიტყვიერი შემოქმედებაა, რომლის სტილისტიკური სრულყოფისათვის აუცილებელია მისი წერილობითი ფიქსაცია. ყოველი საჯარო ზეპირი სიტყვა არსებითად წერილობით მზადდება. მისი შემდგომი ჩაწერაც ჩვეულებრივი მოვლენაა. ამ გზით მჭევრმეტყველება დებულობს ფიქსირებულ სახეს, ემსგავსება ლიტერატურულ პროდუქციას და შედის სიტყვაკაზმული მწერლობის საგანძურში. ეს გარემოება განსაზღვრავს ორატორული ხელოვნების ადგილს სიტყვიერი შემოქმედების არეში*“ (კანდელაკი, (შემდგ.), 1958: 10).

ზეპირი მეტყველების გარდა, **ნ. კანდელაკი** მიუთითებს მჭევრმეტყველებისთვის დამახასიათებელ წერილობით ტრადიციაზეც: „*სხვა აგრეთვე ნაწერის კითხვა, როცა ადამიანს*

ერთი სათქმელის კითხვისას არ სჭირდება ფიქრი მომდევნო სათქმელზე, რადგან ტექსტი წერილობით ფიქსირებულ აზრების ხმოვანი აღდგენა აქ ხდება კითხვის განმტკიცებული ჩვევის მეშვეობით“ (კანდელაკი, 1989: 25). ზეპირ და წერით მეტყველებას შორის არსებულ განსხვავებაზე მიუთითებს **ნ. კანდელაკი** უშუალოდ მჭევრმეტყველების შემთხვევაში და წერს: „საჯარო ზეპირი მეტყველება, რომელიც თავისი სპეციფიკური ბუნებით დროში იმდენად განსაზღვრულია, რომ მისი თვით უმცირესი უადგილო დაყოვნება დიდ უხერხულობას იწვევს. სულ სხვაა წერითი მეტყველების პროცესი, როცა ადამიანს შეუძლია შეაჩეროს კალამი, დაფიქრდეს აზრის გამომხატველ ფორმაზე და შემდეგ მისცეს მას წერილობითი სახე. ამის შემდეგაც შეუძლია მას წაშალოს დაწერილი და კვლავ ახალი ფორმის აღბეჭდვა მოახდინოს. წერითი მეტყველება დროში ზუსტად განსაზღვრული არ არის“ (კანდელაკი, 1989: 25).

ნ. კანდელაკი ასევე მსჯელობს მჭევრმეტყველებასა და ლიტერატურას შორის მსგავსება-განსხვავებაზე და წერს, რომ ორატორის შემოქმედება და მწერლის შემოქმედება – ორივე სიტყვიერი ხელოვნების დარგებია: მათი მსგავსების უმთავრესი ნიშანი სიტყვაკაზმული ფორმაა, განსხვავების ძირითადი მაჩვენებელი ამ ფორმის სხვადასხვაგვარი გამოხატვაა. მისი გამოხატვა ზეპირია მჭევრმეტყველებაში, ხოლო წერითია ლიტერატურაში. ორატორისათვის დამახასიათებელია ზეპირი, ხოლო მწერლისათვის – წერითი შემოქმედების პროცესი. მჭევრმეტყველება ზეპირი მეტყველების, ხოლო ლიტერატურა წერითი მეტყველების უმაღლესი საფეხურია. პირველის შემოქმედებითი მასალის ფორმა ზეპირია, მეორისა – წერითი. მათი სახით საქმე გვაქვს მეტყველების ზეპირ და წერით ფორმებთან და ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 8).

ტრადიციულად, მჭევრმეტყველება მიემართება მსმენელს, ხოლო ლიტერატურა – მკითხველს: „[...] მჭევრმეტყველების გარეშე ამთვისებელი მსმენელია, ხოლო ლიტერატურისა – მკითხველი.

ორატორი და მსმენელი ერთმანეთს ხვდებიან შემოქმედებითი პროცესის დროს, მწერალი და მკითხველი – შემოქმედებითი პროცესის შემდეგ“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 9). თუმცა, ეს რომ მკაცრად დაკანონებული წესი არაა, ამაზე თვითონ **ნ. კანდელაკი** მიუთითებს და წერს, რომ მჭევრმეტყველების ესა თუ ის ნიმუში შესაძლოა მკითხველს მიემართებოდეს, ხოლო ლიტერატურული ნაწარმოები – მსმენელს: „*ლიტერატურული ნაწარმოები შეიძლება ზეპირად წარმოითქვას დაწერის შემდეგ და მსმენელმა მოისმინოს, ხოლო ორატორული ქმნილება შეიძლება წერილობით აღიბეჭდოს წარმოთქმისას, მანამდე ან შემდეგ და მკითხველმა წაიკითხოს*“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 9-10).

მართლაც, არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც, ტერმინი „რიტორიკა“ შეიძლება გამოვიყენოთ როგორც ნაწერის, ისე მეტყველების გამოსახატავად. მეტყველება ხშირად ეფუძნება წერილობით ტექსტებს და შესაძლოა წაკითხულ იქნეს ბეჭდური სახითაც. რიტორიკა არ შეიძლება გავიგოთ, როგორც გამონაკლისი ტექსტისა და ენის თვალსაზრისით, ტექნიკური საშუალებებისგან დამოუკიდებლად, რომელთა მეშვეობითაც იგი გადაეცემა მსმენელებსა და მკითხველებს (ტოი, 2013: 4). სხვაგვარი ფორმულირება გვხვდება **ჯ. ჯასინსკის** მიერ წამოყენებულ მოსაზრებაში, რომელშიც უფრო მკვეთრად შეინიშნება მჭევრმეტყველების წერითი და ზეპირი მხარეების დაპირისპირება: „*რიტორიკა, როგორც ფორმა vs რიტორიკა, როგორც ფუნქცია, პროდუქტი vs პროცესი*“ (ჯასინსკი, 2001: xxiii).

რიტორიკის ზეპირი და წერითი მეტყველების ტრადიციის არსებობა დასტურდება ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზეც, მაგალითად, **სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების** დარგის ნიმუშები (**იოანე საბანისძის** „*აბო თბილელის წამების*“ IV თავი: „*ქებაჲ წმიდისა მოწამისა ჰაბომისი*“; **იოანე ბოლნელის** „*ქადაგებანი*“) მრავალჯერადი წაკითხვის საშუალებას იძლეოდა და ამასთანავე ტექსტები ფიქსირებული იყო წერილობითი ფორმით, ხოლო ზეპირი გაჟღერების შემთხვევაში, უცვლელი სახით

წარმოთქმის ტრადიციას ექვემდებარებოდა. იგივე შეიძლება ითქვას **აკადემიური მჭევრმეტყველების** შესახებ, კერძოდ, „მეცნიერული ლექცია, მოხსენება თუ საინფორმაციო ცნობა წინასწარ მზადდება, იწერება და უმეტესად დაწერილი ტექსტის მიხედვით იკითხება. ამგვარად, ეს ფორმებიც წიგნურია და მკვეთრად უპირისპირდება არაწიგნურ მეტყველებას“ (კვარაცხელია, 1987: 3).

გარდა იმისა, რომ საჯარო გამოსვლა უმეტესწილად არის წერილობით წინასწარ მომზადებული, ასევე წერილობითი ფორმით, სტენოგრაფიულად შეიძლება იყოს ის დაფიქსირებული უშუალოდ პრეზენტაციის მომენტშიც. ძველად, თუ საჯარო გამოსვლის ჩაწერის ერთადერთი საშუალება საჯარო გამოსვლის წერილობითი დაფიქსირება იყო, თანამედროვე ეპოქაში ჩაწერის საშუალებების რაოდენობა მკვეთრად გაიზარდა: „ზეპირი გამოსვლა ხშირად ქვეყნდება გაზეთში, ჟურნალში ან ცალკე გამოცემაში“ (კობერიძე, 2016: 19-20). ასევე გამოიყენება აუდიო-ვიდეო ჩანაწერებიც.

ქართული ორატორული ნიმუშების სათაურებს თუ გადავხედავთ, ყველგან ცალსახად არის მითითება ორატორის თხრობის ფორმაზე. ამგვარი ნიმუშების სათაურებში, თითქმის უგამონაკლისოდ, ფიგურირებს შემდეგი სიტყვები: „თქმული“ / „წარმოთქმული“. ეს არ გამოორიცხავს არც იმას, რომ საჯარო გამოსვლა წინასწარ, წერილობითი ფორმითაც იყოს მომზადებული. ქართულ მჭევრმეტყველებაში ძნელია იმგვარი ნიმუშების მოძიება, რომლებიც მეტ-ნაკლებად მაინც არ არის წინასწარ მომზადებული წერილობითი ფორმით. ასეთ შემთხვევაშიც კი სათაურში ყოველთვის ხაზგასმულია, რომ საჯარო გამოსვლა ზეპირი მეტყველების კუთვნილებაა. მაგალითად: „აკაკი შანიძის შესავალი სიტყვა წარმოთქმული დისერტაციის დაცვისას თბილისის უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომაზე 1920 წლის 9 მაისს“ (შანიძე, 1981: 524-529).

აქვე გვინდა წარმოვადგინოთ **კატო მიქელაძის** სიტყვის სათაური, რომელიც გამოირჩევა თავისი ორიგინალურობით: „ჩემი სიტყვა,

რომლის წარმოთქმის უფლება არ მომცა ბ. აკ. ჩხენკელმა ეროვნულ ყრილობაზე 20 ნოემბერს ქ. თბილისში“ (მიქელაძე, 1917: 3-4).

ამგვარად, საჯარო მჭევრმეტყველების ტექსტები ტოვებენ ზეპირი მეტყველების შთაბეჭდილებას. პრეზენტაცია მოითხოვს ზეპირი გზით წარდგინებას, რის დროსაც ორატორი ავლენს იმპროვიზაციულ შესაძლებლობებს – ეს არის ის პირობაც, რომელიც ზემოქმედებას ახდენს და მსმენელთა ყურადღების კონცენტრაციის შენარჩუნებას უზრუნველყოფს. მაგრამ ამგვარი მჭევრმეტყველებითი ტექსტები ასევე გულისხმობენ მათი ავტორების მხრიდან წინასწარ ჩარევას და სათქმელის წერილობით მომზადებას გარკვეულ დონეზე. ამდენად, რასთან გვაქვს ჩვენ საქმე საჯარო მჭევრმეტყველებითი ტექსტების სახით? – არის, ამ შემთხვევაში, მკვეთრი დიქოტომია ზეპირ და წერით მეტყველებას შორის? როგორია ზეპირ და წერით მეტყველებასთან საჯარო მჭევრმეტყველების მიმართება? შეგვიძლია ითქვას, რომ მჭევრმეტყველება უახლოვდება როგორც ზეპირ, ისე წერით მეტყველებას, მაგრამ, ამავე დროს, მათგან დამოუკიდებელი საკუთარი სპეციფიკური მახასიათებლებიც აქვს, რაც ვლინდება მის იმპროვიზაციულ შესაძლებლობებში.

საქმე ისაა, რომ საჯარო მჭევრმეტყველებითი ტექსტები გარკვეული სპეციფიკით ხასიათდებიან, რადგან თავისი არსით ისინი მეტყველებას გულისხმობენ, თუმცა, საჭიროებიდან გამომდინარე, ხდება მათი როგორც წინასწარი მომზადება წერილობითი ფორმით, ისე სამეტყველო აქტის პროცესის ჩაწერა, როგორც სტენოგრაფიულად, ისე აუდიო და ვიდეო ჩანაწერების სახით. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით, საჯარო მჭევრმეტყველების ტექსტები წარმოგვიდგება როგორც გარკვეულ გარდამავალ და საშუალო რგოლად, რომელიც აერთიანებს წერითი და ზეპირი მეტყველების ტრადიციებს. ამდენად, მჭევრმეტყველება გულისხმობს როგორც წერით, ისე ზეპირ მეტყველებას. სწორედ მათი თანაკვეთა გვადლევს ისეთ საჯარო გამოსვლებს, რომელიც თავის მიზანს აღწევს და სიტყვიერი ხელოვნების მაღალ დონეს გვიჩვენებს.

2.2. ტექსტების წყაროები

საჯარო მჭევრმეტყველება არის უმთავრესად ზეპირი, თუმცა წერილობით ფიქსირებული. წერილობითი სახის ქართული ორატორული ნიმუშები მრავლად მოგვეპოვება და შემონახულია როგორც ადგილობრივ, ისე უცხოურ წერილობით წყაროებში უძველესი პერიოდიდან ვიდრე დღევანდელობამდე. როგორც ნ. კანდელაკი აღნიშნავს, „ეს მდიდარი მასალა გაფანტულია უამრავ მეცნიერულ, მხატვრულ, ეპისტოლარულ, მემუარულსა და სხვა სახის ნაწარმოებებში, განფენილია თითქმის ოცი საუკუნის მანძილზე, წარმოადგენს ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის სანდო პირველ-წყაროს“ (კანდელაკი, 1968: 26). წინამდებარე ქვეთავში ჩვენ განვიხილავთ ქართული მჭევრმეტყველების როგორც ადგილობრივ, ისე უცხოურ წყაროებს. მიუხედავად იმისა, რომ საკვლევი ტექსტების შერჩევისას დავეყრდენით მხოლოდ ადგილობრივ წყაროებს, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ სრული წარმოდგენა შეგვქმნოდა უცხოური წყაროების შესახებაც, რომელიც შეიცავს არაერთ საყურადღებო ორატორულ ნიმუშს და არის ქართული მჭევრმეტყველების ორგანული შემადგენელი ნაწილი (უფრო ვრცლად ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი).

2.2.1. უცხოური წყაროები

ქართული ორატორული ნიმუშები მომდინარეობს როგორც პირველადი, ისე მეორეული წყაროდან, რომლებიც სხვადასხვა უცხო (ძველბერძნულ, ლათინურ, ფრანგულ, რუსულ და სხვ.) ენებზე არის შემონახული. ამასთან, ორიგინალური ორატორული ნიმუშების რაოდენობა გაცილებით სჭარბობს თარგმნილ ნიმუშებს. ამ უკანასკნელში იგულისხმება როგორც უცხო ენებიდან ქართულად, ისე ქართულიდან უცხო ენებზე თარგმნილი ტექსტები. ასეთ შემთხვევაში, პირველი რიცხობრივად გაცილებით აჭარბებს მეორეს (კენჭიაშვილი, 2020გ: 164). ქართული მჭევრმეტყველების თარგმნილი ძეგლები მიმოფანტულია სხვადასხვა ტიპის უცხოურ

წყაროებში და დაცულია სხვადასხვა ენაზე. საკუთრივ ქართულ მწერლობაში მოიპოვება ძველბერძნულ, ლათინურ, ფრანგულ, რუსულ და სხვა ენებზე შექმნილი ორატორული ნიმუშების ქართული თარგმანები, რომლებიც სხვადასხვა პერიოდს განეკუთვნება.

ნიკოლოზ კანდელაკის ნაშრომებში ქართული მჭევრმეტყველების საისტორიო მასალები წარმოდგენილია შემდეგ პერიოდებად: I-IV სს. და VI-X სს. პირველი მონაკვეთი უცხო წყაროებითაა დადასტურებული, ხოლო მეორე – ადგილობრივი წყაროებით. ზეპირი მეტყველების ისტორიის სათავეები და ადრინდელი ორატორული ნიმუშები უმთავრესად დაცულია ბერძნულ-ლათინურ წყაროებში, რომელთა ავტორები არიან **სტრაბონი, კორნელი ტაციტუსი, დიონ კასიოსი, ლიბანიოსი, თემისტიოსი, აგათია სქოლასტიკოსი, პროკოპი კესარიელი**. აქაა დაცული ცნობები ქართული მჭევრმეტყველების პირველსაწყისებისა და ადრინდელი ქართველი ორატორების – **ფარსმან პირველის, ზაკურის, გუბაზ მეფის, აიეტის, ფარტაზისა** და სხვათა შესახებ (კანდელაკი, 1968: 7-8). მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ სწორედ ბერძნულ და ლათინურ ენებზეა შემორჩენილი ქართველი ორატორების მიერ წარმოთქმული მჭევრმეტყველების პირველი ნიმუშები.

უცხოური წყაროებიდან უნდა დავასახელოთ, I ს.-ის რომაელი ისტორიკოსის **კორნელი ტაციტუსის** „მატიანე“. აქ მეექვსე წიგნის ოცდამეთოთხმეტე თავში მოთხრობილია ქართველებსა და პართელებს შორის მიმდინარე ომზე და ნახსენელია იბერთა მეფე **ფარსმან პირველი** (ახ. წ. I ს., 30-60-იანი წწ.), რომელსაც ბრძოლის წინ სიტყვა წარმოუთქვამს მხედრობის მიმართ. აღნიშნული სიტყვა დაცულია ძველბერძნულ ენაზე, გადმოცემულია მესამე პირით, არის პერიფრაზული ხასიათის და წარმოადგენს სამხედრო მჭევრმეტყველების ადრეულ ნიმუშს (კანდელაკი, 1968: 27).

ქართული მჭევრმეტყველების შემდგომი უცხოენოვანი წყაროებიდან უნდა დავასახელოთ VI ს.-ის ბიზანტიელ

ისტორიკოსთან, **პროკოპი კესარიელთან** დაცული კოლხეთის მეფის **გუბაზის** [სიტყვა, თქმული ლაზი მხედრების მიმართ, მოხირისთან ბრძოლის წინ, 550 წელს] (გეორგიკა, 1965: 148-149), რომელიც სამხედრო მჭევრმეტყველების ნიმუშს წარმოადგენს. აქვე მოთავსებულია ქართული საელჩო მჭევრმეტყველების ერთი მეტად საინტერესო ძეგლი – [ლაზთა დესპანის სიტყვა სპარსეთის მეფის ხოსრო პირველის წინაშე] (გეორგიკა, 1965: 75-81).

ბიზანტიელი პოეტისა და ისტორიკოსის, **აგათია სქოლასტიკოსის** (536-582) საისტორიო თხზულებაში წარმოდგენილია ქართველი ორატორების **აიეტის** [სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხიდის პოლიტიკური მდგომარეობის გამო] (გეორგიკა, 1936: 64-70) და **ფარტაზის** [სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხიდის პოლიტიკური მდგომარეობის გამო] (გეორგიკა, 1936: 72-81) ფარულ თათბირზე და **კოლხთა წარმომადგენლის** [საბრალდებო სიტყვა, თქმული გუბაზ მეფის მკვლელთა გასამართლებაზე, 554 წელს] (გეორგიკა, 1936: 129-140), ავტორის ვინაობა უცნობია.

ცალკე ადგილი უნდა დაეთმოს სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებას, რომელიც აგრძელებს ორატორული ნიმუშების ბერძნულიდან ქართულად თარგმნის ტრადიციას. შეიძლება ითქვას, რომ ძველ ქართულ სასულიერო მწერლობაში დაცულია რამდენიმე ასეული ჰომილეტიკური, ანუ სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ნიმუში. აღნიშნული საკითხი ამომწურავად აქვს შესწავლილი **ე. გაბიაშვილს** და ამიტომ თითოეული კრებულის დახასიათებას აქ აღარ შევუდგებით.

თარგმნილი ორატორული ნიმუში მოგვეპოვება ფრანგულ საისტორიო წყაროშიც, კერძოდ, **დავით აღმაშენებლის** „სიტყვა თქმული მხედრობის მიმართ დიდგორის ომის წინ“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 154; ჯაგოდნიშვილი, ჯაგოდნიშვილი, პაპასკირი, 2000: 127). ამ შემთხვევაში, სიტყვა ჯერ ქართულად წარმოითქვა და შემდეგ ითარგმნა ის ფრანგულად. სწორედ აღნიშნული თარგმანის

დამსახურებით მოაღწია ნიმუშმა ჩვენამდე. ის დაცულია ფრანგულ საისტორიო წყაროში, კერძოდ, ფრანგი ისტორიკოსის, **გოტიეს** 1122 წელს დაწერილ „*ანტიოქიის ომებში*“. **ზ. ავალიშვილის** ნაშრომში დავით აღმაშენებლის სიტყვა მოთავსებულია დამატების სახით. ის ერთვის ავტორის წერილს „*გარშემო ერთის ომისა*“. ამ წერილში ლაპარაკია დიდგორის ომის ფრანგულ საისტორიო წყაროზე, რომელიც ეკუთვნის გოტიე-კანცლერს. წერილის ავტორის ჩვენებით „*ანტიოქიის ომებში*“ XVI მუხლის ქვეშ გოტიე გვაცნობს ჯერ სიტყვის წარმოთქმის პირობებს და შემდეგ თვითონ სიტყვასაც (ავალიშვილი, 1929: 66).

საელჩო მკვერმეტყველების ნიმუშია ასევე ფრანგულ ენაზე **სულხან-საბა ორბელიანის** [მოხსენება, თქმული ლუი მეთოთხმეტისადმი პირველ ვიზიტზე], წარმოითქვა 1714 წელს, პარიზში, საფრანგეთის მეფესთან პირველი შეხვედრის დროს. ამ შემთხვევაში საბას მოხსენების პირი ქართულად არ არის, მხოლოდ ფრანგულადაა, **პატრი რიშარდის** დაწერილი (თამარაშვილი, 1902: 320). მოხსენების ქართული თარგმანი (თამარაშვილი, 1902: 321-322) და ფრანგული ორიგინალი (თამარაშვილი, 1902: 728-730) გამოაქვეყნა **მიხეილ (მიქელ) თამარაშვილმა** თავის წიგნში „*ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*“.

სულხან-საბა ორბელიანის [შესხმა, თქმული ლუი მეთოთხმეტისადმი მეორე ვიზიტზე], წარმოითქვა 1714 წლის მაისში, პარიზში, საფრანგეთის მეფესთან მეორედ შეხვედრის დროს. ამ შემთხვევაში საბას მეფისათვის შესხმა უთქვამს, რომელიც ფრანგულადაა შემონახული, ხოლო დედანი არ მოგვეპოვება. **მიხეილ (მიქელ) თამარაშვილი** წერს: „*სჩანს რომ მეფის წინაშე პატრი რიშარდს საბას გამოთქმული სიტყვა ფრანგულად გადაუცია*“ (თამარაშვილი, 1902: 324). მოხსენების ქართული თარგმანი (თამარაშვილი, 1902: 324-325) და ფრანგული ორიგინალი (თამარაშვილი, 1902: 731-732) გამოაქვეყნა **მიხეილ (მიქელ) თამარაშვილმა** თავის წიგნში „*ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*“.

XIX ს.-ის შემდგომ **სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაში** ვხვდებით რუსულიდან ქართულად და ქართულიდან რუსულად თარგმნილ ნიმუშებს. ცალკე წიგნადაა გამოცემული რუსულიდან ქართულად თარგმნილი სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ნიმუშები, რომელთა დიდი ნაწილი ეკუთვნის **საქართველოს ეგზარხოს პავლეს**. მის გარდა, კრებულში წარმოდგენილია **ექსარხოსი ვარლამის, არხიმანდრიტ გრიგოლის, ყოვლად უსამღვდელოესის გაბრიელის** (ქიქოძე), **მღვდლის დავით ღამბაშიძის** სიტყვის, შესხმის, მოძღვრებისა და სწავლის ქანრის ნიმუშები (სიტყვანი და მოძღვრებანი..., 1887 (იხ. დანართი 16).

რუსეთის მიერ ქართული სამეფო-სამთავროების გაუქმების შემდეგ, ქართულიდან რუსულად ითარგმნა პოლიტიკური მჭევრმეტყველების ნიმუში, კერძოდ, მხედველობაში გვაქვს **სოლომონ დოდაშვილის** „*სიტყვა-მოწოდება [ქართველი ერისადმი]*“, რომელიც ქართულად დაიწერა 1831 წ.-ს, პოლონეთის აჯანყების ხანებში, არაუგვიანეს 24 სექტემბრისა, როცა ქალაქ ვარშავის აღება თბილისშიც იზეიმეს, ხოლო მისი რუსული თარგმანი შესრულდა **პოლკოვნიკ სუმბათაშვილის** მიერ საგამომძიებლო კომისიის დავალებით (დოდაშვილი, 1989: 408).

რუსულიდან თარგმნილი **სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების** ნიმუშია **ხერსონისა და ტავრიდის არხიეპისკოპოსი ინოკენტი** „*სიტყვა დასაფლავებასა ზედა ღენერალ ჭელდმარშალისა, უგანათლებულესისა თავადისა მიხაილ სვიმონის ძის ვორონცოვისა, თქმული ოდესისა საკათედროსა ტაძარსა შინა სინოდის წევრისა მიერ, მაღალ-ყოვლად-უსამღვდელოესისა ინოკენტი არხიეპისკოპოსისა ხერსონისა და ტავრიდისა, 10 ნოემბერსა 1856 წელსა*“, რუსულიდან თარგმნილი **ნ. ბერძენოვის** მიერ (ინოკერტი, 1858: 1-30).

ასევე **სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების** რუსულენოვანი ნიმუშია **საქართველოს ექსარხოს ვლადიმერის** (ზოგოიავლენსკი) „*სიტყვა თქმული იმერეთის ეპისკოპოსის ყოვლად-სამღვდელო გაბრიელის დასაფლავების დღეს მის მაღალ-ყოვლად*

უსამედელოესობის უწმიდესის სინოდის წევრის, ქართლ-კახეთის მთავარ-ეპისკოპოსის, საქართველოს ექსარხოსის ვლადიმერის მიერ“. სიტყვა წარმოითქვა რუსულ ენაზე, 1896, 22 დეკემბერს, თუმცა მაშინვე ითარგმნა რუსულიდან ქართულად **თბილისის სემინარიის მასწავლებლის ილია ფერაძის** მიერ (სიტყვა თქმული..., 1896: 1-7).

ნათარგმნი ნიმუშების მიმოხილვამ აჩვენა, რომ ყველაზე ხშირად ამგვარი ძეგლები გვხვდება **სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაში**, შემდეგ მოდის **საელჩო**, **სამოსამართლო**, **სამგლოვიარო**, **სამხედრო** და **პოლიტიკური მჭევრმეტყველება**. თარგმნილი ორატორული ნიმუშების რაოდენობით პირველ ადგილზე დგას **სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება**, იგივე **ჰომილეტიკაში**, თუმცა, მიუხედავად ამისა, არის ქართული მჭევრმეტყველების ორგანული შემადგენელი ნაწილი. ნათარგმნი ორატორული ნიმუშები მრავლად მოიპოვება ქართული ორიგინალური ორატორული ნიმუშების გვერდით. უფრო მეტიც, სწორედ უცხოური წყაროების დამსახურებით მოაღწია ზოგიერთმა ნიმუშმა ჩვენამდე. მათ ხშირად პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვთ როგორც ისტორიული, ისე პოლიტიკურ-კულტურული და ენობრივ-პოეტიკური თვალსაზრისით (კენჭიაშვილი, 2020გ: 171-172).

წინამდებარე კვლევაში, ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევისას საორიენტაციო მასალად ავიღეთ მხოლოდ ადგილობრივ წყაროებში დაცული ორიგინალური ქართულენოვანი ორატორული ნიმუშები. მიუხედავად იმისა, რომ თარგმნილი ორატორული ნიმუშები არ შედის საკვლევ ტექსტებში, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ მათი განხილვაც.

2.2.2. ადგილობრივი წყაროები

ქართული ორატორული ნიმუშები გაცილებით უხვადაა მიმოფანტული სხვადასხვა პერიოდის ადგილობრივ წყაროებში, მათ შორის, სასულიერო თუ საერო მწერლობის ამა თუ იმ დარგში: ჰაგიოგრაფიაში, ჰომილეთიკაში, ისტორიოგრაფიაში, ეპიგრაფიკულ ძეგლებში და სხვ. ამდენად, ქართულ სასულიერო მწერლობაში ქადაგებათა პირველ ნიმუშებს, ძირითადად, ვხვდებით არადამოუკიდებელი სახით, არამედ, ფრაგმენტულად, როგორც ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოებების შემადგენელი ნაწილი. პირველი თხზულება, რომელიც ქადაგების ნიმუშს შეიცავს, არის VI ს.-ის II ნახევრის უცნობი ავტორის ძეგლი „მარტვილობა და მოთმინება წმიდისა ევსტათი მცხეთელისა“. შემდეგი ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოებებია VIII ს.-ის ძეგლი, **იოანე საბანისძის** „წამება ჰაბომასი“. თხზულების თავებად დანაწილება ავტორისეულია. **რ. სირაძე** „აბოს წამებას“ პოლიჟანრულ თხზულებად მიიჩნევს, კერძოდ, პირველ თავს – „ღმრთის-მსახურებისათვის შეკრებულთა მათ უწყება და მარტვილთ-მოყვარეთა მათ სწავლა და ახლისა ამის მოწამისა მოხსენება წმიდისა ჰაბომასი“ – ქადაგებად, ხოლო მეოთხე თავს – „ქება წმიდისა მოწამისა ჰაბომასი“ – ჰიმნოგრაფიად (სირაძე, 1987: 65). შემდეგი ძეგლია „მოქცევაჲ“, ანუ „ცხოვრება წმიდისა ნინოსი“, რომელიც IX ს.-ის ძეგლადაა მიჩნეული. აქ ვხვდებით ორ ჰომილიას, რომელიც წმინდა ნინოს სახელითაა დაწერილი. **გიორგი მერჩულეს** „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ უხვად მოიპოვება ჰომილეთიკური ლიტერატურის ნიმუშები, კერძოდ, ქადაგების, სწავლისა თუ შესხმის ჟანრის ჩანართები. ჰომილეთიკის ნიმუშებს ვხვდებით „კონსტანტი კახის მარტვილობაში“ – „ეპისტოლე თეოდორა დედოფლისა კონსტანტის სახლეულებისადმი“, „გობრონის წამებაში“ – **სტეფანე მტბვერის** „შესხმა გობრონისა“, „შიო მღვიმელის ცხოვრებიდან“ – „სწავლანი მოწაფეთა მიმართ მღვიმეში დაყუდების წინ“, „იოვანეს და ეფთვიმეს ცხოვრებიდან“ – „სწავლა იოვანესი მონასტრის ძმათა მიმართ: „თქვენ სასურველნო და საყუარელნო შვილნო ჩემნო“,

აღსანიშნავია „გოდება“ **გიორგი მთაწმინდელის** გარდაცვალების გამო; ასევე **სულხან-საბა ორბელიანის** „სწავლანი და მოძღურებანი“ ჰომილეტიკას განეკუთვნება.

ორიგინალური ჰომილეტიკის შექმნამდე და მის შემდეგაც ქართული ეკლესია იყენებდა უცხო ენებიდან, მეტწილად კი ბერძნულიდან გადმოთარგმნილ ჰომილიებს. მართლაც, უძველესი დროიდან XVIII ს.-მდე (გამონაკლისია იოანე ბოლნელი (X ს.)), თითქმის არ მოიპოვება ორიგინალური ჰომილეტიკა ქართულ ენაზე. თვით **იოანე ბოლნელიც**, როგორც პირველი ქართულენოვანი ქადაგებათა ავტორის საკითხიც, აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს; მაგალითად, **ე. ჭელიძე** თვლის, რომ ეს უკანასკნელი „*ორიგინალური ქადაგებების ავტორი კი არ არის, არამედ იოანე ოქროპირის ჰომილიათა პერიფრაზული ვარიანტების ავტორია*“ (გაბიძაშვილი, 2010: 278), თუმცა, **რ. ბარამიძის** აზრით, „*ი. ბოლნელის თხზულებების უმეტესი ნაწილი ორიგინალურია*“, რასაც ადასტურებს მისი ქადაგებების შედარება **იოანე ოქროპირის** ჰომილიებთან (ბარამიძე, 1962: 57).

ორიგინალური ჰომილეტიკური თხზულებების გვერდით შეგვიძლია დავასახელოთ კანონიკურ თხზულებაში, კერძოდ, რუის-ურბნისის „*ძეგლისწერაში*“ წარმოდგენილი **არსენ იყალთოელის** შესხმა **დავით აღმაშენებლის** მიმართ სათაურით: „*შესხმა კეთილად მსახურისა და ღვთივდაცულისა მეუფისა ჩუენისა დავითისი*“. შესხმას მოსდევს ცოცხალთა (მეფე-დედოფალთა და კათოლიკოს-მღვდელმთავრების) მრავალჟამიერი და მიცვალებულთა მოსახსენიებელი. **კ. კეკელიძემ** „*ძეგლისწერის*“ ამ ნაწილს, სადაც დავითის შესხმაც შედის, „*სინოდიკონი*“ უწოდა (კეკელიძე, 1951: 542).

გარდა ამისა, საისტორიო მწერლობაში, კერძოდ, „*ქართლის ცხოვრებაში*“ (ქართლის ცხოვრება, 1955; ქართლის ცხოვრება, 1959), დაცულია მრავალი ნიმუში, ძირითადად, სადარბაზო და სამხედრო მჭევრმეტყველების ნიმუშები.

ასევე ჩვენ შემორჩენილი გვაქვს „*კალმასობაში*“ ჩართული ორი

ორატორული ძეგლი: „*ქადაგება ომარ-ხანის შემოჭრის თაობაზე*“ (ბატონიშვილი, 1936: 156-163), „*სიტყვა ერეკლე მეორისადმი*“ (ბატონიშვილი, 1936: 177-179).

ცალკე ადგილი უნდა დაეთმოს **ზაქარია ჭიჭინაძის** მიერ შედგენილ კრებულს „*სიტყვები და წერილები ყოვლად სამღვდლო ალექსანდრეზე*“ (ჭიჭინაძე (შემდგ.), 1903, რომელიც თავს უყრის **ალავერდის ეპისკოპოსის დავითის, არქიმანდრიტ ამბროსის, დეკანოზ კ. კეკელიძის, დეკანოზ ნ. თალაკვაძის, დეკანოზ კ. ცინცაძის, ზ. ი. ჩხიკვაძის, ივ. რატიშვილის, ე. ნიკოლაძის, ი. ჭავჭავაძის, მღვდლის ვ. კარბელაშვილის, დეკანოზი დ. ხახუტაშვილის, მღვდლის ი. ბობოხიძის, მღვდლის ალ. არდიშვილის, ს. რ. გიორგაძის** მიერ წარმოთქმულ სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების ნიმუშებს (იხ. დანართი 19).

ასევე არსებობს ძველი ნაბეჭდი კრებულები სხვადასხვა (მაღალი და დაბალი) სასულიერო წოდების პირთა ავტორობით, სადაც წარმოდგენილია სიტყვის, ქადაგების, სწავლისა და მოძღვრების ჟანრის სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ნიმუშები. ამგვარ კრებულთა შორის აღსანიშნავია, „*იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი (მე-X საუკუნის ხელნაწერებიდამ)*“ (იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი, 1911), „*ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებანი*“ (ჭყონია (რედ.), 1898 (იხ. დანართი 11)), „*ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა თქმულნი 1860-1870 წლებში*“ (ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ა (იხ. დანართი 13)) და „*ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა თქმულნი 1870-1884 წლებში*“ (ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ბ (იხ. დანართი 14)) და სხვ.

პირველი კრებული, რომელიც საკუთრივ ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის მიზნით გამოიცა და თავს უყრის სხვადასხვა პერიოდის ქართულენოვან ორატორულ ნიმუშებს, ეკუთვნის **ნ. კანდელაკს**. მისი „*ქართული მჭევრმეტყველება: ძეგლები და მასალები*“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958 (იხ. დანართი 1)) მოიცავს როგორც ქართულ,

ისე უცხოურ წყაროებში დაცულ 31 ქართველი ორატორის 45 ორატორულ ნიმუშს უძველესი პერიოდიდან XIX ს.-მდე. ასევე **ნ. კანდელაკის** სხვა გამოცემებიდან აღსანიშნავია „ქართულ საელჩო მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1966), რომელიც მოიცავს ქართული საელჩო მჭევრმეტყველების 22 წარმომადგენლის 33 ორატორულ ნიმუშს ძვ. წ. I ს.-დან XVIII ს.-მდე (იხ. დანართი 2). **ნ. კანდელაკს** ეკუთვნის კიდევ ერთი კრებული (კანდელაკი, 1988), სადაც თავმოყრილია მისივე **სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების დარგის** 9 ორატორული ნიმუში (იხ. დანართი 3).

რაც შეეხება მჭევრმეტყველების სხვა დარგებს, გამოცემულია **სამოსამართლო მჭევრმეტყველების** ნიმუშების რამდენიმე კრებული, მათ შორის, პირველი ასეთი კრებულია **ვ. ჟვანიას** „ქართველი იურისტები“ (ჟვანია, 1961), სადაც წარმოდგენილია 5 ავტორის **სამოსამართლო მჭევრმეტყველების** 8 ნიმუში – სასამართლო პროცესებზე წარმოთქმული 4 დაცვითი და საბრალდებო სიტყვა და 4 სიტყვა, წარმოთქმული ლიტერატურული გასამართლებების დროს (იხ. დანართი 4). **ვ. ჟვანიას** ეკუთვნის ლიტერატურული გასამართლებების ცალკე გამოცემული კრებული (ჟვანია, 1965), სადაც თავმოყრილია 4 საბრალდებო და დაცვითი სიტყვა (იხ. დანართი 5). შემდგომი კრებულია „ქართველ ადვოკატთა სამოსამართლო სიტყვები“ (დავითაია (შემდგ.), 1963) რომელიც აერთიანებს 1920-1961 წწ.-ის (ძირითადად საბჭოთა პერიოდის) ქართული სამოსამართლო მჭევრმეტყველების 21 ნიმუშს (იხ. დანართი 6). ასევე აღსანიშნავია „ქართული სასამართლო მჭევრმეტყველების“ კრებული (სიდამონიძე (შემდგ.), 1974), რომელიც თავს უყრის უფრო ადრეულ, 1875-1879 წწ.-ის პერიოდის ქართული სამოსამართლო მჭევრმეტყველების 9 ნიმუშს (იხ. დანართი 7).

თანამედროვე გამოცემებიდან აღსანიშნავია **თ. ჯაგოდნიშვილისა** და სხვათა ავტორობით გამოცემული „ქართული ორატორული ხელოვნება“ (ჯაგოდნიშვილი, ჯაგოდნიშვილი, პაპასკირი, 2000 (იხ. დანართი 8) აერთიანებს ასევე 25 ქართველი

ორატორის 29 მჭევრმეტყველებით ნიმუშს, რომელთაგან უმეტესობა სამოსამართლო მჭევრმეტყველების დარგს განეკუთვნება. **თ. ჯაგოდნიშვილის** და სხვათა ავტორობით არის გამოცემული ასევე „რიტორიკა: ქრესტომათია“ (ჯაგოდნიშვილი, გაბისონია, ჯაგოდნიშვილი (შემდგ.), 2018), რომელიც აერთიანებს ასევე სამოსამართლო მჭევრმეტყველების 12 ნიმუშს (იხ. დანართი 9).

რაც შეეხება **სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებას**, იგი საბჭოთა პერიოდში ნაკლებად იყო შესწავლილი და თვითონ ამ დარგის ნიმუშებიც ნაკლებადაა გამოვლენილი (კენჭიაშვილი, 2019: 38). ამას მოწმობს **ნ. კანდელაკის** მიერ თავის წიგნში წარმოდგენილი სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ნიმუშების სიმცირეც. მას მოყვანილი აქვს ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების ძალზე ვრცელი პერიოდიდან მხოლოდ 6 ნიმუში.

საბჭოთა პერიოდში გამოიცა ასევე **სულხან-საბა ორბელიანის** „სწავლანი“ (სულხან-საბა ორბელიანი, 1963), რომელიც თავს უყრის ქართული სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ნიმუშებს. წიგნი პირველად დაიბეჭდა 1963 წელს და თავს უყრის სწავლის ჟანრის სულ 46 ორატორულ ნიმუშს (იხ. დანართი 10).

მართალია, ქართული **სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების** ისტორიის მეცნიერული კვლევა ჯერ კიდევ XIX ს.-ის შუა წლებში დაიწყო და მომდევნო საუკუნეშიც გაგრძელდა, თუმცა 70-წლიანი საბჭოთა ტოტალიტარული მმართველობის დროს, რელიგიის აკრძალვისა და საეკლესიო და ისტორიული წყაროებისადმი შეზღუდული ხელმისაწვდომობის გამო, მჭევრმეტყველების ამ დარგის სრულფასოვან შესწავლას არ ეთმობოდა სათანადო ყურადღება ქართულ მეცნიერებაში. მას შემდეგ, რაც დამთავრდა საბჭოთა ბატონობის პერიოდი, მომრავლდა ისეთი სამეცნიერო კვლევები, რომლებიც თავისუფალია ყოველგვარი პოლიტიკური იდეოლოგიისაგან და ამ ფონზე, უკვე ახლებურად ხდება ყველა იმ სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებითი ნიმუშების გამოვლენა-შეფასება, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწია.

უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ახალ გამოცემებს, რომლებშიც თავმოყრილია ქართველ სასულიერო წოდების წარმომადგენელთა ორატორული ნიმუშები, მათ შორის აღსანიშნავია: „წმინდა აღმსარებელი ამბროსი (ხელაია) და აფხაზეთი“ (გამახარია (შემდგ.). 2006), „ანტონ ჭყონდიდელი: დიდი მარხვის ქადაგებები“ (ბუკია, 2007 (იხ. დანართი 12), „მამა პავლეს (რაზიკაშვილი) ვაჟა-ფშაველას მშობელი მამის ქადაგებანი“ (კოლხიბერული (რედ.), 2008 (იხ. დანართი 15), ასევე კრებული: „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ.-ში“ (სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ.-ში: 2010), რომელშიც წერილებთან ერთად შესულია **კირიონ II-ის (სამაგლიშვილი), ლეონიდე ოქროპირიძისა და ამბროსი ხელაიას** ორატორული ნიმუშები (იხ. დანართი 16), **კალისტრატე ცინცაძის „ქადაგებები და სიტყვები“** (ცინცაძე, 2014), რომელიც აერთიანებს სასულიერო პირის სამქადაგებლო და სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების ნიმუშებს (იხ. დანართი 17), **ილია II-ის** სამტომეული „**ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი**“ (ილია II, 1997ა; ილია II, 1997ბ; ილია II, 2008). გარდა ამისა, დღესდღეობით არსებობს სხვადასხვა დროს მოღვაწე საქართველოს ეკლესიის მამამთავართა (კათოლიკოს-პატრიარქთა, მიტროპოლიტთა, ეპისკოპოსთა და სხვ.) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის, საკუთრივ კი, ჩვენთვის საგულისხმო ზეპირმეტყველებითი თუ წერილობითი მემკვიდრეობის ამსახველი სამეცნიერო ნაშრომები და სხვ.

იმისათვის, რათა გამოგვევლინა და შეგვექმნოდა საერთო წარმოდგენა, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების რარაოდენობისა და მოცულობის ნიმუშებმა მოაღწია ჩვენამდე, დაგვეხმარა საცნობარო ლიტერატურა, მათ შორის, ბიობიბლიოგრაფიები. მათი შესწავლის შედეგად გაირკვა, რომ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქების წერილობით მემკვიდრეობაში არც თუ მცირე ადგილი უჭირავს სამქადაგებლო და სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების ნიმუშებს (კენჭიაშვილი, 2019: 38). მათ შორის, უნდა დავსახელოთ, „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმინდეს და

უნეტარეს ილია II-ის ბიო-ბიბლიოგრაფია პერიოდულ გამოცემებში (1977-2007)“ (კაჩუხაშვილი, ფურცელაძე (შემდგ.), 2013), დაბოლოს, საქართველოს ოთხი კათოლიკოს-პატრიარქის ბიბლიოგრაფიები: „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უწმინდესისა და უნეტარესის კალისტრატე ცინცაძის ბიბლიოგრაფია“ (ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2012ა), „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უწმინდესისა და უნეტარესის წმიდა ამბროსი აღმსარებლის ბიბლიოგრაფია“ (ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2012ბ), „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის წმიდა კირიონ მეორის ბიბლიოგრაფია“ (ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2014ა), „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უწმინდესისა და უნეტარესის ლეონიდის (ოქროპირიძე) ბიბლიოგრაფია“ (ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2014ბ), ასევე „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა ბიბლიოგრაფია“ (ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2016), რომელიც მოიცავს საქართველოს ეკლესიის ყველა სხვა მამამთავართა ბიო-ბიბლიოგრაფიებსაც.

ამდენად, რომ შევაფასოთ, აღმოჩნდება, რომ ყველაზე პროდუქტიული დარგი ქართულ მჭევრმეტყველებაში სწორედ სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაა, რომელმაც, თავისი არსებობის ხანგრძლივ პერიოდში, დაგვიტოვა ძალზე მრავალრიცხოვანი ძეგლები. ამავე დროს თითოეული მათგანი შესანიშნავი ნიმუშია სასულიერო მწერლობისა, კერძოდ კი ჰომილეტიკისა, რომელიც დღესაც აქტიურად ვითარდება.

დაბოლოს, შევხებით ქართულ **პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებას**, რომელიც შედარებით ახალი დარგია, რადგან მისი წარმოქმნა ემთხვევა ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების პერიოდის დასასრულს; პირველ ნიმუშად პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებაში შეგვიძლია დავასახელოთ **სოლომონ დოდაშვილის სიტყვა-მოწოდება [ქართველი ერისადმი]**, რომელიც თარიღდება 1831 წლით (დოდაშვილი, 1989: 242).

დღესდღეობით არსებობს ძალზე საინტერესო ტომეული სახელწოდებით „საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები“,

რომელიც საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ინიციატივით გამოიცა და მოიცავს 15 ტომს. ამათგან 1-5 ტომები ეთმობა **ზვიად გამსახურდიას** (ხოსიტაშვილი (შემდგ.), 2013ა); ხოსიტაშვილი (შემდგ.), 2013ბ); ხოსიტაშვილი (შემდგ.), 2013გ); ხოსიტაშვილი, ჯგერენაია (რედ.-შემდგ.), 2015ა); ხოსიტაშვილი, ჯგერენაია (რედ.-შემდგ.), 2015ბ), მე-6 ტომი – **აკაკი ასათიანს** (ხოსიტაშვილი, ჯგერენაია, (რედ.-შემდგ.), 2015გ), მე-7-12 ტომები – **ედუარდ შევარდნაძეს** (გაბელაია, (რედ.-შემდგ.), 2017ა); გაბელაია, (რედ.-შემდგ.), 2017ბ); გაბელაია, (რედ.-შემდგ.), 2017გ); გაბელაია, (რედ.-შემდგ.), 2017დ); გაბელაია, (რედ.-შემდგ.), 2017ე); გაბელაია, (რედ.-შემდგ.), 2017ვ), მე-13-15 ტომები – **ნოე ჟორდანიას** (ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ა; ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ბ; ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018გ) პოლიტიკური მემკვიდრეობის ამსახველ მასალას, კერძოდ, საჯარო გამოსვლის სიტყვებს, მიმართვებს და სხვ. (იხ. დანართი 20). ეს არის დღესდღეობით ყველაზე ახალი და სრული გამოცემა, რომელიც მეტ-ნაკლებად თავს უყრის ქართველი პოლიტიკოსების პოლიტიკური მჭევრმეტყველების ნიმუშებს.

ცალკე წიგნადაა გამოსული 1921 წლის 28 თებერვალს, ქუთაისში დამფუძნებელი კრების სხდომის ამსახველი მასალა (მაცაბერიძე (რედ.), 2009), სადაც თავმოყრილია **კარლო ჩხეიძის, გრიგოლ ლორთქიფანიძის, შალვა ალექსი-მესხიშვილის, ნიკიფორე იმნაიშვილის, ივანე გობეჩიას, სპირიდონ კედიას, ივანე გომართელის** და სხვათა საჯარო გამოსვლის სიტყვები (იხ. დანართი 21). ასევე არსებობს კრებული „**საქართველოს პრეზიდენტების საინაუგურაციო სიტყვები (1991-2004 წწ.)**“ (მაცაბერიძე (რედ.), 2007), სადაც შესულია **ზვიად გამსახურდიას, ედუარდ შევარდნაძისა და მიხეილ სააკაშვილის** საინაუგურაციო სიტყვები (იხ. დანართი 22).

ქართული **სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების**, კერძოდ კი **სანადიმო მჭევრმეტყველების** ნიმუშებს უყრის თავს კრებული „**წერილების ოთხკარედი**“ (ჯავახიშვილი, 2001), სადაც შესულია 1878 წლის 20 ნოემბერს, თბილისში, მუხრან-ბატონის სასახლეში

მოწყობილ ნადიმზე წარმოთქმული სიტყვა-სადღეგრძელოები აჭარის საქართველოსთან შემოერთების აღსანიშნავად, მათ შორის, გრიგოლ ორბელიანის, ალექსანდრე ზუბალაშვილის, დიმიტრი ყიფიანის, აკაკი წერეთლის სიტყვები. კრებულში ასევე შესულია აკაკი წერეთლის, ილია ჭავჭავაძის, მემედ აბაშიძის, გიორგი ერისთავის, მარი ბროსეს, ბარონ დე ბაის და სხვათა მიერ ამა თუ იმ მოვლენის აღსანიშნავად გამართულ ნადიმებზე წარმოთქმული სიტყვებიც (იხ. დანართი 23).

ქართული აკადემიური და სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების ნიმუშებს უყრის თავს კრებული „პირველი ლექცია“ (გაიპარაშვილი (შემდგ. და რედ.), 2017), მათ შორის, აკაკი ჩხენკელის, პეტრე მელიქიშვილის, იოსებ ყიფშიძის, ელისაბედ ზაგრატიონ-ორბელიანისა და სხვათა სიტყვებს, წარმოთქმულს უნივერსიტეტის გახსნისას (იხ. დანართი 24).

რაც შეეხება პუბლიცისტიკას, ჩვენ მიერ მოპოვებული ორატორული ნიმუშები გამოვლინდა არაერთ გაზეთსა თუ ჟურნალში, მაგალითად, უნდა დავასახელოთ: „ივერია“, „კვალი“, „ერთობა“, „დროება“, „თეატრი“, „თემი“, „შინაური საქმეები“, „ჩვენი გზა“, „სახალხო გაზეთი“, „სახალხო ფურცელი“, „საქართველო“, „კოლმეურნის ხმა“, „ხმა ქართველი ქალისა“, „სახალხო განათლება“, „საპატრიარქოს უწყებანი“, „ადდგომა“, „დილის გაზეთი“, „ლიტერატურული საქართველო“, „ქართული აზრი“, „საქართველოს რესპუბლიკა“, „რესპუბლიკა“, „ახალი საქართველო“, „24 საათი“, „მომბე“, „ცისკარი“, „მწყემსი“, „მნათობი“, „ნაკადული“, „ქართლოსი“, „ბედი ქართლისა“, „ცხოვრება და ხელოვნება“, „თეატრი და ცხოვრება“, „განათლება“, „ჯვარი ვაზისა“, „არჩევანი“, „Заря Востока“, „Литературная Грузия“, „Civicus“ და ა.შ.

ასევე სასარგებლო აღმოჩნდა უკვე არსებული ელექტრონული რესურსები, მათ შორის, „მართლმადიდებლური ვებგვერდი“, რომელიც შეიცავს ქართველი სასულიერო პირების სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, აკადემიური და სხვ.

დარგისა და სიტყვის, მოძღვრებისა და სხვ. ჟანრის ნიმუშებს (მართლმადიდებლური ვებგვერდი, 2020), ასევე „საქართველოს პრეზიდენტის ოფიციალური ვებგვერდი“, რომელიც შეიცავს საქართველოს პრეზიდენტების (ზვიად გამსახურდიას, ედუარდ შევარდნაძის, მიხეილ სააკაშვილის, გიორგი მარგველაშვილისა და სალომე ზურაბიშვილის) პოლიტიკური, სადღესასწაულო და სხვ. მჭევრმეტყველების დარგისა და სიტყვისა და მოხსენების ჟანრის ორატორულ ნიმუშებს, როგორც ტექსტური, ისე ვიდეოჩანაწერების სახით (საქართველოს პრეზიდენტის ოფიციალური ვებგვერდი, 2020). ელექტრონულ რესურსებში მოპოვებული ნიმუშები გაცილებით მცირე რაოდენობისაა, ვიდრე უშუალოდ ბეჭდური გამოცემებიდან გაციფრებული ნიმუშები.

2.3. ქართული მჭევრმეტყველების დარგები

ქართული მჭევრმეტყველების დარგობრივი მახასიათებლების შერჩევასა და ვეყრდენით **ნ. კანდელაკის** მიერ წარმოდგენილ კლასიფიკაციას, რომლის მიხედვითაც, ქართულ კლასიკურ მჭევრმეტყველებაში გამოიყოფან ძირითადი დარგი: **სამქადაგებლო, სადარბაზო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადღესასწაულო და სამგლოვიარო** დარგები (კანდელაკი, 1968: 97) (იხ. სქემა 1). თუმცა გარდა ამ ძირითადი დარგებისა, ასევე გამოიყოფა ქვედარგები და განშტოებები. აუცილებელია გავითვალისწინოთ ასევე ახალი დროის ვითარება და უნდა აღინიშნოს ორი დარგი: **პოლიტიკური და აკადემიური მჭევრმეტყველება**.

უნდა ითქვას, რომ მჭევრმეტყველების დარგები განიცდის ცვლილებებს, რაზეც მიუთითებს **ნ. კანდელაკი**, როდესაც წერს: „უახლესი მჭევრმეტყველების წიაღში წარმოიშვა და განვითარდა ჩვენში ორატორული ხელოვნების ახალი შინაარსობრივი დარგები და ჟანრობრივი სახეები; ზოგიერთი ძველი ჟანრი შეიცვალა და ახალი შინაარსის ფორმად გადაიქცა. ასე, მაგალითად, ჩაისახა და დიდი სისწრაფით განვითარდა საპროპაგანდო და

სააგიტაციო შინაარსის მჭევრმეტყველება; წარმოიქმნა საუბრის, კონსულტაციის, კითხვა-პასუხის, ზეპირი ჟურნალის, თემატურის საღამოსა და სხვა ჟანრობრივი სახეები; ხოლო განახლდა ლექციის, მოხსენების, რეფერატის, დისკუსიისა და დისპუტის ჟანრები“ (კანდელაკი, 1968: 94).

მჭევრმეტყველების დარგის ისტორიული ცვლილების საუკეთესო მაგალითად შეიძლება დასახელდეს **სადარბაზო და პოლიტიკური მჭევრმეტყველების დარგები**; **ც. ბარბაქაძის** აზრით, თუ ძველი ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდში პოლიტიკური ხასიათის მჭევრმეტყველებას ეწოდებოდა **სადარბაზო მჭევრმეტყველება**, დღეს „**პოლიტიკური მჭევრმეტყველების აღორძინება-აყვავება ყველგან დემოკრატიულ წყობილებას უკავშირდება.**“ (ბარბაქაძე, 2003ა: 168). უფრო ვრცლად ამ საკითხებზე ქვემოთ გვექნება საუბარი.

თითოეული დარგის განსაზღვრებების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ მათ შორის მკვეთრი საზღვრები არ შეინიშნება. ამიტომ ხშირად ერთი და იგივე ორატორული ნიმუში რამდენიმე შინაარსობრივ დარგს მიეკუთვნება. ამას განაპირობებს ტექსტუალურ-იდეური მოტივების სხვაობა და მრავალფეროვნება. შედეგად კი ვერ ხერხდება ერთი ორატორული ნიმუშის ცალსახა დარგობრივი კლასიფიკაცია და მას რამდენიმე ორატორულ დარგს მიაკუთვნებენ ხოლმე. მაგალითად, **გიორგი მთაწმინდელი** თავისი სიტყვით ერთდროულად არის **საპაექრო** (სამქადაგებლოს გარშტოება) და **საელჩო** (სადარბაზოს განშტოება) ქვედარგების წარმომადგენელი; **არსენ ბერს** ეკუთვნის **სახობტო** (სამქადაგებლოს ქვედარგი) მჭევრმეტყველების ნიმუში – „**მეფესა დავითს – მონაზონი არსენი**“, რომელიც ამავე დროს, **სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების** დარგსაც მიესადაგება (კანდელაკი 1975: 156.); სამქადაგებლო დარგის ნიმუშია **ფოთისა და ხობის მიტროპოლიტის, მაღალყოვლადუსამღვდელოესი გრიგოლის** „**ქადაგება 2008 წლის აგვისტოს ომში დაღუპულთა მოსახსენებელ პანაშვიდზე**“, რომელიც **სამგლოვიარო** დარგთან

სიახლოვესაც ავლენს; ასევე **მიხეილ წერეთლის** [*მოხსენება, წაკითხული ბერლინში ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილ სხდომაზე, 1940*] (შარაძე, 1991: 318-339), **აკადემიურის** გარდა, **სამგლოვიარო მჭევრმეტყველებასაც** განეკუთვნება.

ჩვენი დაკვირვებით, რომელიმე კონკრეტული მჭევრმეტყველების დარგის ორატორული ნიმუშები ერთმანეთისგან გაცილებით უფრო მეტ განსხვავებას ავლენს, ვიდრე მსგავსებას. ამის მიზეზი ისიცაა, რომ გასათვალისწინებელია ძეგლის შექმნის ეპოქა, აუდიტორია, მოტივი, კონტექსტი (ეროვნული, რელიგიური, პოლიტიკური, სამოსამართლო) და სხვ. ყოველივე ამის საფუძველზე გამოიყოფა საჯარო მჭევრმეტყველების სხვადასხვა დარგი, ქვედარგი, თუ განშტოება. გარდა ამისა, ჩვენ ვეთანხმებით აზრს, რომ „განსხვავება მომდინარეობს აღნიშნულ ტექსტთა არაერთგვაროვანი მიზნიდან და ფუნქციიდან“ (ბარბაქაძე, 2003ა: 6).

რიტორიკის ფუნქცია და დანიშნულება ეპოქების მიხედვით სხვადასხვაგვარი იყო. თავდაპირველად, ორატორული ხელოვნების მიზანს წარმოადგენდა მსმენელზე ძლიერი, იდეური, მორალური, ფსიქიკური ზემოქმედების მოხდენა ამა თუ იმ საგნის, მოვლენის, ფაქტის დადებითად ან უარყოფითად შესაფასებლად, მსჯელობის ობიექტისადმი სიმპათიის ან ანტიპათიის შესაქმნელად, აღფრთოვანების ან სინანულის გამოსაწვევად, აფექტების აღსაძვრელად (არისტოტელე) და სხვ. **არისტოტელე** განმარტავს, რომ „*მჭევრმეტყველების მეთოდი დარწმუნების მეთოდი*“ (არისტოტელე, 1981: 1355a). მართლაც, რიტორიკული ტექსტები გამოირჩევა თავისი მკვეთრად გამოხატული მიზანდასახულობით. ამ მხრივ, გამოყოფენ რიტორიკის ოთხ მიზანს: **დარწმუნებას, ინფორმირებას, გამოხატვას, გართობას** (To Persuade, To Inform, To Express, To Entertain) (მაკგიგანი, 2011: 9-10). გადავავლოთ თვალი და ვნახოთ, თუ რა და რა მიზანს ისახავს ქართული მჭევრმეტყველების ესა თუ ის ნიმუშები. ამ მხრივ, გამოიყოფა მიზანი წინადადების დონეზე და მიზანი მთელი ტექსტის დონეზე. განვიხილოთ,

თუ რა და რა მიზნებია წარმოდგენილი ქართული ორატორული ნიმუშების ბოლო წინადადებებში. ამ მხრივ, შეინიშნება დარგების მიხედვით საჯარო გამოსვლების მიზანთა თემატიკის გადანაწილება შემდეგი სახით: **სამქადაგებლო დარგის** ნიმუშები ხშირად მთავრდება **დამოძღვრით / დარიგებით**, **სადღესასწაულო** – **იმედით**, **დალოცვით**, **სამგლოვიარო** – **გარდაცვლილისადმი გამომშვიდობებით**, მისი პიროვნების დადებითად (გამონაკლის შემთხვევაში უარყოფითად) წარმოჩენით, **სადარბაზო** – **გადაწყვეტილების მიღებით / გამოცხადებით**, **სამხედრო** – **მოწოდებით**, **სამოსამართლო** – **მუქარით / დამნაშავეს დასჯის სურვილით**, **პოლიტიკური** – **მადლობის გადახდით**, **აკადემიური** – **კეთილი სურვილების გამოთქმით** და ა.შ.

დამოძღვრა / დარიგება:

(1) „აჰა, რა სახიერი და კეთილის-მოქმედი არის ჩვენთვის ეკლესია, გარნა, თუ გსურს, ესე ყოველი მიიღო მისგან, იყავ ერთგულ და მორჩილ მისი. – ამინ.“ (ქმკ, 2020).

მოწოდება:

(2) „დავდვათ თავი ჩუენი სჯულისა შეუგინებლობისათჳს და ძმათა ჩუენთათჳს, უეჭველად ღმერთი მოგუანიჭებს ცხოვრებასა“ (ქმკ, 2020).

კეთილი სურვილები:

(3) „ყოვლად ძლიერო ღმერთო და ყოველისა სიბრძნით განმგებელო დაიცევ სიმრთელით ჩელთა სიგრძესა შინა შენ მიერ მინიჭებული და შენ მიერ დიდებული მეფე ჩვენი ირაკლი“ (ქმკ, 2020).

იმედი:

(4) „უნდა ვიქონიოთ იმედი, რომ ქართულ უნივერსიტეტის ხელმძღვანელები პირნათლათ შეასრულებენ თავის წმინდა მოვალეობას“ (ქმკ, 2020).

გადაწყვეტილების მიღება / გამოცხადება:

(5) „აწ მნებავს, რათა წარვიდე ყანს წინაშე, და იყოს ნება ღმრთისა“ (ქმკ, 2020).

მადლობის გადახდა:

(6) „ვინც პატივს დაგვდებს და დაგვეხმარება ამ საქმეში, მათ ვთხოვ წინდაწინვე მიიღონ ჩემი უღრმესი მადლობა და თანაგრძნობა.“ (ქმკ, 2020).

მუქარა / დამნაშავეის დასჯის სურვილი:

(7) „მადლიერი ქართველი ერი სასტიკ პასუხს აგებინებს მას, ვინც ფიზიკურად მოუსპო ჩვენს ქვეყანას თავისი საამაყო შვილი!..“ (ქმკ, 2020).

გარდაცვლილთან გამომშვიდობება:

(8) „მშვიდობით, ჩვენო ენის კანონმდებლო, დიდო მამულისშვილო!“ (ქმკ, 2020).

გარდაცვლილის დადებითად წარმოჩენა, იშვიათ შემთხვევაში უარყოფითად:

(9) „იყო დიდი შეძლების პატრონი, დიდი ქონების, დიდი სახელიც ჰქონდა, მისი უბედურება ერთი ის იყო, რომ მას თავის ქვეყნის და ერის წინაშე კი მცირედ ეჭირა თვალი. ქართველთ გაჭირვებას არ აქცევდა ყურადღებას. მაშ ვინატრებ, რომ ღმერთმა ამას ცხოვნება დაუმკვიდროს, სასუფეველი მღვთისა და სხვა მის მსგავსთ კაცთა აშოროს ასეთ გულ-გრილობა საქართველოს და ქართველის ერის წინაშე“ (ქმკ, 2020).

ჩვენ მიერ შესწავლილი მაგალითები რომ განვაზოგადოთ, დავინახავთ, რომ დარგების მიხედვით ორატორულ ნიმუშებს აუცილებლად გააჩნიათ შემდეგი განსხვავებული მიზნები:

1) **სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების** მიზანია მსმენელთა მიმართ კეთილი სურვილების გამოთქმა: დარიგება, დამოდღვრა, სწავლება და ა.შ. განამტკიცონ მსმენელი (მრევლი) რწმენაში.

2) **სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების** მიზანია მსმენელთა მიმართ კეთილი სურვილების გამოთქმა: მილოცვა, დალოცვა, დაიმედება, ხოტბის შესხმა ცნობილი სასულიერო თუ საერო მოღვაწეებისთვის და ა.შ.

3) **სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების** მიზანია გარდაცვლილისადმი გამომშვიდობება, მისი პიროვნების დადე-

ბითად (გამონაკლის შემთხვევაში უარყოფითად) წარმოჩენა და ა.შ.

4) სადარბაზო / პოლიტიკური მქვერმეტყველების მიზანია გადაწყვეტილების მიღება / გამოცხადება და ა.შ.

5) სამხედრო მქვერმეტყველების მიზანია გამხნეება, შეგულიანება, მოწოდება, ბრძოლის ჟინის გაღვიძება, პატრიოტული გრძნობის ამაღლება და ა.შ.

6) სამოსამართლო მქვერმეტყველების მიზანია დაარწმუნონ მოკამათე მხარე კონკრეტულ მოსაზრებაში სანდო ფაქტობრივი მასალის მოხმობით, გამოთქვან მუქარა / გამოხატონ დამნაშავის დასჯის სურვილი / ამხილონ დამნაშავე და ა.შ.

გარდა ზემოჩამოთვლილი საერთო თუ კონკრეტული მიზნებისა, ორატორული ნიმუშები ასევე უნდა გავიხილოთ როგორც ენობრივი საშუალებების (ე.წ. სტილისტური ხერხების / კატეგორიების) მეტად მიზანმიმართული შერჩევის შედეგი. არსებობს მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, სტილისტური ხერხი, „ეს არის განზოგადებული სტატუსის მქონე მოდელი, რომელიც წარმოიქმნება ამა თუ იმ ენობრივი ერთეულის (ნეიტრალურის ან ექსტრემის) ტიპობრივ-სტრუქტურული და / ან სემანტიკური თვისების გაცნობიერებული და მიზანმიმართული გაძლიერების შედეგად“ (გალპერინი, 1981: 30). ენის ნებისმიერი გამოყენება, მიუხედავად დროის, ადგილისა და სიტუაციისა, მოითხოვს ლინგვისტური არჩევანის გაკეთების უწყვეტ პროცესს, როგორც გაცნობიერებულს, ისე გაუცნობიერებულს, ენის შინაგანი (ანუ სტრუქტურული) ან/და ენის გარეგანი მიზეზებით განპირობებულს. არჩევანი კეთდება ნებისმიერ ენობრივ დონეზე, იქნება ეს ფონეტიკური / ფონოლოგიური, მორფოლოგიური, სინტაქსური, ლექსიკური და სემანტიკური. თითოეულ დონეზე ისინი შეიძლება განსხვავდებოდეს მრავალფეროვანი შიდა ვარიანტულობით, ან შეიცავდეს რეგიონალურ, სოციალურ ან ფუნქციურად განაწილებულ ვარიანტებს. ამიტომ, ენის გამოყენების თეორიული გააზრებისას უნდა შეგვეძლოს ამ „არჩევანის გაკეთების“ მექანიზმის ახსნა (ვერშურენი, 1999: 55-56). ქართული ორატორული ნიმუშების

აბსოლუტურ უმეტესობას ვთვლით მიზანმიმართულ და წინასწარ დაგეგმილ ტექსტად. ამდენად, ორატორის საჯარო გამოსვლის უდიდესი ნაწილი გაცნობიერებული პროცესია.

ზოგადად, ადამიანი მაშინ იწყებს მეტყველებას, როდესაც სათქმელი უჩნდება და ამ სათქმელის შესაბამისად მეტყველებს, რაც განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ მეტყველება ყოველთვის მოტივირებული და მიზანმიმართულია. ეს მით უფრო ითქმის მჭევრმეტყველების შესახებ. „ჭკვიანურად წარმოთქმული, საქმიანი სიტყვა, ხალხზე ზემოქმედების უმთავრესი საშუალებაა, ყველა შემთხვევაში, როდესაც საკითხი ეხება მოწოდებას ომისკენ, მშვიდობისკენ, სოციალური ურთიერთობების სრულყოფისაკენ, შრომისაკენ, სწავლისა და ოჯახური ცხოვრებისაკენ“ (ფორჩხიძე, 2018: 3-4). აუცილებელია აღინიშნოს, რომ „სამეტყველო აქტში შესაძლებელია არსებობდეს რამდენიმე განსაკუთრებული, საერთო მიზნები, ასევე მოიპოვება მეორეხარისხოვანი მიზნებიც, რომლებიც აუცილებლად უნდა დაექვემდებაროს მთავარ მიზანს. ორატორული საქმიანობის დანიშნულებაში შედის, აღნიშნული დაქვემდებარების იერარქიის აგება“ (ფორჩხიძე, 2018: 18). მჭევრმეტყველების სწორედ ასეთ ზოგად მიზნებად მოიაზრება მსმენელთა მსოფლმხედველობაზე და მათ ქმედებებზე ზემოქმედება. რიტორიკული ტექსტების ფუნქცია ყველგან მიემართება ერთ მიზანს: გავლენა მოახდინოს მსმენელზე / მკითხველზე და იმოქმედოს როგორც მის მსოფლმხედველობაზე, ასევე ასახვა ჰპოვოს შემდგომ ქმედებებზეც. ამდენად, ჩვენ მიერ განხილული თითოეული ორატორული ნიმუში მიუხედავად იმისა, თუ რას ან ვის მიემართება, რომელ ეპოქაში ან რა მიზნით შეიქმნა, ანდა მჭევრმეტყველების რომელ დარგთან და ჟანრთან გვაქვს საქმე, დღემდე აქვს შთაბეჭდილების მოხდების უნარი მკითხველზე / მსმენელზე. მაშასადამე, რიტორიკა თავის თავდაპირველ დანიშნულებას მაინც ამართლებს და კვლავ ძალაში რჩება კლასიკური განმარტება, რომლის მიხედვითაც, მჭევრმეტყველება დარწმუნების ხელოვნებაა.

იმის საილუსტრაციოდ, თუ რაოდენ დიდია ორატორის სიტყვის ზეგავლენა მსმენელზე, გთავაზობთ საჯარო გამოსვლის შემდგომი შთაბეჭდილებების ამსახველ რამდენიმე წყაროს.

ვ. კოტეტიშვილის წიგნის „ხალხური პოეზიის“ შესავალში ელ. ვირსალაძე წერს:

(10) „ვინც დასწრება 1927 წლის ოქტომბერში ვახტანგ კოტეტიშვილის შესავალ ლექციას, რომლითაც მან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ქართული ფოლკლორის კურსი დაიწყო, მას მუდამ ემახსოვრება მგზნებარე ტემპერამენტით, ფართე ერუდიციით და მაღალი პოეტური გემოვნებით აღბეჭდილი მისი სიტყვა, რომელმაც სწრაფად დაიპყრო და დაიმორჩილა მრავალრიცხოვანი და მაღალკვალიფიციური აუდიტორია. უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი (მაშინ №1) აუდიტორია გაჭედული იყო ხალხით. ლექციას ესწრებოდნენ: ივანე ჯავახიშვილი, კორნელი კეკელიძე, აკაკი შანიძე, გიორგი ახვლედიანი, ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი – ქართველ მეცნიერთა ბრწყინვალე პლეადა, რომელიც უნივერსიტეტისათვის ახალი, ნიჭიერი ძალის შემატებას ხარობდა.“ (კოტეტიშვილი, 1961: 13).

მ. წერეთლის [მოხსენება, წაკითხული ბერლინში ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილ სხდომაზე, 1940 წელს] (შარაძე, 1991: 318-339), სხდომის თავმჯდომარემ, **ს. ახმეტელმა** ასეთი სიტყვებით შეაფასა, როდესაც მისი გამოსვლა მოისმინა:

(11) „ამდენი ხანია გადმოხვეწილობაში ვიმყოფები და რაც დღეს განვიცადე, ასეთი რამ არ განმიცდიაო“ (შარაძე, 1991: 318).

ორატორის სიტყვის ზეგავლენის მნიშვნელობას უსვამს ხაზს **ივ. ჯავახიშვილი** და მოჰყავს ასეთი მაგალითი:

(12) „ამ დიდმნიშვნელოვანი ციხის [ლორის ციხე] წინააღმდეგ გალაშქრებაში სიტყვით და ჩაგონებით მხურვალე მონაწილეობა კათალიკოზ თეოდორეს მიუღია. მას თურმე „ლაშქართა მიმცნებითა“ და დარიგებით მეზრძოლთა სულიერი განწყობილება განუმტკიცებია. [...] კათალიკოზ თეოდორეს მოქადაგობას უმოქმედნია და მისი ჩაგონებითა და გამხნევებით

ადფრთოვანებულს საქართველოს ჯარს ლორე მტრისათვის წაურთმევია და თვითონ დაუჭერია.“ (ჯავახიშვილი, 1982: 257-258).

თ. ჟორდანი სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების მიზანს შემდეგნაირად აყალიბებს:

(13) „საქადაგებლად აღებულს საღვთისმეტყველო აზრს მქადაგებელი უხსნის მსმენელს ყოველ მხრით; ორატორს მუდამ სახეში ჰყავს წინ მდგომი მსმენელი, წამ და უწყუმ მიმართავს მას კითხვებით; ამ კითხვებზე პასუხს აძლევინებს მას და იქვე თვალწინ ურღვევს ყოველ გვარს ცრუსა და საეჭვო აზრებს, ამასთან ორატორი მსმენელსაც კითხვებს აძლევინებს მქადაგებლისადმი ყოველს შემთხვევაში, სადაც კი შეიძლება რაიმე საეჭვო და საჭოჭმანო და გამოურკვეველი დარჩეს; მსმენელი ეკამათება მქადაგებელს, ებრძვის მას უკანასკნელს შეძლებამდე და დასასრულ სრულიად ერღვევა ყველა ეჭვები და მთლად ემონება მქადაგებლის აზრთა სიღრმეს და სიცხადეს.“ (ჭყონია (რედ.), 1898: I).

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ახალი დროის ქართული პოლიტიკური მჭევრმეტყველების სტენოგრაფიულად ჩაწერილი არაერთი ნიმუში ასახავს მსმენელთა რეაქციებს (თუმცა არა ყოველთვის დადებითს, არამედ უარყოფითსაც): შემახილს და, რაც მთავარია, „მქუხარე ტაშს“. გათავაზოვთ აუდიტორიის რეაქციების ამსახველ მასალას, რომელიც წარმოგენილია წინადადებების ბოლოში:

(14) „მაგრამ, ეს დელეგაცია სულ სხვა ელფერისა იყო, ეს დელეგაცია თავისი რიხით, თავისი მკვახე სიტყვებით მოგაგონებდათ იმ დელეგაციებს, რომელთაც ჩვენ ეშელონები გვიგზავნიდნენ აღმასრულებელ კომიტეტში. მაგრამ, მე მგონია, მათ ერთობ ნახტომი შეეშალათ (მხურვალე ტაში, ვაშა!). მათ კარგად იციან, რომ ჩვენ უფრო მრავალრიცხოვანი დელეგაციები და ეშელონები ადვილად ჩავატარეთ და უფრო ადვილია „ჰორიზონის“ დელეგაციის და მათი ეშელონების გასტუმრება (სპ. კედია: ჭეშმარიტებაა!).“ (ქმკ, 2020).

ჩვენ მიერ საკვლევი ტექსტების შერჩევისას, აქცენტი გაკეთდა

მჭევრმეტყველების მხოლოდ ძირითად დარგებზე. ესენია შემდეგი შვიდი დარგი: **სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადარბაზო და პოლიტიკური მჭევრმეტყველება.** საკვლევი ტექსტები აუცილებლად განეკუთვნება ქართული მჭევრმეტყველების აღნიშნულ ძირითად დარგებს.

2.3.1. სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება

სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება, იგივე ჰომილეტიკა, სასულიერო მწერლობის სხვა დარგებთან შედარებით გაცილებით უფრო ძველია და მჭევრმეტყველების ანტიკურ, ქრისტიანობამდელ ტრადიციას ეფუძვნება. ჰომილეტიკა (ბერძნულად – საუბრის ხელოვნება) წარმოადგენს როგორც სასულიერო მწერლობის, ისე მჭევრმეტყველების დარგს. სიტყვა „ჰომილეტიკა“ წარმოდგება ძველბერძნული სიტყვებიდან: „ჰომილეთეს“ – მოსაუბრე, მსმენელი მოწაფე და „ჰომილეო“ – ვსაუბრობ, ვასწავლი. ამდენად, ჰომილია საჯაროდ წარმოთქმული ზეპირი მეტყველებაა, რომელიც თავისთავად სასულიერო შინაარსის ქადაგებას, მოძღვრებას ან სწავლას წარმოადგენს, ხოლო ჰომილეტიკა – სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების თეორია და პრაქტიკა.

ქრისტიანობამ ახალი შინაარსი შესძინა სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებას, ხოლო ფორმის თვალსაზრისით, დაემყარა ანტიკური რიტორიკის თეორიას. ქრისტიანულმა სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებამ მიზნად დაისახა ღვთის სიტყვის ქადაგება, მოძღვრება, სწავლა, განმარტება და შექმნა არაერთი ჟანრობრივი სახესხვაობა. მქადაგებლები ქრისტიანულ რწმენას სიტყვით ემსახურებოდნენ, ადამიანის სიტყვის გადაქცევა ღვთის სიტყვად მხოლოდ ეკლესიის შუამავლობით ხდებოდა.

სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება უპირატესად გამოიყენება სალოცავებში, ეკლესია-მონასტრებში, საკულტო ნაგებობებთან თუ მოედნებზე.

2.3.2. სადღესასწაულო მჭევრმეტყველება

სადღესასწაულო მჭევრმეტყველებას ცალკე გამოყოფს **ნ. კანდელაკი**, ხოლო **ვ. კაჭახიძე** – არა, თუმცა ასახელებს **საზეიმო მჭევრმეტყველებას**, რომელიც, როგორც განმარტებიდან ირკვევა, აერთიანებს, სადღესასწაულო და სასუფრო მჭევრმეტყველებას (კაჭახიძე, 1997: 193). ვფიქრობთ, მართებული იქნება, თუ დავეყრდნობით **ნ. კანდელაკის** კლასიფიკაციას და აღნიშნულ დარგს მოვიხსენიებთ სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების სახელწოდებით.

სადღესასწაულო მჭევრმეტყველება გამოიყენება აღლუმის, ლხინის და მრავალი სხვა სასიხარულო მოვლენის დროს. სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების ემოციურობა არ არის დამოკიდებული მსმენელთა რიცხვზე. მსმენელი შეიძლება რამდენიმე იყოს ან ზღვა ხალხი. ყველა შემთხვევაში, ემოცია დიდია (კაჭახიძე, 1997: 193).

სადღესასწაულო მჭევრმეტყველება მოიცავს როგორც სასულიერო, ისე საერო ხასიათის ორატორულ ძეგლებს. მათ შორის ადრინდელ, პირველი პერიოდის მჭევრმეტყველებას მიეკუთვნება ჰიმნებისა და ქების ჟანრები, ხოლო მეორე შედარებით გვიანდელ პერიოდს, რომელიც დღემდე ვითარდება – ქებისა და სიტყვის ჟანრები. თავდაპირველი სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების ნიმუშები უმთავრესად მარტვილებსა და მორწმუნეებს მიემართებოდა, შემდეგ – მეფეებსა და მხედართმთავრებს, ხოლო დასასრულს – საზოგადო მოღვაწეებსა და ეროვნულ გმირებს.

2.3.3. სამგლოვიარო მჭევრმეტყველება

სამგლოვიარო მჭევრმეტყველებას ახასიათებს უარყოფითი განცდა. ორატორი მწუხარე ფორმით, მინორული ტონით აღწერს გარდაცვლილის განვლილ ცხოვრებას და ქებას ასხამს იმას, რაც სხვებითვის მისაბამი მაგალითი ხდება. ახასიათებს მონოტონური

მეტყველება, სევდიანი კილო, მწუხარების გამოხატვა და ა.შ. (კაჭახიძე, 1997: 196).

სამგლოვიარო მჭევრმეტყველება ეხება ისეთ თემებს, როგორცაა საშინაო და საგარეო ომები, ბრძოლის ეპიზოდები, თავდადებული გმირები, აღმშენებლობა და სხვ. არსებობს ქართული **სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების** მრავალი ნიმუში შუა საუკუნეებიდან დღემდე. სამგლოვიარო დარგს გააჩნია ეპისტოლარული განშტოება, რომლის ჟანრია სამძიმრის წერილი, რომელიც უხვად გვხვდება აღორძინების ხანისა და გარდამავალი პერიოდის ხელნაწერებში, ზოგიერთი მათგანი დაცულია ბეჭდურ გამოცემებში.

2.3.4. სამხედრო მჭევრმეტყველება

სამხედრო მჭევრმეტყველებას აქვს დიდი ძალა და დიდად განაპირობებს და უწყობს ხელს, ბრძოლის / ომის გამარჯვებით დასრულებას.

სამხედრო მჭევრმეტყველების ადრესატი ყველაზე მრავალრიცხოვანია სხვა დარგებში მიმართვის ობიექტებთან შედარებით, რასაც განაპირობებს მსმენელთა (ძირითადად ლაშქრის) სიმრავლე. „*სამხედრო ორატორის სიტყვა მიმართულია ქვეყნის, ერის, თავისუფლების, სამშობლოს, მსოფლმხედველობის, მშვიდობის დასაცავად. დაპყრობით, აგრესიულ, სეპარატისტულ ომს არ გააჩნია კაცთმოყვარული, ჰუმანური იდეა, ამიტომ მჭევრმეტყველების გარეშე დგას*“ (კაჭახიძე, 1997: 167).

სამხედრო მჭევრმეტყველების წარმომადგენლები არიან მეფეები, მხედართმთავრები, მეთაურები, მებრძოლეები, ეპისკოპოსები და ნებისმიერი სხვა პირი, არიან არა მხოლოდ მამაკაცები, არამედ ქალებიც, მაგალითად, **თამარ მეფის** სიტყვა მხედრობის მიმართ შამქორის ომის წინ და **ნინო ორბელიანის** სიტყვა, თქმული ქართველ თავად-აზნაურთა მხედრობის მიმართ.

სამხედრო მჭევრმეტყველების სიტყვა მჭევრმეტყველების

დარგების სხვა სიტყვებთან შედარებით ბევრ შემთხვევაში – განსაკუთრებით ბრძოლის წინ – მოკლედ, შეკუმშულად გამოითქმის, ზოგჯერ – ერთი ფრაზითაც, რისი მიზეზიც ომის წარმოების გარდაუვალობა ხდება (კაჭახიძე, 1997: 167-168). სამხედრო მჭევრმეტყველების სიტყვა მშვიდობიან პირობებში არაა დროის თვალსაზრისით შეზღუდული. ორატორი სტრატეგიულ თუ ტაქტიკურ გეგმას გამოხატავს მისთვის სასურველი სტილითა და ხანგრძლივობით. ომის პირობებში კი სამხედრო ორატორის სიტყვა დროის სიმცირით არის შეზღუდული. ამიტომ სიტყვა სქემატურ სახეს იღებს, უკიდურესად შემჭიდროებულსა და შეკუმშულს, როგორც სტრატეგიული გეგმის, ასევე ტაქტიკური ნახაზის წარმოდგენის დროს (კაჭახიძე, 1997: 167-168).

2.3.5. სამოსამართლო მჭევრმეტყველება

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნული დარგი მოიხსენიება როგორც „სამოსამართლო მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1961; კანდელაკი, 1968; კანდელაკი, 1975) და „სასამართლო მჭევრმეტყველება“ (სიდამონიძე (შემდ.), 1974; კაჭახიძე, 1997). „სასამართლო რიტორიკა“ (ჯაგოდნიშვილი, გაბისონია, ჯაგოდნიშვილი (შემდგ.), 2018).

ნ. კანდელაკის განმარტებით, ქართული სამოსამართლო მჭევრმეტყველება იყოფა ორ ნაწილად, რომელთაგან პირველი ბერძნულ-რომაული გავლენის კვალს ატარებს, და უფრო ადრინდელია, ხოლო მეორე ორიგინალური შემოქმედებით ხასიათდება, და შედარებით გვიანდელია. ეს უკანასკნელი თავისი წარმოქმნის დროით ემთხვევა ხსენებული გავლენის დასასრულსა და შემდეგ საკუთარი გზით განაგრძობს განვითარებას (1968: 177).

ქართული ორიგინალური სამოსამართლო მჭევრმეტყველების სათავეები დამოწმებულია ადრინდელ აგიოგრაფიულ და ისტორიულ ძეგლებში. აქ წარმოდგენილი მეტად მწირი მასალის საფუძველზე, გამოითქმულია ვარაუდი, საქართველოში სამართლის

წარმოების ზოგიერთი მხარის, კერძოდ, ზეპირი სიტყვის ადგილის შესახებ მართლმსაჯულების საქმეში. თუმცა სამოსამართლო მჭევრმეტყველების შესწავლას ართულებს ამ დარგის ნიმუშების ნაკლებობა (კანდელაკი, 1968: 180).

2.3.6. სადარბაზო მჭევრმეტყველება

სადარბაზო მჭევრმეტყველების შესახებ ნ. კანდელაკი წერს: „XIX საუკუნის ზეპირი მეტყველების ისტორია დამოუკიდებელი სახით არ იცნობს სადარბაზო მჭევრმეტყველებას. ახალი კულტურის სარბიელზე ის უთავსდება სადღესასწაულო და სამგლოვიარო ორატორულ ხელოვნებას, რომელთა მეშვეობით გამოხატავდნენ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მონაწილენი თავიანთ პოლიტიკურ იდეალებს“ (კანდელაკი, 1968: 151). განსხვავებული აზრისაა **ვ. კაჭახიძე**, რომელიც აღნიშნავს, რომ ქართული საისტორიო წყაროების თანახმად, **სადარბაზო მჭევრმეტყველებად** წოდებულ საორატორო ხელოვნებას **პოლიტიკური მჭევრმეტყველება** ეწოდება (კაჭახიძე, 1980: 154) და ერთდამც მოიხსენიებს მას, როგორც სადარბაზო-პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებას. **თ. ჯაგოდნიშვილი** „პოლიტიკური მჭევრმეტყველების“ გვერდით მოიხსენიებს ე.წ. „საპარლამენტო მჭევრმეტყველებასაც“ (ჯაგოდნიშვილი, 1999: 10). ასევე გვხვდება „სადარბაზო (დიპლომატიური) მჭევრმეტყველება“ (ჯაგოდნიშვილი და სხვ., 2018: 23). **ც. ბარბაქაძე** ასახელებს ე.წ. „ხალხური საპოლიტიკო მჭევრმეტყველებას“ და განმარტავს, რომ აღორძინების ხანის უკანასკნელ პერიოდში, როცა გახშირდა დიპლომატიური ურთიერთობა როგორც საქართველოს სამეფო-სამთავროებში, ისე გარეშე სამეფოებთან, განვითარდა საელჩო მჭევრმეტყველება. XIX საუკუნის მჭევრმეტყველების ისტორია დამოუკიდებელი სახით არ იცნობს სადარბაზო მჭევრმეტყველებას, თუმცა ავტორი აღნიშნავს, რომ ამ საუკუნეში წარმოიშვა და განვითარდა ხალხური საპოლიტიკო მჭევრმეტყველება, რომლის

წარმომადგენლადაც ასახელებს 1857 წლის აჯანყების მეთაურს უტუ მიქავას (ბარბაქაძე, 2003ა: 171).

ჩვენი აზრით, მართებული იქნება თუ **სადარბაზო** და **პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებას** სინონიმებად მივიჩნევთ, თუმცა ქრონოლოგიურად პირველი მეორეს უსწრებს წინ. ამის საფუძვლად მიგვაჩნია ის, რომ როგორც **სადარბაზო მჭევრმეტყველება** ძველად, ისე **პოლიტიკური მჭევრმეტყველება** დღევანდელ დღეს, საერთო მიზნებს ემსახურებიან: საგარეო და საშინაო ურთიერთობების მოწესრიგებას. ასევე საერთო აქვთ გამოყენების სფეროც: სათათბიროები, სამხედრო და სამოქალაქო საბჭოები და სხვა ადგილები. ამასთან, უნდა ითქვას, რომ ძველად **სადარბაზო მჭევრმეტყველება** მთლიანად უკავშირდებოდა ე.წ. დარბაზის არსებობას. აღნიშნულია, რომ ქართველ მეფეთა კარის სათათბირო დანიშნულების სახელმწიფო ორგანო – დარბაზი ქართული მჭევრმეტყველების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფეროა. მის შემადგენლობაში შედიოდნენ საერო და სასულიერო მოღვაწენი. მათ დარბაზის ერი ერქვათ და მეფის მეთაურობით სახელმწიფოს მნიშვნელოვან პრობლემებს წყვეტდა. საისტორიო წყაროებში არაერთი ცნობაა დაცული დარბაზში წარმოთქმულ სიტყვათა შესახებ, წარმოდგენილია სხდომათა ჩანაწერები (ჯაგოდნიშვილი, 1999: 36-37).

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ ტერმინი „სადარბაზო მჭევრმეტყველება“ მივუსადაგოთ ძველი ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდს, ხოლო „პოლიტიკური მჭევრმეტყველება“ – ახალი ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდს.

2.3.7. პოლიტიკური მჭევრმეტყველება

პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებას მიეკუთვნება მოხსენება სოციალურ-პოლიტიკურ თემაზე, საანგარიშო მოხსენება, სხდომებზე წარმოთქმული სიტყვები, პოლიტიკური მიმოხილვა,

საპროგრამო სიტყვა, სააგიტაციო სიტყვა, პრეზიდენტების საინაუგურაციო სიტყვები, მემორანდუმზე წარმოთქმული / გაგზავნილი სიტყვა, წინასაარჩევნო მიმართვა და ა.შ.

პოლიტიკური მქვერმეტყველების დამახასიათებელი ნიშანია პროგრამულობა, ე.ი. სახელმწიფოს ხელმძღვანელის, პოლიტიკური პარტიის ლიდერის სიტყვა მათივე მოღვაწეობის შესახებ. თანამედროვე პოლიტიკურ მქვერმეტყველებად მიიჩნევა სახელმწიფოს, პარტიისა და პოლიტიკური ჯგუფების ლიდერთა სიტყვები (კაჭახიძე, 1980: 134). პოლიტიკური მქვერმეტყველების ნიმუშის ავტორი შეიძლება იყოს როგორც კონკრეტული ორატორი, ისე კოლექტივი – ფრაქცია, პარტია, მთავრობა და ა.შ. მაგალითად, ქართულ პოლიტიკურ მქვერმეტყველებაში ცნობილია საქართველოს დამფუძნებელი კრების ორი მიმართვის ტექსტი: ქართველ ხალხს დამფუძნებელ კრებისაგან და საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიმართვა პარლამენტებისადმი. აღნიშნულ ნიმუშებს სწორედ რომ კოლექტიური ავტორი ჰყავს.

ვ. კაჭახიძის აზრით, ორატორის საჯარო სიტყვა გულისხმობს მიზანშეწონილ მეტყველებას: სათქმელის შერჩევას, სტილისტური ხერხების ზომიერად ხმარება და ა.შ. მქვერმეტყველების ყოველი დარგის წინაშე დგას, მაგრამ არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ არც ერთ დარგს არ მოეთხოვება ისეთი სიფრთხილე და წინდახედულობა მოვლენების შეფასებისა და განჭვრეტის დროს, როგორც პოლიტიკურ მქვერმეტყველებაში. სწორედ ამიტომ ხშირად პოლიტიკური ორატორები მინიშნებით, გადაკრულად, ქარაგმულად გამოთქვამენ აზრებს ან საერთოდ თავს იკავებენ თქმისაგან, რის გამოც მათი სიტყვა თავისებური, სხვათაგან განსხვავებული, შეზღუდულიც კი ჩანს (კაჭახიძე, 1997: 132).

პოლიტიკურ ორატორს პირობითად ორი ძირითადი სარბიელი აქვს: საგარეო და საშინაო. შესაბამისად, მქვერმეტყველება გამოიყენება ორივე სფეროში. პოლიტიკური მქვერმეტყველება მოქმედების სივრცის მიხედვით ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბურია, ხოლო ფაქტებსა და საგნებზე მსჯელობისას „მიზანშეწონილობის

კატეგორიით“ – ყველაზე შეზღუდული. ამიტომ პოლიტიკური ორატორის საჯარო გამოსვლაში კვლავ რჩება ინფორმაციის გასაიდუმლოების, ცნობების გაუვრცელებლობის საჭიროება (კაჭახიძე, 1997: 132-133).

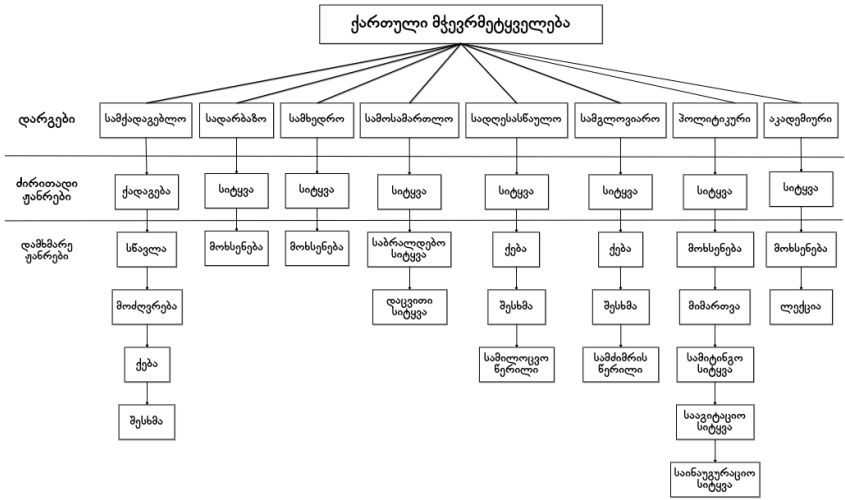
2.4. ქართული მჭევრმეტყველების ჟანრები

ჟანრობრივად წარმოდგენილია ქართული მჭევრმეტყველების ძირითადი / დამხმარე ჟანრები: **სიტყვა, ქადაგება, მოძღვრება, სწავლა, მოხსენება, მისალოცი წერილი, სამძიმრის წერილი, ქება, შესხმა, მოხსენება, წარდგინება.** აღნიშნული ნიმუშები განეკუთვნება თითოეულ ამ ჟანრს.

ჟანრების გამოყოფისას დავეყრდნით **ნ. კანდელაკის** კლასიფიკაციას, რომლის მიხედვითაც, ქართულ კლასიკურ მჭევრმეტყველებაში გამოიყოფა ძირითადი (სიტყვა, ქადაგება) და დამხმარე (სწავლა, მოძღვრება, მოხსენება, ქება, შესხმა და სხვ.) ჟანრები (კანდელაკი, 1968: 97) (იხ. სქემა 2). თუმცა უახლესი პერიოდის ქართულ მჭევრმეტყველებაში მომხდარი ცვლილებების გათვალისწინებით, გარკვეული ცვლილებების შეტანაც მოგვიწია (იხ. სქემა 10).

ქართული მჭევრმეტყველების დარგებს აქვთ თავიანთი ჟანრობრივი სახეები. ყოველ მათგანს გააჩნია ძირითადი და დამხმარე ჟანრები. ძირითადი ჟანრებია **სიტყვა და ქადაგება**, ხოლო დამხმარე ჟანრებია: **დაუჯდომელი, მოძღვრება, მოხსენება, მისალოცი წერილი, სამძიმრის წერილი, სწავლა, ქება, შესხმა, მიმოხილვა, სამიტინგო, სააგიტაციო, საინაუგურაციო, ლექცია და სხვ.** აღსანიშნავია ასევე ე. წ. **სამადლობელი წერილი**, რომელიც **ნ. კანდელაკის** მიერ მოყვანილ კლასიფიკაციაში არ გვხვდება. ის უნდა მივაკუთვნოთ ეპისტოლარულ განშტოებას და მოვათავსოთ სადღესასწაულო მჭევრმეტყველების დარგში.

სქემა 10. ქართული მჭევრმეტყველების დარგობრივი და ჟანრობრივი კლასიფიკაცია

აღნიშნული ჟანრები შემდეგნაირად განისაზღვრება (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 81-82; კანდელაკი 1968: 97-98):

- დაუჯდომელი** საზეიმო განწყობილების გამომხატველი სავედრებელი შესხმაა, რომელიც მსმენელთა აღფრთოვანებას ემსახურება;
- მოძღვრება** გარკვეული მსოფლმხედველობის გამომხატველი ორატორული ნაწარმოებია, რომელიც მსმენელთა მიმხრობას ემსახურება. მოძღვრება იგივეა რაც ქადაგება;
- სიტყვა** რომელიმე კონკრეტული თემის იდეური არსის გამომხატველი ორატორული ნაწარმოებია, რომელიც შინაარსის ღრმად გაცნობასა და გაზიარებას ემსახურება;
- სწავლა** განსაზღვრული ცოდნისა და გამოცდილების გამომხატველი ორატორული ნაწარმოებია, რომელიც ემსახურება შინაარსის წვდომას. სწავლა იგივეა რაც ქადაგება;
- ქადაგება** მტკიცე რწმენისა და შეხედულების გამომხატველი ორატორული ნაწარმოებია, რომელიც ემსახურება შინაარსის გახსნას, გარკვეული იდეების გავრცელებასა და

მსმენელთა მიმხრობას; 6. **ქება** (ხოტბა, შესხმა) ვინმე სახელოვანი პიროვნების, ან რაიმე სამაგალითო მოვლენის შემამკობელი ორატორული ნაწარმოებია, რომელიც მსმენელთა შთაგონებას ემსახურება. ქება იგივეა რაც შესხმა; 7. **შესხმა** იგივეა რაც ქება.

სადღესასწაულო და სამგლოვიარო მჭევრმეტყველების განშტოებაა ეპისტოლარული მჭევრმეტყველება, რომელიც წარმოდგენილია ორი ჟანრის სახით; ესენია: 1. **მისალოცი წერილი** – რაიმე სახის სასიხარულო ამბის გამომხატველი წერილობითი მიმართვა, რომელიც ემსახურება ადრესატის ინფორმირებას, ცნობის მიწოდებასა და სიხარულის გაზიარებას და 2. **სამძიმრის წერილი** – რაიმე სამწუხარო ამბის გამომხატველი წერილობითი მიმართვა, რომელიც ადრესატის გამხნევებას ემსახურება.

სამოსამართლო მჭევრმეტყველების როლისა და მიზნის ნათელსაყოფად საჭიროა განვიხილოთ სასამართლო საქმეთა წარმოების ის სტადია, რომელიც შეიცავს მჭევრმეტყველებით ნაწილს, კერძოდ, საქმეში მონაწილე მხარეთა „სასამართლო კამათი“. მხარეებად სასამართლო კამათში გამოდიან ბრალმდებელი, დაზარალებული, მოსარჩლე, მოპასუხე, სამართალში მიცემულის დამცველი და სამართალში მიცემული. ამდენად, გამოიყოფა: 1. **პროკურორის** მიერ წარმოთქმულ **საბრალდებო სიტყვაში** უნდა იყოს წარმოდგენილი დასახელებული პიროვნება, დამნაშავის დანაშაულებრივი ქმედება, სამართალში მიცემის საფუძველი, დანაშაულის მოტივი; 2. **ადვოკატის** მიერ წარმოთქმულ **დაცვით სიტყვაში**, საბრალდებო სიტყვის მსგავსად, ობიექტს წარმოადგენს კონკრეტული მოქმედება და მტკიცებულებათა შეფასება და 3. **სამართალში მიცემულის** მიერ წარმოთქმული **დაცვითი სიტყვა** სასამართლო მჭევრმეტყველების მესამე სახეა. იგი თავისი შინაარსით უპირისპირდება პროკურორის პოზიციას. მაშასადამე, **სამოსამართლო მჭევრმეტყველებაში** გამოიყოფა სიტყვის ორი სახე: **საბრალდებო და დაცვითი სიტყვები**. ცალკე უნდა აღვნიშნოთ ე.წ. **ლიტერატურული გასამართლებანი**, რომლის არაერთი **საბრალდებო** თუ **დაცვითი სიტყვების** ნიმუში გვაქვს შემონახული

ქართულ პრესასა თუ მწერლობაში (იხ. ვრცლად ჟვანია, 1965).

პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებაში გამოიყოფა შემდეგი ჟანრები: 1. **მოხსენება** შეიძლება იყოს სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ, საგანმანათლებლო და სხვა თემებზე; 2. **საანგარიშო მოხსენება** (კონფერენციებზე, სხდომებზე) ოფიციალური პირის მიერ წარმოთქმული სიტყვა, რომელიც აფასებს, აჯამებს გაწეულ სამუშაოებს, წარმატებებსა და ნაკლოვანებებს. საანგარიშო მოხსენებაში ეხებიან აგრეთვე მომავლის ამოცანებსაც; 3. **მიმოხილვა** არის საჯარო სიტყვა, რომელშიც მიმოხილულია ნებისმიერი მოვლენა, მოქმედება მცირე დროში; 4. **სამიტინგო სიტყვა** მკვეთრად პოლიტიკური ხასიათისაა. ეძღვნება საზოგადოდ საჭირობოროტო საკითხებს (გაფრინდაშვილი, თვალთვაძე, 2005: 21). სამიტინგო სიტყვა შეიძლება იყოს ვრცელიც და მოკლევ; 5. **სააგიტაციო სიტყვა** მიზნად ისახავს განმარტოს და განავრცოს მსმენელებში მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოწოდება ან ლოზუნგი; 6. **საინაუგურაციო სიტყვა** მიზნად ისახავს ახლადარჩეული პრეზიდენტის სამომავლო გეგმის, მისი პრინციპები და მნიშვნელოვანი საკითხების ფართო აუდიტორიისთვის გაზიარებას. საინაუგურაციო სიტყვებში პოლიტიკის მნიშვნელობა მეორეხარისხოვანია სხვა ღირებულებებსა და სურვილებთან შედარებით (ვინდტი, 1986: 104).

აკადემიური მჭევრმეტყველება უმაღლეს სასწავლებლებში გულისხმობს ლექციასა და სამეცნიერო მოხსენებას, ამათგან: 1. **ლექცია** უმაღლეს სასწავლებლებში შეიძლება იყოს როგორც საკურსო, ისე ციკლური ხასიათის და თემატურად გათვალისწინებულია რამდენიმე გამოსვლისთვის ერთსა და იმავე აუდიტორიის წინაშე. „ლექცია (*lectio*) – განსაზღვრული ცოდნის შემცველი საჯაროდ წარმოსათქმელი ნაწარმოები, ან მისი წარმოთქმის აკადემიური პროცესი. ლექტორი (*lector* – მკითხველი) – ლექციის წამკითხველი || წარმომთქმელი“ (კანდელაკი, 1968: 62). უფრო დაწვრილებითი განმარტება აქვთ **ნ. გაფრინდაშვილსა და დ. თვალთვაძეს**: „ლექცია – ეს არის

არგუმენტების მოშველიებით ცოდნის სისტემური გადმოცემა. იგი, ჩვეულებრივ, 45-60 წუთს გრძელდება. ლექცია შეიძლება იყოს ერთჯერადი და გაიმართოს რომელიმე ორგანიზაციაში ან ლექტორიუმში“ (გაფრინდაშვილი, თვალთვაძე, 2005: 20) და 2. სამეცნიერო მოხსენება იკითხება სამეცნიერო კრებებზე, როგორცაა სემინარი, კონფერენცია, სიმპოზიუმი, საერთაშორისო კონგრესი და ა.შ. ლექციისგან განსხვავებით, სამეცნიერო მოხსენება ეხება კვლევით ექსპერიმენტებს, ცალკეულ სამეცნიერო საკითხს (იშვიათად მეცნიერულ აღმოჩენას), ანდა რომელიმე მოვლენასთან პრინციპულადახალმიდგომებს. განსხვავებასთანერთად, ლექციასა და სამეცნიერო მოხსენებას მსგავსებაც გააჩნიათ, კერძოდ, ის, რომ ორივე ატარებს შემეცნებით ხასიათს. აღსანიშნავია, რომ „ცოდნის გავრცელების დროს მსმენელთა ორ კატეგორიასთან გვაქვს საქმე: მსმენელები, რომლებიც პირველნი ისმენენ ინფორმაციას, ახალ ცოდნას, და მსმენელები, რომლებიც ისმენენ უკვე საქვეყნოდ ცნობილ ჭეშმარიტებას. პირველ შემთხვევაში სიახლე მოვლენას ხსნის, არკვევს, იკვლევს საგანს; მეორე შემთხვევაში ასწავლის საყოველთაოდ ცნობილ და აღიარებულ სინამდვილეს“ (ვაჭახიძე, 1997: 175). სწორედ ეს განსხვავებულობა უდევს საფუძვლად აკადემიური მჭევრმეტყველების ორი ჟანრის – ლექციისა და მოხსენების – გამიჯვნას. პირველი გულისხმობს უკვე არსებული ცოდნის არგუმენტირებულად და სისტემურად გადმოცემას აუდიტორიის წინაშე, ხოლო მეორე – ახალი სამეცნიერო კვლევების საზოგადოებისთვის გაცნობასა და გაზიარებას.

2.5. ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდები

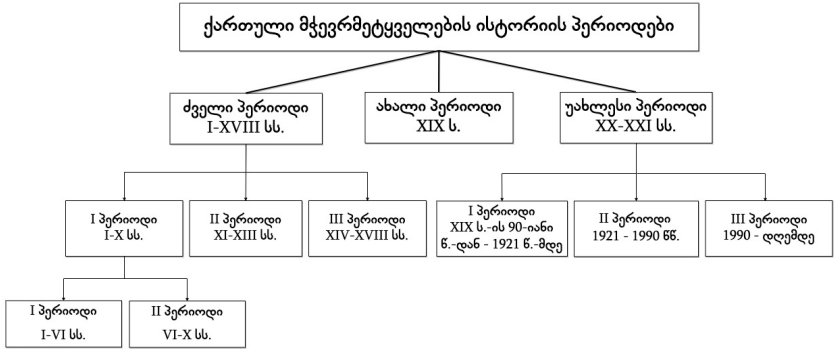
ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდიზაციაზე მსჯელობისას არსებობს ორი მიდგომა: ქართულ მჭევრმეტყველებაზე საუბარი ჩვენ შეგვიძლია იმ პერიოდიდან დავიწყოთ, რა დროიდანაც გვაქვს შემორჩენილი ისტორიული ცნობები და წერილობითი ძეგლები.

ნ. კანდელაკი ითვალისწინებს რა სწორედ ამ პრინციპს, ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის დასაწყისად ასახელებს ახ. წ-ით I ს.-ს. მისი კლასიფიკაციით, ქართულ მჭევრმეტყველებაში გამოიყოფა სამი ძირითადი პერიოდი: **ძველი** (I-XVIII სს.), **ახალი** (XIX ს.) და **უახლესი** (XX ს.) **პერიოდი** (კანდელაკი, 1968: 88) (იხ. სქემა 11.).

თუმცა არსებობს განსხვავებული აზრიც იმასთან დაკავშირებით, თუ როდიდან შეგვიძლია ვისაუბროთ ჩვენ მჭევრმეტყველების დასაწყისზე. **თ. ჯაგოდნიშვილის** აზრით: „*ქართული მჭევრმეტყველების დამწერლობამდელი პერიოდი კონკრეტული დროით არ არის შემოფარგლული. იგი ისტორიამდელი ხანაა, რადგან არავინ უწყის მისი დასაწყისი, არც ის, თუ რამდენ საუკუნეს მოიცავს*“ (ჯაგოდნიშვილი, 1999: 23). ავტორი ხაზს უსვამს იმას, რომ მჭევრმეტყველების უძველესი პერიოდი მჭიდრო კავშირშია ხალხურ ზეპირსიტყვიერებასთან, შესაბამისად, **თ. ჯაგოდნიშვილის** კლასიფიკაციით, **ქართულ მჭევრმეტყველებაში** გამოიყოფა ოთხი ძირითადი პერიოდი: **I. დამწერლობამდელი / ფოლკლორული; II. ძველი; III. ახალი და IV. უახლესი** (ჯაგოდნიშვილი, 1999: 22).

ნ. კანდელაკიც საუბრობს ორატორული ხელოვნების წინახანის შესახებ და წერს: „*ამ ხანას, რომელსაც კი არ შეიცავს, არამედ ეყრდნობა მჭევრმეტყველების ისტორია, ვუწოდებთ ანტიკურს, მას მოსდევს თვით ისტორიის ქრონოლოგიური პერიოდები: ძველი, ახალი და უახლესი*“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 56). წინამდებარე კვლევისას, ვიზიარებთ სწორედ **ნ. კანდელაკის** მიერ წარმოდგენილ პერიოდიზაციას მჭევრმეტყველების ისტორიის სამ ძირითად პერიოდად დაყოფასთან დაკავშირებით, ქვეპერიოდების ჩაშლისას, კვლავ მას ვეყრდნობით, თუმცა მცირე მოდიფიკაციით, რომელიც უკავშირდება უახლესი პერიოდის ქვეპერიოდებად ჩაშლას (ამის შესახებ უფრო ვრცლად იხ. ქვეთავი 2.6.3. უახლესი პერიოდი).

სქემა 11. ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის პერიოდები (ჯავახიანიშვილი, 1999: 57)

2.5.1. ძველი პერიოდი

წ. კანდელაკი ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიის პერიოდიზაციას იწყებს ახ. წ.-ით I ს.-დან, რადგან ამ პერიოდიდან გვაქვს შემონახული გარკვეული ისტორიული ცნობები ქართული მჭევრმეტყველების ამა თუ იმ წარმომადგენლის შესახებ და უშუალოდ მჭევრმეტყველების პირველი ნიმუშების ფრაგმენტები თუ სრული ტექსტები. ქართული მჭევრმეტყველების პირველი პერიოდი წარმოდგენილია მშობლიურ და უცხოურ, მათ შორის, ძველბერძნულ, ლათინურ და ფრანგულ საისტორიო წყაროებში, ხოლო საკუთრივ მშობლიურ მწერლობაში დაცულ საისტორიო მასალებს რაც შეეხება, აქ VI ს.-დან ჩნდება ქართული მჭევრმეტყველების კვალი. ძველი ქართული მჭევრმეტყველების ძველი პერიოდი მოიცავს I-XVIII სს. თავის მხრივ, ის იყოფა სამ ქვეპერიოდად: I პერიოდი, საისტორიო მასალების მიხედვით, მოიცავს I-X სს.-ს და თავის მხრივ, ორ ქვეპერიოდად იყოფა: 1) I-VI სს. და 2) VI-X სს., II პერიოდი – XI-XIII სს., III პერიოდი – XIV-

XVIII სს.-ს. ძველი (I-XVIII სს.) პერიოდი ცნობილია „ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების“ სახელწოდებით. ამ პერიოდში ჩამოყალიბდა და განვითარდა ექვსი ძირითადი დარგი: **სადარბაზო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამოსამართლო, სამქადაგებლო და სამხედრო.**

2.5.2. ახალი პერიოდი

ქართული მჭევრმეტყველების ახალი პერიოდი XIX ს.-ს მოიცავს. ამ დროის განსაზღვრისას **თ. ჯაგოდნიშვილი** შენიშნავს, რომ ქართული მჭევრმეტყველების შინაარსის განსაზღვრაზე გადამწყვეტი მნიშვნელობა იქონია ქართული სალიტერატურო ენის ილიასეულმა რეფორმამ. სალიტერატურო ენა ხალხურ მეტყველებას დაემყარა. ამის შესაბამისად, შეიცვალა ქართული მჭევრმეტყველებასაც (**ჯაგოდნიშვილი, 1999: 48**). ახალი ქართული მჭევრმეტყველება სიახლითაც გამოირჩევა: გაჩნდა ისეთი დარგი, როგორცაა აკადემიური მჭევრმეტყველება. განვითარდა ამ დარგის შესაბამისი ახალი ჟანრებიც, მათ შორის: ლექცია, მოხსენება, რეფერატი, დისკუსია, დისპუტი (**კანდელაკი, 1968: 93**).

2.5.3. უახლესი პერიოდი

XX ს.-ის ქართული მჭევრმეტყველების უახლოეს პერიოდს განეკუთვნება. ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდიზაციისას, **ნ. კანდელაკი** ამ პერიოდს ტრადიციულად ორ ქვეპერიოდად ყოფს: I ქვეპერიოდს მიაკუთვნებს XIX ს.-ის 90-იან წწ.-დან 1921 წ.-მდე დროით მონაკვეთს, ხოლო II ქვეპერიოდს 1921 წლიდან იწყებს და თავის თანამედროვეობამდე, ანუ XX ს.-ის 70-იან წ.-მდე მიჰყავს (**კანდელაკი, 1968: 93**). **ნ. კანდელაკის** გარდაცვალების შემდგომ ნახევარი საუკუნე გავიდა, ამიტომ მიზანშეწონილად ვთვლით დავეყრდნოთ **თ. ჯაგოდნიშვილის** მიერ წარმოდგენილ

პერიოდიზაციას, რომელიც მთლიანობაში მიჰყვება **ნ. კანდელაკის** პერიოდიზაციას, თუმცა, თავის მხრივ, გვთავაზობს ქართული მჭევრმეტყველების უახლესი პერიოდის შემდეგ ქვეპერიოდებად ჩაშლას: I ქვეპერიოდი განისაზღვრება XIX ს.-ის 90-იან წწ.-დან 1921 წ.-მდე, II ქვეპერიოდი – 1921-დან 1990 წ.-მდე, ხოლო III ქვეპერიოდი – 1990-დან დღემდე. ავტორი წერს: „XX ს.-ის ქართულ მჭევრმეტყველებაში, [...] კიდევ ერთი დროითი მონაკვეთი უნდა გამოიყოს. **ნ. კანდელაკისეული მეორე ნაწილი 1921-1990 წლებით უნდა შემოიფარგლოს, საბჭოური ყოფის ნიშნით. ხოლო 1990 წლიდან ჩვენი საუკუნის ბოლომდე მონაკვეთს ალბათ, აღორძინების პერსპექტივის გაჩენის პერიოდი უნდა ეწოდოს**“ (ჯაგოდნიშვილი, 1999: 57). **თ. ჯაგოდნიშვილის** ამ მოსაზრების გაზიარებით, ჩვენ ვიღებთ ქართული მჭევრმეტყველების პერიოდებისა და ქვეპერიოდების შედარებით სრულყოფილ გამოყოფას.

2.6. შუალედური დასკვნა

წინამდებარე თავის მიზანი იყო, წარმოგვეჩინა ის მასშტაბური და შრომატევადი სამუშაოები, რომელიც დაკავშირებული იყო ქართული ორატორული ნიმუშების გამოვლენასა და თავმოყრასთან. ქართული ორატორული ნიმუშები ჩვენამდე, ძირითადად, წერილობითი სახითაა მოღწეული და გაბნეული სხვადასხვა ჟანრის ლიტერატურასა თუ პრესაში . უპირველესი ამოცანაც, სწორედ ის გახლდათ, რომ გამოგვევლინა და თავი მოგვეყარა ამგვარი ტექსტებისთვის და თითოეული დარგი შეგვევსო ქართული მჭევრმეტყველების შესაბამისი ნიმუშებით, რომლებიც აქამდე არ ყოფილა ჯეროვნად მიკვლეული და მიკუთვნებული მჭევრმეტყველების შესაბამის დარგს, ქვედარგს, ჟანრს და ა.შ. (კენჭიაშვილი, 2019: 38). ამდენად, როგორც საკითხის შესწავლამ აჩვენა, აღნიშნული სამუშაოები ძალზე კომპლექსურია და მოითხოვს დიდძალი ლიტერატურის დამუშავებას, კვლევა-

მიებასა და ტექსტოლოგიური სამუშაოების განხორციელებას. თუმცა ამის გარეშე წინამდებარე კვლევა წარმოუდგენელია, რადგან ის ეფუძნება სწორედ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტებს, რომელიც ციფრულ ფორმატში გადავიყვანეთ.

ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შერჩევასა გავითვალისწინეთ **ტექსტის ტიპი, ენა, წყარო, დარგი, ჟანრი და პერიოდი** (იხ. სქემა 9); ტექსტების ტიპში იგულისხმება ის, რომ ყველა ნიმუში განეკუთვნება მჭევრმეტყველების სფეროს, რაც, თავის მხრივ, აერთიანებს როგორც წერიტი, ისე ზეპირი მეტყველების ტრადიციას; მართლაც, საჯარო გამოსვლა უმეტესწილად არის წერილობითი ფორმით წინასწარ მომზადებული, ასევე შეიძლება მოხდეს მისი ჩაწერა სტენოგრაფიულად, ანდა ვიდეო-აუდიო ჩანაწერის სახით უშუალოდ პრეზენტაციის მომენტშიც. ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების დახარისხება შეგვიძლია, როგორც პირველადი, ისე მეორეული წყაროდან მომდინარე რესურსებად, რომლებიც, თავის მხრივ, სხვადასხვა უცხო ენაზე (ძველბერძნულ, ლათინურ, ფრანგულ, რუსულ და სხვა ენებზე) დაწერილი ტექსტების სახითაა შემონახული. ტექსტების შერჩევასა, გავითვალისწინეთ მხოლოდ ადგილობრივ წყაროებში დაცული პირველადი და ორიგინალური ქართულენოვანი ორატორული ნიმუშები; საკვლევი ტექსტების მოძიებისას სასარგებლო აღმოჩნდა სხვადასხვა ტიპის ადგილობრივი წყაროები: ხელნაწერები, აკადემიური გამოცემები, პერიოდიკა, ინტერნეტრესურსები და სხვ.; საკვლევ ტექსტებად შერჩეული ნიმუშები განეკუთვნება ამა თუ იმ დარგს, მათ შორის, **სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამხედრო, სამოსამართლო, სადარბაზო და პოლიტიკური მჭევრმეტყველების დარგს**; საკვლევ ტექსტებად შერჩეული ნიმუშები განეკუთვნება ამა თუ იმ ჟანრს, მათ შორის, **სიტყვის, ქადაგების, მოძღვრების, სწავლის, მიმართვის, მოხსენების, წარდგინების, წერილის, საბრალდებო სიტყვის, დაცვითი სიტყვის, კების, შესხმის ძირითად / დამხმარე ჟანრებს**; საკვლევ ტექსტებად შერჩეული ნიმუშები მოიცავს ქართული

მჭევრმეტყველების ძველ (X-XVIII), ახალ (XIX) და უახლეს (XX-XXI) პერიოდს. ნ. კანდელაკის ნაშრომებში ქართული მჭევრმეტყველების ძველი პერიოდის I ქვეპერიოდი (I-IV სს.) უცხოური წყაროებითაა წარმოდგენილი, კერძოდ, ბიზანტიურ და რომაულ წყაროებში და დაცულია ძველბერძნულ და ლათინურ ენებზე. იმის გამო, რომ საკვლევ ტექსტებად ვიღებთ ორიგინალურ ქართულენოვან ორატორულ ნიმუშებს, შესაბამისად, შესასწავლი პერიოდი შედარებით ვიწროვდება და მოიცავს X-XXI სს.-ს. საბოლოო ჯამში, საკვლევ ტექსტების სახით გვაქვს X-XXI სს.-ის პერიოდის 200-მდე ორატორის 1000 ნიმუში, რომლებიც მოვიძიეთ, ელექტრონულ ფორმატში გადავიყვანეთ და თითოეულ მათგანს დავურთეთ მეტამონაცემები. ეს ვრცელი პერიოდი, ფაქტობრივად, მოიცავს ქართული მჭევრმეტყველების განვითარების მთელს ეპოქას (ციფრულ ფორმატში გადაყვანილი ლიტერატურის მონაცემები იხ. ნაშრომის ბოლოს დანართის სახით).

ჩვენი მიზანია ამგვარი კვლევებით გავაგრძელოთ ის ტრადიცია, რასაც საფუძველი ნ. კანდელაკის ფუნდამენტურმა კვლევებმა ჩაუყარა ქართული მჭევრმეტყველების საკითხების ირგვლივ და განახლდეს ახალი, თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი კვლევები, რომელიც კორპუსულ კვლევაზე იქნება დაფუძნებული. ამ საქმის ლოგიკურ გაგრძელებას უსათუოდ წარმოადგენს ქმკ-ის შექმნა, რისი აუცილებლობაც კვლევის თანამედროვე მეთოდების შემოტანამ თავისთავად განაპირობა. უნდა ითქვას, რომ დიდი გამოწვევაა ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შეკრება-შეგროვება, რადგან ესაა წინარე სამუშაოები იმ მასშტაბური საქმის დასაწყებად, რასაც ქმკ-ის შექმნა ჰქვია (კენჭიაშვილი, 2019: 38-39).

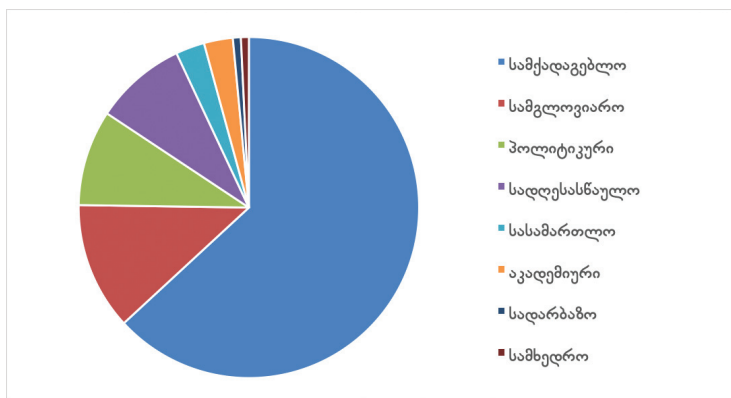
საკვლევ ტექსტების თავმოყრამ საშუალება მოგვცა შეგვესწავლა ისინი სტატისტიკურადაც, მაგალითად, დავადგინეთ ქართული ორატორული ნიმუშების რაოდენობრივი გადანაწილება დარგებისა და ჟანრების მიხედვით, გარდა ამისა, ორატორების სტატისტიკა გენდერული, პროფესიული, საერო და სასულიერო, ქრონოლოგიური ნიშნით და სხვ.

ქართული მჭევრმეტყველების წერილობითი მემკვიდრეობის მსგავსი სტატისტიკური შესწავლა სიახლეს წარმოადგენს ქართულ მეცნიერებაში. ამგვარი კვლევა მნიშვნელოვანია ასევე იმდენად, რამდენადაც, მომავალში ქმკ-ის ბალანსირებისა მიღწევის მიზნით, წინასწარ უნდა გვექონდეს დადგენილი და განსაზღვრული ის, თუ რამდენი ნიმუში შევა ამა თუ იმ დარგიდან / ჟანრიდან აღნიშნული ტიპის ელექტრონული რესურსის შემადგენლობაში. ამდენად, მნიშვნელოვანია კორპუსის შექმნის სამუშაოების დაგეგმვა: რა მოცულობის ტექსტებისგან დაკომპლექტება კორპუსი, რა ტიპის ტექსტები შევა მასში, რა ტიპის ტექსტები დაემატება და ა.შ. (მეიერი, 2004: 30).

ქართული მჭევრმეტყველების დარგების მოცულობა სიტყვების რაოდენობის გათვალისწინებით, სხვადასხვაგვარია; თანმიმდევრობა ასეთია: **სამქადაგებლო, პოლიტიკური, სამგლოვიარო, სადღესასწაულო, სამოსამართლო, სადარბაზო და სამხედრო**. აღნიშნული მაჩვენებელი მეტყველებს იმაზე, რომ დიაქრონიულად ქართული მჭევრმეტყველების განვითარების მთელი ისტორიის განმავლობაში უძველესი დროიდან დღემდე, ყველაზე აქტიური და პროდუქტიული დარგი სწორედ სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ მიერ შესწავლილ ორატორთა შორის საერთო პირთა რაოდენობა გაცილებით მეტია სასულიერო პირთა რაოდენობაზე (იხ. დიაგრამა 4). ამდენად, შედეგი მით უფრო ამყარებს იმ აზრს, რომ ქართულ მჭევრმეტყველებაში წამყვანი ადგილი სწორედ სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებას ეკავა და დღესაც უკავია. მიუხედავად იმისა, რომ, თავდაპირველად, სწორედ თარგმანების სახით იყო წარმოდგენილი აღნიშნული დარგი, თუმცა ეს მაინც არ ცვლის საერთო ვითარებას. ეს კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს იმ ფაქტს, რომ მჭევრმეტყველების უმაღლესი მიზანი, ანტიკურობის შემდეგ, ქრისტიანობის დაწინაურების ფონზე, პირველ რიგში, სულიერების, ზნეობრიობის, რწმენისა და რელიგიის სამსახური იყო.

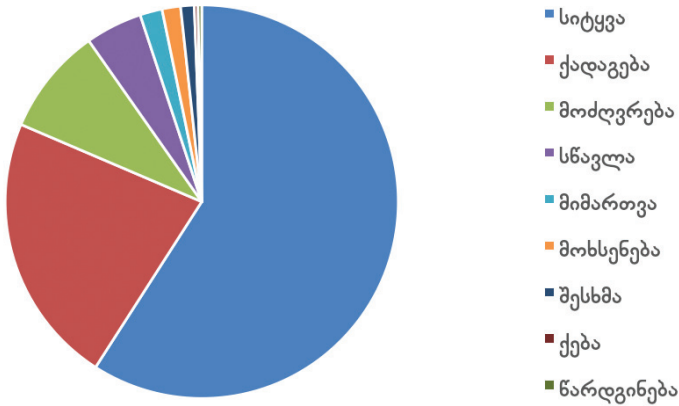
კვლევის კიდევ ერთი მხარეა მჭევრმეტყველების დარგებისა და ჟანრების მოცულობის შესწავლა როგორც სიტყვებათა რაოდენობის, ისე თითოეულ მათგანში წარმოდგენილი ორატორული ნიმუშების რაოდენობის მიხედვით. თუ დავაკვირდებით თითოეული დარგის მოცულობას ორატორული ნიმუშების რაოდენობის გათვალისწინებით, აღმოჩნდება, რომ პირველ ადგილზე კვლავ დგას სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება, ხოლო ბოლოზე – სამხედრო (იხ. დიაგრამა 1), რაც გულისხმობს იმას, რომ ერთში გაცილებით მეტი ორატორული ნიმუში გვაქვს, ხოლო მეორე მათგანში გაცილებით ნაკლები. მართლაც, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ნიმუშების რაოდენობა აჭარბებს დანარჩენი დარგების ნიმუშთა საერთო რაოდენობას ერთად აღებულს.

დიაგრამა 1. დარგების მიხედვით ორატორული ნიმუშების გადანაწილება

ასევე საინტერესო სურათს გვიჩვენებს თითოეული ჟანრის ნიმუშების საერთო მოცულობა (იხ. დიაგრამა 2); პირველ ადგილზე დგას სიტყვის ჟანრი, რომლის ნიმუშების ტორიულად ყველაზე დიდი რაოდენობით არის წარმოდგენილი ქართულ მჭევრმეტყველებაში და გვხვდება თითქმის ყველა ჩვენთვის ცნობილ დარგში და გვევლინება მათ ძირითად ჟანრად (იხ. სქემა 10).

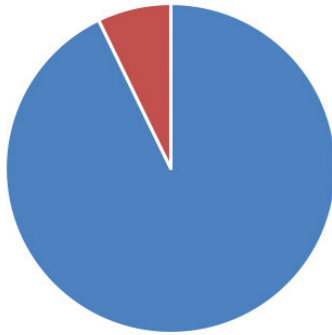
დიაგრამა 2. ჟანრების მიხედვით ორატორული ნიმუშების გადანაწილება

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დარგისა და/ან ჟანრის დიდი მოცულობა ნიშნავს იმასაც, რომ მას მეტი ორატორული ნიმუში მოეპოვება, ხოლო ის დარგი / ჟანრი, რომელიც მცირე მოცულობისაა, შესაბამისად, ნაკლები ორატორული ნიმუშებით ხასიათდება, თუმცა დარგებისა და ჟანრების მოცულობა სიტყვების რაოდენობისა და ასევე ორატორულ ნიმუშთა რაოდენობის თვალსაზრისით სხვადასხვაა და შედეგსაც სხვადასხვას გვიჩვენებს.

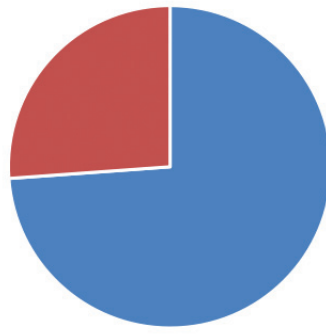
რაოდენობრივი მიმართება მჭევრმეტყველების მდებდრობით და მამრობით წარმომადგენელთა შორის არათანაბარია. სულ გამოვავლინეთ ქართული მჭევრმეტყველების ისტორიაში მეტ-ნაკლებად ცნობილი 195 ავტორი, მათ შორის გვყავს მამრობითი სქესის 181 (93%), ხოლო მდედრობითი სქესის – 14 (7%) ორატორი (იხ. დიაგრამა 3), რაც მეტყველებს იმაზე, რომ სიტყვიერი ხელოვნების ასპარეზზე ძირითადად სწორედ მამაკაცები გამოდიოდნენ და მათი როლი ქართულ საზოგადოებაში გაცილებით უფრო დიდი იყო.

დიაგრამა 3. ორატორთა კლასიფიკაცია გენდერული ნიშნით

■ მამრ. ■ მდედრ.

დიაგრამა 4. ორატორთა კლასიფიკაცია საერო და სასულიერო ნიშნით

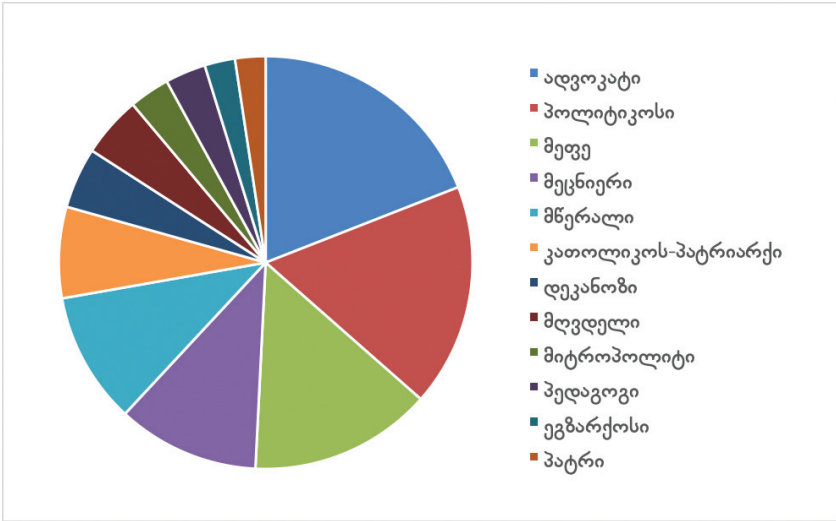

■ საერო ■ სასულიერო

ასევე ძალზე მნიშვნელოვანია იმის დადგენა, თუ რამდენი სა-
ერო და სასულიერო პირია ცნობილი ქართულ მჭევრმეტყველებაში
და როგორია მათი თანაფარდობა (იხ. დიაგრამა 4). აღმოჩნდა, რომ
195 ორატორიდან 144 (74%) არის საერო პირი, ხოლო 51 (26%)
სასულიერო. მიუხედავად ამგვარი თანაფარდობისა, სასულიერო
პირთა ორატორული ნიმუშების საერთო რაოდენობა გაცილებით
აჭარბებს საერო პირთა ორატორულ ნიმუშებს.

ქართული ორატორული ნიმუშები ეკუთვნით ქართველ
სასულიერო პირებს (კათოლიკოს-პატრიარქებს, მიტროპოლიტებს,
ეგზარქოსებს, მღვდლებს, დეკანოზებს), საერო ხელისუფალთა
წარმომადგენლებს (მეფეებს, დედოფლებს, წარჩინებულებს),
გამოჩენილ საზოგადო მოღვაწეებსა და სხვადასხვა პროფესიის
წარმომადგენლებს (იხ. დიაგრამა 5).

დიაგრამა 5. ორატორთა გადანაწილება პროფესიული ნიშნით

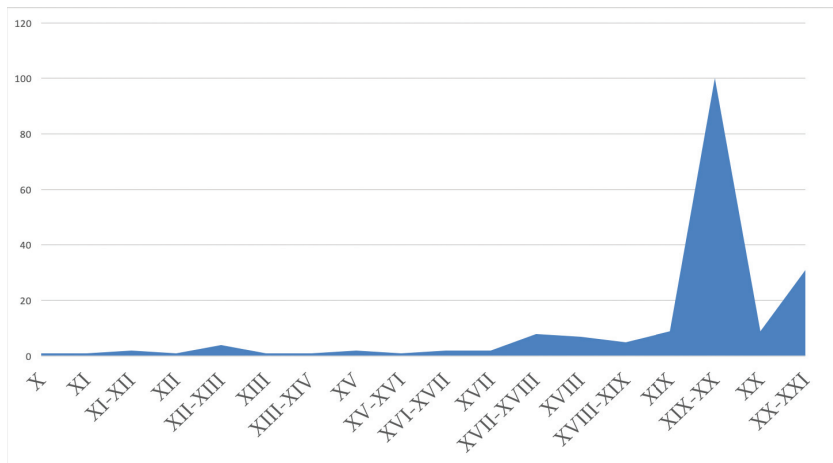

აღსანიშნავია, რომ X-დან XIX ს.-მდე პერიოდში, თითოეულ ეპოქაში მოღვაწე ორატორთა საერთო რაოდენობა 10-ს არ აჭარბებს, ხოლო მთლიანად, ჩვენთვის ცნობილი 200-მდე ორატორიდან თითქმის ნახევარი XIX-XX სს.-ზე მოდის (იხ. დიაგრამა 6). აღნიშნული მაჩვენებელი შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ამ პერიოდში, საგამომცემლო საქმიანობის კვალდაკვალ, განსაკუთრებით განვითარდა ბეჭდვითი სიტყვა, რომელიც უყურადღებოდ არ ტოვებდა იმდროინდელ საჯარო გამოსვლებს და ორატორული ნიმუშები ხშირად ქვეყნდებოდა პრესის ფურცლებზე.

ქართულ მჭევრმეტყველებაში უძველესი პერიოდიდან ვიდრე თანამედროვე ეპოქამდე, გამოვლინდა უამრავი ორატორი, რომელთაგან ზოგი ყველასათვის ცნობილი, ზოგიც თითქმის უცნობია. უდავოა, რომ მათი უმეტესობა საზოგადო მოღვაწე და საპატიო პიროვნებაა, რაზეც მეტყველებს ჩვენ მიერ დადგენილი სტატისტიკა ორატორთა პროფესიული ნიშნით გადანაწილების შესახებ. თითოეული მათგანის საჯარო გამოსვლებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თავის დროზე და მათ გარეშე არცერთი

საზოგადოებრივი მოვლენა არ ტარდებოდა, იქნებოდა ეს დღესასწაული, თუ საყოველთაო გლოვა.

დიაგრამა 6. ორატორთა ქრონოლოგიური კლასიფიკაცია

თავი III. ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი ლინგვისტური კვლევებისთვის

3. ზოგადი მიმოხილვა

მჭევრმეტყველების კვლევა, ტრადიციული ლინგვისტური ანალიზის გარდა, კორპუსლინგვისტური მეთოდებითაც არის შესაძლებელი⁷. კორპუსის შექმნა არსებითი ნაბიჯია ნებისმიერი ტიპის კორპუსლინგვისტური კვლევისთვის; კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, ჩვენთვის უმთავრესი ამოცანა იყო ქმკ-ის შექმნა კორპუსზე დაფუძნებული ლინგვისტური კვლევების განსახორციელებლად. კორპუსის შექმნის მიზნით, გამოვიყენეთ მზაპლატფორმასახელწოდებით „სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამა“, რომელიც იძლევა კორპუსის / ქვეკორპუსის შექმნის, მასში სხვადასხვა სახის ძიებისა და შესაბამისი ლინგვისტური კვლევების განხორციელების შესაძლებლობას.

ქმკ-ის სამუშაო ვერსიაში წარმოდგენილია 200-მდე ორატორის 1000 ნიმუში დაწყებული უძველესი პერიოდის ნიმუშებიდან, დამთავრებული უახლესი პერიოდის ნიმუშებამდე, რომლებიც განეკუთვნებიან ზემოაღნიშნულ დარგებსა და ჟანრებს. კორპუსის სამუშაო ვერსიის საძიებო სისტემაში ასახულია მჭევრმეტყველების დარგობრივი და ჟანრობრივი მახასიათებლები, რომელიც ეფუძნება ქართულ მჭევრმეტყველების მკვლევრის, **ნ. კანდელაკის** მიერ წარმოდგენილ კლასიფიკაციას (კანდელაკი (შემდგ.), 1958; კანდელაკი, 1968).

კორპუსის მენეჯერი ითვალისწინებს ყველა მჭევრმეტყველების დარგისა (სამქადაგებლო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სადარბაზო, სამხედრო, სამოსამართლო და პოლიტიკური) და უმთავრესი ჟანრების (სიტყვა, ქადაგება, მოძღვრება, მიმართვა, მოხსენება, წარდგინება, ქება, შესხმა და სხვ.) ნიმუშების მოძიების შესაძლებლობას. კორპუსში შესაძლებელია ავტორის (სახელი,

⁷ შენიშგ.: ამასთან დაკავშირებით იხ. Rhetoric in Detail: Discourse Analyses of Rhetorical Talk and Text (ჯონსტონი, ეიზენჰარტი (რედ.), 2008).

გვარი), სათაურის, დარგის / ქვედარგის, ჟანრის (მირითადი, დამხმარე) და თარიღის (საუკუნე, წელი, თვე, რიცხვი) მიხედვით მიება. ნიმუშები აღწერილია **ქრონოლოგიური, ენობრივი, დარგობრივი, ჟანრობრივი** და სხვა მახასიათებლებით. გარდა მეტამონაცემების მიხედვით მიებისა, ასევე შესაძლებელია მარტივი და რთული მიება უშუალოდ ტექსტებში, კერძოდ, სიტყვისა და ფრაზის სიხშირის დადგენა და შედეგის ასახვა სიხშირული და/ან ანბანური სიით. კორპუსში შესაძლებელია სიტყვანის, კონკორდანსისა და ენ-გრამის მაგალითების მოძიება (კენჭიაშვილი, 2020ბ: 69).

3.1. სიტყვათშეხამებითი მოდელის პროგრამა

კომპიუტერების სიმძლავრისა და მონაცემთა გაზრდის პარალელურად, მკვეთრად გაიზარდა კორპუსების მოცულობა, ტიპი და სხვა მონაცემები. ამავდროულად, იქმნება იმ პროგრამების მზარდი რაოდენობა, რომლებიც გამოიყენება ამა თუ იმ კორპუსის შექმნისა და მასში სხვადასხვა სახის მიების მიზნით. კორპუსები ძალიან სწრაფად გადაიქცა ენის კვლევის უნივერსალურ რესურსად (გარსაიდი, ლიჩი, მაკენერი (რედ.), 2013: 1).

პროგრამები, რომელიც კორპუსისა და/ან ვებკორპუსის შექმნის შესაძლებლობას იძლევა, ყველა ენისთვის არაა ხელმისაწვდომი; ჩვენი კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, მოვიძიეთ და გამოვცადეთ ერთ-ერთი მზა პლატფორმა, რომელიც გვამლევს ქართულენოვანი კორპუსის (ასევე ვებკორპუსის)⁸

⁸ „სიტყვათშეხამებითი მოდელის პროგრამაში“ (Sketch Engine) ქართული ვებკორპუსის შექმნა დაკავშირებულია დევიდ ტაგველის სახელთან (ტაგველი, 2011: 74-76). დღეისათვის, ქართულ ვებკორპუსში დაახლოებით 50 მილიონი სიტყვაა, რომელიც ძირითადად ეფუძნება წერილობით ტექსტებს. კორპუსი ნაწილობრივ ანოტირებულია. სამწუხაროდ, დ. ტაგველის გარდაცვალების გამო, კორპუსი დაუსრულებელია (იხ. კენჭიაშვილი, 2020ა: 47).

შექმნის შესაძლებლობას, თუმცა ძიების ფუნქციები კორპუსში შეზღუდულია. პროგრამა, რომლითაც ვისარგებლეთ საკვლევო კორპუსის სამუშაო ვერსიის შექმნის მიზნით, არის „სკეჩენჯინი“ (Language Corpus Management and Query System: Sketch Engine, 2020). „Sketch Engine“-ს ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში მოიხსენიებენ, როგორც „სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამას“ (დარასელია, 2015; ტაგველი, 2011)⁹.

სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამა იძლევა იმის საშუალებას, რომ მომავალში იგი ღია რესურსად იქცეს (Corpus hosting: Sketch Engine, 2020). კორპუსის საცდელი ვერსია არსებობს „ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსის“ სახელწოდებით (ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი, 2020).

ქმკ-ის სამუშაო ვერსია არის ერთენოვანი და სპეციალიზებული¹⁰, თუმცა, ამავე დროს, შეიძლება გახდეს მულტიმედიურიც, იმ შემთხვევაში, თუ დაემატება თანამედროვე საჯარო გამოსვლების აუდიო და ვიდეო ჩანაწერები. ამ ეტაპზე, ქმკ-ის სამუშაო ვერსიაში ატვირთულია 1,000 დოკუმენტი, რომელიც შეიცავს 49,551 წინადადებას, 818,210 სიტყვასა და 1,004,621 ტოკენს¹¹ (უფრო მეტი ინფორმაციისთვის იხ. სურათი 1.).

⁹ „სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამას“ იძლევა როგორც კორპუსების, ისე ვებკორპუსების შექმნის შესაძლებლობას. დღეისათვის სიტყვათშეხამებითი მოდელების საძიებო სისტემა მოიცავს 500-ზე მეტ კორპუსსა და ვებკორპუსს 90-ზე მეტ ენაზე, მათ შორის, ქართული ენის ვებკორპუსს – Georgian Web 2013 (KaWaC).

¹⁰ შენიშვ.: სპეციალურ ანუ თემატურ კორპუსებად მიჩნეულია ისეთი კორპუსები, რომელიც ენობრივ რესურსებს აერთიანებს გარკვეული სპეციალური თემატიკის მიხედვით, ჩვენ შემთხვევაში, მჭევრმეტყველების თემატიკით. ქართული თემატური კორპუსის მაგალითებად შეგვიძლია დავასახელოთ ქართული დიალექტური კორპუსი, ქართული პოლიტიკური კორპუსი და ა.შ.

¹¹ შენიშვ.: ტოკენი token – კორპუსის უმცირესი შემადგენელი ელემენტი, ტრადიციულ ლინგვისტიკაში იგი შეესაბამება ცნებას სიტყვაფორმა (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ბ: 55).

სურათი 1. ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსის ზოგადი მონაცემები (ქმკ, 2020)

ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი user/NARILLA_Ak_art_ul_mchevmetqvelebis_korpusi • created: 4/30/2020, 1:11:28 PM MANAGE CORPUS ✕

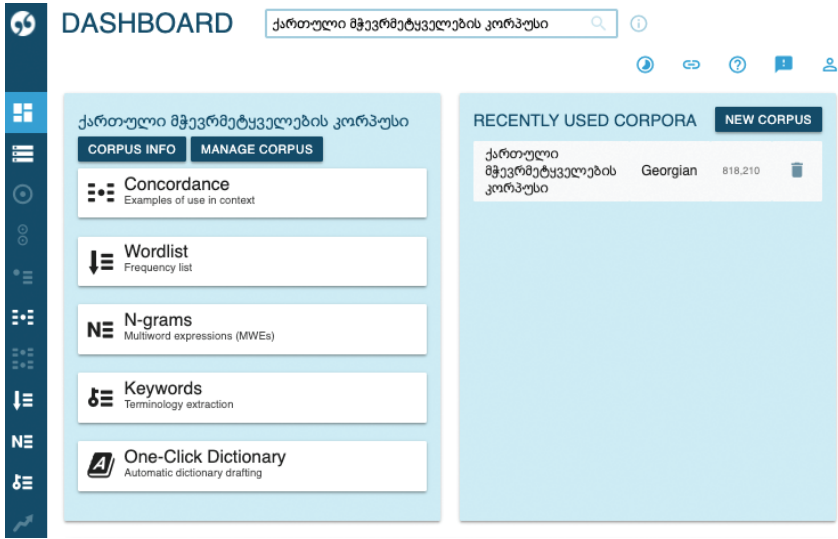
GENERAL INFO		COUNTS		LEXICON SIZES		TEXT TYPES	
Language	Georgian	Tokens	1,004,621	word	113,604	doc (2)	1,000
		words	818,210	lc	113,571	File ID, doc.id	1,000
		Sentences	49,551			File name, doc.filename	1,000
		Documents	1,000				

3.1.1. ძიება სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამაში

სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამაში ქართულენოვან კორპუსში შეგვიძლია დავადგინოთ: 1. სიტყვანი (Wordlist); 2. კონკორდანსები (Concordance)¹²; 3. ენ-გრამები (N-grams) (იხ. სურათი 2.).

¹² შენიშვ.: გამოყოფენ პირველი, მეორე, მესამე და მეოთხე თაობის კონკორდანსს: პირველი თაობის კონკორდანსი უკავშირდება რობერტო ბუსას სახელს, რომელმაც 1952 წელს პირველი ავტომატური გენერატორი დააპროგრამა. აღნიშნულ გენერატორს შეეძლო სწორხაზოვანი კონკორდანსის გამოტანა ლოკალური ბაზის საფუძველზე; მეორე თაობის კონკორდანსი, რომელიც უკავშირდება 80-იან წლებში პერსონალური კომპიუტერის გავრცელებას, პირველად უმკლავდება მონაცემთა რაოდენობრივად გაზრდილ ბაზებს; მესამე თაობის კონკორდანსი გამოირჩევა პროგრამული ინსტრუმენტების მრავალფეროვნებით (მაგალითად, WordSmith, MonoConc, AntConc, Xaira) და პროცესორის სისწრაფით; მეოთხე თაობის კონკორდანსი მიემართება ინტერნეტის ქსელს, მონაცემთა დიდ რაოდენობას და გამოირჩევა განსაკუთრებული სისწრაფით. ახალი პროგრამული ინსტრუმენტები კორპუსის ლოკალური გამართვისა და აღჭურვის საშუალებას იძლევა (მაგალითად, corpus.byu.edu, Wmatrix, SketchEngine, BNCweb, CQPweb) (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე 2014a: 214-215). სწორედ მეოთხე თაობის კონკორდანსს გულისხმობს ე.წ. „სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამა“ (SketchEngine).

სურათი 2. ძიება სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამაში (ქმკ, 2020)

ზოგადად, კორპუსი საშუალებას იძლევა მოვიძიოთ გარკვეული ენობრივი ერთეულები, ან ენობრივ ერთეულთა ნაკრები. ენობრივი ერთეული შეიძლება იყოს სიტყვა, ფრაზა ან სხვა უფრო მარტივი ან რთული ერთეული. შესაძლებელია სწრაფად მოიძებნოს სიტყვებისა და ფრაზებისთვის ყველა შესაძლო კონტექსტი, რის საშუალებასაც თვითონ კორპუსი იძლევა. ძიების შედეგი შესაძლებელია ფაილის სახითაც ჩამოიტვირთოს.

3.1.1.1. სიტყვანი

პირველი მონაცემი, რომელიც შეიძლება მოვიძიოთ კორპუსში, არის სიტყვანის (Wordlist) დადგენა როგორც ანბანური რიგით, ასევე სიხშირული განაწილების მიხედვით. სურათი 3. გვიჩვენებს 20 სიტყვა-ფორმას, რომელიც შეიძლება დალაგებული იყოს როგორც ანბანური, ისე სიხშირული რიგით.

სურათი 3. სიტყვანი. პირველი 20 სიტყვა ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსში (ქმკ, 2020)

WORDLIST ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი

word (18,467 items | 678,007 total frequency)

Word	↓ Frequency ?	Word	↓ Frequency ?
1 და	50,524 ...	11 მას	3,503 ...
2 რომ	10,524 ...	12 ჩვენ	3,456 ...
3 არ	8,814 ...	13 იყო	3,093 ...
4 თუ	5,769 ...	14 რა	2,965 ...
5 არის	5,664 ...	15 ის	2,769 ...
6 იგი	5,649 ...	16 მაგრამ	2,721 ...
7 არა	5,246 ...	17 ჩვენი	2,646 ...
8 უნდა	5,098 ...	18 მისი	2,620 ...
9 ეს	4,983 ...	19 შენ	2,558 ...
10 ამ	4,793 ...	20 შინა	2,460 ...

Rows per page: 20 1-20 of 18,467 1 / 924

სურათი 4. სიტყვანი. პირველი 20 სრულმნიშვნელოანი სიტყვაფორმა ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსში (ქმკ, 2020)

WORDLIST ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი

word (1,724 items | 256,400 total frequency)

Word	↓ Frequency ?	Word	↓ Frequency ?
1 დღეს	1,952 ...	11 ღვთისა	1,039 ...
2 დიდი	1,874 ...	12 იესო	1,000 ...
3 ქრისტეს	1,682 ...	13 სრულიად	925 ...
4 კაცი	1,682 ...	14 ქრისტე	891 ...
5 საქართველოს	1,457 ...	15 დროს	890 ...
6 წმიდა	1,367 ...	16 სიყვარული	794 ...
7 ღმერთი	1,162 ...	17 საქმე	784 ...
8 ღვთის	1,111 ...	18 ძმანო	759 ...
9 სიტყვა	1,069 ...	19 სული	738 ...
10 უფალი	1,047 ...	20 გული	702 ...

Rows per page: 20 1-20 of 1,724 1 / 87

როგორც სურათი 3. გვიჩვენებს, ყველაზე ხშირად ხმარებადი სიტყვები ამავე დროს ყველაზე ფუნქციური სიტყვებიცაა კორპუსში. წინამდებარე სურათი 4. გვიჩვენებს პირველი 20 სრულმნიშვნელიან სიტყვაფორმას (არასრულმნიშვნელიანი სიტყვაფორმები ამოღებულია) ქმკ-ში.

ტრადიციული ენათმეცნიერებისგან განსხვავებით, თანამედროვე ენათმეცნიერება კვლევისას მონაცემთა დიდი მოცულობისაზე ეყრდნობა. ამით სრულიად შეიცვალა ენობრივი სისტემის მოზაიკაში ცალკეული ემპირიული შემთხვევების ადგილი და მნიშვნელობა. ენობრივი შემთხვევა, რომელიც თუნდაც ერთხელ დასტურდება მილიონობით სიტყვაფორმის შემცველ კორპუსში, ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც ნებისმიერი სხვა ენობრივი შემთხვევა, რომელიც მაღალი სიხშირული მაჩვენებლით ხასიათდება (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 23). ამდენად, კორპუსში ჩვენ შეგვიძლია მოვიძიოთ ისეთი ენობრივი ერთეულები, რომლებიც მაღალი სიხშირული გამოყენებით ხასიათდებიან, ისე ერთეულები, რომლებიც იშვიათად გვხვდება.

ამ მხრივ, საინტერესო ენობრივი შემთხვევაა hapax legomena, ე.ი. ისეთი სიტყვა, ან ფრაზა, რომელიც მხოლოდ ერთხელ დასტურდება ხელნაწერში, დოკუმენტში ან კორპუსში¹³ (ბეიკერი, ჰარდი, მაკენერი, 2006: 81). შესაბამისად, ამგვარი ენობრივი ერთეულები კორპუსის სიხშირული სიის ბოლოს გვხვდება, მაგალითად: იშვიათი სიტყვები, სახელები, უცხო სიტყვები, ასევე შეცდომით დაწერილი სიტყვები ანდა ნაწილაკები, რომლებიც პროგრამამ სიტყვებად აღიქვა. სურათი 5. გვიჩვენებს სწორედ

¹³ შდრ.: ზიფის კანონი (Zipf's law) – მათემატიკური ფორმულა, რომელიც აღწერს კორპუსებში სიტყვათა სიხშირულ მაჩვენებლებს. ყველა კორპუსში (და ენაში ზოგადად) არსებობს სიტყვათა მცირე რაოდენობა, რომლებიც მაღალი სიხშირული მაჩვენებლით ხასიათდებიან, მაგალითად, და, რომ, არ, თუ და ა.შ. მაგრამ ასევე არსებობს სიტყვათა დიდი რაოდენობა, რომლებიც დაბალი სიხშირული მაჩვენებლით ხასიათდებიან. თუ კორპუსის მიხედვით დადგენილ სიტყვათა სიხშირულ სიას გამოვსახავთ გრაფიკულად, მივიღებთ მრუდს, რომლის ფორმაც აღწერილია ზიპის კანონით (ბეიკერი, ჰარდი, მაკენერი, 2006: 173).

ამგვარი იშვიათი სიტყვების 20 მაგალითს ქმკ-ის სამუშაო ვერსიაში.

სურათი 5. სიტყვანი. პირველი 20 მაგალითი hapax legomena ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსის სამუშაო ვერსიაში (ქმკ, 2020)

WORDLIST ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი

word (65,735 items | 65,735 total frequency)

Word	↓ Frequency ?	Word	↓ Frequency ?
19,921 დაკანონებული	1 ...	19,931 ცხინვალში	1 ...
19,922 გვინვედა	1 ...	19,932 ქალაქებშიაც	1 ...
19,923 იუნყება	1 ...	19,933 გამოსვლებმა	1 ...
19,924 ბანდები	1 ...	19,934 ბალშევიკურმა	1 ...
19,925 დასამყარებლათ	1 ...	19,935 ბოლშევიკურ	1 ...
19,926 გაფანტვისა	1 ...	19,936 ვისტუმრებდით	1 ...
19,927 ბრბობის	1 ...	19,937 ეშვლონებს	1 ...
19,928 ვიკისრეთ	1 ...	19,938 ვიშორებდით	1 ...
19,929 ფრონტბედაც	1 ...	19,939 აწვებოდა	1 ...
19,930 აჯანყებულ	1 ...	19,940 ეშვლონზე	1 ...

First 20,000 rows are displayed. You can download whole wordlist

Rows per page: 20 19,921–19,940 of 20,000 997 / 1,000

3.1.1.2. კონკორდანსები

კონკორდანსები (Concordance) საშუალებას გვაძლევს ვიპოვოთ ჩვენთვის სასურველი სიტყვა / ფრაზა თავისი კონტექსტებით. როდესაც ძიებათა შედეგები ნაჩვენებია კონკორდანსის სახით, ენათმეცნიერს შეუძლია მონაცემების მოსახერხებელი ფორმატით დათვალიერება და მისი სხვადასხვა გზით გაანალიზება. სხვა ტიპის ანალიზისა და კვლევისთვის, ძიება და კონკორდანსის დადგენა შეიძლება იყოს მხოლოდ ლინგვისტური კვლევების დასაწყისი. კონკორდანსების მოძიება წარმოადგენს კორპუსში მაგალითების გადამოწმების, იდენტიფიცირების და კლასიფიკაციის საშუალებას, რათა მოხდეს ჰიპოთეზის ანდა კვლევის მეთოდოლოგიის

განვითარება. ძიება და კონკორდანსის დადგენა მნიშვნელოვანი ელემენტებია იმ ძირითად პროგრამულ ინსტრუმენტებში, რომელსაც ენათმეცნიერი იყენებს. ისინი არსებითია ავტომატური პროცედურების შედეგად მიღებული შედეგების გადასამოწმებლად და ტექსტში მოცემული მაგალითების უფრო დეტალური შესწავლისთვის (ვინი, 2008: 707).

მოძიებული სიტყვისთვის / ფრაზისთვის გამოიყენება სპეციალური აღნიშვნა აბრევიატურის სახით – KWIC (Key Word in Context). საძიებო ელემენტი კონტექსტთან შედარებით გამოყოფილია ცენტრალური პოზიციითა და განსხვავებული გრაფიკული ნიშნით (ზომით, ფერით და ა.შ.) (სურათი 6).

სურათი 6. კონკორდანსი სიტყვისთვის 'სიტყვა' ქართული მკვერმეტყველების კორპუსის სამუშაო ვერსიაში (ქმკ, 2020)

The screenshot shows the CONCORDANCE search interface. At the top, there is a search bar with the text 'ქართული მკვერმეტყველების კორპუსი'. Below the search bar, there are navigation icons and a 'KWIC' dropdown menu. The main area displays a list of search results, each with a checkbox, a document ID, and a snippet of text. The word 'სიტყვა' is highlighted in blue in each snippet. The results are as follows:

Doc ID	Text Snippet
doc#2	რთველოს კათოლიკოსპატრიარქის, ილია II სიტყვა განათლების სამინისტროში 20 სექტემბერი,
doc#5	ართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II სიტყვა კონფერენციაზე „ბაგრატიონების დინასტი
doc#5	და კურთხეულ დღეს. <ს> მინდა ორიოდ სიტყვა ვთქვა იმის შესახებ, თუ რა უნდა აკეთონ დღ
doc#8	3 [8]. <ს> იასსში. <ს> გაიზ რექტორი [სიტყვა , თქმული დოსითეზ ჩერქეზიშვილის მიმარ
doc#9	უმი მორჩილებისა. <ს> გაიზ რექტორი [სიტყვა , თქმული სტუმართა და სემინარიელთა მიმ.
doc#10	და სამარადისოდ. <ს> გაიზ რექტორი [სიტყვა , თქმული თელავის სემინარიელთა საჯარო .
doc#10	ი და წმიდისა ეკკლესიისასა. <ს> და რათა სიტყვა ესე უნდოი იქმნას თქვენ მიერ მოწყალებით
doc#11	ღებისა ჩვენისასა. <ს> გაიზ რექტორი [სიტყვა , თქმული სტუმართა და სემინარიელთა მიმ.
doc#13	იზ რექტორი თელავის რექტორის გაიზის სიტყვა სწავლის შესახებ ყ-დ სამღმედლოო შეფევი
doc#14	ფე საუკუნოდ. <ს> მზექაბულ ორბელიანი სიტყვა , თქმული დარბაზში საქართველოს გაერთი.

At the bottom of the interface, there is a 'Rows per page' dropdown set to 10, and a page indicator showing '1-10 of 1,069'.

გარდა ცალკეული სიტყვის ძიებისა, ჩვენ შეგვიძლია მოვიძიოთ ფრაზა კონტექსტში. ძიების შედეგი ჩვენ შეგვიძლია ასევე ძიების შედეგი ვიხილოთ სხვაგვარადაც, კერძოდ, მარჯვენა ზედა კუთხეში KWIC-ის ნაცვალად უნდა ავირჩიოთ “sentence“, რის შემდეგადაც, გამოჩნდება წინადადებები (იხ. სურათი 7).

სურათი 7. კონკორდანსი სიტყვისთვის 'სიტყვა' წინადადებების ჩვენებით (ქმკ, 2020)

The screenshot displays a concordance search interface. At the top, the search term is 'სიტყვა' (word) with a count of 1,069 occurrences. The search is performed on the 'ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი' (Georgian Colloquial Corpus). The results are listed in a table with columns for document ID, a search icon, and a snippet of text containing the word 'სიტყვა'. The snippets provide context for each occurrence, such as 'უწმიდესისა და უნეტარესის სრულიად საქართველოს კათოლიკოსპატრიარქის, ილია II სიტყვა განათლების სამინისტროში 20 სექტემბერი, 2004 წელი ქალბატონებო და ბატონებო, მოხარული ვარ, რომ დღეს ვიმყოფებით აქ და უნდა დავლოცოთ ის ადამიანები, რომელთაც ეკისრებათ დიდი მისია - ქართული ენის, ისტორიისა და გეოგრაფიის სწავლება არაქართულ მოსახლეობაში.' and 'გაიზ რექტორი | სიტყვა , თქმული დოსითეოს ჩერქეზიშვილის მიმართ თელავის სემინარიის დაარსების ზეიმზე ყოვლად სამღვდლო შედეგი!'.

3.1.1.3. ენ-გრამები

ენ-გრამები (N-grams) საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ კორპუსში ორ-, სამ-, ოთხ-, ხუთ- და ექვსსიტყვიანი სიტყვათშეთანხმებები და დავალაგოთ ისინი როგორც სიხშირული მაჩვენებლების მიხედვით, ისე ანბანურად. სურათი 8. გვიჩვენებს სიხშირულად სამსიტყვიანი სიტყვათშეთანხმების ნიმუშებს.

სურათი 8. 3-სიტყვიანი ენ-გრამა დალაგებული სიხშირული სიის მიხედვით (ქმკ, 2020)

N-GRAMS ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი

3-grams (Items: 1,885, total frequency: 18,308)

	Word	Count ?
1	სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი	241 ...
2	საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია	222 ...
3	კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II	222 ...
4	ჩვენთან არს ღმერთი	203 ...
5	და ძისათა და	146 ...
6	უწმიდესი და უნეტარესი	145 ...
7	მამისათა და ძისათა	145 ...
8	სახელითა მამისათა და	144 ...
9	რა თქმა უნდა	119 ...
10	და წმიდისა სულისათა	114 ...

Rows per page: 10 1-10 of 1,000 1 / 100

როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ ენობრივ ერთეულებზე, რომელიც აღემატება ერთ სიტყვას, მათ შეგვიძლია ვუწოდოთ ენ-გრამები, ე.წ. სიტყვის კლასტერები (გამოყენების არეალი), ლექსიკური ფრაზები ან ლექსიკური ნაკრები, თუმცა ეს გამონათქვამები განსხვავებულ კონოტაციებს ატარებს, იმ კონტექსტების გათვალისწინებით, რომლებშიც გვხვდება აღნიშნული ტერმინები. მთავარი რამ, რაც მათ აერთიანებს, არის ის, რომ თითოეულ ამ ტერმინში მოიაზრება სიტყვების თანმიმდევრობა, რომლებიც ტენდენციურად გვხვდება ერთმანეთთან უწყვეტი თანამიმდევრობით, ყოველგვარი სხვა სიტყვის ჩართვის გარეშე (ვეიზერი, 2016: 196).

ენ-გრამები სიტყვებზე მაღლა დგას ენის ბუნებრივ იერარქიაში: ენის ნებისმიერი ნაკადი შეიძლება დაიყოს მის შემადგენელ კომპონენტად ენ-გრამების სახით, ისევე, როგორც ერთი სიტყვის შიგნით შეიძლება გამოიყოს მორფემები ან ფონემები. ენ-გრამებს აქვთ მსგავსი სტატისტიკური მახასიათებლები სხვა ერთეულებთან მიმართებით: ნებისმიერ ენ-გრამს გააჩნია დროის

ნებისმიერ მომენტში გამოვლენის ალბათობა, რომელიც შეიძლება ემპირიულად შეფასდეს. ენ-გრამების არსებობა დამოკიდებულია კონტექსტზე. ნებისმიერი ენ-გრამის გამოვლენის ალბათობა, როგორც წესი, ფასდება კორპუსში მისი გამოჩენის სიხშირით, და რაც უფრო დიდია კორპუსი, მით უფრო ზუსტია ეს ასახვა (შაული, ვესტბური, ბააიენი, 2013: 497-498).

3.2. კორპუსის განვითარების სამომავლო პერსპექტივები

სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამაში არსებული „ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი“ არის მხოლოდ სამუშაო ვერსია. რაც შეეხება მისი განვითარების სამომავლო პერსპექტივებს, სხვადასხვა ეტაპზე შესაძლებელია განხორციელდეს კორპუსის სრულყოფისა და დასრულების მიზნით შემდეგი სახის სამუშაოები: პირველადი მონაცემებით კორპუსის შევსება; გაციფრებული ტექსტების ანოტაცია (მეტამონაცემების დართვა, ტექსტების მარკირება, ლინგვისტური ანოტაცია), კორპუსის მენეჯერის შექმნა. განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

1. პირველადი მონაცემებით (Plane Data) კორპუსის შევსება¹⁴; ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების რაოდენობის გაზრდა (ციფრული ფორმატის ტექსტების დამატება და მეტამონაცემების დადგენა) და კორპუსის შევსება, რითაც დავაბალანსებთ ტექსტური კოლექციის მოცულობას. კორპუსის რეპრეზენტაციულობის მისაღწევად მთავარია მჭევრმეტყველების ტექსტების მაქსიმალური მრავალფეროვნების (დარგები, ჟანრები; სხვადასხვა სოციალური წრისა და სტატუსის მქონე პირები, ვრცელი ეპოქა და სხვ.) წარმოდგენა. ასევე მნიშვნელოვანია ტექსტოლოგიური

¹⁴ შენიშვნა: წინამდებარე ნაშრომში ზუსტად 1000 ორატორული ნიმუში ავიღეთ საკვლევ ტექსტებად (იხ. სურათი 1). თუმცა ელექტრონულ ფორმატში ვფლობთ მეტ ორატორულ ნიმუშს, რომლებიც მომავალში დაემატება კორპუსს.

და სარედაქციო საკითხების გადაწყვეტა, კორპუსში ასატვირთი ფაილების უნიფიცირება (გრაფემული, სტრუქტურული, ორთოგრაფიული, შინაარსობრივი), TXT ფაილების შექმნა;

2. გაციფრებული ტექსტების ანოტაცია; ციფრულ ფორმატში გადაყვანილი ტექსტების ანოტირებაში მოიაზრება სამი სახის სამუშაოს განხორციელება: მეტამონაცემის დართვა, ტექსტის მარკირება და ლინგვისტური ანოტირება. კორპუსის ანოტაციას უზრუნველყოფს ტექსტური კოდირების სისტემა TEI (The Text Encoding Initiative)¹⁵. ეს არის ყველაზე მოქნილი სისტემა კორპუსის ლინგვისტიკაში. TEI სისტემის უპირატესობა ისაა, რომ იგი უზრუნველყოფს როგორც თეგების სტანდარტიზებული ნაკრების დოკუმენტში ჩართვას, ასევე კორპუსის შემდგენლის მიერ შემუშავებული თეგების ჩამატებასაც. კორპუსის შექმნისას ტექსტების მარკირებისთვის აქცენტს სწორედ TEI-ის სისტემის გამოყენებაზე აკეთებენ (მეიერი, 2004: 84).

ა) მეტამონაცემების დართვა; კორპუსის შექმნის მეორე ეტაპზე დგინდება კორპუსის მეტამონაცემები, რომელიც არის მონაცემი ენობრივი მონაცემის შესახებ. ის შეიცავს მეორეულ, გამავრცობელ ინფორმაციას პირველადი ენობრივი მონაცემის – ენობრივი ფაქტების შესახებ. ამგვარი ინფორმაციის მაგალითებია: მონაცემი

¹⁵ შენიშვ.: მეტამონაცემების ეს ფორმატი 1994 წლიდან გამოიყენება და ამჟამად ფართოდაა გავრცელებული ბიბლიოთეკებში, არქივებსა და მუზეუმებში. TEI 500-ზე მეტ თეგს შეიცავს. მისი სქემა მოიცავს ძირითად ბიბლიოგრაფიულ თეგებს (მაგ., ინფორმაცია გამოცემის შესახებ), ნაწარმოების საბაზო სტრუქტურების თეგებს (თავები, სათაურები, შენიშვნები, სქოლიოები და ა. შ.) და ლიტერატურული კონტენტის ძირითადი ელემენტების თეგებს (TEI (The Text Encoding Initiative), 2020). TEI (The Text Encoding Initiative) არის სახელმძღვანელო მითითებები ჰუმანიტარული მეცნიერებების მკვლევართათვის, რათა ციფრულ ფორმაში აღწერონ ყველა სახის მონაცემი, მაგალითად, ტექსტების წყაროები, ხელნაწერები, საარქივო დოკუმენტები, უძველესი წარწერები და მრავალი სხვ. მართალია, ძირითადი ყურადღება გამახვილებულია ტექსტებზე, ვიდრე ხმოვან ან ვიდეო ჩანაწერებზე, თუმცა მისი გამოყენება შეიძლება ციფრული მონაცემების ნებისმიერი ფორმისთვის (ბერნარდი, 2014: 7).

პირველადი მონაცემის (მაგ., ხელნაწერის) გადამწერის შესახებ, ავტორის ვინაობა, შექმნის ადგილი, შექმნის თარიღი და ა.შ. (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 28-29; 210).

დღესდღეობით მეტამონაცემის აისახება სპეციალურ ფორმატში. ამ მხრივ, შემუშავებულია მეტაინფორმაციის საგანგებო სტრუქტურა ე.წ. ჰედერის სახით, რომელიც ჰედერის აგების საერთაშორისო კონსორციუმის (The Text Encoding Initiative (TEI) მიერ შემუშავებულ სტანდარტს ეყრდნობა. ყველა TEI დოკუმენტს (რომელიც წარმოდგენილია <TEI> ელემენტის საშუალებით) აქვს მინიმუმ ორი ნაწილი: სათაური (რომელიც წარმოდგენილია <teiHeader> ელემენტის საშუალებით), რომელშიც მოცემულია დოკუმენტის მეტამონაცემები და თვით ტექსტი (ჩვეულებრივ წარმოდგენილია <text> ელემენტით) (ბერნარდი, 2014: 17). კორპუსის შექმნისასაც გამოიყენება სწორედ ეს სტანდარტი, რომელიც ემსახურება ციფრული ტექსტების საერთაშორისო მიმოქცევაში ჩართვასა და აადვილებს რესურსების მოხმარებას საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 29; 210).

კორპუსისთვის მეტამონაცემების მომზადება გულისხმობს ყველა იმ ინფორმაციის მოძიებას, რომელიც ტექსტურ დოკუმენტს სრულად აღწერს; ჰედერში მეტამონაცემების დართვისას აუცილებელია ისეთი ინფორმაციის მოძიება, როგორცაა: ავტორი, სათაური / ქვესათაური, თარიღი, ხელნაწერი (ასეთის არსებობის შემთხვევაში); პირველი ბეჭდური გამოცემა, შემდგომი ბეჭდური გამოცემები (ასეთის არსებობის შემთხვევაში), შენიშვნის დართვა, რომელიც გულისხმობს დამატებით ინფორმაციას ტექსტთან დაკავშირებით და ა.შ. (მაკენერი, ვილსონი, 2001: 35). მაგალითისთვის რომ მოვიყვანოთ ქართული ორატორული ნიმუში – „შესხმა, წარმოთქმული ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის მოძღვრისა მიერ სოლომან დოდაევისა მადაროელისა დროსა მოწაფეთა გამოცდისასა საზოგადოსა შეკრებილებასა შინა, წელსა 1828 ივლისის ვ-სა დღესა“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958: 254-255) – უშუალოდ სათაური საშუალებას

გვამღვეს მეტამონაცემებში შევავსოთ შემდეგი სახის ინფორმაცია: ავტორი (სოლომან დოდაევი მაღაროელი)¹⁶, დრო (1828 წლის 3 ივლისი¹⁷), პოზიცია (ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის მოძღვარი), ჟანრი (შესხმის ჟანრი), პირველი ნაბეჭდი გამოცემა, შემდეგი ნაბეჭდი გამოცემები, თვითონ სათაური და ა.შ.

ბ) ტექსტების მარკირება; კორპუსის შექმნის მესამე ეტაპზე იგეგმება ციფრულ ფორმატში გადაყვანილი ტექსტების ანოტირება, რომელიც მოიცავს ტექსტის მარკირებას (textual markup). არსებობს მარკირების მრავალი სტანდარტული ენა: ტიპოგრაფიაში გამოიყენება SGML, TeX, PostScript, RTF ფორმატები, სამომხმარებლო ინტერფეისში – Microsoft Word, OpenOffice, troff, მსოფლიო აბლაბუდას ქსელში კი – HTML, XHTML, XML, WML, VML, PGML, SVG, XBRL.

ნებისმიერი მარკერი ტექსტის ინტერპრეტირებას წარმოადგენს. ეს არის ტექსტში უშუალო ჩარევის ფორმა, რაც შემდგომში საშუალებას იძლევა გავაანალიზოთ იგი, განვახორციელოთ ძიება და ტექსტი შევადაროთ რეპოზიტორიუმში დაცულ სხვა ტექსტებს. აქედან გამომდინარე, მარკირება მნიშვნელოვანი ელემენტია, რადგან იგი წარმოადგენს ტექსტის სტრუქტურირების ძირითად გზას, იმის მიუხედავად, ტრანსკრიბირებულია იგი, გაციფრებული თუ ციფრულად დაბადებული (Born Digital). მარკირება შრომატევადი და ხანგრძლივი, თუმცა, ამავე დროს, აუცილებელი და საჭირო საქმეა (ხალვაში, 2018: 102).

მარკირება გამოიყენება კორპუსში ტექსტის ფორმატის კოდირებისათვის. *„ტექსტური მარკერის კოდი იძლევა ორიგინალური მონაცემის მახასიათებლების ადეკვატური კოდირების საშუალებას. მაგალითად, ტოპონიმის, ანთროპონიმის,*

¹⁶ სოლომონ დოდაშვილი, იგივე დოდაევი (1805-1836), დაბადების ადგილის მიხედვით, მაღაროელად წოდებული, როგორც ის მოიხსენიებს საკუთარ თავს, ქართველი ფილოსოფოსი, „რიტორიკის“ პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოს შემქმნელი.

¹⁷ „წელსა 1828 ივლისის 3-სა დღესა“ აღნიშნავს 1828 წლის 6 ივლისს, ანბანის ასოების რიცხვითი მნიშვნელობების გათვალისწინებით.

ასევე ტექსტის სტრუქტურის (თავები, პარაგრაფები) დეტალურ მონიშვნას.“ (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე 2014ა: 218). გაციფრებული ტექსტები წარმოდგენილი იქნება სტრუქტურირებული სახით: ზუსტად იქნება მითითებული საყრდენი წყაროს შიდა სტრუქტურა (სათაური, თავებისა და სტრიქონების ნუმერაცია და ა.შ.). გარდა ამისა, ტექსტში დამატებით იქნება მარკირებული არსებითი სახელის სპეციფიკური ჯგუფები – ანთროპონიმები, ტოპონიმები, ჰიდრონიმები და ა.შ. ამისთვის გაციფრებულ ტექსტებში გამოყენებული იქნება კორპუსებში ყველაზე გავრცელებული ტექსტუალური მარკირების ენა XML (Extensible Markup Language – მონიშვნების გავრცობადი ენა) (ბერნარდი, 2014: 13).

ასევე მნიშვნელოვანია ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტებში შემოკლებების მარკირება. როგორც წესი, ასეთ შემთხვევაში, უნდა შემუშავდეს შემოკლებათა სია (სახელების, მაგ.: ი. < ილია, ან გვარების, მაგ.: ჭავჭ. < ჭავჭავაძე, ან დღეების: ორშ. < ორშაბათი, წლების: წ. < წელი და ა.შ.). გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია დროისა და ადგილის აღმნიშვნელი სიმბოლოებისა და სიტყვების მარკირება¹⁸ და, რაც მთავარია, უნიფიცირება, რადგან ორატორული ნიმუშები შეიცავს არაერთგვაროვან ვარიანტებს, ძველ და ახალ ფორმებს და ა.შ. მაგალითად, „წელსა 7104, ქრისტეს აქეთ 1546, 9 ინდიქტიონსა“, „მოდღვრება ჴ-ს სეკტემბერს ჩყდ-ს წელსა“¹⁹, „ტფილისი, 7 ნოემბერი, 1887 წ.“, „ქვაშვეთი, 28 დეკემბერი, 1910 წ.“²⁰ და ა.შ.

გ) ლინგვისტური ანოტაცია; ლინგვისტური ანოტაცია მნიშვნელოვანი ნაწილია კორპუსის შექმნის პროცესში. ლინგვისტური ანოტაცია არის ანოტაციის სახე – ენობრივი

¹⁸ იგულისხმება ორატორული ნიმუშის წარმოთქმის დროისა და ადგილის შესახებ ინფორმაციის მარკირება.

¹⁹ შენიშვ.: თარიღების ჩაწერის ძველი სტილი გულისხმობდა წლის, თვის, დღის აღსანიშნავად რიცხვის ნაცვლად ანზანის ასოების გამოყენებას, შესაბამისად, იქნება ჴ // 8, ჩყდ // 1864.

²⁰ შენიშვ.: ადგილის აღმნიშვნელი ძველი და ახალი ფორმები: ტფილისი // თბილისი, ქვაშვეთი // ქაშვეთი და ა.შ.

მონაცემების ლინგვისტური ანალიზის შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია, რომელიც ანოტაციის ერთ ან რამდენიმე დონეზე ხორციელდება. ლინგვისტური ანოტაციის შემთხვევაში, განარჩევენ დესკრიფციულ და ანალიტიკურ ანოტაციას. დესკრიფციული ანოტაცია ძირითადად ფორმალური ნიშნების მიხედვით ახდენს ენობრივი მონაცემების (ანუ სიტყვაფორმების) დახასიათებას – ბრუნვა, პირი, მწკრივი და ა.შ., ანალიტიკური ანოტაციის დროს კი ყურადღება ექცევა არაფორმალურ მახასიათებლებსაც, როგორცაა მაგალითად, მოდალობა, რეფერენციულობა და სხვ. ლინგვისტური ანოტაცია ელექტრონული მონაცემის ლინგვისტური მეტაინფორმაციით გამდიდრების ერთ-ერთი ფორმაა და წარმოადგენს პირველად ენობრივ მონაცემებში ბუნებრივად კოდირებული ლინგვისტური ინფორმაციის ინტერლინიალური ვიზუალიზაციის ყველაზე გავრცელებულ ფორმას (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 39; 192).

კორპუსლინგვისტიკის განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეტაპად მიჩნეულია ლინგვისტური ანოტაციის პროცესის პროგრამული ავტომატიზაცია. ამ მიზნის მისაღწევად კორპუსის პროგრამულ ინფრასტრუქტურაში ჩამენებულია სპეციალური ინსტრუმენტები, რომლებიც სხვადასხვა სახის პირველადი მონაცემების ავტომატური ანოტირების საშუალებას იძლევა (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 192). თეგების ნაკრები, ერთი მხრივ, უნდა შეესაბამებოდეს ტექსტის თემას და შიგთავსს, ხოლო, მეორე მხრივ, ჩასატარებელ კვლევით სამუშაოს. მაგალითად, ტექსტების კორპუსში შემავალი მასალის ავტომატური დამუშავების დროს თეგირება მოიცავს სამ დონეს: 1. მორფოლოგიურ; 2. სინტაქსურ და 3. სემანტიკურ ანალიზს.

დაგეგმილია ქმკ-ის ავტომატური ლინგვისტური ანოტირება, თუმცა, რადგან ქართული მჭევრმეტყველება თავისი თემატიკიდან გამომდინარე, გარკვეული სპეციფიკით ხასიათდება, გასათვალისწინებელია მეტაბოლათა სახეების მონიშნვა, რისთვისაც მოვიაზრებთ სპეციალური თეგების შემუშავებას. ჩვენ

აზრით, საწყის ეტაპზე, განხორციელება მანუალური ანოტაცია; ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტებში მოინიშნება ჩვენ მიერ გამოვლენილი მეტაბოლათა სახეები და დაემატება სხვა სახეებიც. გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ „ლინგვისტური ანოტაციის დონეების სისტემის შექმნისას ანოტაციის დონეებში სასურველია დამატებითი დონის შემოტანა უცხო სიტყვების აღსანიშნავად, რათა ისინი ძიების დროს ავტომატურად გამოეყოს ავთენტურ ენობრივ მასალას. ეს საკითხი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პუნქტს წარმოადგენს კორპუსებში ანოტაციის სისტემის შემუშავების დროს, განსაკუთრებით ისეთი კორპუსებისათვის, რომლებიც ბილინგვურ ტექსტებს შეიცავენ.“ (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 47-48). ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე თუ ვიმსჯელებთ, ამგვარი ანოტაციის საჭიროებაც დგას, რადგან ორატორული ნიმუშების მცირე ნაწილი შეიცავს უცხოენოვან ჩანართებსაც. მაგალითად, ნოე ჟორნალის რამდენიმე სიტყვაში გვხვდება რუსულენოვანი ტექსტები (ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ა: 79-97).

3. კორპუსის მენეჯერით აღჭურვა; კორპუსმენეჯერი საშუალებას იძლევა ძიება განვახორციელოთ ერთი ან რამდენიმე პარამეტრის მიხედვით, მაგალითად, მორფოლოგიური ნიშნის მიხედვით, თავსართში (ჰედერში) მოცემული მეტამონაცემების მიხედვით, ან ერთდროულად ორივე პარამეტრის მიხედვით. „კორპუსის ერთ-ერთ ძირითად შემადგენელ კომპონენტს წარმოადგენს კორპუსის მართვის მენეჯერი – კორპუსმენეჯერი უზრუნველყოფს ძიების პროცესს, რომელიც საშუალებას იძლევა ძიება განვახორციელოთ ლინგვისტური პარამეტრების მიხედვით.“ (თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: 30). კორპუსის აღჭურვა მრავალფუნქციური საძიებო სისტემით, რომელიც მარტივი ან რთული ძიების საშუალებას იძლევა, მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც ის გამოსადეგია სხვადასხვა სახის დიაქრონიული და სინქრონიული კვლევების განსახორციელებლად (ხალვაში, 2018: 112).

3.3. შუალედური დასკვნა

წინამდებარე თავში მიმოხილულია ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების კორპუსული კვლევის მიმდინარე და სამომავლო პერსპექტივები, რომელიც უნდა დაემყაროს ქმკ-ს. განხილული გვაქვს ე.წ. „სიტყვათშეხამებითი მოდელების პროგრამა“, რომელზედაც დავარეგისტრირეთ ქმკ-ის სამუშაო ვერსია. ეს პროგრამა იძლევა როგორც კორპუსის / ქვეკორპუსების შექმნის, ისე სიტყვანის, კონკორდანსისა და ენ-გრამის მოძიების შესაძლებლობას.

ასევე ჩვენ ვეხებით კორპუსის დასრულებისა და სამომავლო სრულყოფისთვის დაგეგმილ სამუშაოებსაც, მათ შორის: 1. პირველადი მონაცემებით კორპუსის შევსება და ტექსტური კოლექციის მოცულობის გაზრდა (ციფრული ფორმატის ტექსტების შეგროვება და მეტამონაცემების დადგენა); 2. ტექსტოლოგიური და სარედაქციო საკითხების გადაწყვეტა; კორპუსში ასატვირთი ფაილების უნიფიცირება (გრაფემული, სტრუქტურული, ორთოგრაფიული, შინაარსობრივი), TXT ფაილების შექმნა; 3. გაციფრებული ტექსტების ანოტაცია (მეტამონაცემების დართვა, ტექსტების მარკირება, ლინგვისტური ანოტაცია, კერძოდ კი, მეტაბოლათა სახეების მონიშვნა (იხ. თავი III), რისთვისაც მოვიაზრებთ სპეციალური თეგების შემუშავებას); 4. კორპუსის მენეჯერის შექმნა.

შეიძლება ითქვას, რომ ქმკ-ის შექმნა მნიშვნელოვანია თანამედროვე სტანდარტების კორპუსზე დაფუძნებული ლინგვისტური კვლევების განსახორციელებლად. კორპუსი საშუალებას გვაძლევს თეორიული და პრაქტიკული ასპექტით სრულფასოვნად შევისწავლოთ და გამოვიკვლიოთ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტები.

თავი IV. ტროპის სახეთა ანალიზი ქართულ მჭიმრმეტყველებაში

4. ზოგადი მიმოხილვა

რიტორიკის თეორიებს თუ გავიხსენებთ, დავინახავთ, რომ იყო არაერთი მცდელობა მოეხდინათ მრავალრიცხოვანი ფიგურებისა და ტროპების კლასიფიკაცია და სხვადასხვა კატეგორიებად დაყოფა. ტროპის თეორიის საწყის ეტაპზე, ტროპი განიხილებოდა, როგორც ფორმალური ელემენტი, სამშვენისი, რიტორიკული ორნამენტი, გარედან შემოტანილი „მოკაზმვის“ მიზნით. იყო მცდელობა, რომ დაყოფა მომხდარიყო „ბგერით“ და „აზრობრივ ფიგურებად“, ასევე „მეტყველების ფიგურებად“ ან „ვერბალურ ფიგურებად“ და „აზრის ფიგურებად“.

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანე იყო პირველი, რომელმაც თავის „ორატორის მოძღვრებაში“ გაამახვილა ყურადღება სიტყვათა მნიშვნელობის ცვლილებაზე ტროპების შემთხვევაში (კვინტილიანე, 1966: IX, 1, 4). თანამედროვე სამეცნიერო ტერმინებით რომ დავაზუსტოთ, „ესაა მნიშვნელობის „გადანაცვლება“, თანაარსებობა ერთ აღმნიშვნელთან ორი მნიშვნელობისა – „პირდაპირის“ და „გადატანითის“ (ნათაძე, ნათაძე, 1988: 206). უფრო აზუსტებენ ამ განსაზღვრებას და აღნიშნავენ, რომ რიტორიკული ტროპი გულისხმობს სიტყვებისა თუ გამოთქმების გადატანითი მნიშვნელობით ხმარების არა ყველა შემთხვევას, არამედ მხოლოდ იმას, რომელთაც არ დაუკარგავთ თავიანთი ორგვარი მნიშვნელობა და, აქედან გამომდინარე, აქვთ გამომსახველობის უნარი (რუსეიშვილი, 2003: 55). მართლაც, მიჩნეულია, რომ ერთსა და იმავე ტროპულ სტრუქტურას (ფორმას) ზოგ შემთხვევაში აქვს ემოციური/ესთეტიკური ზემოქმედების უნარი, ზოგჯერ კი არა აქვს. ამ განსხვავებას ხსნიან ჩვეულებრივ „ემოციური“, „ესთეტიკური“ ან სხვა რიგის კონოტაციების და მთქმელის სათქმელისადმი „ემოციური დამოკიდებულების“ არსებობის ან არარსებობის ფაქტით (ნათაძე, ნათაძე, 1988: 206).

აღნიშნავენ იმასაც, რომ „ტროპის სახეები განსხვავდება ეპოქებისა და მიმდინარეობების მიხედვით და ცალკეულ დროში განსხვავებული ტროპები იქმნება.“²¹ (პოპიაშვილი, 2019: 192). ამ მხრივ, საყურადღებო კვლევებია წარმოდგენილი **მაია და გიორგი ნათაძეების** სტატიებში: „რა არის ტროპი და როგორ აისახება მის ცვლაში ეპოქების სვლა“ (ნათაძე, ნათაძე, 1988: 194-258) და „ზოგიერთი ესთეტიური ფენომენის არსისა და ევოლუციის შესახებ“ (ნათაძე, ნათაძე, 1991: 151-158), სადაც გაანალიზებულია სხვადასხვა ეპოქის (ანტიკური რომი, ანტიკური საბერძნეთი, რენესანსი, განმანათლებლობა...), სხვადასხვა ტიპის საზოგადოების (დასავლურ-ქრისტიანული, აღმოსავლურ-ისლამური და ბუდისტური), სხვადასხვა ლიტერატურული მიმდინარეობის, თუ სხვადასხვა ავტორის მხატვრული შემოქმედების ნიმუშები იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ იცვლებოდა ტროპის აღქმადობა და თვითონ ტერმინის მნიშვნელობაც დროსთან ერთად. ისინი აღნიშნავენ შემდეგს: „ტროპებს როგორც ასეთებს შორის

²¹ შენიშნავენ, რომ ყოველ პერიოდს ახასიათებს მისთვის ნიშანდობლივი ტროპის სახეები, მაგალითად, ნეოკლასიკური პოეზიისთვის დამახასიათებელია სიმბოლო, პერიფრაზი, ორნამენტული ეპითეტი, ეპიგრამა და ანტითეზა; ბაროკოს პერიოდის დამახასიათებელს ტროპებს წარმოადგენს: პარადოქსი, ოქსიმორონი და კატაქრეზა (უელევი, უორენი, 2010: 287). მაგალითად, რ. იაკობსონის შეხედულებით, რომანტიზმისა და სიმბოლიზმის ლიტერატურულ სკოლებში უპირატესი გამოხატულება პოვა მეტაფორამ, ხოლო რეალისტურ მიმართულებაში – მეტონიმიამ: „არაერთხელ აღნიშნულა, რომ რომანტიზმისა და სიმბოლიზმის სკოლებში გაბატონებული იყო მეტაფორა, მაგრამ ჯერ კიდევ საკმარისად ვერ გავაცნობიერეთ ის ფაქტი, რომ სწორედ მეტონიმიის ბატონობა უდევს საფუძვლად ეგრეთ წოდებულ „რეალისტურ“ მიმართულებას, ეს უკანასკნელი კი შუალედური სტადიაა რომანტიზმის დაცემასა და სიმბოლიზმის ჩასახვას შორის და უპირისპირდება ორივე მათგანს“ (იაკობსონი, 1971ბ: 255). აუცილებელია მხედველობაში მივიღოთ ის გარემოება, რომ „ზემოაღნიშნული თვალსაზრისი ემყარება სტატიკურ წარმოდგენებს ტროპების – მეტაფორისა და მეტონიმიის – შესახებ და ითვალისწინებს მხოლოდ ამა თუ იმ სახის ტროპების რაოდენობრივ სიმრავლეს კონკრეტულ ნაწარმოებში ან კონკრეტულ მხატვრულ სისტემაში“ (ლომიძე, 2014: 11).

არსებობს უფრო ფუნდამენტური განსხვავებაც – ტიპოლოგიური, რომელსაც წარმოშობს არა თავისუფალი ნიშნების შინაარსი, არა შინაარსობრივი მიმართება ხატსა და საგანს შორის, არამედ ამ მნიშვნელობათა შორის კავშირის ხასიათი, რომელიც აგრეთვე იცვლება ლიტერატურული ეპოქების მიხედვით“ (ნათაძე, ნათაძე, 1988: 233). არა მხოლოდ ტროპები, როგორც ენობრივი ფენომენი, არამედ მკითხველის აღქმადობაც ცვალებადია დროსთან ერთად: „ეპოქების კვალდაკვალ იცვლება მკითხველის აღქმაც და მასთან ერთად ტროპების ესთეტიური და შემეცნებითი ღირებულებაც; ის, რაც ახალია, უჩვეულო და ესთეტიურად თუ შემეცნებითად მარკირებული ერთი ეპოქის ბინადართა თვალში, განიცდის უზუალიზაციას და კარგავს მარკირებულობას მეორე ეპოქაში...“ (ნათაძე, ნათაძე, 1988: 257). შენიშნავენ, რომ სტილის საიდუმლო არის საიდუმლო მთლიანად შემოქმედებითი ხელოვნებისა: დეტალების შერჩევის უნარი, მათი დალაგებისა და გაწყობის უნარი და მათი არტისტულად გადმოცემისა“ (მაღერი, 1962: 313).

გარდა ამისა, მოხდა ტროპის, როგორც ცნების ახალი გადაზრება, კერძოდ, შენიშნავენ, რომ ტროპებს საფუძვლად უდევს ენის ორპლანაიანობა (გამყრელიძე და სხვ., 2008: 362) – თითოეული ტროპი შედგება შინაარსისა და გამოხატულების პლანისაგან. ტროპიზაციის დროს სიტყვის ერთ ფორმას შეუძლია გადმოსცეს ერთზე მეტი მნიშვნელობა: ერთი – ჩვეულებრივი (პირველადი) და სხვა – დამატებითი (მეორეული) მნიშვნელობა / მნიშვნელობები. როგორც არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს: „სიტყვა შეიძლება იქნეს ნახმარი პირდაპირი და არაპირდაპირი, გადატანითი, მნიშვნელობით. პირდაპირი მნიშვნელობა სიტყვის ჩვეულებრივი, ძირითადი მნიშვნელობაა; არაპირდაპირი, გადატანითი მნიშვნელობა ამა თუ იმ კონტექსტთან არის დაკავშირებული“ (ჩიქობავა, 2008: 156). ამავე აზრს აღრმავებს ლ. კვაჭაძე, როცა წერს: „სიტყვა პირდაპირი მნიშვნელობით არის ნახმარი თუ გადატანითი, ეს საზოგადოდ, კონტექსტის მიხედვით ირკვევა. ცალკე სიტყვა, უკონტექსტოდ აღებული, ჩვეულებრივ, პირდაპირი მნიშვნელობის გადმოცემას

ვარაუდობს; სიტყვის გადატანითი მნიშვნელობა მეორეულია, შენაძენია პირდაპირ მნიშვნელობასთან სიახლოვისა და მსგავსების საფუძველზე“ (კვაჭაძე, 1981: 24). **ალ. გვენცაძე** მიუთითებს, რომ ადამიანი უცვლის სიტყვას პირდაპირ მნიშვნელობას და ანიჭებს იმავე ფორმას სრულიად ახალ ფუნქციას. ეს იმას ნიშნავს, რომ სიტყვა კარგავს ჩვეულებრივ (პირველად) მნიშვნელობას და ითვისებს ახალ (მეორეულ) ფუნქციას. მნიშვნელობათა (ფუნქციათა) ასეთ შენაცვლებას ეწოდება ტროპიზაცია, მის ცალკეულ ნიმუშს კი ტროპი (გვენცაძე, 1991: 22). როგორც **ა. ჭილაია** განმარტავს, სიტყვის არაპირდაპირი მნიშვნელობით გამოყენების ყველა შესაძლებლობა ტროპულ მეტყველებაში ვლინდება. სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, გვაქვს გადატანითი მნიშვნელობაც. ენობრივი მასალა იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ ერთმა და იმავე სიტყვამ კონტექსტში სხვადასხვა აზრი გამოხატოს. სიტყვის მრავალმნიშვნელოვანობა და სიტყვის შინაარსისეული ნიუანსები ხელს უწყობს მეტყველების პირდაპირი მნიშვნელობის სიტყვათა სხვადასხვა აზრით გამოყენებას. გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენება უფრო მეტად აფართოებს სიტყვის შინაარსისეულ და პოეტურ სფეროს და აძლიერებს მხატვრული წარმოსახვის მომენტს (ჭილაია, 1971: 343). თუმცა სიტყვის, ან ფრაზის გადატანითი მნიშვნელობით ხმარება არაა ტროპის განსაზღვრებისას მისი უნივერსალური მახასიათებელი; მაგალითად, როგორც **ალ. გვენცაძე** შენიშნავს, შედარებების სახით გვაქვს გამონაკლისი შემთხვევები, რადგან შედარებისას ყოველი სიტყვა თავისი პირდაპირი (ჩვეულებრივი) მნიშვნელობითაა წარმოდგენილი და არა გადატანითით (გვენცაძე, 1971: 39).

ენათმეცნიერულ განსაზღვრებას თუ დავეყრდნობით, ტროპი განიმარტება, როგორც ენობრივი მოვლენა, რომელიც ვლინდება ენობრივი ანალიზის ყველა დონეზე, ამდენად, ტროპის თეორია თანამედროვე ენათმეცნიერების შესწავლის საგნადაც განიხილება. ტროპოლოგიის, როგორც სამეცნიერო დარგის, ამჟამინდელი

მდგომარეობა კვლავ ემყარება ანტიკური რიტორიკის მდიდარ ტრადიციებსა და განპირობებულია თანამედროვეობის მოთხოვნილებებით მოხდეს ტროპების სისტემური კლასიფიკაცია. რაც შეეხება ტროპის თეორიის თანამედროვე გააზრებას, ის სემიოტიკის აღმავლობას უკავშირდება. აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ნეორიტორიკის მიმართულებაშიც, ასევე აქტუალური ხდება ტროპის თეორიასთან დაკავშირებული პრობლემატიკა (იხ. ვრცლად 1.3. რიტორიკის თანამედროვე თეორიები).

წინამდებარე თავში ტროპების კლასიფიკაციისას ვეყრდნობით სწორედ ნეორიტორიკის ბელგიური სკოლის (ლექს უნივერსიტეტი) წარმომადგენელთა („ჯგუფი μ“-ს) „ზოგადი რიტორიკის“ თეორიას, რომლის მიხედვითაც, გამოყოფილია **მეტაბოლათა** შემდეგი ჯგუფები: **მეტაპლაზმები**, **მეტატაქსისები**, **მეტასემეზები** და **მეტალოგიზმები** (იხ. სქემა 8.). მათი ტერმინოლოგიის ტრადიციული რიტორიკის ტერმინოლოგიასთან შედარების შედეგად ირკვევა, რომ **მეტასემეზა** ნამდვილად არის ტროპი, ხოლო **მეტალოგიზმი** არ არის ტოლფარდი იმისა, რასაც „ფიგურა“ ეწოდება. თუმცა, თუ ამ უკანასკნელის განმსაზღვრელ ნიშნად ავიღებთ ერთი გამონათქვამის სხვა გამონათქვამით შეცვლას, ამ შემთხვევაში, ნებისმიერი მეტაბოლა იქნება „ფიგურა“. ფორმის მიუხედავად, მეტალოგიზმის აუცილებელი ნიშანი არის მისი კორელაცია ექსტრალინგვისტურ რეალობასთან (ჯგუფი μ, 1970/1986: 229).

წინამდებარე თავის მიზანია მეტაბოლათა სახეების ლინგვისტური ანალიზი ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების მაგალითზე. საკითხის შესწავლისას ავიღეთ ქართული ორატორული ნიმუშები, ხოლო პერიოდად განვსაზღვრეთ X-XXI სს., რაც საკმაოდ ვრცელ პერიოდს მოიცავს და დარგობრივი და ჟანრობრივი თვალსაზრისით, ასევე მეტაბოლათა გამოყენების მხრივ, საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანია. ამასთან, ჩვენ მიერ შერჩეულ ავტორთა ორატორული ნიმუშების ანალიზი მიზნად არ ისახავს თითოეული მათგანის სტილის სპეციფიკის

დადგენას: ისინი განიხილებიან, როგორც ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენის სტილისტურ-ექსპრესიული პოტენციალის გამოვლინებანი.

საკვლევი ტექსტები საშუალებას გვაძლევს გამოვყოთ ყველა ჩვენთვის საყურადღებო მეტაბოლის სახე, „ჯგუფი μ“-ს კლასიფიკაციის მიხედვით (იხ. სქემა 8.). წინამდებარე კვლევაში, ჩვენ აქცენტს ვაკეთებთ ქართულ მჭევრმეტყველებაში მეტაბოლათა ყველაზე ნიშანდობრივ და არსებით სახეებზე და წარმოვადგენთ მათ ლინგვისტურ ანალიზს. ამის გათვალისწინებით, განვიხილავთ 1) მეტაპლაზმებიდან: ალიტერაციას, ასონანსს, პარონომაზიას; 2) მეტატაქსისებიდან: ელიფსისს, პოლიპტოტონს, პოლისინდეტონს, ინვერსიას; 3) მეტასემეებიდან: შედარებას, მეტაფორას; 4) მეტალოგიზმებიდან: გამეორებას, პლეონაზმს, ანტითეზას. მეტაბოლათა ეს სახეები ყველაზე ხშირად გვხვდება და გავრცელებულია ქართულ მჭევრმეტყველებაში. მოძიებულ მასალაზე დაკვირვებამ საინტერესო შედეგებამდე მიგვიყვანა.

4.1. მმეტაპლაზმები

„ჯგუფი μ“ „ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით მეტაპლაზმებში ერთიანდება: აფერეზისი, აპოკოპე, სინკოპე, სინერეზისი, აფიქსაცია, რითმა, ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია, არქაიზმი, ნეოლოგიზმი, ანაგრამა, მეტათეზა, პალინდრომი, ვერლანი და სხვ. თითოეული ეს სახე დაკავშირებულია სხვადასხვა ლინგვისტურ ოპერაციასთან, როგორცაა შემოკლება (აფერეზისი, აპოკოპე, სინკოპე, სინერეზისი)²², დამატება (აფიქსაცია, რითმა, ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია), შემოკლება დამატებით (არქაიზმი, ნეოლოგიზმი) და გადასმა (ანაგრამა, მეტათეზა,

²² შენიშვ.: მეტაპლაზმები, კერძოდ, აფერეზისი, აპოკოპე, სინკოპე, სინერეზისი, სინეზისი, ეპენტეზისი, პარაგოგა, სილეპსისი შესწავლილი აქვს თ. ბოლქვაძეს ქართველი მეხოტბეების – შავთელის „აბდულმესიანის“ და ჩახრუხაძის „თამარიანის“ საფუძველზე (უფრო ვრცლად იხ. ბოლქვაძე, 2005: 61-73).

პალინდრომი, ვერლანი) (იხ. სქემა 8.).

„ჯგუფი μ“ ერთმანეთისგან მიჯნავს ჰომოფონებს, რომლებიც მიიღება ე.წ. იტერაციული დამატებებიდან და რომლებიც მიიღება ე.წ. დამატებებიდან შემოკლებებით. პირველის შემთხვევაში (რიტმები, პარონომაზია და სხვ.), ჰომოფონური ელემენტები აუცილებლად არიან დაკავშირებულნი სინტაგმატური კავშირებით (მაგალითად, tout ce qui grouille, grenouille, scribouille / ყველაფერი, რაც ერთად უწესრიგოდ თავმოყრილია, ყაყანებს და ნაჯღაბნია). მეორე შემთხვევაში კი არაა აუცილებელი სიტყვის ან გამოხატულების მატერიალური თანამონაწილეობა: ფიგურა შეიძლება მივიღოთ ამის გარეშეც. ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია განვსაზღვროთ ზოგიერთი კალამბური, როგორც პარონომაზია in absentia, იქიდან გამომდინარე, რომ ამ შემთხვევაში, მეტაბოლის საფუძველში დევს ის, რომ აღმნიშვნელები არ თანხვდებიან ერთმანეთს, თუმცა აკუსტიკურად აღიქმებიან, როგორც ერთმანეთის მსგავსნი, მაგალითად, Les quatre sans cous / ოთხივე კისრის გარეშე და les quatre cents coups / თავაშვებული ცხოვრება დაიწყო (ჯგუფი μ, 1970/1986: 113-114).

ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე მეტაპლაზმებიდან შევხებით ალიტერაციას, ასონანსსა და პარონომაზიას.

4.1.1. ალიტერაცია, ასონანსი

ბგერითი გამეორება, მათ შორის, **ასონანსი** და **ალიტერაცია**, ზოგადად, დამახასიათებელია პოეტური ტექსტებისთვის, ხოლო პროზაული ტექსტებისთვის – ნაკლებად. თუმცა ისეთი პროზაული ტექსტები, როგორცაა ორატორული ნიმუშები, მხატვრობის მაღალი ხარისხით ხასიათდება, რის გამოც ვხვდებით ორივე სახის ბგერითი გამეორების შემთხვევებს. ამ თვალსაზრისით, ეს საკითხი შესწავლილი აქვს **რ. ბარამიძეს** ქართული სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების წარმომადგენლის, **იოანე ბოლნელის** ქადაგებებში; ალიტერაციის მაგალითებად მოჰყავს: „განზრახვად განიზრახა მეზუერემან“ – მიღებული „ზ“ ბგერის სამგზისი 128

გამეორებით, „მო-ცა-აკუდინა იგი სიკუდილითა მით საუკუნოთა“ – „კ“ ბგერის სამგზისი გამეორებით და სხვ. (ზარამიძე, 1962: 54-55). მკვლევარი აღნიშნავს: „იშვიათია პროზაული ნაწარმოებები, რომელშიაც ამდენი ალიტერაციული და ასონანსური სტრიქონები იყოს, როგორც ამას ვხედავთ ი. ბოლნელის ქადაგებებში“ (ზარამიძე, 1962: 54). აღნიშნავენ იმასაც, რომ „მსგავს ბგერათა გამეორების შედეგად ფრაზები რიტმულია და კეთილხმოვანი, ზოგჯერ – გართმულიც“ (კოშორიძე, 2005: 116).

ალიტერაცია (alliteration) არის მეტყველების ფიგურა, რომელიც გულისხმობს ერთნაირი (ან მსგავსი) ბგერების ანდა ბგერათშეხამებების გამეორებას მარცვალთა დასაწყისში, ჩვეულებრივ ხმაბამვით სიტყვებში (შელია, 2007: 6). მაგალითად, ალიტერაცია დამახასიათებელია მარცვალთა, სიტყვათა, თუ გამოთქმათა გამეორების შემთხვევაში:

(15) „ვითარცა მწყემსი მწყსიდეს სამწყსოსა თვსსა და ჳელითა თვსითა შეიკრიბნეს კრავნი იგი და მჳრითა თვსითა იტვრთნეს იგინი, და ნუგეშინისმცემელ ექმნეს დამძიმებულთა. ვითარცა მწყემსი მწყსიდეს სამწყსოსა, ესე არს სიმდაბლითა მით თვსითა ასწავებდეს ერსა მას...“ (ქმკ, 2020).

ასონანსი (assonance) არის მეტყველების ფიგურა, რომელიც უგულებელყოფს რა თანხმოვნებს, ეფუძნება ხმოვანთა (ან დიფთონგების) თანხვედრას, მათ მელოდიურობას (შელია, 2007: 6).

მაგალითად, **ასონანსს** ქმნის ერთმანეთის მომდევნო სიტყვებში უ ხმოვნის გამეორება:

(16) „მართლაც, ღმერთი სიყვარულია, განუსაზღვრელია, დაუსაბამო, დაუსრულებელი და უკიდევანო.“ (ქმკ, 2020).

ასონანსისა და ალიტერაციის შემთხვევას ქმნის უ ხმოვნისა და კ თანხმოვნის გამეორება:

(17) „...მოწყლა იგი წყლულებითა დიდითა და მო-ცა-აკუდინა იგი სიკუდილითა მით საუკუნოდა...“ (ქმკ, 2020).

4.1.2. პარონომაზია

პარონომაზია არის ერთნაირი ძირის (იდენტური ფორმის ან დიდი ანალოგიის) მქონე მსგავსი ჟღერადობის, მაგრამ განსხვავებული მნიშვნელობის სიტყვების შეპირისპირება და კავშირი, როცა ერთი ძირის სიტყვა სხვადასხვა გრამატიკულ ფორმაშია (სახელი და ზმნა: ერთი სიტყვის სხვადასხვა ფლექსია, ბრუნვა თუ უღლება, სხვადასხვა წინდებულით გაფორმება და ა.შ.).

კ. წერეთელმა შეისწავლა პარონომაზია ქართულში. მის კვლევაში აღნიშნულია შემდეგი: „*პარონომაზია სემიტურ ენათათვის, განსაკუთრებით ებრაულისათვის, დამახასიათებელ მოვლენადაა მიჩნეული. იგი მდგომარეობს ერთი ვერბალი ცნების ორი ფორმით (ორი სიტყვით) გადმოცემაში. ამასთანავე, ეს სიტყვები ერთი და იმავე ზმნიდან არიან ნაწარმოები; ან, მოკლედ რომ ვთქვათ, პარონომაზია ერთი ზმნის ორი სახით (ფორმით) წარმოდგენაა, რომლებიც მკითხველში (resp. მსმენელში) ერთ ცნებას იწვევს*“ (წერეთელი, 1954: 461).

როგორც განმარტებიდან ირკვევა, ებრაული პარონომაზიის ერთი წევრი ზმნის ინფინიტური ფორმაა, ხოლო მეორე – ფინიტური. ამათგან, პირველი (ინფინიტივი) status absolutus-ის სახითაა წარმოდგენილი. Infinitivus absolutus-ის ხმარება ზმნის ფინიტურ ფორმასთან ერთად ხაზს უსვამს ზმნით გამოხატულ მოქმედებას (მდგომარეობას) და მასზე ლოგიკური მახვილიც დაისმის. ამგვარად, წინ წამოწეულია მოქმედება, მიუხედავად კილოსი, დროისა თუ პირისა. პარონომაზიით გამოხატული მოქმედება ჩვეულებრივ არ გულისხმობს გარკვეულ პირს, არ არის მიმართული გარკვეული პირისადმი, ის ზოგადია და შეიძლება მიემართებოდეს ყველას გარკვეულ შემთხვევებში (წერეთელი, 1954: 462).

პარონომაზიის ამგვარი ბუნება განსაზღვრავს მისი ხმარების არეალსაც: პარონომაზია განსაკუთრებით ხშირად გამოიყენება პირობით წინადადებებში, სადაც ან პირობას გამოხატავს ან რაიმე პირობის შესრულების შედეგს. ასევე გვხვდება მიზეზობრივ

წინადადებებში და სახელდობრ, მისი შედეგის გამომხატველ ნაწილში.

ქართულში პარონომაზია ორი წევრისაგან შედგება, რომელთაგან ერთი მასდარია (საწყისი), მაგალითად: „განმრავლებით განვამრავლნე“, „ჭამით სჭამოთ“, „სიკუდილითა მოჰკუდეთ“, „სიკუდილით მოკუდებო“, „სმენით ისმინე“, „დაცემით დაეცა“, „აღდგენით აღსდგა“ და ა.შ. მასდარი, როგორც პარონომაზიის წევრი, ყოველთვის მოქმედებით ბრუნვაშია.

3. წერეთელი საგანგებოდ ეხება პარონომაზიის საკითხს ქართულ ბიბლიურ ტექსტებში და მას **ძირეული (მორფოლოგიური) პარონომაზიის** შემთხვევად მიიჩნევს, ე.ი. ერთი ვერბალი ცნება გადმოცემულია ერთი და იმავე ძირიდან ნაწარმოები ორი ზმნური სიტყვით (წერეთელი, 1954: 465).

მაგალითად, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაში ვხვდებით ძირეულ (მორფოლოგიურ) პარონომაზიას „განმრავლებით განვამრავლნე“:

(18) „სანამდის ისინი ემორჩილებოდნენ ღვთის მცნებას, არ იცოდნენ ავადმყოფობა, ხოლო შესცოდეს თუ არა – მისვე მიიღეს სამართლიანი მისაგებელი: განმრავლებით განვამრავლნე მწუხარებანი შენნი და სულთქმანი შენნი, უბრძანა უფალმან დედაკაცს, შემცოდეს ღვთის წინაშე, მწუხარებით შენე შვილნი შენნი-ო (შექმ. 3, 16)“ (ქმკ, 2020);

მაგალითად, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაში ვხვდებით ძირეულ (მორფოლოგიურ) პარონომაზიას „ჭამით სჭამოთ“ და „სიკუდილითა მოჰკუდეთ“:

(19) „ყოველისაგან ხისა სამოთხისა ჭამით სჭამოთ, ხოლო ხისა მის ცნობადისა კეთილისა, და ბოროტისა არა სჭამოთ და არცა შეეხნეთ, რამეთუ, რომელსა დღესა სჭამოთ, სიკუდილითა მოჰკუდეთ“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაში ვხვდებით ძირეულ (მორფოლოგიურ) პარონომაზიას „სიკუდილით მოკუდებო“:

(20) „ოდესცა შექმნა ღმერთმან ადამ და შთაბერა სული ცხოველობისა და დაადგინა სამოთხესა შინა, მაშინ მცნებით უბრძანა, რათა არა ჰსჭამოს ხისა მისგან კეთილისა და ბოროტისა ნაყოფთაგან, თორემ სიკუდილით მოკუდებიო“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაში ვხვდებით ძირეულ (მორფოლოგიურ) პარონომაზიას „სმენით თუ ისმინე“:

(21) „სმენით თუ ისმინე უფლისა ღვთისა შენისა, ეტყოდა მათ უფალი ღმერთი, და – მარხვად და ყოფად ყოველთა ამათ მცნებათა, რომელთა მე გამცნებ, დღე-დღე გყოს შენ უფალმან ღმერთმან შენმან, ზეშთა ყოველთა ნათესავთა ქვეყანისათა (მეორე სჯული 28, 1)“ (ქმკ, 2020).

კ. წერეთელი ქართული ბიბლიური ტექსტების შესწავლის საფუძველზე, **ძირეული (მორფოლოგიური) პარონომაზიის** გვერდით გამოყოფს ე.წ. **სემასიოლოგიურ (სემანტიკურ) პარონომაზიას**, როდესაც ერთი ვერბალი ცნება გადმოცემულია ორი სინონიმური ძირიდან ნაწარმოები სიტყვებით, მაგალითად, „სიკუდილითა აღესრულოს“, სიკუდილითა მოსწყდენ“ და სხვ. **კ. წერეთელი** აღნიშნავს, რომ ამ სახის პარონომაზია ებრაულში, და საერთოდ სემიტურ ენებში, არ გვხვდება. ქართულში ხმარებული სემასიოლოგიური პარონომაზია შეესატყვისება ძირეულ (მორფოლოგიურ) პარონომაზიას ებრაულში (წერეთელი, 1954: 467-468).

ჩვენ მიერ ქართულ მჭევრმეტყველებაში მოძიებული მაგალითებიდან ირკვევა, რომ პარონომაზია დამახასიათებელია ქართული სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებისთვის და ამ დარგში გამოვლენილ ყველა მაგალითში გვხვდება მხოლოდ ბიბლიურ ციტატებში, რომლებიც დამოწმებული აქვთ ქართველ ორატორებს. ეს ფაქტი მეტყველებს პარონომაზიის ებრაულ წარმომავლობაზე და იმაზე, რომ ბიბლიის ქართულ თარგმანებში ის გადმოსულია სწორედ ებრაულიდან. ჩვენ მიერ შესწავლილი მაგალითებიდან ასევე ირკვევა, რომ პარონომაზია ფაქტობრივად არ გვხვდება ქართული მჭევრმეტყველების სხვა დარგების ნიმუშებში. გვაქვს

ერთი მაგალითი ქართულ პოლიტიკურ მჭევრმეტყველებაში, რომელიც, ერთი შეხედვით, ჰგავს პარონომაზიას, თუმცა არ წარმოადგენს მას. განვიხილოთ ეს მაგალითი:

(22) „საქართველოს დაცემით დაეცა ტახტი, დაეცა ფეოდალთა უფლება. საქართველოს აღდგენით აღსდგა ხალხი, განმტკიცდა დემოკრატიის უფლება.“ (ქმკ, 2020).

როგორც **კ. წერეთელი** აღნიშნავს, სინტაქსურად პარონომაზია ერთი მთლიანობაა: იგი წინადადებაში შემასმენელს წარმოადგენს. პარონომაზიიდან არცერთი სიტყვის ცალკე სინტაქსურ ერთეულად გამოყოფა არ შეიძლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში პარონომაზია კარგავს თავის სპეციფიკას და მოცემული მრავალსიტყვაობა გაუგებარი ხდება. პარონომაზიასინტაქსურად სხვა არაფერია, თუარ შედგენილი შემასმენელი – ერთი ვერბალი ცნების გამომხატველი. ამაშია პარონომაზიის თავისებურება. ამდენადვე, ქართული პარონომაზიის ცალკეულ წევრთა სინტაქსურ რაობაზე საუბარი შეუძლებელია (წერეთელი, 1954: 476). ჩვენ მიერ ზემოთმოყვანილ მაგალითში სინტაგმები – „დაცემით დაეცა“ და „აღდგენით აღსდგა“ – ერთ მთლიანობას არ წარმოადგენენ, არამედ ცალ-ცალკე მიემართებიან სხვადასხვა არსებით სახელს: „საქართველოს დაცემით / დაეცა ტახტი“ და „საქართველოს აღდგენით / აღსდგა ხალხი“. მართლაც, თუ დავაკვირდებით, აღმოჩნდება, რომ სულაც არ არის ერთი ცნების გადმოცემის შემთხვევა ორი სიტყვით, არამედ მოქმედებით ბრუნვაში მდგომი მასდარი (საწყისი) მიემართება წინადადების სხვა წევრს, ხოლო მეორე ზმნა – სხვას. ამდენად, აღნიშნული მაგალითი პარონომაზიის შემთხვევად ვერ ჩაითვლება.

4.2. მეტატაქსისები

„ჯგუფი μ“ „ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით მეტატაქსისებში ერთიანდება ელიფსისი, ზევგმა, ასინდეტონი, პარატაქსისი, პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი, სილექსისი, ჰიპერბატონი, ინვერსია და სხვ. თითოეული ეს სახე დაკავშირებულია სხვადასხვა

ლინგვისტურ ოპერაციასთან, როგორცაა შემოკლება (ელიფსისი, ზევგმა, ასინდეტონი, პარატაქსისი), დამატება (პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი), შემოკლება დამატებით (სილექსისი) და გადასმა (ჰიპერბატონი, ინვერსია) (იხ. სქემა 8.).

მეტატაქსისი მოქმედებს წინადადების ფორმაზე და ცვლის მის სინტაქსურ სტრუქტურას. ამრიგად, მეტატაქსისის ნულოვანი დონის დადგენისას უნდა დავეყრდნოთ გრამატიკულ ნორმას. გასათვალისწინებელია წინადადებათა წევრების ყველა სახის კომბინაცია და განისაზღვროს ეს წევრები მათი წარმოშობის საფუძველზე, გარკვეულ კომბინაციებში. სინტაქსი ამ ინტერპრეტაციაში მოიცავს მორფემებს შორის წმინდა სტრუქტურული ურთიერთობების სფეროს (ჯგუფი μ, 1970/1986: 121).

ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე მეტატაქსისებიდან შევხებით ელიფსისს, პოლიპტოტონს, პოლისინდეტონსა და ინვერსიას.

4.2.1. ელიფსისი

ელიფსისი გულისხმობს ფრაზასა და წინადადებაში სიტყვათა გამოტოვებას, თუმცა მხოლოდ იმ შემთხვევებს – როცა ამოვარდნილია არსებითი სახელი ან ზმნა²³. ელიფსისის მოვლენა – ტექსტში ნაგულისხმევი ენობრივი ერთეულის გამოტოვების შედეგად ლექსემის სემანტიკური გარდაქმნა – თვით ენობრივ სისტემაში მოქმედი წესებით არის განპირობებული (გამყრელიძე და სხვ., 2008: 358). ელიფსისის შემთხვევაში სიტყვის ან სიტყვათა ჯგუფის გამოტოვება გარკვეული ემოციისა თუ განწყობის გამოწვევას ემსახურება (კუხალაშვილი და სხვ., 2008: 192). „ჯგუფი μ“-ს განმარტებით, ელიფსისი უფრო შინაარსის ფიგურაა, ვიდრე გამოხატულების (იმისდა მიუხედავად, რომ იგი ცვლის

²³ შენიშვ.: საუბრობენ ასევე აბსოლუტური ელიფსისის შესახებაც, რომლის მაგალითია კეისრის უკანასკნელი სიტყვები: „მენც, ბრუტუს.“ / “Et tu, Brute.” (ქვინი, 2010: 31).

წინადადებათა სინტაქსურ სტრუქტურას). ამასთან, ელიფსისში, ფორმის არასრულყოფილების მიუხედავად, შენარჩუნებულია ყველა ინფორმაცია (1986: 132).

ელიფსისი გვხვდება თითქმის ყველა მჭევრმეტყველების დარგის ორატორულ ნიმუშებში. ქვემოთ მოცემულია წინადადებები, სადაც გამოტოვებულია სხვადასხვა მეტყველების ნაწილი, უმეტესწილად, არსებითი სახელი ან ზმნა.

მაგალითად, გამოტოვებულია არსებითი სახელი „პატრონი“:

(23) „*იყო დიდი შეძლების პატრონი, დიდი ქონების (Ø), დიდი სახელიც ჰქონდა, მისი უბედურება ერთი ის იყო, რომ მას თავის ქვეყნის და ერის წინაშე კი მცირედ ეჭირა თვალი.*“ (ქმკ, 2020);

მაგალითად, გამოტოვებულია ზმნა „მოაქვნიდენ“:

(24) „*სხვასა სულთქუმანი მოაქვნიდენ, სხვასა – (Ø) განდობად ცრემლითა, სხვასა – (Ø) ღამე ყოველობითნი მღვიძარებანი, სხვასა – (Ø) ხმელსარეცელობად, სხვასა – (Ø) რადთურთით არარას ქონებად, კეისრისასა – ყოველსავე, ღმრთისასა – მხოლოდ ხორცთა ოდენ და მათცა მარხვითა განლუულთად, სხვასა – (Ø) სიტყვად დაღათუ მდაბალი და უნდომ, გარნა არავე უერმომ, არცა უმუსიკელოდ მიმზიდველ ყოფად სმენისა.*“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, გამოტოვებულია ზმნა „მისტაცა“:

(25) „*ცამან მისტაცა ქვეყანასა სიმდიდრე, ძლიერთა – (Ø) ძალი, ბრძენთა – (Ø) გონიერება, ერთა – (Ø) გვირგვინი, მხედართმთავართ – (Ø) სარდლობა და თვითმპყრობელთა – (Ø) სახელმწიფო ზრდილობა.*“ (ქმკ, 2020).

წინამდებარე მაგალითში გამოტოვებულია ზმნა „ამბობდა“ და არსებითი სახელი „ჯარი“:

(26) „*საიდამ მოიპარა ეს ჯარი, არავინ იცოდა, ზოგი ამბობდა მიწიდან ამოდვრათ, ზოგი – (Ø) ციდან მოგვევლინათ, ზოგიც – (Ø) მოჩვენებაათ.*“ (ქმკ, 2020).

ელიფსისის შემთხვევა გვაქვს წინამდებარე მაგალითში, სადაც გამოტოვებულია მთელი ფრაზა „ქართული ლიტერატურა არის“. თუმცა, გარდა ელიფსისისა, გვაქვს გრადაციაც, რომელიც მიიღწევა

ერთი და იმავე მეტყველების ნაწილების – ამ შემთხვევაში, რიცხვითი სახელების – დასახელებით, იმისათვის, რათა ქართული ლიტერატურის სიძველეს გაესვას ხაზი. რაც უფრო მატულობს ციფრი, მით უფრო დიდია ემოცია:

(27) „*დღეს აქ არის ქართული ლიტერატურა, რომელიც, როგორც იცით, ძალიან ძველია, მრავალი საუკუნის. ჩვენ ვამბობთ – (Ø) 1500 წლის, ვიღაც მეცნიერები ამბობენ, (Ø) 2000-ის, (Ø) 2500-ის...“* (ქმკ, 2020).

აღსანიშნავია, რომ იმ წინადადებებისთვის, რომლებშიც გვხვდება ელიფსისი, დამახასიათებელია რიტორიკული გამეორება. ელიფსისი ხშირად საჭიროებს სიტყვათა გამეორებას, რაც ქმნის ქვეწყობილ / რთულ წინადადებაში ეპიფორის გაჩენის საფუძველს (თუმცა გამორიცხავს ანაფორას), როგორც ეს ზემოთმოყვანილ მაგალითებში გვაქვს.

4.2.2. პოლიპტოტონი

პოლიპტოტონი მრავალბრუნვიანობა, ანუ ერთი და იმავე სიტყვების გამეორება სხვადასხვა ბრუნვაში მცირე ინტერვალით ერთი წინადადების ფარგლებში, ან ერთმანეთის მომდევნო წინადადებებში. მსგავსი წყობის წინადადებები იოანე ბოლნელის „ქადაგებებში“ ძალიან ხშირად ფიქსირდება, რაც უნდა აიხსნებოდეს სამქადაგებლო სიტყვის განმარტებითი ხასიათით, რისთვისაც პოლიპტოტონი შესაფერისი ენობრივი საშუალებაა. მაგალითად:

ერთი არსებითი სახელი სამგვარი ბრუნვის ფორმაში; მშვდობასა – მშვდობასა – მშვდობისა – მშვდობა:

(28) „*მშვდობასა ჩემსა დაგიტევებ თქუნ და უკუეთუ ჰყოფდეთ მშვდობასა, ღმერთი მშვდობისა იყოს თქუნ თანა. იტყვს თვთ თავადი უფალი: ამით ცნან ყოველთა, რამეთუ ჩემნი მოწაფენი ხართ, უკუეთუ იყუარობდეთ ურთიერთას და მშვდობა დაქუნდეს ჩემ თანა.*“ (ქმკ, 2020).

ორი არსებითი სახელი სხვადასხვა ბრუნვის ფორმაში;

მართლისა – სიმართლჳ – სიმართლესა; ურჩულოებად – ურჩულოდაცე – ურჩულომან – ურჩულოვებათა – ურჩულოდასა:

(29) „სიმართლჳ მართლისა მის ზედავე იყოს და ურჩულოებად ურჩულოდაცე მის ზედა იყოს. და ურჩულომან მან თუ მოაქციოს ყოველთაგან ურჩულოვებათა მისთა, რომელ ქმნა, და დაიმარხნეს ყოველნი მცნებანი ჩემნი და ყოს წყალობად და სიმართლჳ, ცხორებით ცხონდეს იგი და არა მოკუდეს იგი. და ყოველნი შეცოდებანი მისნი არღარა მოვიკსენნე სიმართლესა მას შინა, რომელ ქმნა, არამედ ცხორებით ცხონდეს. რამეთუ არა ნებით ვინებო სიკუდილი ურჩულოდასა მის, იტყვს უფალი, არამედ მოქცევად მისი გზისაგან მისისა უკეთურისა.“ (ქმკ, 2020);

ერთი არსებითი სახელი სხვადასხვა ბრუნვის ფორმაში; ზეთი – ზეთი – ზეთსა – ზეთისადათა:

(30) „და დაასხა მას ზედა ზეთი და ღუნომ. ზეთი იგი, რომელ დაასხა, ესე არს დიდი მოწყალება მისი, რომელი მოჰვინა ჩუენ ზედა, რომელსაცა-ესე დღეს წყლითა ნათლის-ღებასა ვიცხებთ ზეთსა მას და ცხებითა მით ზეთისადათა მივემთხუევით მოსულასა სულისა წმიდისასა ჩუენ ზედა.“ (ქმკ, 2020);

ერთმანეთის მეზობლად წყვილ-წყვილად წარმოდგენილია ოთხი არსებითი სახელი სხვადასხვა ბრუნვის ნიშნით; კარაულსა – კარაული; სიმდაბლედ – სიმდაბლესა; ჯუარად – ჯუარსა; პანდიოქიონსა – პანდუქიონი:

(31) „და აღუსუა იგი კარაულსა თვსსა ზედა. ესე არს, რამეთუ კარაული იგი სიმდაბლედ და ჯუარად გამოისახვის, რამეთუ დიდსა მას სიმდაბლესა თვსსა და პატიოსანსა ჯუარსა დამოკიდებულ არს სასოებად ჩუენი. და შეიყვანნა იგინი პანდიოქიონსა. ხოლო პანდუქიონი გამოისახვის შემწყნარებელი ყოველთადა. რადმე არს შემწყნარებელი ყოველთადა?“ (ქმკ, 2020);

ერთმანეთის მეზობლად წყვილ-წყვილად წარმოდგენილია ორი არსებითი სახელი სხვადასხვა ბრუნვის ნიშნით; მოყუასი – მოყუასსა; სიყუარულსა – სიყუარული – სიყუარულმან:

(32) „და სამართალთა თუ მისთა ხვდოდი და მოყუასი შენი,

ვითარცა თავი თვისი, გიყუარდეს. სიყუარულსა არაჲ ჰმურნ, არა მალლოინ, არა განლაღნის, არა სარცხუნელ იქმნის, არა ეძიებნ თავისასა, სიყუარული არასადა დავარდის, სიყუარულმან მოყუასსა ბოროტი არა უყვის. აღმასრულებელი რჩულისაჲ არს სიყუარული, ესე არს სამართალი წინაშე ღმრთისა.“ (ქმკ, 2020).

ერთმანეთის მეზობლად წყვილ-წყვილად წარმოდგენილია ორი არსებითი სახელი სხვადასხვა ბრუნვის ნიშნით; მახული – მახლითაცა; ქვაჲ – ქვასა:

(33) „რამეთუ ყოველმან, რომელმან აღიღოს მახული, მახლითაცა მოწყდეს. და ტაძრისა მისთვის, რომელი თქუა, ვითარმედ: არა დარჩეს ქვაჲ ქვასა ზედა, ვიდრე არა ყოველი დაირღუეს.“ (ქმკ, 2020).

ერთმანეთის მეზობლად წყვილ-წყვილად წარმოდგენილია ორი არსებითი სახელი სხვადასხვა ბრუნვის ნიშნით; ქველის საქმესა – ქველის საქმჲ; მარცხენჲ – მარცხენესა, მარჯუენჲ – მარჯუენესა; დაფარულად – დაფარულთა:

(34) „ხოლო შენ, რაჟამს იქმოდი ქველის საქმესა შენსა, ნუ აგრძნობნ მარცხენჲ შენი, რასა იქმოდის მარჯუენჲ შენი, რადთა იყოს ქველის საქმჲ შენი დაფარულად და მამაჲ იგი შენი, რომელი ჰხედავს დაფარულთა, მან მოგაგოს შენცხადად. არა თუ მარჯუენესა და მარცხენესა იტყუეს, საყუარელნო, არამედ რადთა ერთითა გულითა იქმოდით კეთილსა და არა ორგულებით, რამეთუ ეძიებს ღმერთი მათ, რომელნი არიან გულითა წმიდანი.“ (ქმკ, 2020).

4.2.3. პოლისინდეტონი

პოლისინდეტონი (polysyndeton) (მრავალკავშირიანობა, მრავალკავშირიანი სიტყვათშეხამება, სინდეზისი, პოლისინდეტური კავშირი) არის თანწყობილი წევრების შეერთება დამხმარე სიტყვების (კავშირების) საშუალებით. პოლისინდეტონის შემთხვევაში არასრულმნიშვნელიანი სიტყვების გამეორება ხაზს უსვამს სინტაქსურ კავშირებს, როგორც ეს გვაქვს დამატების

ქმედებისას მეტატაქსისში (ჯგუფი 4, 1970/1986: 142).

მაგალითად, მეორდება „ანუ ვითარ“:

(35) „*ანუ ვითარ მივჭხედო მე თუალითა ანუ ვითარ მივჭხედო მე თუალითა ჩემითა მსაჯულსა მას ცხოველთა და მკუდართასა? ანუ ვითარ შევებო მაცხოვარსა სოფლისასა მე, სავსეც ესე სიმწარითა და არაწმიდებითა? ანუ ვითარ თაყუანის-ვსცე მე ქრისტესა, მესა ღმრთისასა, მე, არაღირსმან ამა?*“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, მეორდება „ვითარცა“:

(36) „*ვითარცა მწყემსი მწყსიდეს სამწყსოსა თვისსა და ჯელითა თვისთა შეიკრიბნეს კრავნი იგი და მპრითა თვისთა იტჯრთნეს იგინი, და ნუგეშინისმცემელ ექმნეს დამძიმებულთა. ვითარცა მწყემსი მწყსიდეს სამწყსოსა, ესე არს სიმდაბლითა მით თვისთა ასწავებდეს ერსა მას...*“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, სამგზის მეორდება „ვითარ“:

(37) „*ანუ ვითარ აღვადო პირი, უტყუებითა შეპყრობილი, ვითარ აღუტეო ჳმაღ ვნებითა და გოდებითა ძალისა თვისისაგან დაჯსნილი, ვითარ აღვიხილნე თუალნი სულისანი, განსაცდელისა ამის აღმურითა დაბნელებულნი, ვინმცა განმიბნია უკუნი ესე და წყუდიადი მწუხარებისა ბნელი და მიჩუენამცა სიწმიდესა შინა ბრწყინვალე იგი ნათელი მშჯდობისაჲ?*“ (ქმკ, 2020);

მაგალითად, მეორდება „როგორ“ და „ყოველ“ ფორმები:

(38) „*აი, როგორ უდგა ილია, ვით დედაბოძი, ჩვენი კულტურის დიდ კარიბჭეებს, ვით ძლევის დროშა ფრთებგაშლილი, როგორ უძლოდა წინ ქართველობას, როგორ იცავდა ჩვენი ენის ზნეთა სიწმინდეს, როგორ უვლიდა და ინახავდა ჩვენი წარსულის ყოველ ჩუქურთმას, ყოველ ფრესკას, ყოველ ანდაზას...*“ (ქმკ, 2020).

4.2.4. ინვერსია

ინვერსია არის სიტყვათა რიგის შეცვლა წინადადებაში, რომელსაც არა აქვს წინადადების წევრთა განმასხვავებელი, ანუ გრამატიკული ფუნქცია და მხოლოდ სტილისტური ფუნქციით

შემოიფარგლება. „ჯგუფი მ“ „ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით, ინვერსია განმარტებულია შემდეგნაირად: „ინვერსია, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება წინადადების სამი ძირითადი შემადგენელი წევრის რიგის ცვლილებაში. თუმცა არაფერი უშლის ხელს იმას, რომ ეს ტერმინი გამოვიყენოთ ანალოგიური ქმედებების აღსანიშნავად, რომლებიც დაკავშირებულია ისეთ წყვილებთან, როგორცაა „ზმნა – ზმნისზედა“ ან „არსებითი სახელი – ზედსართავი სახელი განსაზღვრების როლში“. მაგალითად, იმ შემთხვევებში, როდესაც ენობრივი უზუსტის ფარგლებში, ზოგიერთ ზედსართავ სახელს ენიჭება ამა თუ იმ სიტყვის მიმართ განსაზღვრული პოზიცია, პრე-ან პოსტპოზიციაზე გადასვლა შეიძლება ჩაითვალოს ინვერსიად“ (ჯგუფი მ, 1970/1986: 157-158).

შ. აფრიდონიძის აზრით, ინვერსია გულისხმობს მონაცვლე ვარიანტთა არსებობას, მაშასადამე, ინვერსიის შეფასებისას გამოყოფს ორ შემთხვევას: 1. **ვარიანტულ ინვერსიას**, რომლის დროსაც სხვაობა საპირისპირო წყობებს შორის ნიუანსობრივია; 2. **ინვარიანტულ ინვერსიას**, როდესაც საპირისპირო წყობა პრაქტიკულად არ არსებობს. ამიტომ, ქემმარტი და გარეგნული ინვერსიის გასამიჯნავად მიზანშეწონილია ტერმინ „ინვერსიის“ საპირისპიროდ იხმარებოდეს „ფსევდოინვერსია“, როგორც გამომხატველი წმინდა ფორმალური უკუწყობისა, რომელსაც საპირისპირო ვარიანტი სინამდვილეში არ მოეპოვება (აფრიდონიძე, 1986: 88). „ცნობილია, რომ ინვერსია გულისხმობს ჩვეულებრივი ანუ ბუნებრივი წყობის დარღვევას. კერძოდ, ახალი ქართულისთვის ინვერსიად მიიჩნევა წყობა „შემასმენელი+ქვემდებარე“, „საზღვრული+მსაზღვრელი“ და ა.შ.“ (აფრიდონიძე, 1986: 86). ქართულ ენაში განსაკუთრებით გამოკვეთილია ინვერსიის შემდეგი სახეები: 1. **მსაზღვრელ-საზღვრულის შებრუნებული წყობა**; 2. **მსაზღვრელ-საზღვრულს შორის სხვა სიტყვის ჩართვა**; 3. ჩვენი მხრივ, გამოვყოფთ კიდევ ერთ შემთხვევას, რომელიც სტილისტურადაა მოტივირებული და გვხვდება ქართულ მჭევრმეტყველებაში, კერძოდ, **მსაზღვრელ-**

საზღვრულის (ქვემდებარე-შემასმენლის) ინვერსია ერთმანეთის მომდევნო წინადადებებში.

მსაზღვრელი, როგორც დაქვემდებარებული წევრი, გაბატონებულ წევრთან ახლოს ყოფნის ტენდენციას ავლენს. ამ შემთხვევაში, მნიშვნელობა არა აქვს, თუ რა ადგილი უჭირავს მსაზღვრელს. ასეთი ვითარება, ჩვეულებრივ, დამახასიათებელია თანამედროვე ქართულისთვის. ამიტომ ასეთ მსაზღვრელს **უშუალოს** უწოდებენ. მაგრამ შეიძლება მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის ჩადგეს სხვა რომელიმე წევრი, წევრები, შესიტყვება, წინადადებაც კი. ასეთი მსაზღვრელი **გათიშული** მსაზღვრელის სახელწოდებითაა ცნობილი. როგორც წესი, განმეორების თავიდან ასაცილებლად ენაში იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ოდენმსაზღვრელიანი შესიტყვება, რაც უმეტესად სტილური საჭიროებითაა გამოწვეული. ასეთი მსაზღვრელი **განმარტოებული** იქნება.

ჩვენი კვლევის საგანია საკუთრივ **ინვერსია** (გამოვრიცხეთ ფსევდოინვერსიის შემთხვევები), რომელიც მოიცავს, ერთი მხრივ, მსაზღვრელ-საზღვრულის, ხოლო მეორე მხრივ, ქვემდებარე-შემასმენლის წყობას ქართულ მჭევრმეტყველებაში. ამასთან, პრეპოზიციური წყობა (მსაზღვრელ-საზღვრული) ძველ ქართულ მჭევრმეტყველებაში, ხოლო პოსტპოზიციური წყობა (საზღვრულ-მსაზღვრელი) ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაში – ორივე ინვერსიის სფეროს განეკუთვნება.

მსაზღვრელ-საზღვრულის შებრუნებული წყობა

განსაზღვრებას განსასაზღვრავ სიტყვასთან ერთად **მსაზღვრელ-საზღვრულს** უწოდებენ, ხოლო წყვილის ცალკეულ ნაწილებს – **მსაზღვრელსა** და **საზღვრულს**. თუ სახელი სხვა სახელის განსაზღვრებად არის გამოყენებული და ფრაზაში მასთან დაკავშირებითაა ნახმარი, იგი მსაზღვრელია; თუ თავისთავად

სიტყვას მსაზღვრელი ახლავს, ის ამ მსაზღვრელის მიმართ საზღვრული იქნება (შანიძე, 1973: 48).

განსაზღვრება წინადადების მეორეხარისხოვანი, ანუ არამთავარი წევრია. ყველა სახის განსაზღვრება მსაზღვრელია, ე.ი. ხსნის, ანუ საზღვრავს არსებითი სახელით გადმოცემულ წევრს რაიმე ნიშნის მიხედვით; შესიტყვებაში მსაზღვრელი ყოველთვის დამოკიდებული წევრია და საზღვრულის მიერ შეთანხმებული, მართული ან მართულ-შეთანხმებული.

განსაზღვრება ორგვარია: **ატრიბუტული** და **სუბსტანტიური**. ატრიბუტი საგნის ნიშან-თვისებაზე მიუთითებს და გვევლინება არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი სახელითა და ნაცვალსახელით, მიმღობითა და მასდარული ფორმებით; სუბსტანტივი კი წარმოდგენილია ნათესაობითი ან ნანათესაობითარ ბრუნვაში დასმული არსებითი სახელით, ან არსებით სახელად ქცეული მეტყველების სხვა ნაწილით. სინტაქსური ურთიერთობის თვალსაზრისით მათ შორის ის სხვაობაა, რომ „ატრიბუტული განსაზღვრება უკავშირდება საზღვრულს ბრუნვაში შეთანხმებით, მეორე – მართვითა და მართვა-შეთანხმებით. იმართვის მაშინ, როცა დგას საზღვრულის წინ, მართულ-შეთანხმებულია, როცა მოსდევს საზღვრულს“ (კიზირია, 1982: 190).

მსაზღვრელი შეიძლება უსწრებდეს ან მოსდევდეს საზღვრულ სიტყვას. მსაზღვრელი, რომელიც წინ უძღვის საზღვრულს, წინამავალი ანუ **პრეპოზიციური** იქნება, ხოლო საზღვრულის მომდევნო პოზიციამ დასმული მსაზღვრელი კი მომდევნო ანუ **პოსტპოზიციური**.

თანამიმდევრობა საზღვრულ-მსაზღვრელი, ანუ პოსტ-პოზიციური წყობა მეტად გავრცელებული იყო ძველ და საშუალო ქართულში. ნებისმიერი გადახვევა ამ წესიდან ინვერსიის სფეროს განეკუთვნება. „ძველ ქართულში მართული მსაზღვრელი, ისევე როგორც ატრიბუტული მსაზღვრელი, უმეტესად მოსდევს საზღვრულს, თუმცა არა იშვიათად მსაზღვრელ-საზღვრულის რიგიც გვხვდება.“ (ლორთქიფანიძე, 1959: 389). ჩვენ გვანტერესებს

სწორედ ამგვარი ინვერსიის შემთხვევები და მისი გავრცელების არეალი ძველ ქართულ მჭევრმეტყველებაში.

ქ. ლორთქიფანიძის შეხედულების მსგავს აზრს იმეორებს **მ. ნაჭყებია** ახალ ქართულთან მიმართებით: „ახალ ქართულში მსაზღვრელი ჩვეულებრივ წინ უძღვის მის მიერ განსასაზღვრავ წევრს, ე.ი. გაბატონებულია პრეპოზიციური (მსაზღვრელ-საზღვრული) რიგი. პოსტპოზიციური (საზღვრულ-მსაზღვრელი) წყობა იშვიათია, მაგრამ მაინც გვხვდება თანამედროვე ქართულში, უმეტესად პოეზიაში, რაც ამ შემთხვევაში ლექსის მეტრის საჭიროებით უნდა აიხსნას, ხოლო პროზაში სტილური, ან ექსპრესიული დანიშნულებისა“ (ნაჭყებია, 2005: 23).

ინვერსიის შემთხვევები ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაში, სწორედ, სტილური და ექსპრესიული მიზნებითაა მოტივირებული.

ინვერსიული სუბსტანციური მსაზღვრელი სამეცნიერო ლიტერატურაში ნანათესაობითარი, ნაგენეტივარი მსაზღვრელის სახელითაა ცნობილი. მსაზღვრელ-საზღვრულის ასეთი ბრუნება სპეციალისტების მიერ ორმაგ ბრუნებადაა მიჩნეული, რადგან ბრუნვის ორმაგ ნიშანს დაირთავენ (შანიძე, 1934: 292; შანიძე, 1973: 92). **თ. ჟორდანიას** ნაშრომში ანალოგიური პროცესი ორკეცი ბრუნების სახელითაა ცნობილი (ჟორდანია, 1889: 160).

როგორც **აკ. შანიძე** აღნიშნავს, „თუ დღევანდელ ენაში გაბატონებულ ვითარებას ნორმად მივიჩნევთ, მაშინ საზღვრულ-მსაზღვრელი იქნება ინვერსიული რიგი (შებრუნებული რიგი), მაგრამ ისტორიული თვალსაზრისით ნორმაა საზღვრულ-მსაზღვრელი“ (შანიძე, 1973: 91). თანამედროვე ქართული ენის შესწავლისას ამოსავალია არა ისტორიული თვალსაზრისი, არამედ დღევანდელი ვითარება. ამიტომ დღეს მსაზღვრელ-საზღვრული (პრეპოზიცია) პირდაპირი წყობაა, საზღვრულ-მსაზღვრელი (პოსტპოზიცია) – შებრუნებული (კვაჭაძე, 1981: 184).

თანამედროვე ქართულში ნორმადაა მიღებული პრეპოზიციური წყობა, ხოლო პოსტპოზიციური წყობა ინვერსიის სფეროს მიეკუთვნება. თუმცა რთული ვითარება გვაქვს ძველი და

საშუალო ქართულის კვლევის თვალსაზრისით, რადგან ცალსახად რთული სათქმელია, ძველ და საშუალო ქართულში საზღვრულ-მსაზღვრელის თანამიმდევრობა ატარებს თუ არა ნორმის სახეს.

არნ. ჩიქობავას აზრით, მსაზღვრელ-საზღვრულის საკითხში ძველი ქართული უპირატესად პოსტპოზიციულ წყობას გვიჩვენებს, ახალ ქართულში კი გაბატონებულია პრეპოზიციული წყობა (ჩიქობავა, 1966: 19). თუმცა ამასთან, **მ. ნაჭყებიას** აზრით: „ძველ ქართულში მსაზღვრელ-საზღვრულის ადგილის შესახებ მსჯელობისას აუცილებლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული რამდენიმე გარემოება, კერძოდ: პირველი, ნათარგმნია ძველი თუ ორიგინალური და, მეორე, ატრიბუტული მსაზღვრელის ადგილზეა ლაპარაკი თუ მართულისა; გასათვალისწინებელია ისიც, თუ მეტყველების რა ნაწილითაა გადმოცემული მსაზღვრელი და სხვ.“ (ნაჭყებია, 2005: 24).

მსაზღვრელის ადგილი V-XI სს,-ის ქართულში სპეციალურად შეისწავლა **ც. კალაძემ**. ავტორი ცალ-ცალკე განიხილავს ატრიბუტულ და მართულ მსაზღვრელთა თითქმის ყველა სემანტიკურ ჯგუფს და ასკვნის, რომ მსაზღვრელის ადგილი ძველ ქართულში შემდეგნაირად ნაწილდება:

მომდევნოა: 1. მართული მსაზღვრელი (სულერთია, არსებითი სახელით იქნება იგი გამოხატული თუ საწყისით); 2. ატრიბუტული მსაზღვრელებიდან: ა) მუდმივ მსაზღვრელთა თითქმის აბსოლუტური უმრავლესობა, ბ) მიმღობითა და გ) კუთვნილებითი ნაცვალსახელით გამოხატული მსაზღვრელი; 3. აქვე შემოვა განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელით გამოხატული მსაზღვრელიც, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ პოზიციის ნორმა ასეთ მსაზღვრელებთან გამოკვეთილად არ ჩანს (კალაძე, 1961: 96).

წინამავალია მხოლოდ ატრიბუტული მსაზღვრელები: ა) ზედსართავის უფროობითი ხარისხის ფორმით გამოხატული, ბ) რიცხვითი სახელით გამოხატული, გ) ნაცვალსახელთაგან: ჩვენებითი, კითხვითი, კითხვით-კუთვნილებითი, განსაზღვრებითი, მიმართებითი და უარყოფითი ნაცვალსახელებით

გამოხატული და დ) მუდმივ მსაზღვრელთაგან ორი: დედა და მამა (კალაძე, 1961: 96).

მსაზღვრელ-საზღვრულის თანამიმდევრობა ოთხთავის მიხედვით შეისწავლა **ვ. კახაძემ** და დაადგინა, რომ გაბატონებული წყობაა საზღვრულ-მსაზღვრელის თანამიმდევრობა, თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ მეტყველების სხვადასხვა ნაწილით გამოხატული მსაზღვრელის ადგილი სხვადასხვაა (კახაძე, 1956: 329-338). თითქმის ისეთივე დასკვნაა მიღებული, როგორსაც **ც. კალაძე** გამოთქვამს.

მსაზღვრელ-საზღვრულის რიგის საკითხს ძველსა და საშუალო ქართულში ვრცლად მიმოიხილავს **ზ. სარჯველაძე**. მას გაანალიზებული აქვს ამ პერიოდის სხვადასხვა ჟანრის, როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი ძეგლები და ცალ-ცალკეა შესწავლილი შეთანხმებული და მართული მსაზღვრელები. ძველი ქართული (V-XI სს.) ორიგინალური ძეგლების სტატისტიკური ანალიზის საფუძველზე მკვლევარი ასკვნის, რომ მართული მსაზღვრელი, ასევე ჩვენებითი, კუთვნილებითი, განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები, ჩვეულებრივ, მოსდევენ საზღვრულს (სარჯველაძე, 1984: 510). შეთანხმებული მსაზღვრელების შემთხვევაში, როცა მსაზღვრელად გვაქვს ზედსართავი სახელი, მიმღეობა, რაოდენობითი რიცხვითი სახელები, განუსაზღვრელობითი რიცხვითი სახელი („მრავალი“), კითხვითი, განსაზღვრებითი, მიმართებითი და უარყოფითი ნაცვალსახელები, ანთროპონიმები, მაშინ პრეპოზიციური წყობა ბატონობს (სარჯველაძე, 1984: 519).

საშუალო ქართულის (XII-XVIII სს.) ორიგინალური ძეგლები განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებენ იმის მიხედვით, თუ რომელ ჟანრს განეკუთვნება საკვლევი ძეგლი: 1) ამ პერიოდის ჰაგიოგრაფიული ძეგლები ემთხვევა V-XI სს.-ის ვითარებას; 2) საისტორიო ჟანრის ძეგლებში ჭარბობს მსაზღვრელის ინვერსიულობა, როგორც მართულ, ისე შეთანხმებულ მსაზღვრელებთანაც; 3) „ამირანდარეჯანიანში“, „ვისრამიანსა“ და

საისტორიო დოკუმენტთა ერთ ნაწილში მსაზღვრელი უპირატესად საზღვრულის წინ დგას. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ მართული მსაზღვრელიც, აგრეთვე ჩვენებითი და კუთვნილებითი ნაცვალსახელებიც პრეპოზიციულ ვითარებას გვიჩვენებენ (სარჯველაძე, 1984: 510-531).

ამრიგად, მსაზღვრელ-საზღვრულის თანამიმდევრობის შესახებ მიძღვნილ სპეციალურ გამოკვლევებში დადგენილია, რომ V-XI სს.-ის ორიგინალურ ძეგლებში გაბატონებულია ატრიბუტულ მსაზღვრელთა პრეპოზიცია. აღნიშნული ტენდენცია, ატრიბუტულ მსაზღვრელთა წინამავლობა, თანდათანობით გახშირდა მომდევნო საუკუნეებში და დღეს უკვე ნორმადაა ქცეული. გამოწვევის გვიჩვენებს მხოლოდ საერო მწერლობის ძეგლი „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობით ძველი ქართულის ვითარებას უპირისპირდება.

ზ. სარჯველაძის გამოთვლით, „ვეფხისტყაოსანში“ გაბატონებულია მსაზღვრელ-საზღვრულის პრეპოზიციული წყობა (სარჯველაძე, 1984: 263). ატრიბუტული მსაზღვრელის პოსტპოზიციური სიჭარბე „ვეფხისტყაოსანში“ განასხვავებს მას ადრინდელი თუ იმავე პერიოდის სხვა ორიგინალური წერილობითი ძეგლებისაგან. მაგრამ ეს ვითარება იმდროინდელ ცოცხალ მეტყველებას სულაც არ ასახავს და ეს უფრო უნდა აიხსნას რითმის საჭიროებით (სარჯველაძე, 1984: 263; 524).

რაც შეეხება ნათარგმნ ძეგლთა მონაცემებს მსაზღვრელ-საზღვრულის თანამიმდევრობის თვალსაზრისით, ამ საკითხზე სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ორიგინალურ ძეგლებში ატრიბუტულ სინტაგმაში ზედსართავი უფრო პრეპოზიციულადაა წარმოდგენილი, ნათარგმნ ძეგლებში კი ნორმა პოსტპოზიცია (კალაძე, 1961; კახაძე, 1956; სარჯველაძე, 1984).

საკითხის შესწავლის საერთო ვითარებამ გვიჩვენა, რომ გამოკვლეულია, როგორც ძველი, ისე საშუალო და ახალი ქართული სალიტერატურო ენის თითქმის ყველა ჟანრის ძეგლი. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ჩვენ განვიხილავთ ინვერსიის

საკითხს ძველ ქართულ ორიგინალურ მჭევრმეტყველებით (X-XVIII სს.) და ახალ ქართულ ორიგინალურ მჭევრმეტყველებით (XIX ს.) ტექსტებზე დაყრდნობით.

ნაცვალსახელი ატრიბუტულ მსაზღვრელად

ქართულ ენაში ატრიბუტულ მსაზღვრელად შეიძლება გამოყენებულ იქნას ყოველგვარი სახელი: არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი, ნაცვალსახელი, მიმღეობა (მოქმ. და ვნებ.), საწყისი (შანიძე, 1976: 43; შანიძე, 1980: 81).

ძველ ქართულში მსაზღვრელი ჩვენებითი ნაცვალსახელებია **ესე, ეგე, იგი** და მათგან ნაწარმოები: **ესევითარი, ეგევითარი, ესოდენი, ესთენი, ესემღევანი (ამგვარი)**. ძირეული ჩვენებითი ნაცვალსახელები – **ესე, ეგე, იგი** – ამავე დროს მსაზღვრელი ნაწევრის ფუნქციასაც ასრულებს. გარჩევის ერთადერთი ნიშანია ის, თუ რა ადგილი უკავიათ მათ საზღვრული წევრის მიმართ: თუ **ესე, ეგე, იგი** წინ უსწრებს საზღვრულ წევრს, ანუ პრეპოზიციურია, მაშინ ასეთი მსაზღვრელი ჩვენებითი ნაცვალსახელია, ხოლო საზღვრულის მომდევნო პოზიციის, ანუ პოსტპოზიციურობის შემთხვევაში, მსაზღვრელი ნაწევარია (თოფურია, 1954: 563; იმნაიშვილი, 1957: 86; ნაჭყებია, 2005: 107). ეს წესი ვრცელდება როგორც ძველი, ისე საშუალო და ახალი ქართულის მიმართ.

შეინიშნება მსაზღვრელი ნაწევრის პოზიციის ზემოაღნიშნული წესიდან გადახვევაც, მაგრამ ეს ხდება განსაზღვრულ შემთხვევებში, კერძოდ, როცა ნაწევართან ერთად სახელს ერთვის წინ დასმული სხვა მსაზღვრელი: **შენმან მან ვერცხლმან** (იმნაიშვილი, 1957: 563). ასეთ შემთხვევაში, **ესე, ეგე, იგი** ფორმების იდენტიფიკაცია ძნელდება, რადგან რთული განსასაზღვრია, ისინი წინამავალ მეტყველების ნაწილს მიემართება თუ მომდევნოს, ამდენად, იმის განსაზღვრა, ნაწევრის ფუნქციითა გამოყენებული, თუ ნაცვალსახელის, ვერ ხერხდება. მაგალითად, იოანე ბოლნელის ქადაგებებში გვხვდება ისეთი შემთხვევები, როდესაც ერთმანეთის

მომდევნო ფრაზაში შეცვლილია მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობა, რითაც ასევე ძნელი გასამიჯნია ერთმანეთისაგან, მსაზღვრელად ნაცვალსახელია გამოყენებული, თუ ნაწევარი. მაგალითად: **კაცი იგი → იგი კაცი.**

ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაში მსაზღვრელი უმეტესწილად ჩვენებითი ნაცვალსახელის ფუნქციითა გამოყენებული, მაგალითად:

(39) „იგი სასწაულთმოქმედი ძლიერება თითონ სიტყვასაც საქმედს ჰქმნის.“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, მსაზღვრელი ნაწევრის ფუნქციითა გამოყენებული შემდეგ შემთხვევებში:

(40) „იქნებ ზოგმა სთქვას, ყოველი ეგე სიტყვაა და არა საქმეო.“ (ქმკ, 2020).

ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაში გვაქვს როგორც პრეპოზიცია, ისე პოსტპოზიცია, როცა მსაზღვრელად ჩვენებითი ნაცვალსახელება გამოყენებული. ისინი შედგენილობით ორგვარია: **ძირეული** (ეს, ეგ, ის, იგი) და **ნაწარმოები** (ასეთი, ეგეთი, ისეთი, ამნაირი, იმნაირი, ამისთანა, იმისთანა, ამდენი, იმდენი...) (ნაჭყებია, 2005: 107-108). ჩვენ მიერ განხილულ ახალი ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტებში, მსაზღვრელ-საზღვრულის უფრო გავრცელებული წყობა პოსტპოზიციურია, როგორც ეს იყო ძველ ქართულში, მაგალითად, **საზღვრული (არსებითი) + მსაზღვრელი (ნაცვალსახელი): მახარობელი მათი, ხსენება შენი:**

(41) „დიახ, ჩვენა ვართ მხოლოდ წინამორბედი, ძალიან სუსტი წინამორბედი და მახარობელი მათი!..“ (ქმკ, 2020).

(42) „საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი!..“ (ქმკ, 2020).

უახლეს ქართულ მჭევრმეტყველებაში პრეპოზიციის გავრცელებული, მაგალითად, **მსაზღვრელი (ნაცვალსახელი) + საზღვრული (არსებითი): ეს სიყვარული:**

(43) „სიყვარულით დაგვაჯილდოვა უფალმა და ეს სიყვარული გადაარჩენს საქართველოს.“ (ქმკ, 2020).

ზედსართავი სახელი ატრიბუტულ მსაზღვრელად

მსაზღვრელად გამოყენებული ზედსართავი სახელები და მიმღობები ისევე მოსდევს საზღვრულს ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაში, როგორც ეს იყო ძველ და საშუალო ქართულში გავრცელებული. მაგალითად:

**არსებითი (საზღვრული) + ზედსართავი (მსაზღვრელი):
სასწაული დიდი, სასწაული გამოუთქმელი:**

(44) „აჰა, ძმანო, სასწაული დიდი და გამოუთქმელი!“ (ქმკ, 2020).

**არსებითი (საზღვრული) + ზედსართავი (მსაზღვრელი):
მხიარულება უნაკლულო, სიხარული უღრუბლო:**

(45) „*დღევანდელი ლხინი კი, ვხედავთ, სხვა გვარია: მხიარულება უნაკლულო და სიხარული უღრუბლო.*“ (ქმკ, 2020).

აქვე უნდა განვიხილოთ ემფაზა, როგორც ინვერსიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი. ინვერსიული წყობის ხმარება ძველ ქართულში თუ ხშირი მოვლენა იყო, ახალ ქართულში იგი შემცირდა. ამდენად, ემფაზა ენაში ინვერსიის ხელახალ აქტუალიზაციასთან არის დაკავშირებული. აქტუალიზაციას შემდეგნაირად განმარტავენ: „წინადადების სინტაქსური სტრუქტურის შეგუება მოცემული გამონათქვამის კონკრეტულ საკომუნიკაციო მიზანთან“ (კოვტუნოვა, 1969: 34). ამის გათვალისწინებით, ემფაზის შემთხვევების გამოვლენა და მათი შესწავლა მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ახალი ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე, რომელიც მოიცავს XIX საუკუნის ავტორებსა და მათ ნიმუშებს.

ინვერსია, ხშირად, როგორც ჩანს, ძველი ქართულიდან მომდინარე ტრადიციის ძალით მოქმედებს. ეს განსაკუთრებით გამოჩნდა, ერთი მხრივ, მსაზღვრელ-საზღვრულის და მეორე მხრივ, საზღვრულისა და შემასმენლის ურთიერთობის დროს. მაგალითად, ახალი ქართული მჭევრმეტყველების ზოგიერთი წარმომადგენელი (იაკობ გოგებაშვილი, ილია ჭავჭავაძე და სხვ.)

მსაზღვრელ-საზღვრულის ინვერსიას მიმართავს ძირითადად მაშინ, როდესაც მსაზღვრელი თავის საზღვრულთან ერთად შემასმენლის მომდევნო პოზიციაში დგანან. ამ შემთხვევაში, მსაზღვრელი ინაცვლებს წინადადების მარჯვნივ, უკიდურეს ბოლოში და გვაძლევს ამგვარ განლაგებას:

ზმნა + საზღვრული + მსაზღვრელები: „ამოიყვანოთ საფუძველი ერთგულებისა და სიყვარულისა“:

(46) „წართვით ადამიანს ეს სიყვარული სამშობლოსი და მის გულში ველარ იპოვით ამისთანა ღრმას და მაგარს ადგილს, რომ ზედ ამოიყვანოთ საფუძველი ერთგულებისა და სიყვარულისა.“ (ქმკ, 2020).

ამის გვერდით ქვემდებარე-შემასმენლის წყობის ნაცვლად გვაქვს შემასმენლის პრეპოზიცია ქვემდებარესთან მიმართებით და ვიღებთ ამგვარ განლაგებას:

ზმნა + მსაზღვრელი + საზღვრული: „დაივიწყა დიდებული ანდერძი“:

(47) „მან სრულიად და სავსებით დაივიწყა დიდებული ანდერძი თავის ღვაწლით შემოსილი წინაპრებისა, ქართველთა დედებისა...“ (ქმკ, 2020).

მსაზღვრელ-საზღვრულს შორის სხვა სიტყვის ჩართვა

ერთი წინადადების ფარგლებში, შეცვლილია სიტყვათა რიგი და მსაზღვრელ-საზღვრულს შორის ჩართულია სხვა სიტყვა:

ამისა წამალი → სალბუნნი წყლულებისად ამის:

(48) „ეჰა, საყუარელნო, რადმეცა იყო უადვილჴსი ამისა წამალი, ანუ უჴამოვნჴსი სალბუნნი წყლულებისად ამის, ანუ ესოდენი სიმარჯჴუჴ გზისად მის, უკუეთუ მიუტევენეთ კაცთა შეცოდებანი მათნი, მოგჴტევენეს ჩუენცა ღმრთმან შეცოდებანი ჩუენნი?“ (იოანე ბოლნელი, ქადაგებანი).

ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებას რაც შეეხება, აქაც გვაქვს

იგივე შემთხვევები:

სცემეს მის ცოლს → მოკლეს ერთგული მისი მსახური:

(49) „გაბოროტებულმა ავაზაკებმა ტყვიით განგმირეს მოხუცი მწერლის შუბლი და მკერდი, თოფის კონდახით დაალურჯეს იგი, გრძნობის დაკარგვამდე სცემეს მის ცოლს და იქვე მოკლეს ერთგული მისი მსახური.“ (ქმკ, 2020).

**მსაზღვრელ-საზღვრულისა და საზღვრულ-
მსაზღვრელის წყობა ერთმანეთის
მომდევნო წინადადებებში**

ქართულ ენაში განსაკუთრებით გამოკვეთილია ინვერსიის სამი სახეობა: **მსაზღვრელ-საზღვრულის შებრუნებული წყობა და მსაზღვრელ-საზღვრულს შორის სხვა სიტყვის ჩართვა, შემასმენლის მოძრაობა** და ჩვენი მხრივ, გამოვყოფთ მეოთხე შემთხვევას, რომელიც სტილისტურადაა მოტივირებული და გვხვდება ქართულ მჭევრმეტყველებაში, კერძოდ, **მსაზღვრელ-საზღვრულისა და საზღვრულ-მსაზღვრელის წყობა (პოსტპოზიცია და პრეპოზიცია) ერთმანეთის მომდევნო წინადადებებში**. მაგალითად, ერთმანეთის მომდევნო ანაფორული წყობის წინადადებებში განზრახ შეცვლილია სიტყვათა რიგი და ერთმანეთის მომდევნო წინადადებებში პოსტპოზიციურ წყობას ენაცვლება პრეპოზიციული წყობა, მაგალითად:

კაცი იგი → იგი კაცი:

(50) „*ეკა საყუარელნო, ნეტარ იყოს კაცი იგი, რომელი მოკუდეს ესევითართა სიკუდილითა. ნეტარ იყოს იგი კაცი, რომელსა ჰყვანდენ ესევითარნი მოგზაურნი და ნეტარ იყვენ გლაზაკნი სულითა, რამეთუ მათი არს სასუფეველი ღმრთისაჲ, რამეთუ ესევითარნი სიკუდილისაგან ცხორებად მიიცვალუბიან.*“ (ქმკ, 2020).

კაცთმოყუარებასა მისსა → მისსა სიტკბოებასა → მისსა სიმდაბლესა:

(51) „*ხოლო აწ, საყუარელნო, ჰხედავთა მრავალმოწყალებასა*

ღმრთისასა და კაცთმოყუარებასა მისსა და დიდსა მისსა სიტკბობასა და აურაცხელსა მისსა სიმდაბლესა, ვითარ-იგი თავი თვისი დადვა ცხოვართა თვისთა ზედა და მოიძია წარწყმედული იგი?” (ქმკ, 2020).

შემთხვევები, როდესაც შეცვლილია სიტყვათა რიგი და ერთმანეთის მომდევნო წინადადებებში პოსტპოზიციურ წყობას ენაცვლება პრეპოზიციული წყობა, გვაქვს ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაშიც:

მუშავს „მადლისა და ჭემმარიტებისას“ → „მშვიდობისა და სიყვარულის“ მოძღვარს:

(52) „შემრწუნებული გულით ვუმზერო საფლავად ჩამავალს მუშავს „მადლისა და ჭემმარიტებისას“, გულის ტკივილით ვეთხოვებით „მშვიდობისა და სიყვარულის“ მოძღვარს, სიობლის მწუხარებით ვაბარებთ სამარეს საყვარელსა და სანატრელს მამას...“ (ქმკ, 2020).

ახალი ქართული მჭევრმეტყველების ამ მაგალითში გვაქვს ერთმანეთის მომდევნო წყობაში პოსტპოზიცია (სამხედრო გმირობა), პრეპოზიცია (გმირობა სამოქალაქო) და შემდეგ ისევ პოსტპოზიცია (სამოქალაქო გმირობა):

სამხედრო გმირობა → გმირობა სამოქალაქო → სამოქალაქო გმირობა:

(53) „ღვთის მადლით, ახლა ჩვენში სამხედრო გმირობა ისე საჭირო აღარ არის, როგორც ძველად. ახლა არის საჭირო გმირობა სამოქალაქო; არის საჭირო და საძნელოც, რადგან სამოქალაქო გმირობა არის განუწყვეტელი, დაუმიწებელი ომი უმეცრებასთან, სიავესთან, სიცრუესთან.“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, ახალი ქართული მჭევრმეტყველების ერთ-ერთ ნიმუშში ერთმანეთის მომდევნო წყობაში გვაქვს პრეპოზიციისა (სიყვარული ჩვენი) და პოსტპოზიციის (ჩვენის სამშობლოსი) შემდეგი შემთხვევა:

(54) „ეს სიყვარული ჩვენი ჩვენის სამშობლოსი თავით თვისით წარმოადგენს იმ ნაყოფიერს ნიადაგს, რაზედაც იზრდება და

ჰხარობს ჩვენი ერთგულება და სიყვარული რუსეთისა.“ (ქმკ, 2020).

ჩვენ შევისწავლეთ ქართული მჭევრმეტყველება ინვერსიის თვალსაზრისით და განვიხილეთ ინვერსიის სამი სახეობა: **მსაზღვრელ-საზღვრულის შებრუნებული წყობა და მსაზღვრელ-საზღვრულს შორის სხვა სიტყვის ჩართვა** და ჩვენის მხრივ, გამოვყავით მესამე შემთხვევა, რომელიც სტილისტურადაა მოტივირებული და გვხვდება ქართულ მჭევრმეტყველებაში, კერძოდ, **მსაზღვრელ-საზღვრულისა და საზღვრულ-მსაზღვრელის წყობაა, ანუ პოსტპოზიციაც და პრეპოზიციაც ერთმანეთის მომდევნო წინადადებებში.**

მსაზღვრელ-საზღვრულის რიგის შესწავლამ X-XXI სიფის ქართულ მჭევრმეტყველებაში, გვიჩვენა არაერთგვაროვანი ვითარება: ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაში (XIX ს.) ვხვდებით როგორც პოსტპოზიციურ, ისე პრეპოზიციურ წყობას, მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროისთვის პოსტპოზიციური წყობა უფრო დომინირებს, პრეპოზიციული წყობის აქტუალიზაცია ახალ ქართულ მჭევრმეტყველებაში სტილისტურად უნდა იყოს შეპირობებული და უნდა ემსახურებოდეს სტილური ეფექტის მიღწევას.

ახალი ქართული ორიგინალური მჭევრმეტყველებითი ნიმუშების შესწავლის შედეგად გაირკვა, რომ ერთად თანაარსებობს როგორც პოსტპოზიციური, ისე პრეპოზიციული წყობა, რაც უნდა აიხსნას შემდეგი გარემოებით: საქმე გვაქვს სტილურად მოტივირებულ ტექსტებთან და პოსტპოზიციური წყობაც სწორედ ამ მიზნითაა განპირობებული. ამასთან, პოსტპოზიციური წყობა ჰარბობს პრეპოზიციულს.

ინვერსია გამოყოფს და აძლიერებს სინტაგმაში რომელიმე სიტყვის მნიშვნელობას, რაც გარკვეულ სტილისტურ ეფექტს ქმნის ქართულ მჭევრმეტყველებაში. ამასთან, უნდა ითქვას, რომ ინვერსიის თითოეული შემთხვევის მიზანია სიტყვის მხატვრული და ზემოქმედებითი ეფექტის მიღწევა, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართულ მჭევრმეტყველებაში.

4.3. მეტასემეზები

„ჯგუფი μ“ „ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით მეტასემეზებში ერთიანდება **სინეკდოქე, ანტონომაზია, შედარება, მეტაფორა²⁴, არქილექსია, მეტონიმია, ოქსიმორონი** და სხვ. თითოეული ეს სახე დაკავშირებულია სხვადასხვა ლინგვისტურ ოპერაციასთან, როგორცაა შემოკლება (სინეკდოქე, ანტონომაზია, შედარება, მეტაფორა in praesentia), დამატება (არქილექსია), შემოკლება დამატებით (მეტაფორა in absentia, მეტონიმია, ოქსიმორონი) (იხ. სქემა 8.).

მეტასემეზების (ტროპების) შემთხვევაში, სიტყვებს ენიჭებათ ახალი მნიშვნელობა. აღნიშნული „სემანტიკური გარღვევა“, რა თქმა უნდა, მკითხველისთვის / მსმენელისთვის ძალზე საინტერესოა, რადგან ეს მისთვის დადებითი ემოციების წყაროა. ამრიგად, მკითხველი / მსმენელი აძლევს შეტყობინებას ესთეტიკურ შეფასებას. ეს გარემოება უკვე საკმარისია იმისათვის, რათა ვისაუბროთ შეტყობინების რიტორიკულ ფუნქციაზე (ჯგუფი μ, 1970/1986: 73).

რ. იაკობსონი თავის ცნობილ ნაშრომში „ენის ორი ასპექტი და აფაზიურ დარღვევათა ორი ტიპი“ ავითარებს თავის თეორიას მეტაფორისა და მეტონიმის შესახებ, როგორც აფაზიურ დარღვევათა ორ ურთიერთსაპირისპირო ტიპებს (“polar types”); **რ. იაკობსონის** თეორიის მიხედვით, მეტონიმია და მეტაფორის ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ფიგურაა (1971ა: 67; 1971ბ: 254).

ფ. დე სოსიურის ლინგვისტურ თეორიაზე დაყრდნობით, რ. იაკობსონი მიიჩნევდა, რომ მეტყველებაში ხორციელდება ორი სახის ქმედება: ენობრივ ერთეულთა სელექცია (ასევე სუბსტიტუცია) და მათი კომბინაცია. მეცნიერი აქვე იმოწმებს სოსიურის მითითებას იმის შესახებ, რომ კომბინაცია „არსებობს in praesentia“, ე.ი. კომბინირებული ენობრივი ერთეულები აუცილებლად წარმოდგენილია „რეალურ ენობრივ სერიაში“. რაც შეეხება

²⁴ „ჯგუფი μ“ განარჩევს ორი სახის მეტაფორას: მეტაფორა in praesentia და მეტაფორა in absentia.

სელექციას, ის, **ფ. დე სოსიურის** თქმით, „ერთიანებს ერთეულებს in absentia, როგორც ვირტუალური მნემონიკური რიგის წევრებს“. ამდენად, სელექცია (და, შესაბამისად, სუბსტიტუცია) ეხება კოდში გაერთიანებულ პირებს, მაგრამ არა მოცემულ შეტყობინებას, მაგრამ, კომბინაციის შემთხვევაში, პირები წარმოდგენილნი არიან ან ორივეში, ან მხოლოდ შეტყობინებაში. ადრესატი აღიქვამს, რომ მოცემული გამოთქმა (შეტყობინება) წარმოადგენს შემადგენელი ნაწილების (წინადადებების, სიტყვების, ფონემების) კომბინაციას, ხოლო სელექცია ხორცილედება ყველა შესაძლო შემადგენელი ნაწილის მარაგიდან (კოდი). კონტექსტის შემადგენელი ნაწილები ერთმანეთის მომიჯნავედ არიან, ხოლო სუბსტიტუციისას, ნიშნები დაკავშირებულია მსგავსების სხვადასხვა ხარისხით, რომლებიც ცვალებადია და მერყეობს სინონიმებს შორის ეკვივალენტობასა და ანტონიმებს შორის (იაკობსონი, 1971ა: 54-55; იაკობსონი, 1971ბ: 243-244)²⁵.

რ. იაკობსონი განიხილავს კომბინაციისა და სელექციის ქმედებებს მრავალფეროვან აფაზიურ დარღვევათა ფონზე და აღნიშნავს, რომ კომბინაციის ქმედების დარღვევისას ირღვევა მომიჯნავეობის მიმართებები, ხოლო სელექციის ქმედების დარღვევისას – მსგავსების მიმართებები. შემდგომ ის განაზოგადებს: „*მეტყველება შეიძლება განვითარდეს ორი სემანტიკური მიმართულებით: ერთიდან მეორეზე გადასვლა ხდება მათი მსგავსების ან მომიჯნავეობის მიხედვით. პირველი შემთხვევისთვის ყველაზე შესაფერისი ტერმინი იქნებოდა მეტაფორული გზა, ხოლო მეორისთვის – მეტონიმიური გზა, ვინაიდან ისინი ყველაზე კონცენტრირებულად გამოიხატება მეტაფორასა და მეტონიმიაში.*“ (1971ა: 67-68; 1971ბ: 254). ამდენად, **რ. იაკობსონი** მეტაფორის წარმოქმნის პრინციპად ასახელებს

²⁵ უნდა აღინიშნოს, რომ in praesentia-ს სოსიური უწოდებდა სინტაგმატიკურ ურთიერთობებს, რომლის შემთხვევაშიც, ერთმანეთს უკავშირდება ორი ან მეტი წევრი, ხოლო ამის საპირისპიროდ, in absentia-ს – ასოციაციურ ურთიერთობებს, რომლის წევრებიც ერთიანდებიან ვირტუალურ, მნემონიკურ რიგში (სოსიური, 1916/1977: 156).

სელექციას (ასევე სუბსტიტუციას), ხოლო მეტონიმის პრინციპად – კომბინაციას²⁶.

თუმცა არის განსხვავებული მოსაზრებაც, კერძოდ, **ჟ. ჟენეტის** აზრით, ყველა ტროპს (და არა ამა თუ იმ ტროპის სახეს მხოლოდ) საფუძვლად უდევს სუბსტიტუცია, რომელიც გულისხმობს ორი წევრის ურთიერთთანაცვლებას ეკვივალენტურობის საფუძველზე, თუნდაც მათ შორის არ იყოს რაიმე ანალოგიის პრინციპი დაცული: „ყოველი ტროპი, მისი განსაზღვრების შესაბამისად, წარმოადგენს წევრთა სუბსტიტუციას და, მაშასადამე, გულისხმობს ამ წევრთა გარკვეულ ეკვივალენტურობას, თუნდაც მათ მიმართებაში არ იყოს არაფერი ანალოგიური: როდესაც ვამბობთ „აფრას“ იმის ნაცვლად, რომ ვთქვათ „გემი“, ჩვენ ვაქცევთ „აფრას“ „გემის“ სუბსტიტუტად, ე.ი. მის ეკვივალენტად“ (ჟენეტი, 1998: 34).

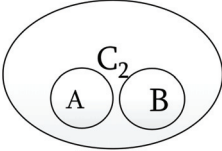
რაც შეეხება „ჯგუფი μ“-ს „ზოგადი რიტორიკის“ თეორიას, მათ მიერ წარმოდგენილ მეტაბოლათა კლასიფიკაციაში მეტონიმია იმავე კლასში განიხილება, რომელშიც მეტაფორა, კერძოდ, ორივე მეტასემემაბადაა მიჩნეული, თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ ისინი დაკავშირებულია სხვადასხვა ლინგვისტურ ოპერაციასთან, სახელდობრ, ორი სახის მეტაფორიდან მეტაფორა in praesentia წარმოიქმნება შემოკლებით, ხოლო მეტაფორა in absentia და მეტონიმია – შემოკლება დამატებით (იხ. სქემა 8.).

„ჯგუფი μ“ „ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით, მეტაფორა დაფუძნებულია ორი კლასის სემანტიკურ კვეთაზე, მაშინ, როცა მეტონიმია მოქმედებს არაგადამკვეთი კლასების სფეროში. თუ მეტაფორის განმსაზღვრელ ლოგიკურ სქემას დავაკვირდებით

²⁶ შენიშნავენ, რომ უფრო კორექტული იქნება მეტაფორის პრინციპად მარტოოდენ სელექციის აღიარება, რადგან სუბსტიტუცია საფუძვლად უდევს არა მხოლოდ მეტაფორას, არამედ – სხვა ტროპებსაც. რაც შეეხება სელექციას, ე.ი. ალტერნატიულ ვარიანტთა შერჩევის ოპერაციას, ის დამახასიათებელია მხოლოდ მეტაფორისთვის (ელიფსური ანუ იმპლიციტური მეტაფორისთვის). მეტაფორის წარმოქმნის პრინციპად სელექციის (და არა სუბსტიტუციის) აღიარება საშუალებას იძლევა, მკაფიოდ გავმიჯნოთ ტროპის ეს სახე სხვა სახეებისგან (ლომიძე, 2014: 15; 124).

(სქემა 12.), ჩვენ დავინახავთ, რომ საწყისი ცნებიდან (A) შედეგობრივ ცნებაზე (B) გადასვლა მეტაფორის შემთხვევაში ხორციელდება შუალედური ცნების საშუალებით (C1), ხოლო მეტონიმის შემთხვევაში – ორივეს (A-სა და B-ს) მომცველი ცნების მეშვეობით (C2), ამას გარდა, A და B შეიძლება გავაერთიანოთ D ან E ტიპის კავშირებად (ჯგუფი μ , 1970/1986: 215).

სქემა 12. მეტაფორა და მეტონიმია (ჯგუფი μ , 1970/1986: 216)

მეტაფორა	მეტონიმია	დაშლის მეთოდი
 <p>სემათა თავსებადი გაერთიანება</p>	 <p>თავსებადი გაერთიანება ერთ სემაში</p>	D კონცეპტუალური (სემანტიკა)
ან ნაწილობრივი გაერთიანება	თავსებადი გაერთიანება ერთ მატერიალურ მთლიანობაში	E მატერიალური (რეფერენცია)

წინამდებარე ნაშრომში ტროპის ამ სახეებზე მეტად აღარ შევჩერდებით, რადგან მათ ცალკე კვლევის საგნად მოვიაზრებთ. ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე მეტასემემებიდან შევვებით შედარებასა და მეტაფორას.

4.3.1. უქმდარება

ტრადიციულად, **შედარება** ტროპის ერთ-ერთი სახეა. ტროპის სხვა სახეებისაგან განსხვავებით, იგი ყოველთვის ორწევრიანია, რადგან დასახელებულია ორივე საგანი (მოვლენა, თვისება, მოქმედება) და შესადარებელი ობიექტი დახასიათებულია შედარებულის თვისებებით.

არისტოტელე თავის „რიტორიკაში“ წერს, რომ შედარებები

ისევე უნდა შევადგინოთ, როგორც მეტაფორები, რადგან შედარება მეტაფორაა, მათ შორის კი ძალიან მცირე განსხვავებაა. არისტოტელეს კლასიკური მაგალითი აქილევსზე, რომ „ის როგორც ლომი, ისე ეკვეთა“ შედარებაა, ხოლო თუ ვიტყვით „ლომი ეკვეთა“, სადაც „ლომი“ გადატანითი მნიშვნელობით აქილევსს მიემართება – მეტაფორაა. არისტოტელე იმასაც აღნიშნავს, რომ შედარება შეიძლება გამოყენებულ იქნეს პროზაშიც, თუმცა იშვიათად, რადგან ეს პოეტური ხერხია (არისტოტელე, 1981: 1406b); „შედარება იგივე მეტაფორაა, ოღონდ მეტაფორისგან განსხვავებით, მას დამატება აქვს“ (არისტოტელე, 1981: 1410b). შედარება საგნებს შორის მსგავსების, ხოლო მეტაფორა იგივეობის პრინციპს ეფუძნება. შედარებები ისევე უნდა შევადგინოთ, როგორც მეტაფორები. უფრო მეტიც, მისი აზრით „მხატვრული გამოთქმები წარმოიშობა მეტაფორებისა და შედარებების საფუძველზე და მათი მიზანი არის თვალსაჩინობა“ (არისტოტელე, 1981: 1411b).

რაც შეეხება რიტორიკის თანამედროვე თეორიებს, აღსანიშნავია „ზოგადი რიტორიკის“ თეორია, სადაც გამოყოფილია შედარების რამდენიმე ტიპი: **1. სინეკდოქეს ტიპის შედარება;** **2. მეტალოგიური შედარება;** **3. მეტაფორული შედარება.** განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

1. სინეკდოქეს ტიპის შედარება; განვიხილოთ რამდენიმე გავრცელებული შედარება: შიშველი ჭიაყელა, ნათელი დღე, მოსაწყენი წვიმა, ყრუ ქოთანნი. რასაკვირველია, ამგვარი სტერეოტიპული შედარებები, რომელსაც საუბრისას იშვიათად თუ ვიყენებთ, ბევრად განსხვავდება „ბუნებრივი“ შედარებებისგან. ასეთი კლიშეები ხშირად ფუნქციონირებს, როგორც ინტენსიფიკატორები, რომლებიც გამოხატავენ მაღალი ხარისხის გაზვიადებას, როგორც ცალკე, დამოუკიდებელი სემანტიკური ერთეულები. მაგრამ მეტალინგვისტურ დონეზე, ჩვენ შეგვიძლია დავშალოთ თითოეული ეს გამონათქვამი ორ ნაწილად (როგორც ზემოთ ჩამოთვლილი), და შემდეგ ცხადი ხდება, რომ პირველი სიტყვა არის დაკავშირებული მეორესთან, როგორც

სინეკდოქეს შედეგი და განზოგადების ძირითადი კონცეფცია ან, უფრო სწორად, მეორე სიტყვა – მთავარია ეს გამონათქვამები – ავიწროებს პირველის მნიშვნელობას მასთან ახალი სემის დამატებით. აქედან გამომდინარე, ეს იქნებოდა არასწორი, რომ განგვეხილა გამოხატულების ისეთი ტიპი, როგორცაა მეტასემემა, ან ჰიპერსემემა. მაგრამ რეალურად, აქ არ არის სემანტიკური ფიგურები, რადგან არ გვაქვს ლექსიკური კოდის გადაწევის შემთხვევა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ტრადიციულ რიტორიკაში, საგნობრივ შედარებებს განიხილავდნენ, როგორც ან აზრის ფიგურებს (არა როგორც ტროპებს, ანდა სააზროვნო ფიგურებს), ან როგორც წარმოსახვის ფიგურებს. ამასთან, საგნობრივი შედარება ყოველთვის წარმოადგენს თვითონ ობიექტის აღწერის საშუალებას (ჯგუფი №, 1970/1986: 206-207);

2. მეტალოგიური შედარება; შედარებაზე საუბრისას, აუცილებელია თავიდანვე გამოვრიცხოთ შედარებათა ის ჯგუფი, რომელიც რიტორიკის კუთვნილება არაა: ესენია ის შედარებები, რომლებსაც შეიძლება ვუწოდოთ „ბუნებრივი“, „ნამდვილი“ შედარებები. უნდა აღინიშნოს ამასთან მიმართებით ისიც, რომ რიტორიკული ფიგურები ყოველთვის „ყალბები“ არიან. მაგალითად, ამგვარი ტიპის გამოთქმები: „ის ისეთივე ძლიერია, როგორც მამამისი“, ანდა „ის ისეთივე მშვენიერია, როგორც მისი და“ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც სწორად აგებული წინადადებები, რომლებიც ადასტურებენ რაიმეს. მაგრამ თუ სიტყვებს „ძლიერი“ და „მშვენიერი“ ჩავანაცვლებთ სიტყვებით „სუსტი“ და „მახინჯი“, მაშინვე ვიღებთ სხვა ფიგურას: ეს იქნება ირონია, რომელსაც ნეორიტორიკის თეორიაში უწოდებენ მეტალოგიზმს. ზოგადად, საკმაოდ ბევრი რიტორიკული შედარება წარმოადგენს მეტალოგიზმს, იშვიათად ჰიპერბოლას. მეტაბოლის ერთი ტიპის მეორე ტიპში გადასვლა კარგად ჩანს კანონიკური მაგალითებიდან: „მდიდარი, როგორც კრეზი“, რაც ჰიპერბოლის შემთხვევაა, ხოლო „ის უბრალოდ კრეზია“ – ანტონომაზია (ჯგუფი №, 1970/1986: 207-208).

3. მეტაფორული შედარება; ყველანაირი სახის საგნობრივი შედარება არ გვევლინება მეტალოგიზმად. ზოგიერთი მათგანი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც მეტასემემები. ამის საილუსტრაციოდ ავტორებს წარმოდგენილი აქვთ შემდეგი მაგალითები:

- (1) „მისი ლოყები ისეთივე ქორფაა, როგორც ვარდები“;
- (2) „მისი ლოყები, როგორც ვარდები“;
- (3) „მისი ლოყების ვარდები“;
- (4) „მის სახეზე ორი ვარდი“.

ამათგან მხოლოდ პირველი მაგალითი (1) წარმოადგენს მეტალოგიზმს: ლექსიკური თვალსაზრისით, ყველა სიტყვა და სიტყვათშეთანხმება ამ წინადადებაში სავსებით „ნორმალური“ და ერთმანეთთან თავსებადია. მხოლოდ მეორე მაგალითში (2) ვხვდებით ჩვენ ანომალიას – კავშირი „როგორც“ არ გვიჩვენებს სიტყვებს შორის მარტივ ეკვივალენტურ კავშირს. მესამე (3) და მეოთხე (4) მაგალითებში კი გვაქვს ჩვენ მეტაფორის შემთხვევები, ე.წ. მეტაფორა in praesentia და მეტაფორა in absentia. განიხილავენ რა ზემოაღნიშნულ მაგალითებს, ასკვნიან, რომ სრული მეტაფორის განმსაზღვრელი ნიშნები განსხვავდება საკუთრივ მეტაფორული შედარების განმსაზღვრელი ნიშნებისაგან. მეტაფორა – ესაა სინტაგმა, რომელიც აერთიანებს ორ ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებულ სემას. „ჩასვით ვეფხვი თქვენი მანქანის მოტორში“, სადაც სიტყვა „ვეფხვი“ მიიჩნევა მეტაფორად, მაშინ, როცა სემანტიკური თვალსაზრისით, ის სრულიად შეუსაბამოა წინადადების დანარჩენ ნაწილთან. სწორედ ეს შეუთავსებლობა წარმოქმნის შედარების საფუძველს, რომლის შედეგადაც ვიღებთ შემდეგს: „უმადლესი ხარისხის ბენზინი = ვეფხვი“ (ჯგუფი №, 1970/1986: 208-209).

შედარების გამოხატვის გრამატიკული საშუალებები ქართულ ენაში

შედარება ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტებისთვის ერთ-ერთი დამახასიათებელი და გავრცელებული ტროპის სახეა. ქართული ენის მაგალითზე შედარების გამოხატვის ენობრივი საშუალებებია კავშირებითი სიტყვები, ასევე სხვადასხვა სახის გრამატიკული (მორფოლოგიური და სინტაქსური) საშუალებები, მათ შორის: აფიქსები, თანდებულიანი კონსტრუქციები.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში შესწავლილია როგორც საკუთრივ შედარება, ისე შედარების გამომხატველი ენობრივი საშუალებები, თუმცა არც თუ ისე სრულყოფილად. ჩვენი კვლევის სიახლე შედარების ფუნქციურ ანალიზში მდგომარეობს. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში შედარების შესწავლის კუთხით, არსებობს ნაშრომები, რომელთაგან მხოლოდ მცირე ნაწილი აისახა ჩვენს კვლევაში ჩვენივე მიზანდასახულობიდან გამომდინარე. საკუთრივ შედარების გამომხატველი გრამატიკული ინვენტარის ყველაზე სრულყოფილი და ფუნდამენტური კლასიფიკაცია მოცემულია **თ. კვაჭანტირაძის** ნაშრომში „*მსგავსებითი შედარება ქართულში*“ (კვაჭანტირაძე, 1978). ასევე უნდა აღინიშნოს, **ტ. მოსიას** „*სასულიერო მწერლობის მხატვრული შედარების საკითხები*“ (მოსია, 1993), რომელიც ნაწილობრივ ეხება შედარების გამომხატველ გრამატიკულ ინვენტარს.

როგორც „ზოგადი რიტორიკის“ თეორეტიკოსები აღნიშნავენ, სიტყვებისა და სიტყვათშეთანხმებების ერთმანეთთან შედარების საფუძველია ანალოგიის პრინციპი, რაც სხვა არაფერია, თუ არა სუსტი ეკვივალენტობის არსებობა ცნებებს შორის, ობიექტების გაერთიანება, რომლებიც ხასიათდებიან ერთიმეორის მიმართ მცირე ხარისხის მსგავსებით. ამ ჯგუფის ენობრივ საშუალებებს შორის ყველაზე ხშირად გამოიყენება შემდეგი კავშირები: *comme* „როგორც“, *tel* „ასეთი, ამგვარი“, *semble* „ჩანს“ (ან *simule* „თავს აჩვენებს“ ანდა *semblable* „მსგავსი“), *même* „იგივე“, *ainsi que* „ისევე, როგორც“ და *pareil à* „მსგავსად“ (ჯგუფი μ , 1970/1986: 209). თუმცა

ასევე იშვიათად გამოიყენება mieux que „უკეთ, ვიდრე“: “Mieux qu’un portail s’excluant de sa rouille / Sans me céder je vous touchais“ (R. Char) / „და როგორც (სიტყვასიტყვით უკეთ, ვიდრე) კარიბჭეები, რომლებსაც ჟანგი შთანთქავს, / მაგრამ არ ეცემიან, მე თქვენ შეგებეთ“ (რ. შარი) (ჯგუფი μ, 1970/1986: 210).

თუმცა ქართული ენა გაცილებით მრავალფეროვან ენობრივ საშუალებებს იყენებს შედარების გამოსახატავად, გარდა კავშირებისა – სხვადასხვა სახის გრამატიკულ (მორფოლოგიურ და სინტაქსურ) საშუალებებსაც, მათ შორის: აფიქსებს, თანდებულიან კონსტრუქციებს, რაც გამოვლინდა ჩვენ მიერ გაანალიზებული ენობრივი მასალის საფუძველზე.

საკუთრივ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, შედარების გამომხატველი გრამატიკული ინვენტარის ყველაზე სრულყოფილი და ფუნდამენტური კლასიფიკაცია მოცემულია **თ. კვაჭანტირაძის** მონოგრაფიაში „*მსგავსებითი შედარება ქართულში*“ (კვაჭანტირაძე, 1978). ავტორი გამოყოფს შედარების გამომხატვის ენობრივ საშუალებათა ორ ძირითად ჯგუფს: **ატრიბუტულ** და **პრედიკატულ** ჯგუფებს, ხოლო მათში – ცალკე ქვეჯგუფებს. თითოეულ ჯგუფში შემდეგნაირადაა გადანაწილებული ენობრივი (მორფოლოგიურ-სინტაქსური და ლექსიკური) საშუალებები:

1. ატრიბუტული ჯგუფი: -ვით; -ებრ/-მებრ, -ებრი, -ებური; -თანა; -ნაირი; -ხელა; -ტოლა; -ოდენი/-დენი, -ოდენა; -გვარი, -მაგვარი; ხნის; მსგავსი; დარი;

2. პრედიკატული ჯგუფი: -ვით; -ებრ; -დარად; -ებურად; -ნაირად; -გვარად; -მაგვარად; -მსგავსად; ვითა/ვით; ვითარცა; როგორც;

მასვე გაანალიზებული და დაზუსტებული აქვს ზოგი სახის შედარება: „კომპლექსური“, „მოჩვენებითი“ და „სიტუაციური“.

ქართული მჭევრმეტყველებითი ტექსტების შესწავლის შედეგად გამოვლინდა სხვადასხვა მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური საშუალებები, რომლებიც სიხშირულად ყველაზე მეტად ქმნიან მხატვრულ შედარებებს. ესენია: **თანდებულები:**

-ვით, -ებრ [-ებ] [-მებრ], -ებრივ [-ებრი], **მარტივი კავშირები:** ვითარცა / როგორც და **რთული კავშირები:** ვითარცა..., ესრე / ვითარცა..., ესრეთვე / ვითარცა..., ეგრეთვე / ვითარცა..., ეგრე / ვითარცა..., ეგრეცა და როგორც..., ეგრეთვე / როგორც..., ისე / ისე, როგორც / ისე..., როგორც.

- ვით თანდებული

ჩვენ მიერ განხილულ ტექსტებში შედარებების დროს, გამოიყენება -ვით **თანდებული**, რომელიც დაერთვის, როგორც **სახელობითში**, ისე **მიცემითში** მდგარ სახელს:

-ვით **თანდებული სახელობითში** მდგარ სახელთან:

(55) „*მათ უყვარდათ მოლხენა, გამხიარულება, გარნა საკუთრად სიმთვრალე ძვირად იპოვება მათ შორის, მეტადრე, ვერაოდეს ვერ დაინახავდა კაცი უგრძნობელად მთვრალსა და ქუჩაზე, ანუ გზაზე მდებარესა მკვდარივით.*“ (ქმკ, 2020).

-ვით **თანდებული დაერთვის მიცემითში** მდგარ სახელს:

(56) „*ამის მეფობას ხომ დავით მეფესავით ეს უსჯობს, და კიდევაც ასე ბრძანოს და ღმერთიც მიხედავს ჭეშმარიტად.*“ (ქმკ, 2020).

საკუთრივ -ვით თანდებულის შესახებ არსებობს ვრცელი სამეცნიერო ლიტერატურა, მათ შორის, ცალკეული სტატიები **შარიქაძის** (შარიქაძე, (1939): 145), **მარტიროსოვის** (მარტიროსოვი, 1946: 203-246), **ჯაფარიძის** (ჯაფარიძე, 1963: 95-98) და სხვათა ავტორობით, თუმცა ჩვენი კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, სასარგებლო აღმოჩნდა **თ. კვაჭანტირაძის** მონოგრაფია „*მსგავსებითი შედარება ქართულში*“ (კვაჭანტირაძე, 1978).

ცნობილია, რომ 1) -ვით **თანდებული** ფუნქციურად სახელობითსა და მიცემითში მდგარ სახელებთან არანაირ განსხვავებას არ გვიჩვენებენ; 2) -ვით **თანდებული** სახელობით ბრუნვასთან მხოლოდ ფუძეთანხმოვნთან სახელებთან გვხვდება, ხოლო მიცემით ბრუნვასთან იგი შეუზღუდავად გამოიყენება

ყველა ბრუნვად სიტყვასთან. ამასთან არანაირ სხვაობას არ გვაძლევს ორივე ბრუნვასთან შეწყობილი -ვით **თანდებული** არც ლექსიკურ და არც სტილისტურ დონეზე (კვაჭანტირაძე, 1978: 31).

-ებრ თანდებული

-ვით თანდებულის ფუნქციით გამოიყენება ასევე -ებრ თანდებული და ამ გზითაა მიღებული შედარებები (ელვებრ, მზებრ, ისრებრ, ანგელოზებრ, ვარსკულავისაებრ, მხეცებრთა...). ქრონოლოგიურად, -ებრ თანდებული -ვით თანდებულს წინ უსწრებს. **ი. იმნაიშვილის** შენიშვნით, „*თანდებული ებრ მსგავსებას გამოხატავს, ის მნიშვნელობით იქნება „ვით“, „როგორც“.* (იმნაიშვილი, 1957: 347). მაგალითად: ელვებრ = ელვასავით = როგორც ელვა და სხვ. „*თანდებული ებრ ორ ბრუნვას ერთვის: ერთი მათგანია წრფელობითი (სახელთა სუფთა ფუძე) და მეორე – ნათესაობითი.*“ (იმნაიშვილი, 1957: 347). განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

-ებრ თანდებული შეიძლება დაერთოს წრფელობითში მდგარ არსებით სახელებს: ფარისეველებრ, ელვებრ, ისრებრ, კეთილმსახურებრ:

(57) „*ფარისეველს არავინ დაემსგავსო, მმარხველმან მჭამელი არ განიკითხო, თორემ ფარისეველებრ დაისჯები.*“ (ქმკ, 2020).

-ებრ თანდებულიან არსებით სახელებს, რომლებიც წრფელობით ბრუნვაში დგანან, ეწარმოებათ ნართანიანი მრავლობითი (არსებითი სახელი+ებრ+თა): ლომებრთა, მზებრთა, მხეცებრთა, აღვისტებრთა:

(58) „*რად გაათამამე გული ლომებრთა მემკვიდრეთა – თუკი სიმყარე უძლეველი მოეშლებოდი?!“* (ქმკ, 2020).

-ებრ თანდებული შეიძლება დაერთოს **ნათესაობით** ბრუნვაში მდგარ **არსებით სახელებს** (არსებითი სახელი+ისა+ებრ): ვარსკულავისაებრ:

(59) „*სულისა წმიდისა მადლითა აღსავსესა, ყოველთა*

ბრძენთა შორის გამოცხადებულსა, საყვირსა ჯამადალსა, სამლოთთა მქადაგებლობათა მეტყუელსა, მოციქულთა მსგავსსა და მათებრთა მღუდელობათა დიდად საწარმართებელსა და სვეტად აღმართებულსა, ვარსკულავისაებრ მნათობს და ქუეყანასა განმანათლებელსა, ჭურსა რჩეულსა სიწმიდისა, საუნჯესა მოციქულთა მოსაყდრესა და სახიერებისა ბადითა მომნადირებელსა.“ (ქმკ, 2020).

-ებრ თანდებული შეიძლება დაერთოს **ნათესაობით** ბრუნვაში და **ნართანთან** მრავლობითში მდგარ **არსებით** **სახელებს** (არსებითი სახელი+თა+ებრ). „ებრ შეიძლება სახელს დაერთოს მრავლობითშიც. აქ ყოველთვის გვაქვს ნათესაობითი და არასოდეს წრფელობითი. ეს ნათესაობითი ჩვეულებრივ თანთანია, იშვიათად ებიანიც შეიძლება იყოს (იმნაიშვილი, 1957: 349), მაგალითად, ანგელოზთაებრ:

(60) „რომლისაც ენა ღმერთს ადიდებს, ის ანგელოზთა თანა მემწყობრე არის და ანგელოზთაებრ ღმერთსა უგალობს.“ (ქმკ, 2020).

როგორც მაგალითებმა აჩვენა, არსებითი სახელები ზოგჯერ წრფელობით ბრუნვაში დგანან, ზოგჯერ კი ნათესაობითში და ისე ირთავენ -ებრ თანდებულს. „რა შემთხვევაში ითხოვს ებრ ერთ ფორმას, რა შემთხვევაში – მეორეს, ამას არა აქვს ზუსტი წესი. ფუძეთა მიხედვით ბრუნვების მოთხოვნა არაა შეპირობებული: თანხმოვანფუძიან სახელებში წრფელობითსაც ითხოვს და ნათესაობითსაც.“ (იმნაიშვილი, 1957: 347). ჩვენ მიერ შესწავლილ ტექსტებში ამის დამადასტურებელი მაგალითებიც მოიპოვება: ვარსკულავისაებრ და ანგელოზებრ და ა.შ. უფრო მეტიც, თვით ერთი და იგივე თანხმოვანფუძიანი სახელი ერთ შემთხვევაში თუ წრფელობით ბრუნვაში დგას, მეორე შემთხვევაში – ნათესაობითში, როგორც ეს აქვს შენიშნული **ი. იმნაიშვილს** (იმნაიშვილი, 1957: 347). ამდენად, თანხმოვანფუძიანობას ვერ ავიღებთ იმ ნიშნად, რომელიც განსაზღვრავდა ბრუნვის არჩევის საკითხს -ებრ თანდებულის დართვის შემთხვევაში. „ბრუნვათა არჩევა არც იმაზე

უნდა იყოს დამოკიდებული, თუ როგორია სახელის შინაარსი, ვთქვათ, ადამიანს აღნიშნავს იგი, თუ ნივთს, რადგან აქაც არეულია მოთხოვნის წესი“ (იმნაიშვილი, 1957: 348).

მიუხედავად ამისა, **ი. იმნაიშვილის** აზრით, შეიძლება ზოგიერთი კანონზომიერება მაინც დავადგინოთ (იმნაიშვილი, 1957: 348), კერძოდ:

1. „როცა ებრ თანდებული ადამიანთა საკუთარ სახელს ერთვის, ეს უკანასკნელი უეჭველად ნათესაობით ბრუნვაში დგას და არასოდეს წრფელობითში.“ (იმნაიშვილი, 1957: 348). ამ მოსაზრებას ადასტურებს ჩვენი მაგალითებიც: საკუთარი სახელები ასევე წარმოდგენილია ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით, როცა -ებრ თანდებულს დაირთავენ (საკუთარი სახელი+ისა+ებრ): ემმანოელისაებრი, მოისებრ, აბრაჰამისებრ:

(61) „და მყის თანა თაყვანისმცემელ, მლოცველ, მმადლობელ ვიქმნენით ყოველნივე მათის ყოვლად ძლიერის იმპერატორობის დიდებულებისა, რომელმან ემმანოელისაებრი გამოხსნისა და შეწყალების შარავანდედი მოგვფინა.“ (ქმკ, 2020);

(62) „გიძლოდათ მეფე მოისებრ ისრაილთა, გესმოდათ ხმაი პატრონისა თქვენისა, მახარებელად თქვენდა იყო ბიბლია: „არა მოაკლდესო მთავარი იუდასგან“ (ქმკ, 2020);

(63) „განკრთი, განჰკვირდი, სტიროდე, ცაო, რომ შენის სითალხისა და ვარსკვლავთაცა აბრაჰამისებრ განკვირვებით მხედველი მეფის ერეკლეს უმადლესი თვალები საუკუნოდ დაბნელდა!“ (ქმკ, 2020).

2. „ნათესაობითია წარმოდგენილი მაშინაც, როცა ებრ თანდებულიან სახელს ახლავს ნაწევარი ან სხვა რაიმე განსაზღვრება.“ (იმნაიშვილი, 1957: 348):

ა) **სახელსახლავსნაწევარი.** „ნაწევრიანსახელსებრ თანდებული რომ ნათესაობითში ითხოვს, ეს გასაგებიცაა: როგორც ცნობილია, წრფელობითს ბრუნვაში არა გვაქვს ნაწევარი და ამიტომ იგი ამ შემთხვევაში გამორიცხულია.“ (იმნაიშვილი, 1957: 349).

ბ) **სახელს ერთვის განსაზღვრება.** „მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს,

რომ სადაც ნათესაობითია მოცემული, სახელს უეჭველად უნდა ახლდეს ნაწევარი ან სხვა რაიმე განსაზღვრება. გვაქვს მარტო ნათესაობითიც.“ (იმნაიშვილი, 1957: 349).

თუმცა აღნიშნული წესი ყოველთვის არ მოქმედებს და გვაქვს ამის საწინააღმდეგო შემთხვევები, როდესაც განსაზღვრება ერთვის სახელს, მაგრამ ეს უკანასკნელი არ დგას ნათესაობით ბრუნვაში, მაგალითად, მხეცებრთა მათ.

3. „როცა ებრ თანდებული ერთვის საწყისს, ეს უკანასკნელი ყოველთვის ნათესაობითშია.“ (იმნაიშვილი, 1957: 349). მაგალითად, **საწყისებში** – (საწყისი+ისა+მ+ებრ): მიღებისამებრ, ყვანებისამებრ, სუსტძალობისამებრ:

(64) „მეორე, მომზადებასა ძლევაშემოსილთა თქვენის იმჰ. დიდ. მხედრობათათვის სურსათისათა, მეფე, ხელმწიფე ჩემი, წმიდად არწმუნებს, რომელ იგი მიღებისამებრ ზომისა დამზადებულ იქნება არა თუ ოდენ კმასაყოფელი ათისა, ანუ თოთხმეტის ათასის მხედრობათათვის, არამედ, უკეთუ სახმარ იქნება, უმეტესიცა, მაშინ არა ექნება მათ ნაკლულევანება და მხედრობა არა მოიჭირვებს სურსათისათვის.“ (ქმკ, 2020).

4. ჩვენი მხრივ, შეიძლება გამოვყოთ კიდევ ერთი მიზეზი იმისა, თუ რატომ გვაქვს არსებით სახელებში წრფელობითი ბრუნვა და არა ნათესაობითი. ეს იმაზეც უნდა იყოს დამოკიდებული – ებრ თანდებულიანი არსებითი სახელი რომელს დაირთავს: მიცემითი თუ ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანს; ასეთ შემთხვევაში, არსებითი სახელის ძირი ყოველთვის წრფელობითი ბრუნვით იქნება გაფორმებული:

1) გვაქვს შემთხვევები, როდესაც –ებრ თანდებულიანი არსებითი სახელი მიცემით ბრუნვაში დგანან (არსებითი სახელი+ებრ+სა): ჯორციელებრსა, ღმერთებრსა, მოციქულებრსა, ქრისტიანებრსა:

(65) „ამისთვისცა გუასწავებდა და გუეტყოდა: ნუ ჰზრუნავთ თავთა თქუნთათვს, ნუცა ეძიებთ ჯორცთა თქუნთათვს, ნუცა ეძიებთ ჯორციელებრსა რასმე სახესა;“ (ქმკ, 2020);

2) როდესაც -ებრ თანდებულიანი არსებითი სახელი ნათესაობით ბრუნვაში დგანან (არსებითი სახელი+ებრ+ისა): მოქალაქეებისა, წინააღმდეგომებისა:

(66) „*დამვიწყებელი მოქალაქეებისა თავის უფლებისა და თანად წარმწყმედელი მალლისა მის წინადანიშნულებისა კაცთა და მეფობისა.*“ (ქმკ, 2020);

5. „*როცა ებრ წარმოთქმის აფიქსად არის გამოყენებული, იგი ჩვეულებრივ წრფელობითს ბრუნვას ერთვის და არა ნათესაობითს. ასე ხდება მაშინაც, როცა ამ ებრ-ს ივ სუფიქსიც ემატება (ებრ-ივ).*“ (იმნაიშვილი, 1957: 349). მაგალითად: მკნებრივ, მხეცებრივ, ქვეშემვრდომებრივ, მოციქულებრივ, ღმერთებრივისა, ბრმებრივისა, ყმებრივისა, ქველის-მოქმედებრი.

-ებრივ თანდებული

შედარების გამოსახატავად გამოყენებულია -ებრივ თანდებულიც:

(67) „*და ხედავთა, თუ რაოდენ უფრო სასახელო არს მკნებრივ სიკუდილი, ვიდრელა სენითა განდნობითა განლეულებასა შინა...*“ (ქმკ, 2020).

ებრ+ივ კონსტრუქციაში შეიძლება ვ დაიკარგოს:

(68) *ჰყოთ კეთილნაწლეობაი ქველის-მოქმედებრი ამას შინა, რათა ღვთის-მსახურებითი კადნიერებაი ეგე თქვენი ხმარებულ-ჰყოთ სიბრძნისა მომცემელისადმი ღვთისა და გამოსთხოთ გარდამოვლინებად სულსა მას სიბრძნისასა ახალ ნერგთა ამათ ზედა ყრმათა.* (ქმკ, 2020).

თუმცა -ებრივ თანდებული ყოველთვის არ ქმნის შედარებას. მაგალითად, იგივე წარმოების სიტყვები – დედობრივი, ჩვეულებრივი, ბუნებრივი, მოწამებრივი, სულიერებრივი, ღვთაებრივი – არ გვაძლევს შედარებებს, რისი ახსნის საშუალებასაც არ გვაძლევს მაგალითთა არც ფორმობრივი და არც შინაარსობრივი მხარე.

ასევე -ებრ თანდებულიანმა ფორმებმა შეიძლება გაიჩინოს მ

ბგერა (არსებითი სახელი+ისა+მ+ებრ): გულისამებრ, ძალისამებრ, წესისამებრ, სიმსწრაფლისამებრ, სიმოკლისამებრ:

(69) „უფალმან გამოვიჩიოს შენ ერად გულისამებრ თვისისა და განიხილოსმცა შინაგანნი სულისა შენისა კეთილობანი...“ (ქმკ, 2020).

იგივეკონსტრუქციები გვაქვს **საწყისებშიც** (საწყისი+ისა+მ+ებრ): ბრძანებისამებრ, რწმენისამებრ, მიღებისამებრ, ყვანებისამებრ, სუსტძალობისამებრ.

-ებრ თანდებული შეიძლება შეგვხვდეს რედუცირებული ფორმით (-ებ²⁷, სადაც რედუცირებულია „რ“ თანხმოვანი). მაგალითად, „სიზმრებ“ და „აჩრდილებ“, თუმცა აქაც შედარებების შექმნის ფუნქცია აქვს:

(70) „მრავალმღელვარე არს საწუთრო ესე დაუდგრომელ და წარმავალ, დღენი ჩუენნი სიზმრებ და აჩრდილებ წარვლენ, და უნებელ და მსწრაფლ თანა-გუაც წარსლვა სოფლისა ამისგან.“ (ქმკ, 2020).

არის შემთხვევები, როდესაც -ებრ თანდებული გართულებული ფორმითაა წარმოდგენილი და დამატებით დართული აქვს **ხარისხის** მაწარმოებელი **პრეფიქს-სუფიქსები** (უ+არსებითი სახელი+ებრ+ეს+ად). მართალია, ამგვარ მაგალითებს აქვთ ექსპრესიული დატვირთვა, თუმცა შედარებებს არ წარმოადგენენ, მაგალითად, უმონებრიესად, უყმებრივესად:

(71) „ამისათვის უმდაბლესად გთხოვ და უმონებრიესად მუხლდადგმით გევედრები, ყოვლად უმოწყალესო ხელმწიფევ, გარდმოხედე სიმაღლისაგან ტახტისა თქვენისათა და შეიწყალე თქვენს საფარველს ქვეშე მყოფი ქვეყანა ესე.“ (ქმკ, 2020).

-ებრ თანდებული შედარებებს არ გვაძლევს შემდეგ მაგალითებში: სიტყვისაებრ, ბრძანებისამებრ და ა.შ.:

(72) „სიტყვისაებრ დავითისა „და არა არს ლხინება ხორცთა და ძვალთა ჩვენთა, თვინიერ მოწყალებისა შენისა და ღმერთ-

²⁷ თ. კვაჭანტირაძის აზრით, -ებ დიალექტური ფორმაა -ებრ თანდებულისა (იხ. კვაჭანტირაძე, 1978: 17).

მამაკაცისა მისა შენისა!“ (ქმკ, 2020).

-ებრ თანდებული, ისევე როგორც ვითარცა და როგორც კავშირები არ ქმნიან შედარებებს, თუ მათი ფუნქცია შემოიფარგლება მხოლოდ სხვათა სიტყვის დამოწმებით და არ ატარებენ მხატვრული დატვირთვას.

მარტივი კავშირები

შედარებების, ასევე გამეორების სტილისტური ფიგურის შექმნის ფუნქცია აქვს მარტივ კავშირებით სიტყვას ვითარცა:

(73) „უფალმან დაიცვას მეფობაჲ შენი ჯვარითა ჭეშმარიტებისათა და სკიპტრითა კეთილმოქმედებისათა, და მით უძლოდე ერსა შენსა, ვითარცა მოსე ისრაილთა, და ვითარცა ისო ნავეს-ძე, იქმენ ამაღლებულ სკიპტრითა, ვითარცა ალექსანდრე ბერძენთა შორის და ჯვარითა, ვითარცა დიდი კონსტანტინე მორწმუნეთა მეფეთა შორის; მშვიდ, ვითარცა დავით ცხებულთა შორის, და ბრძენ, ვითარცა სოლომონ მეფეთა შორის; თავდადებულ, ვითარცა დიმიტრი ქართველთა შორის; მართალ, ვითარცა ღმერთი ღმერთთა შორის და საყვარელ, ვითარცა ქრისტე მართლმადიდებელთა შორის“ (ქმკ, 2020).

მარტივი კავშირებითი სიტყვა როგორც შედარების ფუნქციით:

(74) „ასე რომ მივითვისოთ მისი მცნებანი, მივიღოთ მისი ხასიათი, ვეცადოთ, რომ მისი სწავლით, სიყვარულით, მადლით ჩვენი სული და გული იყოს განწოლილი და შემოსილი, როგორც სხეული კარგითა ტანისამოსითა.“ (ქმკ, 2020).

ამდენად, მარტივ კავშირებით სიტყვებად ქართულში გვხვდება ვითარცა და როგორც, რომელთაგან პირველი მეორეს ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს.

რთული კავშირები

რთულ კავშირებით სიტყვებს – ვითარცა..., ესრე / ვითარცა..., ეგრე / ვითარცა..., ესრეთვე / ვითარცა..., ეგრეთვე – ასევე აქვთ შედარებების შექმნის ფუნქცია:

(75) „კაცისანი, ვითარცა თივა, არიან დღენი მისნი და, ვითარცა ყუავილი ველისად, ეგრე ყუავინ.“ (ქმკ, 2020);

ი. იმნაიშვილის აზრით, „არის ხოლმე შემთხვევები, რომ წინადადებაში სახელს, რომელიც საერთო წესით წრფელობითს ბრუნვაში უნდა დაისვას, კავშირი ვითარცა უძღვის წინ, ეს სახელი მუდამ სახელობითს ბრუნვაში გვევლინება, თითქოს იგი ამ ვითარცა-სთან ერთად მთელ ახალ (დამოუკიდებელ წინადადებას წარმოადგენდეს. ამ წესმა გამონაკლისი არ იცის.“ (იმნაიშვილი, 1957: 674). ჩვენ მიერ განხილულ ტექსტებშიც დასტურდება იგივე მოსაზრება.

რთული კავშირებია – ისე, როგორც / ისე..., როგორც, ისრე..., როგორც – ასევე ქმნიან შედარებებს, თუმცა არა ყოველთვის:

(76) „ეს ამბავი ძლიერ ესიამოვნათ ჩვენს მთავრებს, რადგან მათ სძულსო ოსმალები და თქვენ კი უყვარხართ და პატივს გცემენ ისე, როგორც ქრისტეს ნაცვალსა: მზად არიან თქვენი ბრძანების აღსრულებისათვის.“ (ქმკ, 2020);

(77) „ისრე უნდა უყვარდეს კაცსა სიმართლე, როგორც მშვიერს კაცს სურს და უყვარს პური.“ (ქმკ, 2020);

ერთმანეთის მომდევნო წინადადებაებში გვაქვს ეგრეთვე..., როგორც და ვითარცა..., ეგრეთვე:

(78) „სიხარულით სავსე მოგმართავთ და ვისწრაფვით თქვენის სიწმიდისადმი, რადგან სარწმუნოება და სწავლა-მოდღერება, რომელიც მოციქულებმა ასწავეს, განუხრწნელად დავიცევით და ეგრეთვე კვალად აღვედით ჩვენს ივერიის სამეფო ტახტზე აღმოსავლეთიდან გწერთ რომს, საიდგანაც, როგორც მზე, დიდად ბრწყინავთ და ანათებთ მთელს ქვეყანას და, ვითარცა ქერაბიმი და სერაბიმი, სჭვრეტთ ყოვლად წმიდა სამებასა, ეგრეთვე ჰფენთ სოფლად ნათელს, რომელსაც ღვთის მიერ ღებულობთ.“ (ქმკ, 2020).

ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების შესწავლის შედეგად გამოვლინდა სხვადასხვა გრამატიკული (მორფოლოგიური და სინტაქსური) საშუალება, რომელთაც აქვთ შედარებების შექმნის ფუნქცია, მათ შორის, **თანდებულები**: -ვით, -ებრ [-ებ] [-მებრ], -ებრივ [-ებრი] და **მარტივი კავშირები**: ვითარცა / როგორც და **რთული კავშირები**: ვითარცა..., ესრე / ვითარცა..., ესრეთვე / ვითარცა..., ეგრეთვე / ვითარცა..., ეგრე / ვითარცა..., ეგრეცა და როგორც..., ეგრეთვე / როგორც..., ისე / ისე, როგორც / ისე..., როგორც.

ამათგან, -ვით **თანდებული** დაერთვის **სახელობითა** (მკვდარი-ვით) და **მიცემითში** მდგარ სახელებს (მეფე-სა-ვით). თ. კვაჭანტირაძის დაკვირვებით, ორივე ბრუნვაში -ვით თანდებული ერთი და იმავე ფუნქციით გამოიყენება და არც ლექსიკური და არც სტილისტური თვალსაზრისით არანაირ განსხვავებას არ გვიჩვენებენ (კვაჭანტირაძე, 1978: 30-31).

რაც შეეხება -ებრ თანდებულს, ის დაერთვის **წრფელობით** და **ნათესაობით** ბრუნვებში მდგარ **არსებით სახელებს**. „თანდებული ებრ ორ ბრუნვას ერთვის: ერთი მათგანია წრფელობითი (სახელთა სუფთა ფუძე) და მეორე – ნათესაობითი.“ (იმნაიშვილი, 1957: 347):

ა) -ებრ თანდებული შეიძლება დაერთოს წრფელობითში მდგარ არსებით სახელებს: ანგელოზებრ, ელვებრ, ისრებრ, ფარისეველებრ, კეთილმსახურებრ; -ებრ თანდებულიან არსებით სახელებს, რომლებიც წრფელობით ბრუნვაში დგანან, ეწარმოებათ ნართანნიანი მრავლობითი (არსებითი სახელი+ებრ+თა): მზებრთა, მხეცებრთა, ლომებრთა, აღვისტებრთა;

ბ) -ებრ თანდებული შეიძლება დაერთოს **ნათესაობით** ბრუნვაში მდგარ **არსებით სახელებს** (არსებითი სახელი+ისა+ებრ): ვარსკულავისაებრ, ნებისაებრ, საზომისაებრ; -ებრ თანდებული შეიძლება დაერთოს **ნათესაობით** ბრუნვაში და **ნართანნიან** მრავლობითში მდგარ **არსებით სახელებს** (არსებითი სახელი+თა+ებრ): ანგელოზთაებრ.

როგორც მაგალითებმა აჩვენა, არსებითი სახელები ზოგჯერ წრფელობით ბრუნვაში დგანან, ზოგჯერ კი ნათესაობითში და

ისე ირთავენ -ებრ თანდებულს. „რა შემთხვევაში ითხოვს ებრ ერთ ფორმას, რა შემთხვევაში – მეორეს, ამას არა აქვს ზუსტი წესი. ფუძეთა მიხედვით ბრუნვების მოთხოვნა არაა შეპირობებული: თანხმოვანფუძიან სახელებში წრფელობითსაც ითხოვს და ნათესაობითსაც.“ (იმნაიშვილი, 1957: 347). ჩვენ მიერ შესწავლილ ტექსტებში ამის დამადასტურებელი მაგალითებიც მოიპოვება: ვარსკულავისაებრ და ანგელოზებრ და ა.შ. უფრო მეტიც, თვით ერთი და იგივე თანხმოვანფუძიანი სახელი ერთ შემთხვევაში თუ წრფელობით ბრუნვაში დგას, მეორე შემთხვევაში – ნათესაობითში, როგორც ეს აქვს შენიშნული **ი. იმნაიშვილს** (იმნაიშვილი, 1957: 347). ამდენად, თანხმოვანფუძიანობას ვერ ავიღებთ იმ ნიშნად, რომელიც განსაზღვრავდა ბრუნვის არჩევის საკითხს -ებრ თანდებულის დართვის შემთხვევაში. „ბრუნვათა არჩევა არც იმაზე უნდა იყოს დამოკიდებული, თუ როგორია სახელის შინაარსი, ვთქვათ, ადამიანს აღნიშნავს იგი, თუ ნივთს, რადგან აქაც არეულია მოთხოვნის წესი“ (იმნაიშვილი, 1957: 348).

მიუხედავად ამისა, **ი. იმნაიშვილის** აზრით, შეიძლება ზოგიერთი კანონზომიერება მაინც დავადგინოთ (იმნაიშვილი, 1957: 348), კერძოდ:

1. „როცა ებრ თანდებული ადამიანთა საკუთარ სახელს ერთვის, ეს უკანასკნელი უეჭველად ნათესაობით ბრუნვაში დგას და არასოდეს წრფელობითში.“ (იმნაიშვილი, 1957: 348). ამ მოსაზრებას ადასტურებს ჩვენი მაგალითებიც: საკუთარი სახელები ასევე წარმოდგენილია ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით, როცა -ებრ თანდებულს დაირთავენ (საკუთარი სახელი+ისა+ებრ): ემმანოელისაებრი, მოისებრ, აბრაჰამისებრ:

2. „ნათესაობითია წარმოდგენილი მაშინაც, როცა ებრ თანდებულიან სახელს ახლავს ნაწევარი ან სხვა რაიმე განსაზღვრება.“ (იმნაიშვილი, 1957: 348):

ა) სახელს ახლავს ნაწევარი. „ნაწევრიან სახელს ებრ თანდებული რომ ნათესაობითში ითხოვს, ეს გასაგებიცაა: როგორც ცნობილია, წრფელობითს ბრუნვაში არა გვაქვს ნაწევარი და ამიტომ იგი ამ

შემთხვევაში გამოირიცხულია.“ (იმნაიშვილი, 1957: 349).

ბ) სახელს ერთვის განსაზღვრება. „მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ სადაც ნათესაობითა მოცემული, სახელს უეჭველად უნდა ახლდეს ნაწევარი ან სხვა რაიმე განსაზღვრება. გვაქვს მარტო ნათესაობითიც.“ (იმნაიშვილი, 1957: 349). თუმცა აღნიშნული წესი ყოველთვის არ მოქმედებს და გვაქვს ამის საწინააღმდეგო შემთხვევები, როდესაც განსაზღვრება ერთვის სახელს, მაგრამ ეს უკანასკნელი არ დგას ნათესაობით ბრუნვაში, მაგალითად, მხეცებრთა მათ.

3. „როცა ებრ თანდებული ერთვის საწყისს, ეს უკანასკნელი ყოველთვის ნათესაობითია.“ (იმნაიშვილი, 1957: 349). მაგალითად, **საწყისებში** – (საწყისი+ისა+მ+ებრ): რწმენისამებრ, მიღებისამებრ, ყვანებისამებრ, სუსტძალობისამებრ: „თითქმის ყველა საწყისს თავისი განსაზღვრებაც ახლავს თან და ამიტომ ერთი შეხედვით, შეიძლება ამ მაგალითების წინა პუნქტის მაგალითებთან გაერთიანება. მაგრამ არსებით სახელებს სხვა შემთხვევაში შეიძლება ებრ ფუძეზე დაერთოს, რაც საწყისებში აბსოლუტურად გამოირიცხულია.“ (იმნაიშვილი, 1957: 349).

4. „როცა ებრ წარმოთქმის აფიქსად არის გამოყენებული, იგი ჩვეულებრივ წრფელობითს ბრუნვას ერთვის და არა ნათესაობითს. ასე ხდება მაშინაც, როცა ამ ებრ-ს ივ სუფიქსიც ემატება (ებრ-ივ).“ (იმნაიშვილი, 1957: 349). მაგალითად: მხეცებრივ, ქვემემვრდომებრივ, მწნებრივ, მოციქულებრივ, ღმერთებრივისა, ბრმებრივისა, ყმებრივისა, ქველის-მოქმედებრი.

5. ჩვენი მხრივ, შეიძლება გამოვყოთ კიდევ ერთი მიზეზი იმისა, თუ რატომ გვაქვს არსებით სახელებში წრფელობითი ბრუნვა და არა ნათესაობითი. ეს იმაზეც უნდა იყოს დამოკიდებული -ებრ თანდებულიანი არსებითი სახელი თუ დაირთავს მიცემითი ან ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანს; ასეთ შემთხვევაში, არსებითი სახელის ძირი ყოველთვის წრფელობითი ბრუნვით იქნება გაფორმებული, რაც დასტურდება წინამდებარე მაგალითებით:

ა) როდესაც -ებრ თანდებულიანი არსებითი სახელი მიცემით

ბრუნვაში დგანან (არსებითი სახელი+ებრ+სა): ჯორციელებრსა, ღმერთებრსა, მოციქულებრსა, ერთებრსა, ქრისტიანებრსა;

ბ) როდესაც -ებრ თანდებულიანი არსებითი სახელი ნათესაობით ბრუნვაში დგანან (არსებითი სახელი+ებრ+ისა): მოქალაქებრისა, წინააღმდეგომებრისა.

-ებრივ თანდებული ქმნიან შედარებებს: მხეცებრივ, ქვემემვრდომებრივ, ქვემემერდომებრივ, მწნებრივ, მოციქულებრივ, ღმერთებრივ, ბრმებრივ, ყმებრივ.

ებრ+ივ კონსტრუქციაში შეიძლება ვ დაიკარგოს: ქველის-მოქმედებრი.

თუმცა -ებრივ თანდებული ყოველთვის არ ქმნის შედარებას. მაგალითად, იგივე წარმოების სიტყვები – დედობრივი, ჩვეულებრივი, ბუნებრივი, მოწამებრივი, სულიერებრივი, ღვთაებრივი – არ გვაძლევს შედარებებს, რისი ახსნის საშუალებასაც არ გვაძლევს მაგალითთა არც ფორმოებრივი და არც შინაარსობრივი მხარე.

ასევე -ებრ თანდებულიანმა ფორმებმა შეიძლება გაიჩინოს მ ბგერა (არსებითი სახელი+ისა+მ+ებრ): წესისამებრ, სიმსწრაფლისამებრ, ძალისამებრ, გულისამებრ, სიმოკლისამებრ; იგივე კონსტრუქციები გვაქვს **საწყისებშიც** (საწყისი+ისა+მ+ებრ): რწმენისამებრ, მიღებისამებრ, ყვანებისამებრ, სუსტძალობისამებრ.

-ებრ თანდებული შეიძლება შეგვხვდეს რედუცირებული ფორმით (-ებ, სადაც რედუცირებულია რ თანხმოვანი). მაგალითად, „სიზმრებ“ და „აჩრდილებ“, თუმცა აქაც შედარებების შექმნის ფუნქცია აქვს.

არის შემთხვევები, როდესაც -ებრ თანდებული გართულებული ფორმითაა წარმოდგენილი და დამატებით დართული აქვს **ხარისხის** მაწარმოებელი **პრეფიქს-სუფიქსები** (უ+არსებითი სახელი+ებრ+ეს+ად): უმონებრიესად, უყმებრივესად. მართალია, ამგვარ მაგალითებს აქვთ ექსპრესიული დატვირთვა, თუმცა შედარებებს არ წარმოადგენენ.

-ებრ თანდებული, ისევე როგორც ვითარცა და როგორც

კავშირები არ ქმნიან შედარებებს, თუ მათი ფუნქცია შემოიფარგლება მხოლოდ სხვათა სიტყვის დამოწმებით და არ ატარებენ მხატვრულ დატვირთვას, როგორც ეს ამ მაგალითებში გვაქვს: ბრძანებისამებრ და **სიტყვისაებრ**.

ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ -ვით, -ებრ **თანდებულები საკუთარ სახელებს** ერთვის, ისინი ყოველთვის ქმნიან შედარებებს (ემმანოელ-ისა-ებრ-ი, მოის-ებრ, აბრაჰამ-ის-ებრ).

მაშასადამე, -ვით, -ებრ, -ებრივ **თანდებულები** შედარებებს ყოველთვის არ ქმნიან. შედარების შექმნის ფუნქცია ენიჭება ისეთ თანდებულებს კონსტრუქციებს, რომლებიც იშვიათად ფიქსირდება და ატარებს მოულოდნელობის ეფექტს, ხოლო კონსტრუქციები, რომელთა გამოყენებაც ხშირია, მეტწილად მოკლებულნი არიან მხატვრულ ფუნქციას.

გარდა ამისა, შედარებების, ასევე ეპიფორის, შექმნის ფუნქცია აქვს **მარტივ კავშირებს**: ვითარცა / როგორც და **რთულ კავშირებს**: ვითარცა..., ესრე / ვითარცა..., ესრეთვე / ვითარცა..., ეგრეთვე / ვითარცა..., ეგრე / ვითარცა..., ეგრეცა და როგორც..., ეგრეთვე / როგორც..., ისე / ისე, როგორც / ისე..., როგორც. ისინიც ასევე ქმნიან შედარებებს, თუმცა არა ყოველთვის. სიხშირულად ყველაზე მეტ შედარებას ქმნის ვითარცა მარტივი კავშირებითი სიტყვა.

უნდა ითქვას ისიც, რომ -ვით თანდებულის ფუნქციითაა გამოყენებული -ებრ თანდებული და ამ გზითაა მიღებული შედარებები (ელვეზრ, მზეზერ, ისრეზერ, ანგელოზებერ, ვარსკულავისაებერ, მხეცებერთა...). ქრონოლოგიურად, -ებრ თანდებული – ვით თანდებულს წინ უსწრებს.

ი. იმნაიშვილის შენიშვნით, „თანდებული ებრ მსგავსებას გამოხატავს, ის მნიშვნელობით იქნება „ვით“, „როგორც“ (იმნაიშვილი, 1957: 347). მაგალითად: ელვეზრ = ელვასავით = როგორც ელვა და სხვ.

რაც შეეხება ვითარცა და როგორც მარტივ კავშირებს, ისინი სინონიმებია, თუმცა ვითარცა ფორმის გამოყენების სიხშირე ნელ-ნელა იკლებს და შემდგომ პერიოდში, მას აქტიურად ენაცვლება

როგორც კავშირი.

საკითხი, რომელიც ჩვენი განხილვის საგანს წარმოადგენდა, ეხებოდა შედარების გამომხატველი ენობრივი საშუალების ადგილმდებარეობას წინადადებაში. საანალიზო მასალამ ცხადყო, რომ ქართულში არანაირი შეზღუდვა არ არსებობს შედარების გამომხატველი ენობრივი საშუალებების წინადადებაში გადანაწილების მხრივ. თუმცა გარკვეული კანონზომიერება აქაც შეინიშნება, კერძოდ, შედარება უფრო ხშირად თავკიდურ პოზიციაში დგას მაშინ, როდესაც ის უმეტესწილად გამოხატულია „ვით“ თანდებულებით და „ვითარცა“ და „როგორც“ მაკავშირებლებით. ნაკლებად ხშირია მხატვრული შედარება წინადადების ბოლოკიდურ პოზიციაში. რაც შეეხება რთული კავშირების პოზიციებს წინადადებაში, გვაქვს შემდეგი წყობა: ვითარცა..., ესრე / ვითარცა..., ესრეთვე / ვითარცა..., ეგრეთვე / ვითარცა..., ეგრე / ვითარცა..., ეგრეცა და როგორც..., ეგრეთვე / როგორც..., ისე / ისე, როგორც / ისე..., როგორც.

შედარების გამომხატველი ენობრივი საშუალებებით ქართული ენა საკმაოდ მდიდარია და მისი გამოყენების ინტენსივობაც ძალზე მაღალი, რაც აიხსნება ქართული ენის სტილური შესაძლებლობებით. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ შედარების გამომხატველი თითოეული ენობრივი საშუალება ერთნაირი მხატვრული ძალის მატარებელი არაა. არის ისეთი ენობრივი საშუალებები, რომლებიც მხატვრული შედარების შექმნის ფუნქციის მქონეა და არის ამ ფუნქციის მხოლოდ ფორმალურად გამომხატველნიც. ამ მხრივ, კვლევამ გვიჩვენა, რომ ყველაზე მეტი მხატვრული ფუნქციის მატარებელი ენობრივი ერთეულებია თანდებულებიდან: -ვით და -ებრ, ხოლო კავშირებიდან: ვითარცა, როგორც და ისე, როგორც. ისინი მაგალითთა უდიდეს ნაწილში შედარების შემქმნელი საშუალებებია, რასაც ვერ ვიტყვით სხვა მსგავსების გამომხატველ ენობრივ საშუალებებზე – -ებრი, -ებური; -თანა; -ნაირი; -ხელა; -ტოლა; -ოდენი/-დენი, -ოდენა; -გვარი, -მაგვარი; ხნის; მსგავსი; დარი; -დარად; -ებურად; -ნაირად;

-გვარად; -მაგვარად; -მსგავსად – სიხშირულად ისინი ნაკლებად ქმნიან მხატვრულ შედარებებს.

4.3.2. მემტაფორა

არისტოტელე, რომელმაც ტერმინი „მეტაფორა“ დაამკვიდრა, თავის „რიტორიკაში“ წერდა, რომ „ის [მეტაფორა] უფრო მეტად უნდა გამოვიყენოთ პროზაში, რადგან აქ ნაკლებ არის დამხმარე საშუალებები, ვიდრე პოეტურ მეტყველებაში“ (1981: 1405a). ის ასევე აღნიშნავდა, რომ „მეტაფორების ოთხი სახიდან ყველაზე მეტად გავრცელებულია შედარებით მიღებული მეტაფორა“ (არისტოტელე, 1981: 1411a). არისტოტელეს აზრით, მხატვრული გამოთქმები წარმოიშობა მეტაფორებისა და მედარებების საფუძველზე და მათი მიზანი არის თვალსაჩინოება, ხოლო თვალსაჩინოებისეული გამოთქმა, რომელიც საგანს მოქმედებაში გვიჩვენებს, მაგალითად, გამოთქმა: „კეთილი ადამიანი ოთხკუთხეა“ – არის მეტაფორა, რადგან ორივე ცნება დასრულებულია, თუმცა მოქმედებას არ გამოხატავს, ასევე შემდეგ გამოთქმაშიც: „ადამიანის მოწიფულობის ასაკი მის ძალთა ყვეალების დროს ემთხვევა“. მოქმედების გამოხატულება ასეთი გამოთქმა: „შენ როგორც თავისუფალი“, ან კიდევ „ბერძნებმა ამის შემდეგ გაქუსლეს“, სადაც სიტყვა „გაქუსლეს“ გამოხატავს მოქმედებას და, ამავე დროს, არის მეტაფორა (1981: 1411b).

არისტოტელე თავის „პოეტიკაში“ გვამღევეს მეტაფორათა კლასიფიკაციას და მსჯელობს მის სახეებზე: „მეტაფორა არის სახელის გადატანა ან გვარიდან სახეობაზე, ან სახეობიდან გვარზე, ან ერთი სახეობიდან მეორე სახეობაზე, ან ამის მსგავსად“ (1979: თ. 21). ამ განმარტების თანახმად, გამოიყოფა ოთხი ტიპის მეტაფორას: 1. როდესაც გადატანა ხდება გვარიდან სახეობაზე; 2. სახეობიდან – გვარზე; 3. სახეობიდან – სახეობაზე და 4. ანალოგიის გზით. ამათგან პირველი სამი მსგავსების პრონციპს ეფუძნება, ხოლო მეოთხე – ანალოგიას.

რაც შეეხება რიტორიკის თანამედროვე თეორიებს, როგორც

უკვე აღვნიშნეთ, „ჯგუფი μ“ „ზოგად რიტორიკაში“ განარჩევს ორი სახის მეტაფორას: მეტაფორა in praesentia და მეტაფორა in absentia. კლასიკური რიტორიკის კონცეფციის თანახმად, ნამდვილი მეტაფორა ყოველთვის გულისხმობს ტექსტში საწყისი გაგების არსებობას – ეს არის მეტაფორა in absentia. ტექსტის სიცხადის უზრუნველყოფის საფუძველი, ამ შემთხვევაში, არის ნულოვან საფეხურსა და გადატანით მნიშვნელობას შორის არსებითი სემანტიკური თანაკვეთა (ჯგუფი μ, 1970/1986: 204). ტექსტში, მეტაფორა in praesentia ყოველთვის იქმნება გრამატიკული საშუალებების გამოყენებით, შედარებების შემოღებით, ეკვივალენტურობის, მსგავსების, თვითმყოფადობის ან მათგან გამომდინარე ურთიერთობების დამყარებით. ზოგადად რომ ვთქვათ, იდენტურობის ყველაზე უდავო ინდიკატორი მარტივი ჩანაცვლებაა, ამ შემთხვევაში, საქმე გვაქვს მეტაფორასთან in absentia (ჯგუფი μ, 1970/1986: 205).

„ჯგუფი μ“ ასევე გამოყოფს ე.წ. **მეტაფორულ შედარებას** და აღნიშნავს, რომ ყველანაირი სახის საგნობრივი შედარება არ გვევლინება მეტალოგიზმად. ზოგიერთი მათგანი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც მეტასემემები. ამის საილუსტრაციოდ ავტორებს მოჰყავთ შემდეგი მაგალითები:

1) „*მისი ლოყები ისეთივე ქორფაა, როგორც ვარდები*“ – ეს მაგალითი წარმოადგენს მეტალოგიზმს: ლექსიკური თვალსაზრისით, ყველა სიტყვა და სიტყვათშეთანხმება ამ წინადადებაში სავსებით „*ნორმალური*“ და ერთმანეთთან თავსებადია;

2) „*მისი ლოყები, როგორც ვარდები*“ – მეორე მაგალითში ვხვდებით ჩვენ ანომალიას – კავშირი „*როგორც*“ არ გვიჩვენებს სიტყვებს შორის მარტივ ეკვივალენტურ კავშირს.

3) „*მისი ლოყების ვარდები*“ და 4) „*მის სახეზე ორი ვარდი*“ მაგალითებში კი არის მეტაფორის შემთხვევები, ე.წ. მეტაფორა in praesentia (3) და მეტაფორა in absentia (4). განიხილავენ რა ზემოაღნიშნულ მაგალითებს, ასკვნიან, რომ სრული მეტაფორის

განმსაზღვრელი ნიშნები განსხვავდება საკუთრივ მეტაფორული შედარების განმსაზღვრელი ნიშნებისაგან. მეტაფორა – ესაა სინტაგმა, რომელიც აერთიანებს ორ ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებულ სემას. „ჩასვით ვეფხვი თქვენი მანქანის მოტორში“, სადაც სიტყვა „ვეფხვი“ მიიჩნევა მეტაფორად, მაშინ, როცა სემანტიკური თვალსაზრისით, ის სრულიად შეუსაბამოა წინადადების დანარჩენ ნაწილთან. სწორედ ეს შეუთავსებლობა წარმოქმნის შედარების საფუძველს, რომლის შედეგადაც ვიღებთ შემდეგს: „*უმაღლესი ხარისხის ბენზინი = ვეფხვი*“ (ჯგუფი № 1970/1986: 208-209).

ქართული მკვიერმეტყველების ტექსტებში გამოვლინდა მეტაფორის არაერთი შემთხვევა; წინამდებარე მაგალითში „*ღერკულესით*“ მოიხსენიება ერეკლე II, რითაც ეს უკანასკნელი დაკავშირებულია მითიურ გმირთან, როგორც „*უძლეველი მეფეთა და მზესა ქვეშე*“:

(79) „*მოკვდა ღერკულეს, უძლეველი მეფეთა და მზესა ქვეშე, და იხილეთ და ყოელი ამო!*“ (ქმკ, 2020).

წინამდებარე მაგალითში „*ფრთოვან ლომებად*“ მოხსენიებულნი არიან მეომრები, რითაც მეტაფორასთან ერთად გვაქვს ჰიპერბოლაც; ორატორი არ დასჯერდა მათ გაიგივებას ლომებთან, არამედ მსაზღვრელად გამოიყენა „*ფრთოვანი*“. ამით მეომრები მითოსურ „*ფრთოვან ლომებად*“ არიან წარმოდგენილნი:

(80) „*აწ ფრთოვანნო ლომნო ჩემნო, ჩუენტვს განლახურილისათვს აღვიხუნეთ ლახუარნი და ჰოროლნი, და ვუგმირნეთ ურწმუნოთა ღმრთეებისა მისისათა.*“ (ქმკ, 2020).

(81) „*ის მხოლოდ, როდესაც ქალს ეტრფიალებოდა, მაშინ ამკობდა სიტყვებით: მზე ხარო, მთვარე, ვარდი და ზამბახიო.*“ (ქმკ, 2020).

აქვე უნდა დავასახელოთ ის მაგალითები, რომლებშიც მეტაფორული გადასვლის მონაწილე ორივე წევრი სახეზეა და ისინი ეკვივალენტურ ცნებებადაა წარმოდგენილი. მათ შორის იგივეობას უსვამს ხაზს დამხმარე ზმნა „*არის*“ (შემოკლებული

ფორმა -ა) – ცხოვრება ბრძოლაა:

(82) „ჩვენ ყველამ ვიცით, რომ ეს ცხოვრება ბრძოლაა.“ (ქმკ, 2020).

ცხოვრება = ბრძოლა; ცხოვრება = ჭიდაობა:

(83) „დიაღ, ბრძოლაა ცხოვრება, ჭიდაობაა და მეტი არაფერი!“ (ქმკ, 2020).

ლხინი = ბრძოლა; გლოვა = ბრძოლა:

(74) „ანუ, ჩვენთვის ყველაფერი ბრძოლაა: ლხინიც, გლოვაც...“ (ქმკ, 2020).

არის სხვა შემთხვევებიც, როდესაც მეტაფორული გადასვლა ღმერთსა და სიყვარულს შორის გაფორმებულია კავშირებითი სიტყვით „რომელიც“, გარდა ამისა, ამ ორ ცნებას შორის ტოლობის ნიშანს სვამს დამხმარე ზმნა „არის“ (შემოკლებული ფორმა -ა):

(85) „ღმერთმა, რომელიც სიყვარულია, კაცი სიყვარულისა და ნეტარებისათვის შექმნა, იმ ნეტარებისათვის, რომელიც მხოლოდ სულიერი ამბლებით მიიღწევა.“ (ქმკ, 2020).

მომდევნო მაგალითშიც მსგავსი მდგომარეობა გვაქვს, იმ განსხვავებით, რომ „ღმერთის“ ნაცვლად მოცემულია მისი სინონიმური ფორმა „უფალი“:

(86) „ამგვარი სრული სიხარულის წყარო ანუ სათავე უფალია, რომელიც სიყვარულია...“ (ქმკ, 2020).

(87) „მე არაერთგზის მითქვამს თქვენთვის, რომ ღმერთი სიყვარულია...“ (ქმკ, 2020).

4.4. მემტალოგიზმები

„ჯგუფი მ“ „ზოგადი რიტორიკის“ მიხედვით მეტალოგიზმებში ერთიანდება ლიტოტესი²⁸, ჰიპერბოლა, გამეორება, პლეონაზმი, ანტითეზა, ევფემიზმი, ალეგორია, ირონია, პარადოქსი, ანტიფრაზისი, ლოგიკური და ქრონოლოგიური ინვერსია და სხვ. თითოეული ეს სახე დაკავშირებულია სხვადასხვა ლინგვისტურ ოპერაციასთან, როგორცაა შემოკლება (ლიტოტესი1), დამატება

²⁸ „ჯგუფი მ“ განარჩევს ორი სახის ლიტოტესს.

(ჰიპერბოლა, გამეორება, პლეონაზმი, ანტითეზა), შემოკლება დამატებით (ეგზემიზმი, ალეგორია, ირონია, პარადოქსი, ანტიფრაზისი, ლიტოტესი 2) და გადასმა (ლოგიკური ინვერსია, ქრონოლოგიური ინვერსია) (იხ. სქემა 8.).

განვიხილოთ მაგალითები: “Le chat est un dieu” / „კატა – ეს ღვთაებაა“ (A); “Ce chat, c’est un tigre” / „ეს კატა არის ვეფხვი“ (B); “Ceci n’est pas un chat” / „ეს არ არის კატა“ (C). ეს სამი მაგალითი დაგვეხმარება უკეთესად გავიგოთ განსხვავება მეტასემემებსა და მეტალოგიზმებს შორის, თუნდაც იმ შემთხვევაში, როცა მეტაბოლის ორივე ეს სახე ერთ მაგალითში გვაქვს (B). მაგალითი (A) არის მეტაფორა. ბოდლერის „ლამაზი კატა“ მხოლოდ მისთვის შეიძლება იყოს „ფერია“ ან „ღვთაება“, რითაც ნამდვილად არ იცვლება „კატის“, როგორც ცნების მნიშვნელობა. (B) მაგალითში მეტაფორა და ჰიპერბოლური გაერთიანებულია, ერთადაა წარმოდგენილი როგორც მეტასემემა, ისე მეტალოგიზმი. (B) და (C) მაგალითებში წარმოდგენილი მეტალოგიზმები განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მიუხედავად იმისა, მეტალოგიზმი მოცემული იქნება „წმინდა“ ფორმით, თუ იქნება შერწყმული მეტასემემასთან. მეტასემემას შეუძლია გავლენა მოახდინოს ჩვენს აღქმაზე საგნების შესახებ, მაგრამ არ გამოიწვიოს ენის ლექსიკური სისტემის ცვლილება. მეტალოგიზმები ჩამოყალიბებულია მოცემულ ენობრივ სისტემაში, თუმცა არ შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ ამ სისტემაზე. მეტალოგიზმის შემთხვევაში, ჩნდება საჭიროება, რომ სიტყვები აღვიქვათ იმ მნიშვნელობით, რომელსაც ზოგჯერ „პირდაპირს“ უწოდებენ. რაც არ უნდა პარადოქსულად ჟღერდეს გამონათქვამი (C), კატა მაინც დარჩება კატად. “le ciel est noir, la terre est blanche” / „ცა შავია, ხოლო დედამიწა თეთრი“ – ეს ანტითეზა, რომელიც შედგება ორი ჰიპერბოლისაგან, ჩვენ მიერ ფერთა აღქმადობაზე არ იქონიებს გავლენას (ჯგუფი 4, 1970/1986: 227-228).

ქართულიმჭევრმეტყველებისმაგალითთემეტალოგიზმებიდან შევეხებით გამეორებას, პლეონაზმსა და ანტითეზას.

4.4.1. ბამეორება

გამეორების მეშვეობით მიიღწევა თანაბარხმოვანება, ანუ მსგავსხმოვანება – ერთნაირი ჟღერადობის მქონე ბგერების, მორფემებისა და სიტყვების **განმეორება** ფრაზის ან წინადადების სხვადასხვა ადგილას. გამეორება – გამოსახვის სტილისტური ხერხია; მხატვრულ მეტყველებაში გამეორება გამოყენებულია აზრის ხაზგასმისა და ემოციის გამაძლიერებელ საშუალებად. ის შეიცავს როგორც გადატანითი, ისე პირდაპირი მნიშვნელობის სიტყვას ან ფრაზას.

გამეორება შესაძლოა გამოყენებული იყოს სხვადასხვა ტიპის სულიერი განცდების ხაზგასასმელად. გამეორებას მხატვრულ მეტყველებაში დამატებითი ემოციური ელფერი შემოაქვს. როდესაც ავტორს სურს ყურადღების გამახვილება ამა თუ იმ საგანზე ან მოვლენაზე, იგი შეარჩევს მთავარი აზრის მატარებელ სიტყვას, სიტყვათა ჯგუფს ან მთელ წინადადებას და მას იმეორებს. ის ხაზს უსვამს და ნათლად აჩვენებს გამონათქვამის მნიშვნელობას ტექსტში.

გრ. კიკნაძე საგანგებოდ ხაზს უსვამს მეტყველების ორი, ურთიერთსაწინააღმდეგო ტენდენციის არსებობას – ესაა ერთი მხრივ, „*ფიქსირებული ფორმის გამეორება*“ და მეორე მხრივ, „*ფიქსირებული ფორმის დარღვევა*“: „*როდესაც ჩვენ საქმე გვაქვს ისეთ მოვლენასთან, რომ გარკვეული სიტყვა ან გამოთქმა, სიტყვათა ამა თუ იმ სახის რიგი და ა. შ. იწვევს თავის თავისადმი შემდგომი ფორმების მიმსგავსებას, ე.ი. როდესაც უკვე აღებული ფორმა რალაცნაირად მეორდება ანდა განაგრძობს თავის არსებობას მომდევნო სიტყვიერ ფორმაში – ეს, საზოგადოდ, შეიძლება კვალიფიცირებულ იქნეს, როგორც ფიქსირებული ფორმის გამეორებას. ამ მოვლენის საწინააღმდეგო შემთხვევაში, ე.ი. მაშინ, როდესაც ადამიანი შეგნებულად და საგანგებოდ ცდილობს თავიდან აირიდოს უკვე ფიქსირებული ფორმის გამეორება, როდესაც ადამიანი ამ გამეორებას გაურბის, ჩვენ საქმე გვაქვს ისეთ პროცესთან, რომელსაც ფიქსირებული ფორმის დარღვევა*

შეიძლება ეწოდოს“ (კიკნაძე, 1957: 40).

გრ. კიკნაძე გამოყოფს ფიქსირებული ფორმის გამეორების შემდეგ სახეებს (კიკნაძე, 1957: 43-44): 1. ფრაზები, რომლებშიც მიჯრით წარმოდგენილია ერთი და იგივე თავსართ-ბოლოსართიანი სიტყვები; 2. სიტყვები, რომლებიც ფუძეებით მსგავსია და 3. სიტყვები, რომლებიც უცვლელი ფორმით მეორდება.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ „*ფიქსირებული ფორმის გამეორების*“ საწინააღმდეგო ტენდენციაც, „*ფიქსირებული ფორმის დარღვევა*“. **გრ. კიკნაძე** ამის მაგალითად მიიჩნევს მეტყველებაში ანდაზების, აფორიზმების, სხვა ავტორთა თქმის და მისთ. შემოტანას: „*ამ შემთხვევაში გარკვეულად იგრძნობა ცვლილების შეტანის ტენდენცია და მეტყველების მიმდინარეობაც უკვე ადრინდელისაგან განსხვავებული სახით გვეძლევა*“ (კიკნაძე, 1957: 97).

ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ გამეორებათა გვერდით არის ისეთი გამეორებაც, რომელიც უმიზნოა²⁹ და ტავტოლოგიას ქმნის. ხოლო თუ მთქმელი მიზანმიმართულად მიმართავს გამეორების ხერხს, ამ შემთხვევაში გამეორებას ენიჭება გარკვეული ღირებულება და ჩვენ ვიღებთ **სტილისტიკურ გამეორებას** (გვენცაძე, 1991: 51).

გამეორებების დახასიათება სხვა საზომითაც შეიძლება: 1. როდესაც მეორდება ისეთი სიტყვა ან გამოთქმა, რომლებიც გარეგნულად სავსებით ერთნაირია და ფუნქციაც ერთნაირი აქვთ; 2. როდესაც მეორდება სიტყვები, რომლებიც გარეგნულად სხვადასხვაა, თუმცა ფუნქცია ერთნაირი აქვთ (გვენცაძე, 1971: 45). ამგვარ ფორმებს **შ. ძიძიგური** „*სინონიმური პარალელიზმის*“ სახელწოდების ქვეშ აერთიანებს, ხოლო მის ქვესახეებად მოიაზრებს: „*კავშირებიანსინონიმურ პარალელიზმს*“ და „*უკავშირო სინონიმურ პარალელიზმს*“, სადაც კიდევ ორ ქვესახეობას

²⁹ „სიტყვიერ ტავტოლოგიას არაიშვიათად ვხვდებით მაშინ, როდესაც ზეპირი მეტყველების დროს ადამიანი იბნევა, როდესაც მის მეტყველებას, თუ შეიძლება ითქვას, აზრი აღარ განაგებს და იგი ექცევა ან „უფორმო“ სიტყვების რკალში, [...] ანდა ველარ სცილდება სიტყვიერი გამოთქმის ერთსა და იმავე ფორმებს“ (კიკნაძე, 1957: 45).

გამოყოფს: „ტავტოლოგიურ სინონიმურ პარალელიზმსა“ და „კომპოზიტურ სინონიმურ პარალელიზმს“ (მიძიგური, 1941: 692-694; მიძიგური, 1982: 59-65) და განმარტავს: „სინონიმების წყვილად ხმარების სხვადასხვა გრამატიკული საშუალება არსებობს: ან მათ შორის ჩაისმის და კავშირი, ან კომპოზიტურად იხმარებიან, ანდა ერთმანეთის გვერდით არსებობენ ტავტოლოგიურად“ (მიძიგური, 1982: 60-61). **შ. მიძიგური** ასკვნის: „პოეტურ და ლექსიკოლოგიურ ლიტერატურაში სიტყვათა პარალელური რიგები გაგებულა, როგორც სტილისტიკური ხერხი, ერთგვარი პოეტური ფიგურა. [...] ერთია სტილის საჭიროებით გამოწვეული ტავტოლოგია და მეორე – წმინდა ენობრივი აუცილებლობით გამართლებული სინონიმური წყვილები“ (მიძიგური, 1982: 65).

თ. ბოლქვაძემ „ვეფხისტყაოსნის“ მაგალითზე შეისწავლა პოეტური პარალელიზმი და მის გამოვლენად მიიჩნია **გრადაცია, პოეტური განმეორება, ჩამონათვალი, ბილინგვური სინონიმური წყვილი, კონტრასტული პარალელიზმი, ფრაზეოლოგიური განვრცობა** და სხვ. (ბოლქვაძე, 1997). გამეორების ესა თუ ის სახე, თანაბრად გვხვდება როგორც პროზაში, ისე პოეზიაში³⁰ და ის მხოლოდ რიტორიკის კუთვნილება არაა.

ც. ბარბაქაძე ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების ტექსტებში გამოვლენილ ენობრივ ერთეულთა გამეორებას, რომელიც სტილისტიკური ხასიათისაა, ენაში არსებული **ანალოგიის კანონის შემოქმედებით ინტერპრეტაციად** მიიჩნევს. ის წერს, რომ ანალოგია ენის ბუნებიდან გამომდინარე მოვლენაა, რომელიც სხვადასხვაგვარად რეალიზდება ბავშვთა მეტყველებაში, გრამატიკაში, ლიტერატურაში, ზეპირ მეტყველებაში და მჭევრმეტყველებაში. მჭევრმეტყველებაში, როგორც ზეპირი

³⁰ შენიშვ.: გამეორების სხვადასხვა სახე ლექსთმცოდნეობაში სიტყვიერი მასალის შემკვრელად და კომპოზიციის საფუძვლად არის მიჩნეული (ჟირმუნსკი, 1975: 451); ი. ლოტმანის აზრით, პარადიგმატიკა პოეზიის მახასიათებელია, სინტაგმატიკა კი პროზის. გამეორება აზრობრივი პარადიგმატული პლანის რეალიზაციაა. პოეზიაში მისი აგების ძირითადი გამოვლინებაა პარალელიზმი (ლოტმანი, 1972: 39-40).

მეტყველების უმაღლეს ფორმაში, ანალოგია განსაკუთრებულად ვლინდება (ბარბაქაძე, 2003ა: 57-59).

გამეორებებს განასხვავებენ იმის მიხედვითაც, თუ რა ადგილზე ვხვდებით მას: წინადადების / ფრაზის დასაწყისში თუ ბოლოში. გამეორების ერთ-ერთი პრინციპია მსგავს ელემენტთა შეჯგუფება. პოეზიისთვის ამ ცნების შემოღება ეკუთვნის **სამუელ ლევისს** (1964: 308-314): **დაწყვილება** (coupling) გულისხმობს იმ ელემენტთა მსგავსებას, რომლებიც იკავებენ მსგავს პოზიციას, ტექსტის მთლიანობას უზრუნველყოფენ და ვლინდებიან ენის ყველა იერარქიულ დონეზე. ამდენად, მსგავსება შეიძლება იყოს ფონეტიკური, სტრუქტურული ან სემანტიკური. მართლაც, ბგერითი ელემენტების კანონზომიერ გამეორებას, ენის სხვა დონეებზე შეესაბამება ლექსიკური, სემანტიკური და სხვ. ელემენტთა სიმეტრიულობა. ფონეტიკური მსგავსება გამოიხატება რითმებში, მეტრში, ალიტერაციაში, ასონანსებში, სტრუქტურულ-მორფოლოგიურ ან სინტაქსურ წყობათა მსგავსებაში, ხოლო სემანტიკური – უზუსური ან სიტუაციური სინონიმების, ერთი ძირის მქონეან ერთი სემანტიკური ველის სიტყვების გამოყენებაში. იმის მიხედვით, თუ ენის რომელ იერარქიულ დონეზე ხდება ენობრივი ერთეულების გამეორება და რომელ ენობრივ ქმედებასთან გვაქვს საქმე, „ჯგუფი μ“ „ზოგად რიტორიკაში“ გამოყოფს მეტაპლაზმების, მეტატაქსისებისა და მეტალოგიზმების დონეზე, მეტაბოლათა სხვადასხვა სახეს, ხოლო ლინგვისტური ოპერაციებიდან მათ შეესატყვისებათ ე.წ. იტერაციული დამატება (ჯგუფი μ, 1970/1986: 90-91): 1. მეტაპლაზმებში: **ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია** და სხვ.; 2. მეტატაქსისებში: **პოლიპტოტონი, სიმეტრია** და სხვ.; 3. მეტალოგიზმებში: **გამეორება, პლეონაზმი, ანტითეზა** და სხვ.

4.4.1.1. ანაფორა

ანაფორა (ძვ. ბერძნ. anaphora გადატანა) არის ერთი და იმავე ან მსგავსი სიტყვების, ფრაზების, რითმების, სინტაქსურ-რიტმული 186

წყობის კანონზომიერი განმეორება წინადადებების დასაწყისში.

ასეთი გამეორება შეიძლება წარმოებდეს სტრიქონის ჩაგდებით. მაგალითად, ანაფორულობა პოეტური მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი, თუმცა ანაფორული შეიძლება იყოს პროზაული მეტყველებაც, როცა სტრიქონები ერთგვარი სიტყვებითა და ფრაზებით იწყება. ანაფორა პოეტურ-სტილისტიკური ხერხია. მას იყენებენ ასახვითი მომენტისა და ემოციური შთაბეჭდილების გაძლიერების მიზნით.

ანაფორა შეიძლება იყოს ლექსიკური და სინტაქსური:

(88) „*მოვედით ჩემდა ყოველნი მაშურალნი და ტვრთმძიმენი, და მე განგისუენო თქუნ; მოვედით ჩემდა ყოველნი მეზუერენი და ცოდვილნი და მე განგისუენო თქუნ; მოვედით ჩემდა ყოველნი, რომელთა გიტვრთავს ტვრთი მძიმჳ სახედ-სახედთა მათ შეცოდებათა თქუნთაჲ, და მე განგისუენო თქუნ.*“ (ქმკ, 2020).

ვრცელი სინტაქსური ანაფორაა წარმოდგენილი შემდეგ მონაკვეთში:

(89) „*ჩუენდა ჯერ-არს განღვებად ძილისაგან; ჩუენდა ჯერ-არს ზეაღდგომად გულსმოდგინედ; ჩუენდა ჯერ-არს წარმართებად მჯურვალედ; ჩუენდა ჯერ-არს მიგებაჲ მისი სიხარულით; ჩუენდა ჯერ-არს თაყუანის-ცემად მისა სიწმიდით; ჩუენდა ჯერ-არს მისა მუჯლთ-მოდრეკად სინანულით; ჩუენდა ჯერ-არს მისა შევრდომად ცრემლითა სინანულისაჲთა; ჩუენდა ჯერ არს აღსაარებაჲ მისა სარწმუნოვებით ვითხოვდეთ მისგან...*“ (ქმკ, 2020).

ანაფორა მეტად გავრცელებული გამეორების ფიგურაა ქართულ მჭევრმეტყველებაში.

4.4.1.2. ეპანაფორა

ეპანაფორა (ძვ. ბერძნ. epanaphora მიტანა, დართვა, მიმატება) არის ტროპის სახე – ერთი და იმავე სიტყვის გამეორება ერთმანეთის მომდევნო ფრაზათა / კოლონათა დასაწყისში ერთი წინადადების

ფარგლებში. ხშირად ეპანაფორასთან ერთად პერიოდთა სიმეტრიის რიტმულ ჟღერადობას ჰომოიტელევეტონებითაც ამდიდრებენ. მისი მემუვობით შესაძლებელია მნიშვნელობის გავრცობა და გაფართოება (ბეზარაშვილი, 2004). იგი გვხვდება სადღესასწაულო, სამქადაგებლო, პოლიტიკურ და ა.შ. მჭევრმეტყველებაში. მაგალითად:

(90) „*მიცნობიეს მე მისი სულგრძელებაჲ, მიცნობიეს მისი მრავალმოწყალებაჲ.*“ (ქმკ, 2020).

(91) „*რითი დაიმსახურა ასეთი საყოველთაო, ასეთი ძლიერი, ასეთი გულწრფელი თანაგრძნობა ეკატერინე რევაზის ასულმა?*“ (ქმკ, 2020).

(92) „*ეს ჩვენი სამშობლო იწვის... ჩვენს თვალწინ, ჩვენს ფეხქვეშ, ჩვენს გარშემო, ჩვენს სულში!*“ (ქმკ, 2020).

ეპანაფორის არსებითი ნიშანი ისაა, რომ გამოხატოს მსგავსება შედარებით კარგად ცნობილსა და ისეთს შორის, რომელსაც შეიძლება უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ნაკლებადაა ცნობილი ან ბუნდოვანია. აქედან გამომდინარეობს, რომ ეპანაფორა გულისხმობს რაღაც შუამავალს, რომლის გაგება იოლად შეიძლება, თუკი ისინი გამოიხატებიან შესაბამისი სიტყვებითა და სიტყვათშეთანხმებით.

ეპანაფორა ითვალისწინებს შედარებას, თუმცა აქედან არ გამომდინარეობს ის, რომ აღნიშნული მსგავსება აუცილებლად უნდა იყოს თვალსაჩინო, არც ის, რომ შეპირისპირება აუცილებლად თვალსაჩინოდ უნდა გამოიხატოს. საუკეთესო ეპიფორები გამოირჩევიან სიახლით, ისინი ძალდაუტანებლად აქცევენ ყურადღებას მსგავსებებს, რომელთა შემჩნევა არც ისე ადვილია.

4.4.1.3. ანტიისტროფი

ანტიისტროფი რთული რიტორიკული ფიგურაა, რომელიც სხვადასხვა კოლონის დასასრულს ერთი და იმავე სიტყვის/ფრაზის გამეორებას წარმოადგენს. როდესაც რიტორიკული ფიგურა 188

გართულელებულია, ანტიისტროფს ემატება **ანაფორა** ან **ეპანაფორა**.

ანტიისტროფთან ერთად ქვეწყობილ წინადადებათა შორის დასაკავშირებელი სიტყვების (**სადა – მუნ**) განმეორების შემთხვევები გვაქვს შემდეგ მაგალითებში:

(93) „იყო შიმშილი ძლიერი მას სოფელსა, რამეთუ სადა მეცნიერებით იფქლი არა იშრომებიან – მუნ შიმშილი ძლიერი არნ; სადა სიწმიდისა ტევანი არა დაიწინიხებინ – მუნ შიმშილი ძლიერი არნ; სადა ურჩულოებად ფრიად არს – მუნ სიკეთს არად სარგებელ არნ; სადა იეფობა ბოროტისად – მუნ მოკლება კეთილისად.“ (ქმკ, 2020).

შემდეგ მაგალითში გამეორებულია ფრაზები: „მოვედით ჩემდა ყოველნი“ – „და მე განგისუენო თქუნ“:

(94) „მოვედით ჩემდა ყოველნი მაშურალნი და ტვრთმძიმენი, და მე განგისუენო თქუნ; მოვედით ჩემდა ყოველნი მეზუერენი და ცოდვილნი და მე განგისუენო თქუნ; მოვედით ჩემდა ყოველნი, რომელთა გიტვრთავს ტვრთი მძიმს სახედ-სახედთა მათ შეცოდებათა თქუნთაჲ, და მე განგისუენო თქუნ.“ (ქმკ, 2020).

4.4.2. პლეონაზმი

პლეონაზმი (ძვ. ბერძნ. Πλεονασμός – ზედმეტი) მრავალსიტყვაობის ერთ-ერთი სახეა. რიტორიკულ მეტყველებაში და განსაკუთრებით, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ტექსტებში ხშირია **პლეონაზმის** გამოყენების შემთხვევები.

როგორც აღნიშნავენ, „პლეონაზმი არის ზედმეტობა, მრავალსიტყვაობა; წინადადებაში ერთი და იმავე ცნების გამოსახატავად ერთნაირი მნიშვნელობის სიტყვების ხმარება“ (ბასილაია, 1991: 86). პლეონაზმს სინონიმთან აკავშირებს **ალ. ღლონტი**: „სინონიმურ გამოთქმებს მოგვაგონებს სიტყვათა პლეონასტური გამეორება, რასაც, როგორც მხატვრულ-სტილისტურ ხერხს, ჩვეულებრივ მიმართავენ მწერლები და ორატორები“ (ღლონტი, 1988: 59). ის გულისხმობს წინადადების

გავრცობას სინონიმური სიტყვებით ან ფრაზებით. პლეონაზს, როგორც ენობრივ მოვლენას, საფუძვლად უდევს ენაში სინონიმის არსებობა. პლეონაზში გვხვდება ქართულ სამქადაგებლო მჭევრმეტყველებაში:

მაგალითად, გვაქვს შემდეგი სინონიმური წყვილები: მშვდითა = ყუდროდთა, დაამშვდა = დააწყნარა გონება;

(95) „გამოვიდა მამად [იგი] მისი, ევედრებოდა მას და ჰლოცვიდა, მშვდითა და ყუდროდთა პირითა ზრახვიდა მას, რადათმცა დაამშვდა იგი და დააწყნარა გონებად მისი.“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, გვაქვს შემდეგი სინონიმური წყვილები: ღაღადებს = იტყვს = გვთხრობს = გუასწავებს:

(96) „მოდლუარი კეთილი მოსრულ არს, ღაღადებს და იტყვს, გვთხრობს, გუასწავებს...“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, გვაქვს შემდეგი სინონიმური წყვილი: უადვილწის ამისა წამალი = უჰამოვნწის სალბუნი წყლულებისად ამის:

(97) „ეჰა, საყუარელნო, რადმემცა იყო უადვილწის ამისა წამალი, ანუ უჰამოვნწის სალბუნი წყლულებისად ამის, ანუ ესოდენი სიმარჯულწ გზისად მის, უკუეთუ მიუტევენეთ კაცთა შეცოდებანი მათნი, მოგვტევენეს ჩუენცა ღმრთიმან შეცოდებანი ჩუენნი?“ (ქმკ, 2020).

მაგალითად, გვაქვს შემდეგი სინონიმური წყვილი: ქმნილი = ყოფადი:

(98) „მამა თანა-ამს, რათა ცხად-ჰყოს აწინდელი არსა საქმე იგი, ანუ ქმნილი და ანუ ყოფადი.“ (ქმკ, 2020).

რაც შეეხება პლეონაზმის მხატვრულ ფუნქციას, მხატვრულ მეტყველებაში, როგორც სტილისტურ ხერხს, მას მიმართავენ რეტარდაციის მიზნით, შთაბეჭდილების, აზრის გაძლიერებისათვის, ხოლო ენობრივი ფუნქციით გამეორებული სიტყვები სინონიმურ წყვილებს მოგვაგონებს (დლონტი, 1988: 59). „ამ ხერხის [პლეონაზმის] მიზანია ახსნა. იგი გამოუცდელ და მიუჩვეველ მსმენელს არჩევანს სთავაზობს გამოთქმათა შორის. თუ ძველ რიტორებთან ამ ხერხის მიზანი იყო გამოველინა ორატორის

მდიდარი ლექსიკა, ქრისტიანმა ორატორებმა იგი გამოიყენეს მორწმუნეთა შესაჩვევად თეოლოგიური ტერმინოლოგიისადმი“ (ბეზარაშვილი, 2004: 598).

4.4.3. ანტიტიჟა

ანტიტიჟა (ბერძნ. ἀντιτίς, ἀντί „საწინააღმდეგო“ + τίς „პოზიცია“) – კონტრასტის გამოხატველი ფიგურაა, რომელიც ერთმანეთს უპირისპირებს მნიშვნელობებს, ცნებებს, დებულებებს, სახეებს, მდგომარეობას. არისტოტელეს აზრით, „ასეთი გამონათქვამები სასიამოვნოა, რადგან მოვლენათა დაპირისპირება, ისევე როგორც პარალელის გავლება, აზრს ძალიან გასაგებსა ხდის“ (არისტოტელე, 1981: 1410a).

ანტიტიჟის შექმნას საფუძვლად უდევს ანტონიმები. ანტონიმების შეპირისპირება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ყოველ დასახელებულ საგანს, ცნებას, დებულებას, სახეებს, მდგომარეობას, რაც აძლიერებს აზრის გამომსახველობით უნარს. მართლაც, ანტონიმი და ანტონიმურად დაკავშირებული სხვადასხვა მეტყველების ნაწილები ანტიტიჟის შექმნის მნიშვნელოვანი საშუალებაა (აფრიდონიძე, 1998: 205).

ანტიტიჟა შეიძლება იყოს მარტივი (ერთწევრიანი) და რთული (მრავალწევრიანი); მარტივი ანტიტიჟის მაგალითებით მდიდარია იოანე ბოლნელის ქადაგებები.

წინამდებარე მაგალითში შეპირისპირებულია მარტივი ანტონიმური წყვილი: „ტკბილ“ – „მწარე“:

(99) „მადლობაჲ იგი კეთილ არს ხოლო შემდგომი იგი სავსე არს უკეთურებითა, ვერ შესაძლებელ არს ერთისა თუალისა წყაროჲსაგან გამოდინებად ტკბილი და მწარე.“ (ქმკ, 2020);

შეპირისპირებულია მარტივი ანტონიმური წყვილი: „მარცხენე“ – „მარჯუენე“:

(100) „ნუ აგრძნობნ მარცხენე შენი, რასა იქმოდის მარჯუენეშენი, უკუეთუ ამას იქმ ღმრთისათჳს, ღმერთმან თჳთ

უწყის ყოველი, რამეთუ იგი არს გულთა მაცნიერი და მან უწყნის დაფარულნი კაცთანი.“ (ქმკ, 2020);

შეპირისპირებულია მარტივი ანტონიმური წყვილი: „მორწმუნეთა“ – „ურწმუნოთა“:

(101) „ნანდვლვე ჭეშმარიტად, სადაცა იყოს სოფელი, ანუ ქალაქი ეშმაკთად, მუნცა იყოს სიყმილი ძლიერი, რამეთუ მორწმუნეთად არს ყოველი სოფელი და სავსებად მისი, ხოლო ურწმუნოთად მათ და ეშმაკთა და მსახურთა მისთა არა უც ნაწილი არცა ამას სოფელსა და არცა მერმესა მას.“ (ქმკ, 2020);

შეპირისპირებულია მარტივი ანტონიმური წყვილი: „არასამართალ“ – „სამართალ“:

(102) „გამოცდად იგი არასამართალ არს, ხოლო კითხვად იგი შუენიერ და სამართალ და პატიოსან.“ (ქმკ, 2020);

შეპირისპირებულია შემდეგი სინტაგმები: „ცათა შინა“ – „ქუეყანასა ზედა“:

(103) „ჭეშმარიტად, უკუეთუ იყოს ნებად მისი ვითარცა ცათა შინა, ეგრეცა ქუეყანასა ზედა, ყოვლადვემცა ჩუენ არა შევსცოდეთ მას.“ (ქმკ, 2020).

რთულ ანტითეზაში შეიძლება ჩართული იყოს რამდენიმე ანტონიმური წყვილი, რომლებიც ხშირად სინტაგმის სახითაა წარმოდგენილი, მაგალითად, შეპირისპირებულია შემდეგი სინტაგმები: „აღიმაღლოს“ – „დამდაბლდეს“ და „დაიმაღლოს“ – „ამაღლდეს“:

(104) „რამეთუ რომელმან აღიმაღლოს თავი თვისი, იგი დამდაბლდეს და ყოველმან, რომელმან დაიმაღლოს თავი თვისი, იგი ამაღლდეს.“ (ქმკ, 2020).

ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ანტონიმური წყვილი: „განგუეშორა“ – „შემოგუეახლა“; „ღამჭ“ – „ნათელი“:

(105) „რამეთუ აწ არს ჟამი განღვებებად ჩუენდა ძილისაგან, ოდესღა ესე გურწმენა, ღამჭ იგი განგუეშორა და ნათელი შემოგუეახლა.“ (ქმკ, 2020).

ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ანტონიმური წყვილი:

„მარცხენს“ – „მარჯუენს“ და „დაფარულად“ – „ცხადად“:

(106) „ხოლო შენ, რაჟამს იქმოდი ქველის საქმესა შენსა, ნუ აგრძნობნ მარცხენს შენი, რასა იქმოდის მარჯუენს შენი, რაითა იყოს ქველისსაქმს შენი დაფარულად და მამად იგი შენი, რომელი ჰხედავს დაფარულთა, მან მოგაგოს შენ ცხადად.“ (ქმკ, 2020);

ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ანტონიმური წყვილი: „შევიმოსოთ“ – „განვიშოროთ“; „სათნოებად ღმრთისად“ – „განზრახვად კაცობრივი“:

(107) „ხოლო უკუეთუ შევიმოსოთ სათნოებად ღმრთისად და ყოველივე განზრახვად კაცობრივი განვიშოროთ, მაშინ გესმეს, რამეთუ: რაოდენი-იგი ჰყავთ ერთსა მცირეთაგანსა ზედა, იგი მე მიყავთ.“ (ქმკ, 2020).

ერთმანეთს უპირისპირდება სამი ანტონიმური წყვილი: „განვიშორონეთ“ – „შევიმოსოთ“; „საქმენი ბნელისანი“ – „საჭურველი სიმართლისად“:

(108) „განვიშორონეთ აწ უკუე საქმენი ბნელისანი და შევიმოსოთ საჭურველი სიმართლისად და განათლებული დღესა შინა შუენიერად ვიდოდით ნუ სიმღერითა და მთრვალობითა, ნუცა საწოლითა ბილწებისადთა, არამედ მღვმარებითა და ლოცვითა, ფსალმუნითა და გალობითა და შესხმითა სულიერითა, და ყოველივე ბრუნვად ამის სოფლისად დაუტეოთ.“ (ქმკ, 2020).

შეპირისპირებულია შემდეგი წყვილები: „განიშორე“ – „შეიმოსე“, „მწუხარებად“ – „სიხარული“:

(109) „ხოლო შენ რაჟამს იმარხვიდე, იცხე თავსა შენსა და განიბანე პირი შენი, განიშორე მწუხარებად, განიფრთხვე და შეიმოსე სიხარული, და უჩუენე სიწმიდს გულისა შენისად მამასა შენსა, რომელ არს ცათა შინა და ჰხედავს დაფარულთა გულისათა და მან მოგაგოს შენ ყოველივე ცხადად ქუეყანასა ზედა.“ (ქმკ, 2020).

შეპირისპირებულია შემდეგი წყვილები: „შეიყუაროს“ – „მოიძულოს“, „ისმინოს“ – „შეურაცხ-ყოს“, „ღმრთისა“ – „მამონადას“:

(110) „ნანდვლვე და ჭემმარიტად ვერვინ ჰმონოს ორთა

უფალთა, ნუუკუე ერთი იგი შეიყუაროს და ერთი მოიძულოს, ანუ ერთისად მის ისმინოს და ერთისად მის შეურაცხ-ყოს. ვერვის ჯელეწიფების მონებად ღმრთისა და მამონაჲსა.“ (ქმკ, 2020).

შეპირისპირებულია შემდეგი ანტონიმური წყვილები: „გუმატოს“ – „გუაკლდეს“, „სული“ – „ჯორცნი“:

(111) „უკუეთუ ვჰამოთ, არად გუმატოს, და უკუეთუ არად ვჰამოთ, და-რად-გუაკლდეს, რამეთუ სული უფროჲს არს საზრდელთასა სახედ-სახედ შეზავებულთა და ჯორცნი უფროჲს არიან სამოსლისა და ძოწულისა ფერად-ფერადსა.“ (ქმკ, 2020).

დაპირისპირებულია ზმნები („მოვიძულნეთ“ / „მოვიძაგნეთ“ – „შევიყუარნეთ“) და არსებითი სახელები („ფარისეველისანი“ / „მეზუერისანი“):

(112) „აწ მოვედით, ძმანო ჩემნო და საყუარელნო, მოვიძულნეთ და მოვიძაგნეთ საქმენი იგი და სიტყუანი ფარისეველისანი და შევიყუარნეთ საქმენი იგი და სიტყუანი მეზუერისანი“ (ქმკ, 2020).

დაპირისპირებულია როგორც ნაცვალსახელები („მათი“ – „თქუენი“), არსებითი სახელები („სიმრავლე“ – „სიმცირე“), ისე მთელი სინტაგნები („სიმრავლისა მათისათჳს“ – „სიმცირისა თქუენისა“):

(113) „ძმანო ჩემნო, ყოვლად ნუ შეძრწუნდებიან გულნი თქუენნი სიმრავლისა მათისათჳს და სიმცირისა თქუენისა, რამეთუ ღმერთი ჩუენ თანა არს.“ (ქმკ, 2020).

დაპირისპირებულია არსებითი სახელები („სიკეთე“ – „ბოროტება“, „ბედნიერება“ – „მწუხარება“):

(114) „მიუხედავად იმისა, რომ იგი დიდი საშიშროების წინაშე იდგა, მაინც მუდამ ჭეშმარიტებას ჯადაგებდა და მოძღვრავდა, თუ როგორ უნდა გაარჩიო, სად არის სიკეთე და სად – ბოროტება, რაშია ბედნიერება და მწუხარება.“ (ქმკ, 2020).

ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ანტონიმური წყვილი („ცოდნა“ – „რწმენა“, „მონა“ – „მეგობარი“):

(115) „კარგად მოგეხსენებათ, რომ ჯერ კიდევ I-II საუკუნეებში განიხილებოდა საკითხი, თუ რა ურთიერთდამოკიდებულებაშია

ცოდნა და რწმენა. ამ თემას ეხებოდა ისეთი დიდი მეცნიერი, როგორც იყო კლიმენტი ალექსანდრიელი. იგი ამბობს, რომ ცოდნაში უკვე აუცილებლად არის რწმენა და, პირიქით, რწმენაში არის ცოდნა და რომ პირველადი მაინც რწმენაა: ამასთან, მორწმუნე ადამიანი არის მონა ღვთისა, მორწმუნე და მცოდნე კი – მეგობარი ღვთისა.“ (ქმკ, 2020).

(116) „ამ შრომაში იგი მსჯელობს იმის შესახებ, თუ რა ურთიერთკავშირშია ერთმანეთთან ცოდნა და რწმენა. კლიმენტი ალექსანდრიელი ამბობს, რომ პირველადი არის რწმენა და ზედ დაშენებულია ცოდნა; და აკეთებს საოცარ დასკვნას, – რომ მორწმუნე ადამიანი არის მონა ღვთისა, ხოლო მორწმუნე და განათლებული ადამიანი – არის მეგობარი უფლისა.“ (ქმკ, 2020).

ანტონიმურ წყვილს ქმნის „და“ და „ანუ“ კავშირით დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულები სიტყვა და საქმე და სიტყვა ანუ საქმე:

(117) „მომიტევით და შემინდევით მე, ძმანო ჩემნო, ყოველი, რაიცა ვისმე ვსცოდესიტყვით ანუ საქმით. შეგინდობ და მოგიტევებ ყოველთა, ვინც რაიცა მცოდა და ვინც რაიცა მაწყინა სიტყვით ანუ საქმით. გლოცავ თქვენცა მიუტეოთ და შეუნდოთ ურთიერთსა ყოველნი შეცოდებანი სიტყვითნი და საქმითნი“ (ქმკ, 2020).

წარმოდგენილია რამდენიმე ანტონიმური წყვილი: ჭირი და ლხინი:

(118) „საქართველო დაცემის დროს არ არსებობდა, როგორც ერთი მთელი, ჭირში და ლხინში განუყრელი“ (ქმკ, 2020).

წარმოდგენილია რამდენიმე ანტონიმური წყვილი: წყევდა და ლოცვა:

(119) „ერთი დღეც ნუ გვაცოცხლოს უსამშობლოდ! ეს არც წყევლაა და არც ლოცვა. გნებავთ, ლოცვაც ესაა და წყევლაც, ერთსა და იმავე დროს...“ (ქმკ, 2020).

წარმოდგენილია რამდენიმე ანტონიმური წყვილი: სიკვდილი და სიცოცხლე, ომი და მშვიდობა:

(120) „საქართველოს გაცნობა, რა თქმა უნდა, შეიძლება იქ

მოგზაურობით, მაგრამ მაინც ჯობს, ქართულმა ლიტერატურამ მოგახსენოთ თავისი ძველი და უცვლელი სათქმელი, იმის თაობაზე, რომ სიყვარული, მეგობრობა, სირთულეები, სიკვდილი და სიცოცხლე, ომი და მშვიდობა, იუმორი და ტრაგედია ისევე არის ჩვენი ცხოვრების ნაწილი, როგორც თქვენი და ამაზე ლაპარაკი და თხრობა ისე შეგვიძლია, როგორც ბევრს არავის დედამიწის ზურგზე.“ (ქმკ, 2020).

დაპირისპირებულია რამდენიმე ანტონიმური წყვილი („დიდი“ – „პატარა“, „თავადი“ – „გლეხი“, „მდიდარი“ – „გლახაკი“, „მეცნიერი“ – „უმეცარი“), გარდა ამისა, გვაქვს ელიფსისის შემთხვევაც (გამოტოვებულია ზმნა „სტირის“):

(121) „სტირის დიდი და პატარა, სტირის თავადი და გლეხი, მდიდარი და გლახაკი, მეცნიერი და უმეცარი, სტირის სულ ყველა და მიზეზიც აქვსთ ტირილისა.“ (ქმკ, 2020).

კონტრასტისა და სიტყვათა უჩვეულო გააზრებაა წარმოდგენილი შემდეგ მაგალითში:

(122) „შენს ბახველებს დღესაც არ სჯერათ ეს საშინელი თავზარდამცემი ამბავი, ჩვენში ვერავინ ახსენებს ერთად ამ ორს ყოვლად მოუწყობელს, ყოვლად შეუფერებელ სიტყვებს: „გაბრიელი და სიკვდილი“! ეს ორი სიტყვა არასოდეს არ მოთავსდება ერთად ჩვენს წარმოდგენილობაში.“ (ქმკ, 2020).

ანტონიმები ქმნიან კიდევ ერთ სტილისტურ ხერხს, ესაა **ოქსიმორონი**. **ოქსიმორონი** (ძვ. ბერძნ. ὀξύμωρος (oxúmōros), – გონებამახვილური სისულელე, ὄξύς (oxús, „მჭრელი, ბასრი, მახვილი“ + μωρός (mōrós, „უგუნურება“) ეწოდება ანტონიმებით, ანუ ურთიერთსაპირისპირო მნიშვნელობის სიტყვებით შექმნილ სინტაგმას.

წინამდებარე მაგალითში, გარდა იმისა, რომ არის ანტონიმური წყვილით შექმნილი ანტითეზა, სადაც შეპირისპირებულია სახელური ფრაზა („სასუფეველი ღმრთისაჲ“) და არსებითი სახელი („ჯოჯოხეთი“), ასევე გვაქვს ოქსიმორონი „მდინარე ცეცხლისაჲ“:

(123) „ჭეშმარიტად, რამეთუ სასუფეველი ღმრთისაჲ და

ჯოჯოხეთი განშორებულ არიან ერთიერთას, რამეთუ მდინარეც ცეცხლისად დის საშოვალ მათსა.“ (ქმკ, 2020).

ოქსიმორონი ეს არის აბსოლუტური წინააღმდეგობა, ვინაიდან ოქსიმორონი იქმნება ისეთი აბსტრაქტული ლექსიკის საფუძველზე, რომლის შემადგენელი ერთეულები ერთმანეთის მიმართ ანტონიმურ დამოკიდებულებაში არიან, მაგალითად: „მახინჯი სილამაზე“, „შავი მზე“ და ა.შ. (ჯგუფი მ, 1970/1986: 219).

4.5. შუალედური დასკვნა

ჩვენ შევისწავლეთ მეტაბოლათა სახეები ქართულ მჭევრმეტყველებაში. ვიხელმძღვანელებთ „ჯგუფი მ“-ს „ზოგადი რიტორიკის“ თეორიაში წარმოდგენილი კლასიფიკაციითა და ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე გამოყავით მეტაპლაზმის (ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია), მეტატაქსისის (ელიფსისი, პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი, ინვერსია), მეტასემემის (შედარება, მეტაფორა) და მეტალოგიზმის (გამეორება, ანტითეზა, პლეონაზმი) სახეები. ჩვენ წარმოვადგინეთ თითოეული ენობრივი საშუალების სათანადო ახსნა-განმარტება, ფუნქციონირების არეალი და სხვ. ამისათვის, განვიხილეთ თანმიმდევრულად თითოეული მათგანი და დავახასიათეთ ისინი ენობრივი ანალიზის შესაბამის დონეზე.

კვლევისას გამოვლინდა მეტაბოლათა ის სახეები, რომლებიც ენობრივი ანალიზის სხვადასხვა საფეხურზე დგას (გრამატიკულ, სინტაქსურ, სემანტიკურ და ლოგიკურ საფეხურებზე) და დაკავშირებულია ისეთ ლინგვისტურ ოპერაციებთან, როგორცაა შემოკლება, დამატება, შემოკლება დამატებით და გადასმა, მაგალითად, ჩვენ მიერ შესწავლილი მეტაბოლათა სახეებიდან ელიფსისი და შედარება განეკუთვნება შემოკლებას, ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია, პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი, გამეორება, პლეონაზმი და ანტითეზა – დამატებას, ხოლო ინვერსია – გადასმას.

აღსანიშნავია, რომ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტები გამოირჩევა მეტაბოლათა გამოყენების მაღალი სიხშირით. უფრო მეტიც, ჩვენ მიერ შესწავლილი მასალის საფუძველზე უნდა ითქვას, რომ ცალკეული მაგალითის ფარგლებში გვხვდება არა ერთი, არამედ რამდენიმე მეტაბოლის სახე; გამოვლინდა შემდეგი ტენდენციაც: სადაც არის ელიფსისი, ხშირ შემთხვევაში, იქაა გამეორება; სადაც არის გამეორება, იქაა ევფონიის სხვადასხვა სახე (ალიტერაცია, ასონანსი) და ა.შ. ამდენად, წინამდებარე ნაშრომში არ შემოვფარგლულვართ მეტაბოლის მხოლოდ ცალკეული სახის განხილვით, არამედ, ისინი შევისწავლეთ კომპლექსურად და ერთმანეთთან კავშირში. ამით უფრო ნათელი და ცხადი ხდება ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების სპეციფიკურობა.

ტროპების დახასიათებისას, მნიშვნელოვნად მივიჩნიეთ მათი განხილვა ენის ფუნქციათა ფონზე; ჩვენი აზრით, ქართულ მჭევრმეტყველებაში წინ წამოწეულია ენის რიტორიკული ფუნქცია, რომელსაც ზემოქმედების უნარი გააჩნია და ეხება ისეთ თემებს, როგორცაა რელიგია, პატრიოტიზმი, ნაციონალიზმი, ეთიკა, სამართალი, იდეოლოგია და სხვ. შეიძლება ითქვას, რომ ენის რიტორიკული ფუნქცია, რიტორიკის თეორიასა და პრაქტიკაში გაცნობიერებული რეალიზების ნიშანს ატარებს და ამდენად, წინასწარ ცოდნასაც კი ეფუძნება. მეორეს მხრივ, რიტორიკული ფუნქციის მატარებელი შეიძლება იყოს სხვადასხვა ენობრივი საშუალება, ამ შემთხვევაში კი, მეტაბოლათა სახეები, რომლებიც მიზანმიმართული შერჩევის შედეგია.

ქირითადი დასკვნები და დებულებები

ქართული მჭევრმეტყველების განვითარებაზე მეტყველებს მის ისტორიაში არაერთი დარგობრივი და ჟანრობრივი სახესხვაობის არსებობა. ამას ადასტურებს ჩვენ მიერ განხილული მჭევრმეტყველების ტექსტების რაოდენობაც. გარდა ამისა, ქართული მჭევრმეტყველება სცნობს ყველა იმ სფეროს, რომელთა არსებობა დასტურდება მსოფლიო მჭევრმეტყველების ისტორიაში, მათ შორის უმთავრესს, რიტორიკის ანტიკურ თეორიებს. მჭევრმეტყველების განვითარებას ხელს ასევე უწყობდა რიტორიკის თეორიისა და პრაქტიკის სწავლება. ამასვე ადასტურებს ჩვენ მიერ მიმოხილული რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი (როგორც ორიგინალური, ისე თარგმნილი) სახელმძღვანელოების არსებობაც, რომლებიც სასწავლო მიზნებით გამოიყენებოდა და თითოეული ემყარებოდა რიტორიკის ანტიკურ თეორიებს.

ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების ისტორიაში გამოიკვეთა ექვსი დარგი: სადარბაზო, სადღესასწაულო, სამგლოვიარო, სამოსამართლო, სამქადაგებლო და სამხედრო. ხსენებულ დარგებს მკვეთრი ფარგლები არ გააჩნიათ. გარდა ამისა, ერთი და იგივე ორატორული ნიმუში შეიძლება ტექსტუალური-იდუური მოტივების მრავალფეროვნებითაც გამოირჩეოდეს. ამიტომ ხშირად ვერ ხერხდება მისი ერთმნიშვნელოვანი დარგობრივი კლასიფიკაცია, რის გამოც იგი ერთდროულად რამდენიმე შინაარსობრივ დარგს / ქვედარგს მიეკუთვნება.

ჩვენი დაკვირვებით, რომელიმე კონკრეტული მჭევრმეტყველების დარგის ორატორული ნიმუშები ერთმანეთისგან გაცილებით უფრო მეტ განსხვავებას ავლენენ, ვიდრე მსგავსებას, დაწყებული მათი მოცულობითა და დამთავრებული ენობრივ საშუალებათა გამოყენების სიხშირითა და ინტენსივობით. გარდა ამისა, სხვადასხვა მჭევრმეტყველების დარგის ორატორულ ნიმუშთა შორის განსხვავების მიზეზად ასევე შეგვიძლია დავასახელოთ ძეგლის დაწერის ეპოქა, აუდიტორია, მოტივი და კონტექსტი (ეროვნული, რელიგიური, პოლიტიკური,

სამოსამართლო) და სხვ.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა მჭევრმეტყველებამ განიცადა ცვლილებები დარგობრივი და ჟანრობრივი თვალსაზრისით: ზოგი დარგი გაქრა, მაგალითად, სამხედრო მჭევრმეტყველება, ზოგი სხვა დარგმა ჩაანაცვლა, როგორც ეს მოხდა სადარბაზო და პოლიტიკური მჭევრმეტყველების შემთხვევაში; რაც შეეხება ჟანრებს, მათი უმეტესობა უცვლელი სახით დღემდე არსებობს. ასევე კვლევამ აჩვენა, რომ ქართული ორატორული ნიმუშების დიდი ნაწილი დამოუკიდებელი სახით არ გვხვდება, არამედ მოცემულია ფრაგმენტულად, ჰაგიოგრაფიული, ჰომილეტიკური, ისტორიული, თუ მხატვრული ნაწარმოების შემადგენელი ნაწილი. თუმცა მიუხედავად ამისა, ქართული მჭევრმეტყველების თითოეულ ნიმუშს გააჩნია დასაწყისი და დასასრული, შინაარსობრივი და სტრუქტურული მთლიანობა, საერთო და კონკრეტული მიზნები და ა.შ.

1. ჩვენი საკვლევე კითხვა მდგომარეობდა იმის გარკვევაში, თუ რამდენად არის გაცნობიერებული ანდა გაუცნობიერებელი მოქმედების შედეგი მჭევრმეტყველების ტექსტები. ეს საკითხი სამი მიმართულებით განვიხილეთ: გაცნობიერების ხარისხი ენის ფუნქციათა მჭევრმეტყველებაში რეალიზებისას, გაცნობიერების ხარისხი ენის იერარქიის დონეების (ფონოლოგიური, მორფოლოგიური, სინტაქსური, ლექსიკური) მიხედვით და გაცნობიერებულობის ხარისხი მჭევრმეტყველების წერითი და ზეპირი ფორმების შემთხვევაში. კვლევამ შემდეგ დასკვნებამდე მიგვიყვანა:

1.1. ჩვენ დავახასიათეთ ქართულ მჭევრმეტყველებაში მეტა-ბოლათა სახეები (მეტაპლაზმები, მეტატაქსისები, მეტასემემები და მეტალოგიზმები) ენის ფუნქციათა ფონზე და მივედით შემდეგ შედეგამდე: მეტაბოლათა სახით მეტ-ნაკლებად რეალიზდება ენის სხვადასხვა ფუნქცია (ექსპრესიული, კონატიური, რეფერენციული, პოეტური, ფატიკური და მეტალინგვისტური); თუმცა წინ წამოწეულია ენის პოეტური / რიტორიკული ფუნქცია, რომელსაც

ზემოქმედების უნარი გააჩნია და ეხება ისეთ თემებს, როგორცაა რელიგია, პატრიოტიზმი, ნაციონალიზმი, ეთიკა, სამართალი, იდეოლოგია და სხვ. რაც მთავარია, მეტაბოლათა სახეები, მიუხედავად იმისა, თუ რომელ ფუნქციას ასრულებენ ისინი, ერთად და განუყოფნად თანაარსებობენ მჭევრმეტყველებაში. რიტორიკული ფუნქცია გამოიხატება სხვადასხვა ენობრივი საშუალებით, რომელიც მიზანმიმართული შერჩევის შედეგია. შეიძლება ითქვას, რომ ენის რიტორიკული ფუნქცია, ორატორულ პრაქტიკაში გაცნობიერებული გამოყენების ნიშანს ატარებს და ხშირად, წინასწარ, თეორიულ ცოდნასაც კი ეფუძნება.

1.2. საკითხის კვლევისას გაირკვა, რომ მჭევრმეტყველება გამოირჩევა მიზანმიმართული სამეტყველო ქმედებით, შესაბამისად, ენობრივი საშუალებების გამოყენება ენობრივი დონეების მიხედვით გაცნობიერებისა და მიზანმიმართული შერჩევის სხვადასხვა ხარისხით ხასიათდებიან. ენობრივი დონეებიდან, მაგალითად, ლექსიკურ დონეზე შედარებით გაცნობიერებულია, ხოლო ნაკლებად გაცნობიერებულია გრამატიკული (მორფოლოგიურ-სინტაქსური) და დონეზე – მათ მეტყველი მექანიკურად იყენებს საჯარო გამოსვლის მომენტში. ამდენად, საჯარო მჭევრმეტყველების ტექსტები ფონოლოგიურ, მორფოლოგიურ, სინტაქსურ და ლექსიკურ საშუალებათა მეტ-ნაკლებად მიზანმიმართული შერჩევის შედეგია. გაცნობიერების ხარისხი მით უფრო კლებულობს, რაც უფრო დაბალ საფეხურს ვეხებით (ფონოლოგიური, მორფოლოგიური), ხოლო მატულობს, რაც უფრო მეტად ავდივართ ენობრივი იერარქიის ზედა საფეხურებზე (სინტაქსური, ლექსიკური). ამდენად, ენაში რაც უფრო მაღალ ენობრივ ერთეულს ეხება საქმე, მით უფრო მაღალია მისი შერჩევისა და გამოყენების ხარისხი, ხოლო რაც უფრო დაბალი ენობრივი ერთეულია, მით უფრო ნაკლებია გაცნობიერებულის ხარისხი.

1.3. საჯარო მჭევრმეტყველების ტექსტები ტოვებენ ზეპირი მეტყველების შთაბეჭდილებას. პრეზენტაცია მოითხოვს ზეპირი

გზით წარდგინებას, რის დროსაც ორატორი ავლენს იმპროვიზაციულ შესაძლებლობებს – ეს არის სპირობაც, რომელიც ზემოქმედებას ახდენს და მსმენელთა ყურადღების კონცენტრაციის შენარჩუნებას უზრუნველყოფს. მაგრამ ამგვარი მჭევრმეტყველებითი ტექსტები ასევე გულისხმობენ მათი ავტორების მხრიდან წინასწარ ჩარევას და სათქმელის წერილობით მომზადებას გარკვეულ დონეზე. შეგვიძლია ითქვას, რომ მჭევრმეტყველება უახლოვდება როგორც ზეპირ, ისე წერით მეტყველებას, მაგრამ, ამავე დროს, მათგან დამოუკიდებელი საკუთარი სპეციფიკური მახასიათებლებიც აქვს, რაც ვლინდება მის იმპროვიზაციულ შესაძლებლობებში. საქმე ისაა, რომ საჯარო მჭევრმეტყველებითი ტექსტები გარკვეული სპეციფიკით ხასიათდებიან, რადგან თავისი არსით ისინი მეტყველებას გულისხმობენ, თუმცა საჭიროებიდან გამომდინარე ხდება მათი როგორც წინასწარი მომზადება წერილობითი ფორმით, ისე პრეზენტაციის პროცესის ჩაწერა, როგორც სტენოგრაფიულად, ისე აუდიო-ვიდეო ჩანაწერების სახით. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით, საჯარო მჭევრმეტყველების ტექსტები წარმოგვიდგება როგორც გარკვეულ გარდამავალ და სამუალო რგოლად, რომელიც აერთიანებს წერითი და ზეპირი მეტყველების ტრადიციებს. ამდენად, მჭევრმეტყველება გულისხმობს როგორც წერით, ისე ზეპირ მეტყველებას. სწორედ მათი თანაკვეთა გვაძლევს ისეთ საჯარო გამოსვლებს, რომელიც თავის მიზანს აღწევს და სიტყვიერი ხელოვნების მაღალ დონეს გვიჩვენებს.

კვლევისას მიღებულმა შედეგებმა აჩვენა, რომ მართალია ენის სისტემა, მისი გრამატიკა ადამიანის მიზანმიმართული მოქმედების / შემოქმედების შედეგი არაა, რადგან ის ჩვენ გვეძლევა მზა პროდუქტის სახით, თუმცა მისი გამოყენებისას წერითი და ზეპირი მეტყველების დროს, საქმე სხვაგვარადაა. უფრო მეტიც, საჯარო მჭევრმეტყველება, თავის თავში აერთიანებს წერითი და ზეპირი მეტყველების ტრადიციებს. ამდენად, საკითხის დასმა, თუ რამდენად არის გაცნობიერებული ანდა გაუცნობიერებელი წერითი და ზეპირი მეტყველების პროცესი, სწორი უნდა იყოს. მაგალითად,

საჯარო მჭევრმეტყველებაში, ჩვენ საქმე გვაქვს მკვეთრად გამოხატულ მიზანმიმართულ სამეტყველო ქმედებასთან, რის გამოც ცნობიერ და შესაბამისად, გააზრებულ პროცესს წარმოადგენს წერიტი მეტყველება (ორთოგრაფია), ხოლო წერიტი მეტყველებასთან მიმართებით, ზეპირი მეტყველება (ორთოეპია) შედარებით გაუცნობიერებელი პროცესია. მჭევრმეტყველების ესა თუ ის დარგი საჭიროებს სათქმელის წინასწარ, წერილობით მომზადებას (უკიდურეს შემთხვევაში, ტექსტმა შეიძლება ფიქსირებული სახეც კი მიიღოს, მაგალითად, სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების ნიმუშების შემთხვევაში), რომელიც შემდგომ რეალიზდება ზეპირ მეტყველებაში და თან იმპროვიზაციისა და ცოცხალი მეტყველებისთვის დამახასიათებელი ნიშნების გათვალისწინებით. ამდენად, მოყვანილმა მაგალითმა და ემპირიული მასალის შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ ქართული მჭევრმეტყველების თითოეული ნიმუში წინასწარ მომზადებული და დაგეგმილია, რაც არ უნდა სპონტანურად გამოიყურებოდეს ის. ამასთან, ცხადია, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია თითოეული სიტყვა მთელი კონტექსტისათვის და თუ როგორ იყენებენ ორატორები სწორად შერჩეულ და წინასწარ დამუშავებულ ტექსტს სასურველი შედეგის მისაღწევად და ჩაფიქრებული ეფექტის მოსახდენად.

2. ქართული მჭევრმეტყველების დარგების შესწავლისას გამოვლინდა მათი ძირითადი მიზნები. ორატორულ ნიმუშებს, როგორც მეტად მიზანმიმართულ ტექსტებს, აუცილებლად გააჩნია ესა თუ ის მიზანი. ამ მხრივ გამოიყოფა მიზანი თითოეული წინადადების დონეზე და მიზანი მთელი ტექსტის, ანდა დარგის დონეზე. ეს უკანასკნელი უნივერსალურობის ნიშანს ატარებს. შეინიშნება დარგების მიხედვით საჯარო გამოსვლების მიზანთა თემატიკის გადანაწილება შემდეგი სახით: სამქადაგებლო დარგის ნიმუშები ხშირად მთავრდება დამოძღვრით / დარიგებით, სადღესასწაულო – იმედით, დალოცვით, სამგლოვიარო – გარდაცვლილისადმი გამომშვიდობებით, მისი პიროვნების დადებითად (გამონაკლის შემთხვევაში უარყოფითად) წარმოჩენით,

სადარბაზო – გადაწყვეტილების მიღებით / გამოცხადებით, სამხედრო – მოწოდებით, სამოსამართლო – მუქარით / დამნაშავის დასჯის სურვილით, პოლიტიკური – მადლობის გადახდით და ა.შ. უფრო რომ განვაზოგადოთ, მჭევრმეტყველების დარგების მიხედვით ორატორულ ნიმუშებს აუცილებლად გააჩნია შემდეგი მიზნები:

2.1. სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება დამრიგებლობითი ხასიათის ზეპირი მეტყველებაა, რომლის უმთავრესი მიზანია მსმენელთა (ამ შემთხვევაში მრევლის) რწმენაში განმტკიცება, დარიგება, დამოდვრა, სწავლება, ბიბლიის განმარტება, მათთვის რელიგიური იდენტობის განცდის შექმნა, რისთვისაც ორატორი მიზანმიმართურად მიმართავს ისეთ ენობრივ საშუალებებს, რომლებიც უზრუნველყოფს რაიმეს ახსნასა და გაგებადობას.

2.2. სადღესასწაულო მჭევრმეტყველება საზეიმო ხასიათის ზეპირი მეტყველებაა, რომლის უმთავრესი მიზანია მსმენელთა შემოქმედებითი შთაგონება, მსმენელისადმი კეთილი სურვილების გამოთქმა: მილოცვა, დალოცვა, დაიმედება, ხოტბის შესხმა ცნობილი სასულიერო თუ საერო მოღვაწეებისთვის და ა.შ.

2.3. სამგლოვიარო მჭევრმეტყველება სახოტბო ხასიათის ზეპირი მეტყველებაა, რომლის მიზანია გარდაცვლილი პირისადმი პატივისცემა და მსმენელთა ზნეობრივი ამაღლება, გარდაცვლილისადმი გამომშვიდობება, მისი პიროვნების დადებითად (გამონაკლის შემთხვევაში უარყოფითად) წარმოჩენა და ა.შ.

2.4. სამხედრო მჭევრმეტყველება გამამხნეველი ხასიათის ზეპირი მეტყველებაა, რომლის მიზანია ბრძოლის დაწყების წინ მეომრების შეგულიანება, გამხნეება, მოწოდება, საბრძოლო ჟინის გაღვიძება, პატრიოტიზმის ამაღლება და ა.შ.

2.5. სამოსამართლო მჭევრმეტყველება პაექრობითი ხასიათის ზეპირი მეტყველებაა, რომლის მიზანია დაპირისპირებულ მხარეთა შორის აღძრული დავის გადაწყვეტა, რისთვისაც აუცილებელია მოკამათე მხარის დარწმუნება კონკრეტულ მოსაზრებაში სანდო

ფაქტობრივი მასალის მოხმობით, მუქარის გამოთქმა / დამნაშავის დასჯის სურვილის გამოხატვა / დამნაშავის მხილება და ა.შ.

2.6. სადარბაზო მჭევრმეტყველება რჩევა-თათბირობითი ხასიათის ზეპირი მეტყველებაა, რომლის მიზანია პოლიტიკური, სახელმწიფოებრივი საკითხების მოგვარება-გადაწყვეტა.

2.7. პოლიტიკური მჭევრმეტყველება არის საჯარო ხასიათის ზეპირი მეტყველება, რომლის მიზანია პოლიტიკური, სახელმწიფოებრივი საკითხების მოგვარება-გადაწყვეტა, მიღებული გადაწყვეტილების გამოცხადება და ა.შ.

ტროპის ამა თუ იმ საშუალებების ფუნქცია ყველგან მიემართება ერთ მიზანს: გავლენა მოახდინოს მსმენელზე / მკითხველზე და იმოქმედოს როგორც მის მსოფლმხედველობაზე, ასევე ასახვა ჰპოვოს შემდგომ ქმედებებზეც. ამდენად, რიტორიკა თავის თავდაპირველ დანიშნულებას სხვადასხვა ეპოქისა და ორატორული ნიმუშების ფორმოებრივი და შინაარსობრივი თავისებურებებისა თუ განსხვავებულობის მიუხედავად, კვლავ ამართლებს.

3. წინამდებარე კვლევაში, აქცენტი გავაკეთეთ მჭევრმეტყველებისთვის ყველაზე ნიშანდობრივი და არსებითი ტროპების ლინგვისტურ ანალიზზე. ჩვენ შევისწავლეთ ქართული მჭევრმეტყველების ტროპული მეტყველება. ვიხელმძღვანელებთ „ჯგუფი μ“-ს „ზოგად რიტორიკაში“ წარმოდგენილი კლასიფიკაციით და ქართული მჭევრმეტყველების მაგალითზე გამოვყავით მეტაპლაზმის (ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია), მეტატაქსისის (ელიფსისი, პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი, ინვერსია), მეტასემემის (შედარება, მეტაფორა) და მეტალოგიზმის (გამეორება, პლეონაზმი, ანტითეზა) ტიპის მეტაბოლის სახეები. ჩვენ წარმოვადგინეთ თითოეული აღნიშნული ენობრივი საშუალების კლასიფიკაცია „ჯგუფი μ“-ს „ზოგად რიტორიკის“ თეორიის საფუძველზე. ამისათვის, თანმიმდევრულად განვიხილეთ თითოეული მათგანი და დავახასიათეთ ისინი ენობრივი დონეების ყოველ საფეხურზე, მათ შორის, საკუთრივ

გრამატიკულ, სინტაქსურ, სემანტიკურ და ლოგიკურ საფეხურებზე.

აღსანიშნავია, რომ ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტები გამოირჩევა მეტაბოლათა გამოყენების მაღალი სიხშირით. უფრო მეტიც, ჩვენ მიერ შესწავლილი მასალის საფუძველზე, უნდა ითქვას, რომ ცალკეული მაგალითის ფარგლებში გვხვდება რამდენიმე მეტაბოლის სახე; გამოვლინდა შემდეგი ტენდენციაც: სადაც არის ელიფსისი, ხშირ შემთხვევაში, იქაა გამეორება; სადაც არის გამეორება, იქაა ეფფონიის სხვადასხვა სახე (ალიტერაცია, ასონანსი) და ა.შ. ამდენად, წინამდებარე ნაშრომში არ შემოვფარგლუვართ მეტაბოლის მხოლოდ ცალკეული სახის განხილვით, არამედ, ისინი შევისწავლეთ კომპლექსურად და ერთმანეთთან კავშირში. ამით უფრო ნათელი და ცხადი ხდება ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების სპეციფიკურობა; კვლევის არეალმა მოიცვა მეტაბოლათა ის სახეები, რომლებიც ენობრივი ანალიზის სხვადასხვა საფეხურზე დგას და დაკავშირებულია სხვადასხვა ლინგვისტურ ოპერაციასთან, როგორცაა შემოკლება, დამატება, შემოკლება დამატებით და გადასმა. მაგალითად, ჩვენ მიერ შესწავლილი მეტაბოლათა სახეებიდან ელიფსისი და შედარება განეკუთვნება შემოკლებას, ალიტერაცია, ასონანსი, პარონომაზია, პოლიპტოტონი, პოლისინდეტონი, გამეორება, პლეონაზმი და ანტითეზა – დამატებას, ხოლო ინვერსია – გადასმას.

ქართული მჭევრმეტყველების ტექსტების ლინგვისტური ანალიზის შედეგად ვლინდება ენის შესაძლებლობები, გავლენა მოახდინოს ადამიანის ემოციებზე, აზროვნებასა და მის შემდგომ ქცევაზე. ჩვენ მიერ შესწავლილი ყოველი ტექსტი ემსახურება მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი, ეროვნული, რელიგიური, პოლიტიკური და სხვა მიზნების მიღწევას და შესაბამისი შედეგის მიღებას მსმენელისგან, იქნება ის მრეველი, ლაშქარი, დარბაზი თუ სხვა სახის მცირე თუ მრავალრიცხოვანი აუდიტორია.

4. დასასრულ, ორიოდ სიტყვით შევეხებით ქმკ-ის განვითარების სამომავლო პერსპექტივებს. ამ მიმართულებით, უპირველესი ამოცანა საკვლევი ტექსტების შერჩევის

კრიტერიუმების განსაზღვრა იყო. ჩვენ ვიხელმძღვანელებთ ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორიაში დაგროვილი გამოცდილებით. გავითვალისწინეთ ტექსტების ტიპი, წყარო, დარგი, ჟანრი და პერიოდი (იხ. სქემა 9). შედეგად, საკვლევ ტექსტების სახით შევარჩიეთ X-XXI სს.-ის პერიოდის 200-მდე ორატორის 1000 ნიმუში. თითოეული მათგანი ელექტრონულ ფორმატში გადავიყვანეთ და დავურთეთ მეტამონაცემები. ტექსტების შერჩევის კრიტერიუმების განსაზღვრისას გამოიკვეთა კორპუსის შექმნასთან დაკავშირებული შეზღუდვებიც. უმთავრესი შეზღუდვა დაკავშირებულია პერიოდის განსაზღვრასთან, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს საავტორო უფლებების საკითხსაც. ქართული მჭევრმეტყველების თემატურ კორპუსში განთავსების მიზნით შეირჩა ისეთი ტექსტები, რომლებზედაც არ ვრცელდება საავტორო უფლებები. კორპუსში ასევე არ შევა ის ნიმუშები, რომლებიც ქართულ ენაზე არ შემონახულა და მხოლოდ უცხოენოვან წყაროებშია დაცული. აღნიშნული შეზღუდვების მიუხედავად, კორპუსში აისახება ქართული მჭევრმეტყველების განვითარების უწყვეტი პროცესი.

კორპუსის სამუშაო ვერსიის შესაქმნელად გამოვიყენეთ მზა პლატფორმა ე.წ. „სიტყვათმეხამებითი მოდელების პროგრამა“, ხოლო კორპუსის დასრულების მიზნით დაგვემიღია შემდეგი სამუშაოების განხორციელება: 1. პირველადი მონაცემებით კორპუსის შევსება და ტექსტური კოლექციის მოცულობის გაზრდა და ბალანსირება (ციფრული ფორმატის ტექსტების შეგროვება და მეტამონაცემების დადგენა); 2. ტექსტოლოგიური და სარედაქციო საკითხების გადაწყვეტა; კორპუსში ასატვირთი ფაილების უნიფიცირება (გრაფემული, სტრუქტურული, ორთოგრაფიული, შინაარსობრივი), TXT ფაილების შექმნა; 3. გაციფრებული ტექსტების ანოტაცია (მეტამონაცემების დართვა, ტექსტების მარკირება, ლინგვისტური ანოტაცია, კერძოდ კი, ქართულ მჭევრმეტყველებაში გამოვლენილი მეტაბოლათა სახეების მონიშვნა სპეციალური თეგებით; 4. კორპუსის მენეჯერის შექმნა.

კორპუსის შექმნით წარმოდგენა გვექმნება ქართული მჭევრმეტყველების განვითარების მთლიან ისტორიაზე, რომელსაც აქვს კულტურული და ლინგვისტური ღირებულება. აქ წარმოდგენილია ქართველი სასულიერო პირების (კათოლიკოს-პატრიარქების, ეპისკოპოსების, მიტროპოლიტების, მღვდლების), საერო ხელისუფალთა წარმომადგენლების (მეფეების, დედოფლების, წარჩინებულების), გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეების ორატორული ნიმუშები. კორპუსი გააერთიანებს 200-მდე ორატორის 1000 ისტორიულად ჩვენამდე მოღწეულ ნიმუშს; აქ წარმოდგენილია ქართული მჭევრმეტყველების 7 დარგისა და 12 ჟანრის ტექსტები. კორპუსი საშუალებას მოგვცემს მკვლევრებს თეორიული და პრაქტიკული ასპექტით სრულფასოვნად შევისწავლოთ და გამოვიკვლიოთ ქართული მჭევრმეტყველება. ამდენად, ქმკ-ის არსებობა მნიშვნელოვანია თანამედროვე სტანდარტების კორპუსზე დაფუძნებული ლინგვისტური კვლევების განსახორციელებლად.

KEY FINDINGS AND INSIGHTS

The development of Georgian rhetoric is evidenced by the existence of a number of sectoral and genre varieties throughout its history. This is confirmed by the number of rhetorical texts that have been discussed. In addition, Georgian rhetoric recognizes all areas of existence that are evidenced in the history of world rhetoric, including the most important, an ancient theory of rhetoric. The development of rhetoric was also facilitated by the teaching of rhetoric theory and practice. This can be evidenced by the existence of the first Georgian (both original and translated) textbooks on rhetoric that has been reviewed, which were used for educational purposes and based on ancient theories of rhetoric.

Six fields have emerged in the history of Georgian classical rhetoric: royal, celebratory, funeral, judicial, preaching and military fields. The mentioned fields do not have a sharp scope. In addition, one and the same rhetorical pattern can be distinguished by a variety of textual ideological motives. Therefore, it is often impossible to classify it unambiguously, that is why it belongs to several content fields/subfields at the same time.

According to the observations, the specimens of any particular field show more difference from each other than the similarity, starting with their volume and ending with the frequency and intensity of the use of linguistic means. In addition, the reason for the difference between the rhetoric fields are the period of writing the monument, the audience, the motive and the context (national, religious, political, judicial), etc.

In conclusion, Georgian rhetoric has undergone changes in terms of field and genre: some fields have disappeared, for example, military rhetoric; some have been replaced by other fields, as in the case of royal and political rhetoric; as for the genres, most of them remain unchanged to this day. The study also showed that most of the samples of Georgian rhetoric are not found independently, but given in fragments as an integral part of a hagiographic, homiletic, historical or other kind of literary work. Nevertheless, texts of Georgian rhetoric are generally characterized by the following features: each pattern has a beginning and an end,

content and structural integrity, common and specific goals, etc.

1. The research question was to find out to what extent rhetorical texts is the result of conscious or unconscious action. This issue has been considered in three directions: the degree of realization of language functions in rhetoric, the degree of understanding of language hierarchy levels (phonological, morphological, syntactic, and lexical) and the degree of awareness in the case of written and oral forms of prediction. The study leads to the following conclusions:

1.1. The types of metaphors in Georgian rhetoric (metaphors, metonymies, metaphors, and metaphors) have been characterized against the backdrop of language functions and this leads to the following result: different functions of language (referential, emotive, conative, phatic, metalingual and poetic) are more or less realized; However, the poetic/rhetorical function of language, that has the ability to influence and relates to such topics as religion, patriotism, nationalism, ethics, law, ideology, etc., is presented. Most importantly, the types of metaphors, regardless of what function they perform, together and inseparably coexist in rhetoric. The rhetorical function is expressed through a variety of linguistic means that are the result of purposeful selection. It can be said that the rhetorical function of language bears the mark of conscious use in rhetorical practice, and is often based, in advance, even on theoretical knowledge.

1.2. The study of the issue revealed that rhetoric is characterized by purposeful verbal action; therefore, the use of linguistic means is characterized by different degrees of understanding and purposeful selection according to language levels. Linguistic levels, for example, are relatively well understood at the lexical level, while they are less understood at the grammatical (morphological-syntactic) level – the speaker uses them mechanically at the moment of public speaking. Thus, rhetorical texts are the result of a more or less purposeful selection of phonological, morphological, syntactic, and lexical means. The degree of understanding decreases as it moves to a lower level (phonological, morphological),

and raises as higher it goes to the upper levels of the linguistic hierarchy (syntactic, lexical). Thus, as higher the linguistic unit is, the degree of its selection and use is high, and as lower the linguistic unit is, the degree of comprehension is low.

1.3. Texts of public speaking leave the impression of oral speech. The presentation requires an oral presentation, during which the orator demonstrates the improvisational abilities – this is the condition that influences and maintains the concentration of the listener’s attention. But such rhetorical texts also involve pre-intervention by their authors and written preparation of the speech at a certain level. It can be said that rhetoric is close to both oral and written speech, but at the same time, it has its own specific characteristics independent of them, which is revealed in its improvisational capabilities. The point is that public speaking texts are characterized by certain specificity, because in their essence they mean speech, but if necessary, they are prepared in writing in advance, as well as in the form of stenography and audio-video recordings. Given these circumstances, texts of public speaking are presented as a certain transitional and secondary link that combines the traditions of written and oral speech. Thus, rhetoric implies both written and oral speech. It is their coexistence that gives public speeches that achieve their goal and show the high level of verbal art.

The results of the study showed that although the language system, its grammar is not the result of purposeful human action/creativity, because it is given in the form of a finished product, however, when using it in a written and oral speech, the case is different. Moreover, public speaking combines the traditions of written and oral speech. Thus, the question of whether or not the process of written and oral speech is conscious or unconscious should be correct. In public speaking, for example, someone is dealing with a sharply defined deliberate speech, that is why written speech (orthography) is a conscious and well-thought-out process, and oral speech (orthopedics) is a relatively incomprehensible process. This or that field of rhetoric needs to be prepared in writing in

advance (in extreme cases, text can even take a fixed form, for example, in the case of preaching sermons), which is then realized in oral speech with improvisation and signs for live speech. Thus, the above example and the study of empirical material makes it possible to be assured that each sample of Georgian rhetoric is prepared and planned in advance, no matter how spontaneous it may seem. However, it is clear how important each word is for the whole context and how the speakers use the correctly selected and pre-processed text to achieve the desired result and attain the intended effect.

2. While studying the fields of Georgian rhetoric, their main goals were revealed. Samples of rhetoric, as more deliberate texts, inevitably have a certain goal. In this regard, the goal is set at the level of each sentence and the goal at the level of the whole text or field. The latter bears the mark of universality in terms of pragmatism. The distribution of the topics of public speeches by fields is observed according to the fields as follows: samples of the field of preaching often ends with the teaching/admonition, celebration – with hope, blessing, funeral – with a farewell to the deceased, with showing his/her personality positively (in exceptional cases, negatively), military – with call up, judicial – with threatening/punishing the offender, political – with giving thanks, etc. To make it more general, oratory samples according to fields definitely have the following goals:

2.1. Preaching rhetoric is an oral edification, the main purpose of which is to strengthen the listeners' (in this case, the parish's) faith, to learn, to teach, to explain the Bible, to create a sense of religious identity for them.

2.2. Celebratory rhetoric is an oral celebration of a solemn nature, the main purpose of which is to inspire the listeners to be creative, to express good wishes to the listeners: congratulations, blessings, hope, praise for famous clergy or laity, etc.

2.3. Funeral rhetoric is an oral speech that aims to honor the deceased person and raise the audience's morals, to say goodbye to the de-

ceased, to present his or her personality positively (in exceptional cases, negatively), etc.

2.4. Military rhetoric is an oral expression of encouraging character, which aims to encourage the warriors, encourage, call up, awaken the fighting genius, awaken patriotic feelings before the start of the battle, etc.

2.5. Judicial rhetoric is an oral speech that aims to resolve disputes between opposing parties, for which it is necessary to convince the disputing party by invoking credible factual material in a particular opinion, expressing a threat/expressing a desire to punish the offender/exposing the offender, etc.

2.6. Royal rhetoric is an oral speech of an advisory nature, aimed at resolving political and state issues.

2.7. Political rhetoric is an oral public discourse aimed at resolving political and state issues, declaring a decision, etc.

The function of this or that means of the trophy is to achieve a single goal everywhere: to influence the listener/reader and to influence his or her worldview as well as to reflect on his/her subsequent actions. Thus, rhetoric still justifies its original purpose in spite of the formal and substantive peculiarities and differences of the patterns of different epochs and rhetoric.

3. The present study focused on linguistic analysis of the most significant and essential tropes for rhetorical texts. It has been studied the tropical speech in Georgian rhetoric. The study was guided by the classification of the “A General Rhetoric” by “Group μ ” and it was found examples of metabolas: metaplasms (alliteration, assonance, and paronomasia), metataxies (ellipse, polysyndeton, inversion), metasemes (comparison, metaphor) and metalogisms (repetition, pleonasm, antithesis). It has been presented a classification of each of these linguistic means based on the “Group μ ” theory of “A General Rhetoric”. To do this, each of them was consistently discussed and described at each step of the language level, including their own grammatical, syntactic, semantic and logical levels.

It should be noted that the texts of Georgian rhetoric are characterized by a high frequency of using trope. Moreover, on the basis of the studied material, it can be said that within the framework of a particular example has been found the several metabolas; the following tendency was also revealed: where there is an ellipse, in many cases, there is a repetition; where there is repetition, there are different types of euphony (alliteration, assonance), etc. Thus, in the present paper, the discussion is not limited to a particular type of metabolas, but rather, they have been studied in a complex and interconnected way. This makes the specificity of Georgian rhetorical texts vivid and clear; the study area included the types of metabolas that underlie different stages of linguistic analysis and relate to different linguistic operations such as addition, omission, permutation and transposition. For example, the ellipses and comparisons of the studied types of metabolas belong to omission, alliteration, assonance, paronomasia, polysyndeton, repetition, pleonasm, and antithesis to add, and inversion to transposition.

Linguistic analysis of texts of Georgian rhetoric reveals the great possibility of language to influence a person's thinking and subsequent behavior. Each of the studied texts serves to achieve important public, national, religious, political, and other goals and to receive the appropriate results from the listener, it does not matter what kind of audience it is, parish, army, royal assembly or any other large or small group.

4. Finally, a few words about the perspective of the GRC future development. In this regard, the primary task was to determine the selection criteria for texts for research. It was conducted taking into account the experience gained in the history of scientific study of Georgian rhetoric. The following has been considered: text type, form, language, sources, fields, genres and period (see Scheme 9). As a result, have been selected 1000 samples of up to 200 orators from the X-XXI centuries in the form of texts for research. Each of them was converted into an electronic format and added metadata. While determining the criteria for selecting texts, the limitations related to the creation of the corpus were also identified.

In order to place them in the thematic corpus of Georgian rhetoric, texts have been selected on which copyright does not apply. The corpus will not include specimens that have not been preserved in the Georgian language and are kept only in foreign language sources. Despite these limitations, the corpus reflects the continuous process of the development of Georgian rhetoric.

In order to create a working version of the corpus it has been used a ready-made platform such as so-called “Sketch Engine”. The following has been planned for the completion of work: 1. Fill the corpus with primary data and increase and balance the volume of the text collection (collecting texts in digital format and Identify metadata); 2. Solve textual and editorial issues; to unify the files to be uploaded in the corpus (graphemic, structural, orthographic, and content), create TXT files; 3. Annotate digitized texts (adding metadata, marking texts, do linguistic annotation, in particular, marking the types of metabolas detected in Georgian rhetoric with special tags); 4. Create a corpus manager.

By creating the corpus, it is possible to imagine the whole history of the development of Georgian rhetoric, its scale, which has cultural and linguistic value. Here are oratory examples of Georgian clergymen (catholicos-patriarchs, bishops, metropolitans, and priests), representatives of secular authorities (kings, queens, and dignitaries) and prominent public figures. The corpus will combine 1,000 samples survived historically of up to 200 orators; the texts of 7 fields and 12 genres of Georgian rhetoric are presented. The corpus will allow researchers to fully study and explore Georgian rhetoric from a theoretical and practical point of view. The corpus allows for a variety of automatic search options in a large volume text collection. Thus, the GRC, as an electronic resource and tool, is important for conducting linguistic studies based on the modern standard corpus driven research.

ბიბლიოგრაფია

1. ავალიშვილი, 1929: ავალიშვილი, ზ., ჯვაროსანთა დროიდან: ოთხი საისტორიო ნარკვევი, პარიზი: გამომცემლობა „საქართველო“-ს სტამბა;
2. ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2012ა: ალიბეგაშვილი, კ. (შემდგ.), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უწმინდესისა და უნეტარესის კალისტრატე ცინცადის ბიბლიოგრაფია, თბ. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/61848/1/PatriarqKalistrateCincadzisBibliografia.pdf>;
3. ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2012ბ: ალიბეგაშვილი, კ. (შემდგ.), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უწმინდესისა და უნეტარესის წმიდა ამბროსი აღმსარებლის ბიბლიოგრაფია, თბ. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/61850/1/CmidaAmbrosiAgmsareblisBibliografia.pdf>;
4. ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2014ა: ალიბეგაშვილი, კ. (შემდგ.), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უწმინდესისა და უნეტარესის წმიდა კირიონ მეორის ბიბლიოგრაფია, თბ.: წიგნის სავანე. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/61847/1/CmidaKirionMeorisBibliografia.pdf>;
5. ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2014ბ: ალიბეგაშვილი, კ. (შემდგ.), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უწმინდესისა და უნეტარესის ლეონიდის (ოქროპირიძე) ბიბლიოგრაფია, თბ.: წიგნის სავანე. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/61846/1/PatriarqLeonidisBibliografia.pdf>;
6. ალიბეგაშვილი (შემდგ.), 2016: ალიბეგაშვილი, კ. (შემდგ.), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა ბიბლიოგრაფია, თბ.: წიგნის სავანე. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/190453/1/SruliadSaqartvelosKatolikosPatriarqtaBibliografia.pdf>;

7. ანდრონიკაშვილი, 2007: ანდრონიკაშვილი, ზ. მამულის დაბადება ლიტერატურის სულიდან (ენის რეფორმა როგორც სეკულარიზაციული პროექტი), საიუბილეო კრებულში: ილია ჭავჭავაძე 170, გვ. 74-81, თბ.: შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი. ხელმისაწვდომია: <https://literaturatmcodneoba.tsu.ge/ilia-170>;
8. არისტოტელე, 1979: არისტოტელე, *პოეტიკა*, თბ.: განათლება;
9. არისტოტელე, 1981: არისტოტელე, *რიტორიკა*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
10. არხიმანდრიტი კირიონი, ყიფშიძე (შემდგ.), 1898: არხიმანდრიტი კირიონი, ყიფშიძე, გრ. (შემდგ.), სიტყვიერების თეორია: სალიტერატურო ნიმუშების დამატებით, ტფ.: სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა;
11. აფრიდონიძე, 1986: აფრიდონიძე, შ. *სიტყვათგანლაგება ახალ ქართულში*, თბ.: მეცნიერება;
12. ბარამიძე, 1987: ბარამიძე, გრ. მხითარ სებასტაძის „რიტორიკის“ ქართული რედაქციების საკითხისათვის, *ლიტერატურული ძიებანი*, ტ. II (XVII), 371-375;
13. ბარამიძე, 1962: ბარამიძე, რ. *იოანე ბოლნელი*, თბ.: მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა;
14. ბარამიძე, 1979: ბარამიძე, რ. *ქართული საისტორიო და ორატორული პროზა*, თბ.: საბჭოთა საქართველო;
15. ბარბაქაძე, 2003ა: ბარბაქაძე, ც. *ქართული მჭევრმეტყველების პრაგმატიკა*, თბ.: ქართული ენა;
16. ბარბაქაძე, 2003ბ: ბარბაქაძე, ც. ტრადიციული რიტორიკა და ნეორიტორიკის ლინგვისტური მიმართულება. *ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები*. ტ. 8, 27-31;
17. ბარბაქაძე, 2003გ: ბარბაქაძე, ც. ენობრივ ერთეულთა რიტმული გამეორება, როგორც მეტყველების მათემატიკური ფაქტორი: ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველების ტექსტების მიხედვით, *ქართველური მეცნიერება*. ტ. 7, 40-44;
18. ბარტი, 1977: Barthes, R. The Grain of the Voice, in: Image Music

- Text, trans. S. Heath. London: An imprint of Harper Collins Publishers, Published by Fontana Press, pp. 179-189;
19. ბასილაია, 1991: ბასილაია, ნ. *ქართული ენის პრაქტიკული სტილიტიკა*, თბ.: განათლება;
 20. ბატონიშვილი, 1936: ბატონიშვილი, ი. *კალმასობა*, ტ. I, კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, ტფ.: სახელგამი. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.gela.org.ge/handle/123456789/7016>;
 21. ბეგიაშვილი, 1937: ბეგიაშვილი, თ. ქართული ენა ტფილისის სასულიერო სემინარიაში 1859-67 წლებში, კრებულში: დ. გვაზავა (რედ.), *სწავლა-აღზრდის ისტორია საქართველოში: მასალების კრებული*. კრ. 1, თბ.: პედაგოგიკის ს/კ ინ-ტის გამბა (სტ. „კომუნისტი“). ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/250917/1/Swavla-Agzrdis-Istoria-Sakartveloshi.pdf>;
 22. ბეზარაშვილი, 2004: ბეზარაშვილი, ქ. *რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა: გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით*, თბ.: „მეცნიერება“;
 23. ბეზარაშვილი, 2007: ბეზარაშვილი, ქ. ანტიკური რიტორიკის თეორიის ცნებათა რეინტერპრეტაციისათვის ბიზანტიურ და ქართულ ლიტერატურაში, *სემიოტიკა*, №2, 123-131;
 24. ბეზარაშვილი, 2009: ბეზარაშვილი, ქ. რიტორიკისა და ფილოსოფიის ურთიერთმიმართების ლიტერატურულ-თეორიული ასპექტი ქართულ ელინოფილთა ნააზრევში (ეფრემ მცირე, იოანე პეტრიწი), *წახნაგი: ფილოლოგიურ კვლევათა წელიწდეული*, 1, 152-164;
 25. ბეიკერი, ჰარდი, მაკენერი, 2006: Baker, P., Hardie, A., & McEnery, T. *A Glossary of Corpus Linguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press;
 26. ბენვენისტი, 1971: Benveniste, E. *Problems in general linguistics*, Fla.: University of Miami Press (პირველად გამოქვეყნდა 1966 წელს);
 27. ბერიძე-მელიქიშვილი, 2013: ბერიძე-მელიქიშვილი, ე.

- რიტორიკა: ლექციების კურსი, თბ.: უნივერსალი;
28. ბერნარდი, 2014: Burnard, Lou. What is the Text Encoding Initiative? How to add intelligent markup to digital resources, Marseille: OpenEdition Press;
 29. ბოლქვაძე, 1997: ბოლქვაძე, თ. პოეტური პარალელიზმი „ვეფხისტყაოსანში“, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 30. ბოლქვაძე, 2005: ბოლქვაძე, თ. იდეოლოგიზებული ღირებულებები, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 31. ბოლქვაძე, 2012: ბოლქვაძე, თ. ენის პოეტური ფუნქციის შესახებ, კრებულში: ი. რატიანი (რედ.), ლიტერატურათმცოდნეობის შესავალი (გვ. 161-171), GCLAPress;
 32. ბუკია, 2007: ბუკია, მ. ანტონ ჭყონდიდელი: დიდი მარხვის ქადაგებები, თბ.: ინოვაცია. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.gela.org.ge/handle/123456789/6031>;
 33. გაბიძაშვილი, 2010: გაბიძაშვილი, ე. შრომები II, ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური ნარკვევები, თბ.: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი;
 34. გაბელაია (რედ.-შემდგ.), 2017ა: გაბელაია, ნ. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი VII: ედუარდ შევარდნაძე: საქართველოს სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე (1992 წლის 10 მარტი - 1992 წლის 11 ოქტომბერი), საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე (1992 წლის 11 ოქტომბერი - 1992 წლის 6 ნოემბერი), საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე - სახელმწიფოს მეთაური (1992 წლის 11 ოქტომბერი - 1992 წლის 6 ნოემბერი): მიმართვები, ინტერვიუები, თბ., საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/227002/1/Eduard-Shevardnadze-Tomi-VII.pdf>;
 35. გაბელაია (რედ.-შემდგ.), 2017ბ: გაბელაია, ნ. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი

- VIII: ედუარდ შევარდნაძე: საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე - სახელმწიფოს მეთაური (1992 წლის 11 ოქტომბერი - 1992 წლის 6 ნოემბერი): მიმართვები, ინტერვიუები, 2017, თბ., საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/227010/1/Eduard-Shevardnadze-Tomi-VIII.pdf>;
36. გაბელაია (რედ.-შემდგ.), 2017გ: გაბელაია, ნ. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი IX: ედუარდ შევარდნაძე: საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე - სახელმწიფოს მეთაური (1992 წლის ნოემბერი - 1995 წლის ნოემბერი): მიმართვები, ინტერვიუები, თბ., საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/227032/1/Eduard-Shevardnadze-Tomi-IX.pdf>;
37. გაბელაია (რედ.-შემდგ.), 2017დ: გაბელაია, ნ. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი X: ედუარდ შევარდნაძე: საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე - სახელმწიფოს მეთაური (1992 წლის ნოემბერი - 1995 წლის ნოემბერი): მიმართვები, ინტერვიუები, თბ., საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/227035/1/Eduard-Shevardnadze-Tomi-X.pdf>;
38. გაბელაია (რედ.-შემდგ.), 2017ე: გაბელაია, ნ. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი XI: ედუარდ შევარდნაძე: საქართველოს პრეზიდენტი (1995 წლის ნოემბერი - 2003 წლის ნოემბერი): მიმართვები, ინტერვიუები, თბ., საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/227709/1/Eduard-Shevardnadze-Tomi-XI.pdf>;
39. გაბელაია (რედ.-შემდგ.), 2017ვ: გაბელაია, ნ. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი XII:

- ედუარდ შევარდნაძე: საქართველოს სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე (1992 წლის მარტი - 1992 წლის ნოემბერი), საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე (1992 წლის ოქტომბერი - 1992 წლის ნოემბერი), საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის თავმჯდომარე - სახელმწიფოს მეთაური (1992 წლის ნოემბერი - 1995 წლის ნოემბერი), საქართველოს პრეზიდენტი (1995 წლის ნოემბერი - 2003 წლის ნოემბერი), თბ., საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/227877/1/Eduard-Shevardnadze-Tomi-XII.pdf>;
40. გაიპარაშვილი (შემდგ. და რედ.), 2017: გაიპარაშვილი, ზ. (შემდგ. და რედ.). *პირველი ლექცია*, თბ.: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 41. გალპერინი, 1981: Galperin, I. *Stylistics*. Moscow: Higher School;
 42. გამახარია (შემდგ.), 2006: გამახარია, ჯ. (შემდგ.), წმინდა აღმსარებელი ამბროსი (ხელაია) და აფხაზეთი, თბ. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/11528/1/Ambrosi-Xxelaia.pdf>;
 43. გამყრელიძე და სხვ. 2008: გამყრელიძე, თ., კიკნაძე, ზ., შადური, ი., შენგელაია, ნ., თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ.: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. ხელმისაწვდომია: <http://ebiblioteka.sjuni.edu.ge/images/books/---%20teoriuli%20enatmecnierebis%20kursi%20,%20tamaz%20gamyreliZe.pdf>;
 44. გარსაიდი, ლიჩი, მაკენერი (რედ.), 2013: Garside R., Leech, G., & McEnery, A. (eds). *Corpus Annotation: Linguistic Information from Computer Text Corpora*, New York: Routledge;
 45. გაფრინდაშვილი, თვალთვაძე, 2005: გაფრინდაშვილი, ნ., თვალთვაძე, დ. *რიტორიკის შესავალი*, თბ.: ნეკერი;
 46. გელოვანი, 1985: გელოვანი, აკ. *ორატორული ხელოვნება*, თბ.: საქ. სსრ საზოგადოება „ცოდნა“;

47. გეორგიკა, 1965: გეორგიკა: უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ, ტ. II, თბილისი: მეცნიერება;
48. გეორგიკა, 1936: გეორგიკა: ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. III, ტფ.: ტფილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
49. გვენცაძე, 1971: გვენცაძე, ალ. *სტილისტიკის საკითხები: პედაგოგიური ინსტიტუტების ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობის სტუდენტებისათვის*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
50. გვენცაძე, 1974: გვენცაძე, ალ. *ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები: სახელმძღვანელო პედაგოგიური ინსტიტუტების ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობის სტუდენტებისათვის*, თბ.: ხელოვნება;
51. გვენცაძე, 1991: გვენცაძე, ალ. *ზოგადი სტილისტიკა: დამხმარე სახელმძღვანელო პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტებისათვის*, თბ.: ხელოვნება;
52. დავითაია (შემდ.), 1963: დავითაია, ნ. (შემდ.). *ქართველ ადვოკატთა სამოსამართლო სიტყვები*, თბ.: ლიტერატურა და ხელოვნება;
53. დარასელია, 2015: დარასელია, ს. ქართულ-ევროპული ტიპის ახალი სასაწავლო ლექსიკონების შედგენის საკითხები კორპუსული მეთოდოლოგიის გამოყენებით, ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი, თბ.: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
54. დარჩია, 1992: დარჩია, მ. სწავლა-აღზრდის ზოგიერთი საკითხი სოლომონ დოდაშვილის „რიტორიკის“ მიხედვით, *ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში*, №1-2, 20-24;
55. დედაბრიშვილი, 2013: დედაბრიშვილი, გ. ფილოსოფიური ურთიერთობები, კრებულში: მ. მახარაძე (რედ.), ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, ტ. II, გვ. 319-357, თბ.: უნივერსალი. ხელმისაწვდომია: <https://drive.google.com/file/>

- d/0B2VAaKxYsWISVUdfajB4THFXUTQ/view;
56. დოდაშვილი, 1989: დოდაშვილი, ს. *თხზულებანი*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 57. ვეიზერი, 2016: Weisser, M. (2016). *Practical Corpus Linguistics: An Introduction to Corpus-Based Language Analysis*, Chichester, England, Wiley Blackwell;
 58. ვერშურენი, 1999: Vershueren, J. *Understanding Pragmatics*, London: Arnold (A Member of the Hodder Headline Group), 1999;
 59. ვინდტი, 1986: Windt, T.O. Presidential Rhetoric: Definition of a Field of Study. *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 16, No. 1, 102-116;
 60. ვინი, 2008: Wynne, M. Searching and Concordancing, in: *Handbook of Corpus Linguistics*, edited by Merja Kytö & Anke Lüdeling, Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 706-737;
 61. თამარაშვილი, 1902: თამარაშვილი, მ. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის: ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით, XIII საუკუნიდგან ვიდრე XX საუკუნემდე, ტფ.: ელექტრ. საბეჭდი სტამბა ქართ. წიგ. გამ. ამხ. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/106028>;
 62. თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ა: თანდაშვილი მ., ფურცხვანიძე, ზ. *კორპუსლინგვისტური პარადიგმა ენათმეცნიერებაში*, ფრანკფურტის ლინგვისტური წრე;
 63. თანდაშვილი, ფურცხვანიძე, 2014ბ: თანდაშვილი მ., ფურცხვანიძე, ზ. *კორპუსლინგვისტიკა (გლოსარიუმი და რეგისტრი)*, *Manual of Corpus Linguistics: დიგიტალური ჰუმანიტარია – ქართველოლოგია და XXI საუკუნის გამოწვევები*, Frankfurt University Press. ხელმისაწვდომია: <http://armazi.uni-frankfurt.de/gnc/handbook-fin.pdf>;
 64. თელავის რექტორის გაიოზის სიტყვა სწავლის შესახებ, 1902: თელავის რექტორის გაიოზის სიტყვა სწავლის შესახებ, *მოამბე: თვიური ჟურნალი, წელიწადი მეცხრე*, №5, მაისი 5, გვ. 1-16. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/155894/1/Moambe-1902-N5.pdf>;

65. თოფურია, 1954: თოფურია, ვ. გრამატიკულ მოვლენათა ერთგვაროვანი პროცესები ქართველურ ენებში. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება / ენათმეცნიერების ინსტიტუტი*, ტ. 6, გვ. 445-455;
66. იაკობსონი, 1960: Jakobson, R. Closing statement: linguistics and poetics, in: T. A. Sebeok, ed. *Style in language*. Cambridge, Mass.: M.I.T Press, 350-377;
67. იაკობსონი, 1971ა: Jakobson, R. *Studies on Child Language and Aphasia*. The Hague: Mouton;
68. იაკობსონი, 1971ბ: Jakobson, R. *Selected writings, II, Word and Language*, The Hague: Mouton;
69. ილია II, 1997ა: ილია II, *ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი*, წ. 1, თბ.: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა;
70. ილია II, 1997ბ: ილია II, *ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი*, წ. 2: [1977-1997], თბ.: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა;
71. ილია II, 2008: ილია II, *ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი*, წ. 3: [1998-2007], თბ.: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა;
72. იმნაიშვილი, 1957: იმნაიშვილი, ი. *სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში*, თბ.: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
73. ინოკერტი, 1858: ინოკერტი, *სიტყვა დასაფლავებასა ზედა ღენერალ ქელდმარშალისა, უგანათლებულესისა თავადისა მიხაილ სვიმონის ძის ვორონცოვისა, თქმული ოდესისა საკათედროსა ტაძარსა შინა სინოდის წევრისა მიერ, მაღალ-ყოვლად-უსამღვდელოესისა ინოკენტი არხიეპისკოპოსისა ხერსონისა და ტავრიდისა, 10 ნოემბერსა 1856 წელსა, რუსულითგან თარგმნილი ნ. ბერძენოვისაგან, ტფ.: (ხელმწიფე იმპერატორის ნამესტნიკის კანცელარიის სტ.)*;
74. იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი, 1911: იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი (მე-X საუკუნის ხელნაწერებიდან), საეკლ. მუზეუმის გამოცემა, №14, ტფ.: ელექტ. მბეჭდ. ს. მ.

- ლოსაბერიძისა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/5017/1/kadagebani.pdf>;
75. კალაძე, 1961: კალაძე, ც. განსაზღვრება ქართულში. *ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები: კრებული*. ტ. 2, გვ. 73-121;
 76. კანდელაკი (შემდგ.), 1958: კანდელაკი, ნ. (შემდგ.). *ქართული მჭევრმეტყველება: ძეგლები და მასალები*, თბ.: ხელოვნება;
 77. კანდელაკი, 1961: კანდელაკი, ნ. *ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება, ნარკვევები ქართული ორატორული ხელოვნების ისტორიიდან*, თბ.: ხელოვნება;
 78. კანდელაკი, 1962: კანდელაკი, ნ. *სოლომონ ლიონიძე: ქართული მჭევრმეტყველების კლასიკოსი*, თბ.: საბჭოთა მწერალი;
 79. კანდელაკი, 1966: კანდელაკი, ნ. *ქართული საელოზო მჭევრმეტყველება*, თბ.: ლიტერატურა და ხელოვნება;
 80. კანდელაკი, 1968: კანდელაკი, ნ. *ქართული მჭევრმეტყველება*, თბ.: საბჭოთა საქართველო;
 81. კანდელაკი, 1975: კანდელაკი, ნ. *ქართული მჭევრმეტყველება, ტ. 1, ქართველი ორატორები*, თბ.: ხელოვნება;
 82. კანდელაკი, 1988: კანდელაკი, ნ. *წერილები*, თბ.: საბჭოთა საქართველო;
 83. კანდელაკი, 1989: კანდელაკი, ნ. *როგორ მოვამზადოთ და წავიკითხოთ ლექცია*, თბ.: საქ. სსრ საზოგადოება „ცოდნა“;
 84. კაჩუხაშვილი, ფურცელაძე (შემდგ.), 2013: კაჩუხაშვილი, ნ., ფურცელაძე, ნ. (შემდგ.), სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმინდეს და უნეტარეს ილია II-ის ბიო-ბიბლიოგრაფია პერიოდულ გამოცემებში (1977-2007), თბ.: საქართველოს საპატრიარქო ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/32467/1/Patriarqis-Biobibliografia.pdf>;
 85. კახაძე, 1956: კახაძე, ვ. მსაზღვრელ-საზღვრულის თანამიმდევრობა ოთხთავში. *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრის შრომები: სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში*, ტ. 1,

- გვ. 329-338;
86. კაჭახიძე, 1980: კაჭახიძე, ვ. *სასამართლო მჭევრმეტყველება*, თბ.: საბჭოთა საქართველო;
 87. კაჭახიძე, 1985: კაჭახიძე, ვ. *პოლიტიკური მჭევრმეტყველება*, თბ.: საბჭოთა საქართველო;
 88. კაჭახიძე, 1997: კაჭახიძე, ვ. *მჭევრმეტყველება: პოლიტიკური, სასამართლო, სამხედრო, აკადემიური, სამქადაგებლო, საზეიმო, სამგლოვიარო*, თბ.: საწარმო-საგამომცემლო გაერთიანება „მეცნიერება“;
 89. კაჭახიძე, 2000: კაჭახიძე, ვ. *ორატორები: კრებული*, თბ.: სტ. „პოლიგრაფისტი“;
 90. კეკელიძე, 1951: კეკელიძე, კ. *ძველი ქართული მწერლობის ისტორია*, ტ. I, თბ.: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 91. კენჭიაშვილი, 2019: კენჭიაშვილი, ნ. ქართული მჭევრმეტყველების მეცნიერული შესწავლის ისტორია, ახალგაზრდა მეცნიერთა V ინტერდისციპლინური კონფერენცია (სოფ. სნო, 11-13 მაისი, 2018): მასალების კრებული, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ახალგაზრდა მეცნიერთა საბჭო, თბ., გვ. 37-41;
 92. კენჭიაშვილი, 2020ა: კენჭიაშვილი, ნ. საქართველოში კორპუსის ლინგვისტიკის, როგორც ახალი ინტერდისციპლინური მიმართულების ისტორია (კორპორა და ვებკორპორა), *ენა და კულტურა*, №23, 38-50;
 93. კენჭიაშვილი, 2020ბ: კენჭიაშვილი, ნ. ქართული მჭევრმეტყველების კორპუსი ლინგვისტური კვლევებისთვის, დოქტორანტთა I ინტერდისციპლინური კონფერენციის მასალების კრებულში: თ. ირემაძე, გ. ხუროშვილი (რედ.), *ინტერდისციპლინური კვლევები ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებებში: ფილოსოფია, ისტორია, ფილოლოგია, ფსიქოლოგია, პოლიტიკის მეცნიერება*, ახალი საქართველოს უნივერსიტეტი, ფოთი, საქართველო, გვ. 69-76;

94. კენჭიაშვილი, 2020გ: კენჭიაშვილი, ნ. თარგმანები ქართულ მჭევრმეტყველებაში, სამეცნიერო მოხსენებათა კრებულში: *ახალგაზრდა მეცნიერთა III საერთაშორისო სიმპოზიუმი ჭუმანტარულ მეცნიერებებში*, გვ. 164-175;
95. კენჭიაშვილი, 2020დ: კენჭიაშვილი, ნ. რიტორიკის თეორია და პრაქტიკა XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოში რიტორიკის პირველი ქართულენოვანი სახელმძღვანელოების მიხედვით / *Rhetorical Theory and Practice in the 18th-19th Centuries Georgia According to the First Georgian Textbooks of Rhetoric*, Scientia: *სამეცნიერო ჟურნალი / Scholarly Journal*, №1, გვ. 122-145, ხელმისაწვდომია: www.scientia.ge;
96. კვარაცხელია, 1987: კვარაცხელია, გ. სამეცნიერო ფუნქციური სტილის სპეციფიკის ზოგადი დახასიათება. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, ტ. 26, 3-18;
97. კვაჭანტირაძე, 1978: კვაჭანტირაძე, თ. *მსგავსებითი შედარება ქართულში*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
98. კვაჭაძე, 1981: კვაჭაძე, ლ. *ქართული ენა, ნაწილი I: ლექსიკა, ფონეტიკა, გრაფიკა და მორფოლოგია მართლწერის საკითხებითურთ*, თბ.: განათლება;
99. კვინტილიანე, 1966: Quintilian, *The Institutio Oratoria of Quintilian with an english translation*, Butler H. E. (trans.), Capps, E., Page, T. E., Rouse, W. H. D. (eds.), in four volumes, III, London: William Heinemann;
100. კიზირია, 1982: კიზირია, ა. *მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში*, თბ.: მეცნიერება;
101. კიკნაძე, 1957: კიკნაძე, გრ. *მეტყველების სტილის საკითხები*, თბ.: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
102. კობერიძე, 2016: კობერიძე, მ. რიტორიკული სტილი. *სამეცნიერო შრომების კრებული / COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS*, №10, 18-21;
103. კოლხიბერული, (რედ.), 2008: კოლხიბერული, ბ. (რედ.).

- მამა პავლეს (რაზიკაშვილი) ვაჟა-ფშაველას მშობელი მამის ქადაგებანი: წიგნი ეძღვნება სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის აღსაყდრების 30 წლისთავს. დაიბეჭდა არქიმანდრიტ იოანეს (ორკოდაშვილი) ლოცვა კურთხევით, თბ.: თეკა და კომპანია;
104. კოტეტიშვილი, 1961: კოტეტიშვილი, ვ. ხალხური პოეზია, თბ.: საბჭოთა მწერალი;
105. კოვტუნოვა, 1969: Ковтунова, И., Порядок слов в русском литературном языке XVIII – первой трети XIX в. Пути становления современной нормы. М.: Наука;
106. კოშორიძე, 2005: კოშორიძე, ე. მწერლის ენისა და სტილის საკითხები, თბ.: მერიდიანი;
107. კუკავა, 1968: კუკავა, თ. ისევ სოლომონ დოდაშვილის „რიტორიკის“ გამო, ლიტერატურული საქართველო, №27, 12 ივლისი;
108. კუხალაშვილი და სხვ., 2008: კუხალაშვილი, მ., ლომთაძე, თ., მიქაძე, მ., რუსაძე, ი., ქაცარავა, მ., ფხაკაძე, ნ. თანამედროვე ქართული ენა (ნაკვეთი II): პრაქტიკული სტილისტიკა, სახელმძღვანელო უნივერსიტეტის ბაკალავრიატის სტუდენტთათვის, ქუთაისი: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
109. ლევინი, 1964: Levin, S. R. Poetry and grammaticalness, in: Lunt, H. G. (ed.), Proceedings of the IXth International Congress of Linguists (The Hague: Mouton), 308-314;
110. ლიჩი, 1966: Leech, G. N. Linguistics and the Figures of Rhetoric, in: R. G. Fowler (ed.), Essays in Style and Language. London: Routledge and Kegan Paul, pp. 135- 156;
111. ლოტმანი, 1972: Лотман, Ю. Анализ поэтического текста: структура стиха, Просвещение;
112. მაკენერი, ტ., ვილსონი, ე., 2001: McEnery, T., & Wilson, A., Corpus Linguistics: An Introduction, Edinburg University Press.
113. მალერი, 1962: Mallery, R. D. Grammar, Rhetoric, and Composition

- for Home Study. Garden City, New York: Dolphin Books, Doubleday & Company, Inc.;
114. მეიერი, 2004: Meyer, Ch. F. English Corpus Linguistics: An Introduction, Cambridge: Cambridge University Press;
 115. მიხალსკაია, 1996: Михальская, А. Основы риторики: Мысль и слово, М: «ПРОСВЕЩЕНИЕ»;
 116. ლომიძე, 2014: ლომიძე, თ. *ქართული რომანტიზმის პოეტიკა*, თბ.: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 117. ლორთქიფანიძე, 1959: ლორთქიფანიძე, ქ. მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობის ისტორიიდან ქართულში. *თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები*, ტ. 13, 389-395;
 118. მაკგიგანი, 2011: McGuigan, B. Rhetorical Devices: A Handbook and Activities for Student Writers. Prestwick House Inc;
 119. მარტიროსოვი, 1946: მარტიროსოვი, ა. თანდებული ქართულში, *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, ტ. 1, 203-246;
 120. მაცაბერიძე (რედ.), 2007: მაცაბერიძე, მ. (რედ.). *საქართველოს პრეზიდენტების საინაუგურაციო სიტყვები (1991-2004 წ.წ.): კრებული*, თბ.: პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი;
 121. მაცაბერიძე (რედ.), 2009: მაცაბერიძე, მ. (რედ.). *ჩვენი საქმე მართალი საქმეა და მან უნდა გაიმარჯვოს...: დამფუძნებელი კრების სხდომა ქუთაისში 1921 წლის 28 თებერვალი*, თბ.: პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი;
 122. მიქელაძე, 1917: მიქელაძე, ვ. ჩემი სიტყვა რომლის წარმოთქმის უფლება არ მომცა ბ. აკ. ჩხენკელმა ეროვნულ ყრილობაზე 20 ნოემბერს ქ. თბილისში, *ხმა ქართველი ქალისა*, №32, 3-4;
 123. მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, 1879: მოკლე რეტორიკა გინა მჭევრ-მეტყველება, სასარგებლოდ ახალ გაზდა ყმაწვილ კაცთა, კონსტანტინეპოლი, ანთუან გვიზალიანის სტამბა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/315624/1/Mokle-Ritorika-1879.pdf>;
 124. მოსია, 1993: მოსია, ტ. *სასულიერო მწერლობის მხატვრული*

- შედარების საკითხები, ზუგდიდი;
125. ნათაძე, ნათაძე, 1988: ნათაძე, მ., ნათაძე, გ. რა არის ტროპი და როგორ აისახება მის ცვლაში ეპოქების სვლა. კრებულში ნ. ორლოვსკაია, ნ. კაკაბაძე (რედ.), დასავლეთ ევროპის ლიტერატურა (XX საუკუნე) (გვ. 194-258), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 126. ნათაძე, ნათაძე, 1991: ნათაძე მ., ნათაძე, გ. ზოგიერთი ესთეტიური ფენომენის არსისა და ევოლუციის შესახებ. კრიტიკა. №1, 151-158;
 127. ნაჭყებია, 2005: ნაჭყებია, მ. *მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობა ქართველურ ენებში*, თბ.: innovation;
 128. ნუცუბიძე, 1956: ნუცუბიძე, შ. *ქართული ფილოსოფიის ისტორია*, ტ. 1., თბ.: საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამომცემლობა და სტამბა;
 129. პაპასკირი (შემდგ.), 2000: პაპასკირი ვ. (შემდგ.). *ქართული ორატორული ხელოვნება: ლექსიკონი*, თბ.: ტექნიკური უნივერსიტეტი;
 130. პერელმანი, ოლბრეხტ-ტიტეკა, 1969: Perelman Ch. & Olbrechts-Tyteca, L. *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press; (პირველად გამოქვეყნდა 1958 წელს);
 131. პლეტი, 2010: Plett, H. F. *Literary Rhetoric: Concepts – Structures – Analyses*. Leiden / Boston: Brill;
 132. პოპიაშვილი, 2019: პოპიაშვილი, ნ. *პოეტური ენის საკითხები: პოეტური ლექსიკა, ტროპი*, თბ.: უნივერსალი;
 133. ჟენეტი, 1998: Женетт, Ж. *Работы по поэтике*, т. 2. М.: Издательство имени Сабашниковых;
 134. ჟვანია, 1961: ჟვანია, ვ. *ქართველი იურისტები: ნარკვევები ქართული სამოსამართლო მჭევრმეტყველების ისტორიიდან*, თბ.: ხელოვნება;
 135. ჟვანია, 1965: ჟვანია, ვ. *ლიტერატურული გასამართლებანი საქართველოში*, თბ.: ლიტერატურა და ხელოვნება;

136. ჟირმუნსკი, 1975: Жирмунский, В. Теория стиха, Советский писатель, Л.: Советский писатель;
137. ჟორდანია, 1889: ჟორდანია, თ. *ქართული გრამმატიკა: (ეტიმოლოგია და სინტაქსი)*, თხზული და გამოცემული თ. ჟორდანიასაგან, ტფ.: ე. ხელაძის სტ.;
138. რუსეიშვილი, 2003: რუსეიშვილი, გ. *რიტორიკის საფუძვლები (დამხმარე სახელმძღვანელო)*, თბ.: ენა და კულტურა;
139. რუსეიშვილი, 2019: რუსეიშვილი, გ. *რიტორიკა*, თბ.;
140. სარჯველაძე, 1984: სარჯველაძე, ზ. *ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი*, თბ.: მეცნიერება;
141. სიამაშვილი, 2009: სიამაშვილი, გ. *რიტორიკის შესავალი*, თბ.: პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი;
142. სიდამონიძე (შემდ.), 1974: სიდამონიძე, ვ. (შემდ.). *ქართული სასამართლო მჭევრმეტყველება*, თბ.: საბჭოთა საქართველო;
143. სირაძე, 1987: სირაძე, რ. *ქართული აგიოგრაფია*, თბ.: ნაკადული;
144. სიტყვა თქმული..., 1896: სიტყვა, თქმული იმერეთის ეპისკოპოსის ყოვლად-სამღვდელო გაბრიელის დასაფლავების დღეს მის მაღალ-ყოვლად უსამღვდელოესობის უწმიდესის სინოდის წევრის, ქართლ-კახეთის მთავარ-ეპისკოპოსის, საქართველოს ექსარხოსის ვლადიმერის მიერ;
145. სიტყვანი და მოძღვრებანი..., 1887: *სიტყვანი და მოძღვრებანი, თქმულნი საქართველოს საექსარხოსოში მაღალყოვლადსამღვდელოის საქართველოს ექსარხოსის არქიეპისკოპოსის პავლეს მიერ*, ქუთაისი: გამოცემა «მწყემსი»-ს რედაქციისა, სტამბა ღამბაშიძისა;
146. სოსიური, 1977: Сосиур, Ф. Де, КУРС ОБЩЕЙ ЛИНГВИСТИКИ, М.: «Прогресс» (პირველად გამოქვეყნდა 1916 წელს);
147. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ.-ში, 2010: *სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ.-ში: წერილები*, თბ.: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. ხელმისაწვდომია: <https://iliauni.edu.ge/ge/iliauni/units/press/cignebi/sruliad-saqartvelos->

- katolikos-patriarqebi-1917-1927-ww-shi-werilebi.page;
148. სულხან-საბა ორბელიანი, 1963: სულხან-საბა ორბელიანი, *თხზულებანი*, ტ. III, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა, თბ.: „საბჭოთა საქართველო“;
 149. ტაგველი, 2011: Tugwell, D. Georgian Word Sketches in the Sketch Engine. International Conference proceeding: “The Georgian Language and Modern Technologies-2011”, 74-76;
 150. ტოდოროვი, 1967: Todorov, Ts. *Littérature et signification*. Paris: Larousse;
 151. ტოი, 2013: Toye, R. *Rhetoric: A very short introduction*. Oxford;
 152. უელეკი, უორენი, 2010: უელეკი, რ., უორენი, ო., ლიტერატურის თეორია, თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. ხელმისაწვდომია: <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/LiteraturisTeoria.pdf>;
 153. ფორჩხიძე, 2018: ფორჩხიძე, ბ. ორატორული ხელოვნებისა და ზოგადი რიტორიკის სოციალურ-ფილოსოფიური და ლოგიკურ-გნოსეოლოგიური საფუძვლები: დამხმარე სახელმძღვანელო, ქუთაისი: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 154. ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ა: ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა: თქმულნი 1860-1870 წლებში, ტ. I, ქუთაისი: სტამბა „ძმობა“, კაზაკოვის ქ. №17. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.gela.org.ge/handle/123456789/6494>;
 155. ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ბ: ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა: თქმულნი 1870-1884 წლებში, ტ. II, ქუთაისი: სტამბა „ძმობა“, კაზაკოვის ქ. №17. ხელმისაწვდომია: <http://dSPACE.gela.org.ge/handle/123456789/7694>;
 156. ქავთარაძე (შემდგ.), 2012: ქავთარაძე, ნ. (შემდგ.), სიტყვათმემოკლებანი ქართულ ბიბლიოგრაფიულ

- ჩანაწერებში: მეთოდურ-ინსტრუქციული წერილი ბიბლიოთეკების დასახმარებლად, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა: ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და საბიბლიოთეკო სტანდარტების განყოფილება, თბ. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/4987/1/Sityvat-Shemoklebani.pdf>;
157. ქართლის ცხოვრება, 1955: *ქართლის ცხოვრება*, ტ. I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ.: სახელგამი;
 158. ქართლის ცხოვრება, 1959: *ქართლის ცხოვრება*, ტ. II, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ.: სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“;
 159. კვინი, 2010: Quinn, A. *Figures of Speech: 60 ways to turn a phrase* by Arthur Quinn. New York / London: Routledge;
 160. ქუმსიშვილი, კუკავა, 1955: ქუმსიშვილი, დ., კუკავა თ., სოლომონ დოდაშვილის „რიტორიკა“, *მნათობი*, №1, 148-157. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/15057/1/Mnatobi-1955-N01.pdf>;
 161. ღლონტი, 1988: ღლონტი, ალ. *ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები*, თბ.: განათლება;
 162. ყაუხჩიშვილი: 1949: ყაუხჩიშვილი, ს. *ბერძნული ლიტერატურის ისტორია*, II, თბ., თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 163. შანიძე, 1934: შანიძე, აკ. ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა: ენისა და ლიტერატურის მიმოხილვა ქრესტომათია, ლექსიკონი, ძველი ქართული წერის ნიმუშები, ტფ.: სახელგამის სასწ. პედ. სექტორის გა-მა;
 164. შანიძე, 1973: შანიძე, აკ. *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები I, მორფოლოგია*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
 165. შანიძე, 1976: შანიძე, აკ. *ძველი ქართული ენის გრამატიკის*

- საფუძვლები I, მორფოლოგია, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
166. შანიძე, 1980: შანიძე, აკ. *თხზულებანი თორმეტ ტომად: ტომი III: ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
167. შანიძე, 1981: შანიძე აკ. *თხზულებანი თორმეტ ტომად: ტომი II: ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები*, თბ.: გამომცემლობა მეცნიერება;
168. შარიქაძე: 1939: შარიქაძე, თ. -ვით თანდებული ქართულში, *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*, ტ. X, 145;
169. შაული, ვესტბური, ზააიენი, 2013: Shaoul, C., Westbury, F.C., & Baayen, H.R., The subjective frequency of word n-grams. *PSYCHOLOGIA*, Vol. 46 (4), 497– 537;
170. შელია, 2007: შელია, მ. *ტროპები და ფიგურალური მეტყველება ინგლისურენოვან მხატვრულ ტექსტებში*, თბ.: გამომცემლობა „მარსი - 2004“;
171. შოური, 2018: Shore, D. *Cyberformalism: Histories of Linguistic Forms in the Digital Archive*. Johns Hopkins University Press, Baltimore;
172. ჩიქობავა, 1966: ჩიქობავა, არნ. ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება / ენათმეცნიერების ინსტიტუტი*, ტ. 15, გვ. 5-34;
173. ჩიქობავა, 2008: ჩიქობავა, არნ. *ენათმეცნიერების შესავალი*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. ხელმისაწვდომია: <https://caucasiology.tsu.ge/docs/geo/el-biblioteka/el.wignebi/ciqobava,enatmecnierebis%20shesavali.pdf>;
174. ცეცხლაძე, ხახუტაიშვილი, 2011: ცეცხლაძე, ნ., ხახუტაიშვილი, მ. უცნობი ავტორის „მოკლე რეტორიკა გინა მჭერმეტყველება“ – სტილისტიკის საკითხები, *ენა და კულტურა: სამეცნიერო ჟურნალი*, 2011, №6, 114-119;
175. ცინცაძე, 2014: ცინცაძე, ვ. *ქადაგებები და სიტყვები*, გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და გამოკვლევა დაურთო ნუგზარ

- პაპუაშვილმა, თბ.: უნივერსალი;
176. ძიძიგური, 1941: ძიძიგური, შ. ცნება სინონიმური პარალელიზმისა. *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. 2, №7, 689-696;
177. ძიძიგური, 1982: ძიძიგური, შ. *საენათმეცნიერო საუბრები*, თბ.: ნაკადული;
178. წერეთელი, 1954: წერეთელი, კ. პარონომაზია ქართულში. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება / ენათმეცნიერების ინსტიტუტი*. ტ. 6, გვ. 461-502;
179. ჭილაია, 1971: ჭილაია, ა. *ლიტერატურისმცოდნეობის ძირითადი ცნებები*, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
180. ჭიჭინაძე, 1900: ჭიჭინაძე, ზ. ისტორია ქართული სტამბისა და წიგნების ბეჭდვისა: 1626-1900, ტფ.: ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, ექ. ივ. ხელაძის სტ. <http://dspace.gela.org.ge/handle/123456789/6400>;
181. ჭიჭინაძე (შემდგ.), 1903: ჭიჭინაძე, ზ. (შემდგ.), სიტყვები და წერილები ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრეზე, შეკრებილი და გამოცემული ზ. ჭიჭინაძისაგან, № 4, თბ.: სტამბა „ნადეჟდა“ სემენოვის ქუჩა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.gela.org.ge/handle/123456789/6852>;
182. ჭიჭინაძე, 1916: ჭიჭინაძე, ზ. ნიკოლოზ ბესარიონის ძე და ქართული სტამბა 1627-1913 წ., თბილისი: სორაპანი-ს სტ. <http://dspace.gela.org.ge/handle/123456789/6455>;
183. ჭყონია, 1890: ჭყონია, ა., ისტორიული ნარკვევი, ანუ ქრესტომატია საქართველოს ისტორიისათვის: უძველეს დროიდან ბაგრატიონთ გამეფებამდე, ტფ.;
184. ჭყონია (რედ.), 1898: ჭყონია, ი. (რედ.), *ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებანი*, ყოვლად-სამღვდელის იმერეთის ეპისკოპოსის ბესარიონის გამოცემა, თბ.: სტამბა „მეურნის“ რედაქცია. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.gela.org.ge/handle/123456789/4957>;
185. ხალვაში, 2018: ხალვაში, რ. დიგიტალური ჰუმანიტარიის შესავალი, ბათუმი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

- უნივერსიტეტი. ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/30pWtSl>;
186. ხოსიტაშვილი (შემდგ.), 2013ა: ხოსიტაშვილი, მ. (შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი I: ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები და ინტერვიუები: ზვიად გამსახურდია უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე (1990-1991), საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, პარლამენტის სამეცნიერო-საინფორმაციო უზრუნველყოფის განყოფილება, თბ.: ირიდა, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/38332/1/Zviad-Gamsaxurdia-Tomi-I.pdf>;
187. ხოსიტაშვილი (შემდგ.), 2013ბ: ხოსიტაშვილი, მ. (შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი II: ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები და ინტერვიუები: ზვიად გამსახურდია საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტი (1991): საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, პარლამენტის სამეცნიერო-საინფორმაციო უზრუნველყოფის განყოფილება, თბ.: ირიდა, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/38333/1/Zviad-Gamsaxurdia-Tomi-II.pdf>;
188. ხოსიტაშვილი (შემდგ.), 2013გ: ხოსიტაშვილი, მ. (შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი III: ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები და ინტერვიუები: ზვიად გამსახურდია საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტი დევილობის პერიოდი (1992-1993), საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, პარლამენტის სამეცნიერო-საინფორმაციო უზრუნველყოფის განყოფილება, თბ.: ირიდა, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/38334/1/Zviad-Gamsaxurdia-Tomi-III.pdf>;
189. ხოსიტაშვილი, ჯგერენაია (რედ.-შემდგ.), 2015ა: ხოსიტაშვილი, მ., ჯგერენაია, ე. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი IV: ზვიად გამსახურდია

- საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე (1990 წლის ნოემბერი - 1991 წლის აპრილი): ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები, ინტერვიუები, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, პარლამენტის სამეცნიერო-საინფორმაციო უზრუნველყოფის განყოფილება, თბ.: ირიდა, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/159231/1/Zviad-Gamsaxurdia-Tomi-IV.pdf>;
190. ხოსიტაშვილი, ჯგერენაია (რედ.-შემდგ.), 2015ბ: ხოსიტაშვილი, მ., ჯგერენაია, ე. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი V: ზვიად გამსახურდია საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტი 1991 წელი, ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები, ინტერვიუები, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, პარლამენტის სამეცნიერო-საინფორმაციო უზრუნველყოფის განყოფილება, თბ.: ირიდა, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/159475/1/Zviad-Gamsaxurdia-Tomi-V.pdf>;
191. ხოსიტაშვილი, ჯგერენაია (რედ.-შემდგ.), 2015გ: ხოსიტაშვილი, მ., ჯგერენაია, ე. (რედ.-შემდგ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი VI: აკაკი ასათიანი საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე (1991 წლის აპრილი - 1991 წლის დეკემბერი): ოფიციალური დოკუმენტები, ინტერვიუები, მიმართვები, თბ.: ირიდა, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/160128/1/Akaki-Asatiani-Tomi-VI.pdf>;
192. ჯაგოდნიშვილი, 1999: ჯაგოდნიშვილი, თ. *ქართული ორატორული ხელოვნება*, ქართული ენის, ლიტერატურისა და ჟურნალისტიკის კათედრა, თბ.: ტსუ;
193. ჯაგოდნიშვილი, ჯაგოდნიშვილი, პაპასკირი, 2000: ჯაგოდნიშვილი, თ., ჯაგოდნიშვილი, ი., პაპასკირი, ვ. *ქართული*

ორატორული ხელოვნება (ქრესტომათია-პრაქტიკუმი), თბ.: სტუ;

194. ჯაგოდნიშვილი, 2009: ჯაგოდნიშვილი, ი. რიტორიკა – ძირძველი ენობრივი კომუნიკაციის თეორია და პრაქტიკა, *ჟურნალისტური ძიებანი*, ტ. XII, 168-177;
195. ჯაგოდნიშვილი, 2018: ჯაგოდნიშვილი, თ. მანიპულაციური ლინგვისტური ხერხები და მოდელები, *განათლება*, 1(20), 17-22;
196. ჯაგოდნიშვილი, გაბისონია, ჯაგოდნიშვილი (შემდგ.), 2018: ჯაგოდნიშვილი, თ., გაბისონია, ი., ჯაგოდნიშვილი, ივ. (შემდგ.). *რიტორიკა: ქრესტომათია*, თბ.: იურისტების სამყარო;
197. ჯაგოდნიშვილი, გაბისონია, ჯაგოდნიშვილი, 2018: ჯაგოდნიშვილი, თ., გაბისონია, ი., ჯაგოდნიშვილი, ივ. *ახალი რიტორიკა – საჯარო კამათის ტექნოლოგიები*, თბ.: იურისტების სამყარო;
198. ჯავახიშვილი, 2001: ჯავახიშვილი, გ. *წერილების ოთხკარედი*, ბათუმი: აჭარა;
199. ჯავახიშვილი, 1982: ჯავახიშვილი, ივ. *თხზულებანი თორმეტ ტომად*, ტ. III, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა;
200. ჯასინსკი, 2001: Jasinski, J. *Sourcebook on Rhetoric: Key Concepts in Contemporary Rhetorical Studies*. Sage Publications;
201. ჯაფარიძე, 1963: ჯაფარიძე, ზ. -ვით თანდებულის ხმარებისათვის ზმნასთან ქართულში, *ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები: კრებული*, ტ. III, 95-98;
202. ჯგუფი μ, 1986: Группа μ: Дюбуа, Ж., Эделин, Ф., Клинкаенберг, Ж.-М., Мэнге, Ф., Пир, Ф., Тринон, А. *ОБЩАЯ РИТОРИКА*, М.: «ПРОГРЕСС». (პირველად გამოქვეყნდა 1970 წელს);
203. ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ა: ჯონსი, შ., ჯგერენაია, ე. (რედ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი XIII, ნოე ჟორდანია: საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი - 1921 წლის 18 მარტი): ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები.

- წიგნი ეძღვნება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 100 წლისთავს, თბ.: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/271957/1/Noe-Jordania-Tomi-XIII.pdf>;
204. ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ბ: ჯონსი, შ., ჯგერენაია, ე. (რედ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი XIV: ნოე ჟორდანია: საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი - 1921 წლის 18 მარტი), წიგნი ეძღვნება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 100 წლისთავს, თბ.: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/271966/4/Noe-Jordania-Tomi-XIV.pdf>;
205. ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018გ: ჯონსი, შ., ჯგერენაია, ე. (რედ.), საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ტომი XV: ნოე ჟორდანია: პოლიტიკური ემიგრაცია: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, წიგნი ეძღვნება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 100 წლისთავს, თბ.: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ხელმისაწვდომია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/271976/1/Noe-Jordania-Tomi-XV.pdf>;
206. ჯონსტოუნნი, ეიზენჰარტი (რედ.), 2008: Johnstone, R. & Eisenhart, C. (Eds.). Rhetoric in Detail: Discourse analyses of rhetorical talk and text. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

ინტერნეტრესურსები

1. მართლმადიდებლური ვებგვერდი (2020). ხელმისაწვდომია: <http://www.orthodoxy.ge/tserilebi.htm>;
2. საქართველოს პრეზიდენტის ოფიციალური ვებგვერდი (2020). საქართველოს პრეზიდენტები. ხელმისაწვდომია: <https://www.president.gov.ge/geo/President-of-Georgia.aspx>;
3. ქმკ, 2020. ხელმისაწვდომია: <https://ske.li/georgianrhetoriccorpus>;
4. Language Corpus Management and Query System: Sketch Engine (2020). ხელმისაწვდომია: www.sketchengine.eu/;
5. Corpus hosting: Sketch Engine (2020). ხელმისაწვდომია: <https://www.sketchengine.eu/user-guide/user-manual/corpora/corpus-hosting/>;
6. TEI (The Text Encoding Initiative) (2020). ხელმისაწვდომია: <http://www.tei-c.org/>.

დანართები

დანართი 1. ნიკოლოზ კანდელაკის „ქართული მქვერმეტყველება: ძეგლები და მასალები“ (კანდელაკი (შემდგ.), 1958)			
№	ავტორი	სათაური	№
1	კორნელი ტაციტუსი	ფარსმან პირველის სიტყვის ფრაგმენტი	1
2	ლიბანიოსი	მიმართვა ბაკურისადმი	2
		მიმართვა არისტენეტესადმი	3
3	თემისტიოსი	მიმართვა ახალგაზრდისადმი	4
4	გუბაზ მეფე	სიტყვა, თქმული მხედრობის მიმართ მოხირისთან ბრძოლის წინ	5
5	აიეტი	სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხიდის პოლიტიკური მდგომარეობის გამო	6
6	ფარტაზი	სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხიდის პოლიტიკური მდგომარეობის გამო	7
7	კოლხი წარმომადგენელი	სიტყვა, თქმული გუბაზ მეფის მკვლელობა გასამართლებასზე	8
8	იოანე საბანისძე	„აზო თბილელის წამების“ მეოთხე თავი, ქება წმიდისა მოწამისა ჰაბომისი	9
9	იოანე ზოსიმე	ქება და დიდება ქართულისა ენისა	10
10	იოანე ბოლნელი	„ქადაგებანი“	11
11	გიორგი მცირე	სიტყვა, თქმული გიორგი მთაწმიდელის გარდაცვალების გამო	12
12	დავით აღმაშენებელი	სიტყვა, თქმული მხედრობის მიმართ დიდგორის ომის წინ	13
13	არსენ ბერი	მეფესა დავითს – მონაზონი არსენი	14
14	გიორგი მესამე	სიტყვა, თქმული მხედრობის მიმართ ანისისათვის ბრძოლის წინ	15
15	თამარ მეფე	სიტყვა, თქმული დარბაზში ეკლესიის უზუნაეს მსახურთა მიმართ	16
		სიტყვა, თქმული მხედრობის მიმართ შამქორის ომის წინ	17
16	დემეტრე თავდადებული	სიტყვა, თქმული დარბაზში სამეფო კარის წარჩინებულთა წინაშე	18

17	ბექა ჯაყელი	სიტყვა თქმული ერისმთავართა და მხედრობის მიმართ	19
18	კათოლიკოსი თეოდორე	სიტყვა, თქმული მხედრობის მიმართ ლორის ციხისთვის ბრძოლის წინ	20
19	სულხან-საბა ორბელიანი	სიტყვა, თქმული საფრანგეთის მეფის ლუდოვიკო მეთოთხმეტის წინაშე	21
		სწავლა სტუმართ-მოყურებისათვის ელიაობასა თქმული	22
20	ზაქარია გაბაშვილი	სიტყვა, თქმული სოლომონ პირველის მიმართ	23
21	გაიოზ რექტორი	განრჩევისათვის მეცნიერებისა და უმეცრებისა	24
		სიტყვა, თქმული დოსითეოზ ჩერქეზიშვილის მიმართ თელავის სემინარიის დაარსების ზეიმზე	25
		სიტყვა, თქმული სტუმართა და სემინარიელთა მიმართ თელავის სემინარიის დაარსების ზეიმზე	26
		სიტყვა, თქმული თელავის სემინარიელთა საჯარო პაექრობის გახსნის გამო	27
		სიტყვა, თქმული სტუმართა და სემინარიელთა მიმართ საჯარო პაექრობაზე	28
22	მზეკაბუკ ორბელიანი	სიტყვა, თქმული დარბაზში საქართველოს გაერთიანების თაობაზე	29
23	ანტონ ცაგარელ-ჭყონდიდელი	ცუდათ მეტყველებისათვის	30
24	ამბროსი ნეკრესელი	ქადაგება ერისა მიმართ მდაბიურთა	31
25	სოლომონ ლიონიძე	მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის ღერკულეს ნეტარების ღირსისა	32
26	იოანე ბატონიშვილი	სიტყვა ერეკლე მეორისადმი	33
27	სოლომონ დოდაშვილი	შესხმა, წარმოთქმული ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის მოწაფეთა გამოცდისას	34
28	გაბრიელ ქიქოძე	მოდღერება, თქმული ახალი წლისათვის	35

29	ნიკო დადიანი	სიტყვა, თქმული დიმიტრი ბაქრაძის დაკრძალვაზე	36
		სიტყვა, თქმული გაბრიელ ეპისკოპოსის დაკრძალვაზე	37
30	ილია ჭავჭავაძე	სიტყვა, წარმოთქმული გრიგოლ ორბელიანის დასაფლავებაზე	38
		სიტყვა, თქმული წინამძღვრიანთ-კარის სამეურნეო სკოლის დაარსების გამო	39
		სიტყვა, წარმოთქმული ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენებაზე	40
		სიტყვა, თქმული ნადიმზე ევგენი მარკოვის მიმართ	41
31	აკაკი წერეთელი	სიტყვა, თქმული ნადიმზე ქართველ მუსულმანთა შემოერთების გამო	42
		სიტყვა, თქმული თელავში სუფრასთან	43
		სიტყვა, თქმული ილია ჭავჭავაძის დასაფლავებაზე	44
		სიტყვა, თქმული თელავში სადილზე	45

დანართი 2. ნიკოლოზ კანდელაკის „ქართულ საელჩო მჭევრმეტყველება“ (კანდელაკი, 1966)			
№	ავტორი	სათაური	№
1	მირიან მეორე	სიტყვა, თქმული ქართლის ერისთავების წინაშე	1
2	ვახტანგ გორგასალი	სიტყვა, თქმული ქართლის წარჩინებულთა წინაშე	2
3	თამარ მეფე	წერილი რომის სულთანის ნუქარდინის მიმართ	3
4	რუსუდან მეფე	წერილი რომის პაპის ჰონორიუს მესამის მიმართ	4
5	გიორგი მერვე	წერილი ბურგუნდიის მთავრის მიმართ	5
6	ყვარყვარე ათაბაგი	წერილი ბურგუნდიის მრავრის მიმართ	6
7	ნიკოლოზ ტფილელი	სიტყვა, თქმული რომის პაპის პიო მეორის წინაშე	7

8	ალექსანდრე პირველი	წერილი მოსკოვის მთავრის იოანე ვასილის ძის მიმართ	8
9	სიმონ პირველი	წერილი პაპის პავლე მესამის მიმართ	9
10	თეიმურაზ პირველი	წერილი რომის პაპის ურბან მერვის მიმართ	10
		მეორე წერილი რომის პაპის ურბან მერვის მიმართ	11
11	ალექსანდრე მესამე	სიტყვა, თქმული რომაელი პატრის ქრისტეფორე კასტელის წინაშე	12
12	ვახტანგ მეხუთე	წერილი რომის პაპის კლიმენტი მეათის მიმართ	13
13	არჩილ მეორე	წერილი რუსეთის მეფეების იოანე და პეტრე ალექსის ძეთა მიმართ	14
14	გიორგი მეთერთმეტე	წერილი რომის პაპის ინოჩენციო მეთერთმეტის მიმართ	15
15	ექვთიმე რატიშვილი	წერილი რომის პაპის ინოჩენციო მეთერთმეტის მიმართ	16
16	სულხან-საბა ორბელიანი	წერილი რომის პაპის კლიმენტი მეთერთმეტის მიმართ	17
		წერილი რომაელი კარდინალის მიმართ	18
		წერილი საფრანგეთის მინისტრის პონშარტრანის მიმართ	19
		სიტყვა თქმული საფრანგეთის მეფის ლუდოვიკო მეოთხემეტის წინაშე	20
17	ვახტანგ მეექვსე	წერილი ავსტრიის იმპერატორის კარლ მეექვსის მიმართ	21
18	სოლომონ პირველი	სავედრებელი წერილი რუსეთის იმპერატორის ეკატერინე მეორის მიმართ	22
		წარდგინება რუსეთის იმპერატორის ეკატერინე მეორისადმი	23
19	ანტონ კათალიკოსი	წერილი რუსეთის მინისტრის პანინის მიმართ	24
		მეორე წერილი რუსეთის მინისტრის პანინის მიმართ	25

20	ერეკლე მეორე	წერილი რუსეთის მინისტრის პანინის მიმართ	26
		წარდგინება რუსეთის იმპერატორის პავლე პირველისადმი	27
21	ბესარიონ გაბაშვილი	წერილი რუსეთის მხედართმთავრის გრ. პოტიომკინის მიმართ	28
		მოხსენებითი ბარათი რუსეთის მხედართმთავრის გრ. პოტიომკინის მიმართ	29
		მეორე წერილი რუსეთის მხედართმთავრის გრ. პოტიომკინის მიმართ	30
22	გარსევან ჭავჭავაძე	წერილი რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის მიმართ	31
		წარდგინება რუსეთის იმპერატორის ეკატერინე მეორისადმი	32
		მოხსენება რუსეთის იმპერატორის პავლე პირველის მიმართ	33

დანართი 3. ნიკოლოზ კანდელაკის „წერილები“ (კანდელაკი, 1988)	
სასამართლო პროცესებზე წარმოთქმული დაცვითი და საბრალდებო სიტყვები	
№	სათაური
1	სიტყვა თქმული 1937 წლის 13 ივნისს აჭარის მასწავლებელთა სახლში ი. ჭავჭავაძის საიუბილეო საღამოზე
2	სიტყვა თქმული 1937 წლის 11 თებერვალს აჭარის მასწავლებელთა სახლში ა. ს. პუშკინის საიუბილეო საღამოზე
3	სიტყვა თქმული 1938 წლის 1 იანვარს აჭარის მასწავლებელთა სახლში შოთა რუსთაველის საიუბილეო საღამოზე
4	სიტყვა თქმული 1938 წლის 7 ივნისს აჭარის სახელმწიფო თეატრში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საიუბილეო საღამოზე
5	სიტყვა თქმული 1940 წლის 28 ოქტომბერს რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრში იაკობ გოგებაშვილის საზეიმო-საიუბილეო საღამოზე

6	სიტყვა თქმული 1946 წლის 1 ივლისს თბილისის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრში ანასტასია ერისთავ-ხოშტარას საიუბილეო საღამოზე
7	აკაკი შანიძეს – დაბადებიდან 70 წლისთავის გამო
8	არნოლდ ჩიქობავას – დაბადებიდან 60 წლისთავის გამო
9	თბილისს – დაარსებიდან 1500 წლისთავის გამო

დანართი 4. ვახტანგ ჟვანიას „ქართველი იურისტები“ (ჟვანია, 1961)

სასამართლო პროცესებზე წარმოთქმული დაცვითი და საბრალდებო სიტყვები

1	სიტყვა, თქმული გუბაზ მეფის მკვლელობა გასამართლებაზე
2	აკაკი წერეთლის მიერ წარმოთქმული სიტყვა „სვანების“ პროცესზე
3	შალვა მესხიშვილის მიერ წარმოთქმული სიტყვა სტოლერმანის საქმეზე
4	ალექსანდრე ჩიქვანიას მიერ წარმოთქმული საბრალდებო სიტყვა ილია ჭავჭავაძის მკვლელის ბერბიჭაშვილის საქმეზე

სიტყვები წარმოთქმული ლიტერატურული გასამართლებების დროს

5	აკაკი წერეთლის სიტყვა სუმბათაშვილის პიესის „ღალატის“ გმირის ზეინაზის დასაცავად
6	შალვა მესხიშვილის საბრალდებო სიტყვა „სამშობლოს“ გმირების ლიონიძის და ხიმშიაშვილის მიმართ
7	იოსებ მაჭავარიანის სიტყვა ლიონიძის და ხიმშიაშვილის დასაცავად
8	აკაკი წერეთლის სიტყვა გიორგი სააკაძის დასაცავად

დანართი 5. ვახტანგ ჟვანიას „ლიტერატურული გასამართლებანი საქართველოში“ (ჟვანია, 1965)

ლიტერატურულ გასამართლებათა დროს წარმოთქმული საბრალდებო და დაცვითი სიტყვები

1	აკაკი წერეთლის სიტყვა
2	შ. მესხისშვილის სიტყვა
3	ი. მაჭავარიანის სიტყვა
4	ივ. გომართელის სიტყვა

დანართი 6. „ქართულ ადვოკატთა სამოსამართლო სიტყვები“ (დავითაია (შემდგ.), 1963)		
№	ავტორი	სათაური
1	შალვა მესხიშვილი	სიტყვა ს. ა. სტოლერმანის საქმეზე
2	ზბინა ბარათაშვილი	სიტყვა ს. ვ. მოდებაძის საქმეზე
3	ჯამბაკურ ბაქრაძე	სიტყვა ჯ. ა. ტარსაიძის საქმეზე
4	ანდრო გელოვანი	სიტყვა ბ. ი. კილაძის საქმეზე
5	შალვა გვათუა	სიტყვა დ. ნ. თურმანიძის საქმეზე
6	ალექსანდრე დოლიძე	სიტყვა გ. გ. ცინცაძის საქმეზე
7	პეტრე ინასარიძე	სიტყვა გ. ვ. თამარაშვილის საქმეზე
8	კლეოპატრა კალანდაძე	სიტყვა ილზა სუნას საქმეზე
9	ილია კაშია	სიტყვა ა. ბ. ლომთათიძის საქმეზე
10	ვახტანგ ვაკაშიძე	სიტყვა გ. გ. ბერიძის საქმეზე
11	ნიკოლოზ კველიშვილი	სიტყვა ლ. დ. წინწავას საქმეზე
12	ვასილ კეკელია	სიტყვა ი. პ. გრიგოლაშვილის საქმეზე
13	გიორგი ლეჟავა	სიტყვა ა. გ. ერადის საქმეზე
14	ალექსანდრე ლომინაძე	სიტყვა ო. ს. არაბიძის საქმეზე
15	ალექსანდრე საგინაშვილი	სიტყვა პ. ლ. მურღულიას საქმეზე
16	ვახტანგ სიადმონიძე	სიტყვა ა. ა. ვერძეულის საქმეზე
17	გურამ უგრეხელიძე	სიტყვა კ. ნ. შადურის საქმეზე
18	ვარდენ ურატაძე	სიტყვა ქ. გ. კუპრაძის საქმეზე
19	ზენო ხომერიკი	სიტყვა გ. ნ. ბაქრაძის საქმეზე
20	ალექსი ჭიჭინაძე	სიტყვა გ. დ. ბაჩიაშვილის საქმეზე
21	ვახტანგ კერესელიძე	სიტყვა ა. გ. ბურცევის საქმეზე

დანართი 7. „ქართული სასამართლო მჭევრმეტყველება“ (სიადმონიძე (შემდგ.), 1974)	
მხეიძეების საქმე	
1	გიორგი წერეთლის სიტყვა
სვანეთის გლეხების აჯანყების საქმე	
2	ლუარსაბ ლოლუას სიტყვა
3	აკაკი წერეთლის სიტყვა

4	დავით ლორთქიფანიძის სიტყვა
დავით ჩქოტუას საქმე	
5	ნიკოლოზ ჯამბაკურ-ორბელიანის სიტყვა
ქიზიყის გლეხთა საქმე	
6	ნიკოლოზ გამრეკელის სიტყვა
7	ვლადიმერ ტატიშვილის სიტყვა
მაცი ხვიტიას საქმე	
8	ანტონ ფურცელაძის სიტყვა
გაზეთ „ობზორის“ საქმე	
9	ნიკო ნიკოლაძის სიტყვა

დანართი 8. ჯაგოდნიშვილი თ., ჯაგოდნიშვილი ივ., პაპასკირი ვ., „ქართული ორატორული ხელოვნება (ქრესტომატია-პრაქტიკუმი)“ (ჯაგოდნიშვილი, ჯაგოდნიშვილი, პაპასკირი, 2000)			
№	ავტორი	სათაური	№
1	აიეტი	სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხეთის პოლიტიკური მდგომარეობის გამო	1
2	ფარტაზი	სიტყვა, თქმული სახალხო კრებაზე კოლხეთის პოლიტიკური მდგომარეობის გამო	2
3	უცნობი ორატორი (კოლხთა წარმომადგენელი)	სიტყვა, თქმული გუბაზ მეფის მკვლელთა გასამართლებაზე	3
4	იოანე ბოლნელი	ღვინის-მსუმელთა და მომთვრალეთათვის	4
5	დავით აღმაშენებელი	სიტყვა მხედრობისადმი დიდგორის ომის წინ	5
6	დემეტრე თავდადებული	სიტყვა, თქმული დარბაზში სამეფო კარის წარჩინებულთა წინაშე	6
7	სულხან-საბა ორბელიანი	სიტყვა თქმული საფრანგეთის მეფის ლუდოვიკო მეთოთხმეტის წინაშე	7
8	გაიოზ რექტორი	სიტყვა, თქმული თელავის სემინარიელთა საჯარო პაექრობის გახსნის გამო	8
9	მზექაბუჯ ორბელიანი	სიტყვა, თქმული დარბაზში საქართველოს გაერთიანების თაობაზე	9

10	სოლომონ ლიონიძე	მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის ღერკულეს ნეტარების ღირსისა	10
11	სოლომონ დოდაშვილი	შესხმა, წარმოთქმული ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის მოწაფეთა გამოცდისას	11
12	ნიკო დადიანი	სიტყვა, თქმული დიმიტრი ბაქრაძის დაკრძალვაზე	12
13	ილია ჭავჭავაძე	სიტყვა, წარმოთქმული გრიგოლ ორბელიანის დასაფლავებაზე	13
		სიტყვა, წარმოთქმული წინამძღვრიანთკარის სამეურნეო სკოლის დაარსების გამო	14
		სიტყვა, წარმოთქმული ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნემტის გადმოსვენებაზე	15
14	აკაკი წერეთელი	სიტყვა, თქმული ნადიმზე ქართველ მუსულმანთა შემოერთების გამო	16
		სიტყვა, თქმული ილია ჭავჭავაძის დაკრძალვაზე	17
		სიტყვა, წარმოთქმული „სვანების პროცესზე“	18
15	შალვა მესხიშვილი	სიტყვა, წარმოთქმული ს. ა. სტოლერმანის საქმეზე	19
16	ალექსანდრე ჩიქვანია	საბრალდებო სიტყვა, წარმოთქმული ილია ჭავჭავაძის მკვლელის, გ. ბერბიჭაშვილის საქმეზე	20
17	ზიძინა ბარათაშვილი	სიტყვა ს. ვ. მოდებაძის საქმეზე	21
18	ჯამბაკურ ბაქრაძე	სიტყვა ჯ. ა. ტარსაიძის საქმეზე	22
19	ანდრო გელოვანი	სიტყვა ბ. ი. კილაძის საქმეზე	23
20	შალვა გვათუა	სიტყვა დ. ნ. თურმანიძის საქმეზე	24
21	ალექსანდრე დოლიძე	სიტყვა გ. გ. ცინცაძის საქმეზე	25
22	პეტრე ინასარიძე	სიტყვა ვ. გ. თამარაშვილის საქმეზე	26
23	ილია კაშია	სიტყვა ა. ბ. ლომთათიძის საქმეზე	27
24	ვახტანგ კაჭახიძე	სიტყვა გ. გ. ბერიძის საქმეზე	28
25	ნიკოლოზ კვეციანი	სიტყვა ლ. დ. წინწავას საქმეზე	29

დანართი 9. ჯაგოდნიშვილი თ., გაბისონია ი., ჯაგოდნიშვილი ივ., „რიტორიკა: ქრესტომათია“ (ჯაგოდნიშვილი, გაბისონია, ჯაგოდნიშვილი (შემდგ.), 2018)		
№	ავტორი	სათაური
1	აკაკი წერეთელი	სიტყვა, წარმოთქმული „სვანების“ პროცესზე
2	შალვა მესხიშვილი	სიტყვა, წარმოთქმული ს. ა. სტოლერმანის საქმეზე
3	ალექსანდრე ჩიქვანაია	საბრალოდებო სიტყვა, წარმოთქმული ილია ჭავჭავაძის მკვლელის, გ. ბერბიჭაშვილის საქმეზე
4	ზიბინა ბარათაშვილი	სიტყვა, წარმოთქმული სულიკო მოდებაძის საქმეზე
5	ჯამბაკურ ბაქრაძე	სიტყვა, წარმოთქმული ჯანსულ ტარსაიძის საქმეზე
6	ანდრო გელოვანი	სიტყვა, წარმოთქმული ბიკენტი კილაძის საქმეზე
7	შალვა გვათუა	სიტყვა, წარმოთქმული დურმიშხან თურმანიძის საქმეზე
8	ალექსანდრე დოლიძე	სიტყვა, წარმოთქმული გიორგი ცინცაძის საქმეზე
9	პეტრე ინასარიძე	სიტყვა, წარმოთქმული ვაჟა თამარაშვილის საქმეზე
10	ილია კაშია	სიტყვა, წარმოთქმული ა. ლომთათიძის საქმეზე
11	ვახტანგ კაკაბიძე	სიტყვა, წარმოთქმული გიორგი ბერიძის საქმეზე
12	ნიკოლოზ კველიშვილი	სიტყვა, წარმოთქმული ლუკა წინწავას საქმეზე

დანართი 10. სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანი“ (სულხან-საბა ორბელიანი, 1963)	
№	სათაური
1	სწავლა ეკლესიისათვის, თუ რა არს შეკრება მუნ.
2	ეკლესიასა შინა დუმილისათვის.
3	ეკლესიასა შინა დუმილისათვის, მეორე.

4	სწავლა აღსარებისათვის.
5	სწავლა წმიდისა ზიარებისათვის.
6	შობის წინა კვირიაკესა, მამათმთავართა და მოთმინებისათვის.
7	შობის უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი და სიმდაბლისათვის.
8	საუკუნისა ზედა შიშისა.
9	ჯოჯოხეთისა სატანჯველისათვის.
10	მეორედ მოსვლისათვის.
11	აღდგომისათვის მკვდართასა.
12	სიკვდილის დღისათვის.
13	უდროდ და უსარგებლო სინანულისათვის.
14	სიყვარულისათვის.
15	გლახაკთ შეწყალებისათვის.
16	უცხოთ მოყვარებისათვის და ვნებისათვის უფლისა.
17	სტუმართ-მოყვარეობისათვის ელიობასა.
18	ვეცხლისმოყვარებისათვის.
19	უთმინოებისათვის.
20	ურჩებისათვის მარხვისა.
21	მაგინებელთათვის.
22	სნეულთა მიხედვისათვის.
23	სიმშვიდისათვის.
24	ქრისტეს ვნებისათვის და გლოვისათვის სულისა.
25	ვნებისათვის და ადამის თანანადების გადახდისათვის.
26	ბზობასა ამა სოფლის დიდებისა სიცუდისათვის.
27	ვნებისათვის უფლისა.
28	იოსების გამოსყიდვისათვის.
29	ფხვთა საბანლად მიპყრობისათვის და ამპარტავნებისათვის.
30	დიდის ხუთშაბათისათვის.
31	ცოდვათა ზედა დაუდგრომლობისათვის.
32	ძვირის არახსენებისათვის.
33	სასუფევლის დიდებისათვის.
34	ყოვლადწმიდისა ჩვენისა მფარველობისათვის.

35	ღვთის ნიჭისა და ჩვენის უმადლობისათვის.
36	გიორგობის დღისა და ქართველების თათრობისათვის.
37	ნათლისმცემლის შობისათვის.
38	წმ. მოციქულთა დღესასწაულისათვის.
39	ფერისცვალებისათვის.
40	მიძინებისათვის ღთისმშობლისა.
41	სიმთვრალისათვის და ნათლისმცემელის თავის კვეთისათვის
42	ნათლისმცემლის თავის პოვნისათვის.
43	უდაბნოს მყოფთა მისვლისათვის და მათთა ნუგეშინის მცემელთათვის ქადაგებაჲ.
44	მწყემსისათვის დასამწყოსა დამწყისათვის.
45	სიმთვრალისათვის.
46	ზვაობისაგან დაბნელებისა და სასწაულისა დაცემისა.

დანართი 11. „ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებანი“ (ჭყონია (რედ.), 1898)	
№	სათაური
1	აღსარებისათვის
2	მეცნიერებისა წვრთისათვის
3	სიძვისათვის
4	მარხვისათვის
5	სოფლის ამოებებისათვის
6	ცოდვისაგან მოქცევისათვის
7	მკვდართა აღდგომისათვის
8	არა-წმიდის გზასა ზედა უსვლელობისათვის
9	ისმინე ცაო და ყურად იღებ ქვეყანაო: მენი ვშვენ და აღვამაღლენ, ხოლო მათ შეურაცხმევეს მე
10	მზაკვარებისათვის
11	გულის წყრომისათვის
12	შურისათვის
13	ამპარტავნებისათვის
14	განსაცდელთა მოთმინებისათვის
15	სიყვარულისათვის

16	მოწყალეობისათვის
17	განმკითხველობისათვის
18	მლუდელეობისათვის
19	მონაზონებისათვის
20	ნაყროვანებისათვის
21	ვეცხლისმოყვარებისათვის
22	ულელი ჩემი ტკბილ არს, და ტვირთი ჩემი სუბუქ არს
23	ცუდათ მეტყველებისათვის
24	შეცოდებათა მიტევებისათვის
25	სინანულისათვის
26	სასოწარკვეთილებისათვის
27	ლოცვისათვის
28	მათთვის, რომელნი ჰკონებენ გრძელსა ცხოვრებასა და ყოვნიან მოქცევად და სინანულად
29	მათთვის, რომელნი ნაცვლად კეთილისა მიაგებენ ბოროტსა
30	ქრისტეანობისათვის
31	უღირსებით ზიარებისათვის
32	ანგარებისათვის
33	მცონარებისათვის
34	მორჩილებისათვის

დანართი 12. „ანტონ ჭყონდიდელი: დიდი მარხვის ქადაგებები“ (ბუკია, 2007)	
№	სათაური
1	პირველსა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება სინანულისათვის
2	მეორესა კვირიაკესა წმიდათა მარხვათასა ქადაგება მარხვისათვის
3	მესამესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება მოწყალეობისათვის
4	ანტონის თქმული ყოვლად ნეტარისა ვაცისა, ყოვლად სამლუდელო ანტონ ჭყონდიდის მიტროპოლიტისა დადიანისა მისა მეოთხესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება აღსარებისათვის
5	ანტონის თქმული მისივე ნეტარისა მამისა ანტონ ჭყონდიდის მიტროპოლიტისა დადიანისა მისა მეხუთესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება აღსარებისათვის მლუდელთათვის

6	მექეცესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება შურისათვის
7	დიდსა პარასკევსა ქადაგება მაცხოვარებითსა ვნებასა ზედა

დანართი 13. „ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა: თქმულნი 1860-1870 წლებში“ (ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ა)

№	სათაური
1	სიტყვა, თქმული გელათის სობოროსა შინა, ჟამსა სამწყსოსა შინა შესვლისასა, 1860 წ. სექტ. 8-სა
2	მოდღვრება, თქმული ქუთაისს, დღესა სამწყსოსა შინა შესვლისასა
3	სიტყვა, თქმული ახალ-წლის დღესა, ქუთაისის სობოროში
4	სიტყვა ახალ წელიწადს ნათქვამი
5	სიტყვა კვირიაკესა ზედა შემდგომად ნათლის-ღებისა
6	სიტყვა კვირიაკესა შემდგომად ნათლის-ღებისა
7	სიტყვა მიგებების დღესასწაულისა
8	მოდღვრება კვირიაკესა მეზვერისა და ფარისეველისასა
9	მოდღვრება კვირიაკესა მეზვერისა და ფარისეველისასა
10	მოდღვრება მეზვერისა და ფარისეველის კვირიაკესა
11	სიტყვა მეზვერის და ფარისეველის კვირიაკესა
12	სიტყვა ფარისეველის და მეზვერის კვირიაკესა
13	სიტყვა მეზვერის და ფარისეველის კვირიაკესა
14	სიტყვა, მეზვერისა და ფარისეველის კვირიაკესა
15	სიტყვა, მეზვერის და ფარისეველის კვირიაკესა
16	სიტყვა კვირიაკესა უძღებისასა
17	სიტყვა კვირიაკესა ხორციელისასა
18	სიტყვა კვირიაკესა ყველიერისასა
19	სიტყვა ყველიერის კვირიაკესა
20	მოდღვრება ოთხშაბათსა დიდმარხვის პირველის კვირიაკისასა
21	მოდღვრება პარასკევს დიდმარხვის პირველ კვირიაკესა
22	მოკლე მოძღვრება დიდმარხვის პირველი კვირიაკის პარასკევს, ზიარებად მომზადებულთადმი
23	დიდ მარხვის პირველ პარასკევს

24	სიტყვა პირველსა კვირიაკესა ზედა დიდ-მარხვისასა
25	მოდღვრება მართლ-მადიდებლობის კვირიაკესა
26	მოდღვრება დიდ-მარხვის მეორესა კვირიაკესა
27	სიტყვა მეორესა კვირიაკესა დიდისა მარხვისასა
28	სიტყვა მესამესა კვირიაკესა დიდისა მარხვისასა
29	სიტყვა დიდ-მარხვის მესამესა კვირიაკესა
30	სიტყვა, მესამესა კვირიაკესა დიდისა მარხვისასა
31	სიტყვა, დიდმარხვის მესამესა კვირიაკესა
32	მოდღვრება დიდ-მარხვის მეოთხესა კვირიაკესა
33	მოდღვრება მეხუთესა კვირიაკესა დიდისა მარხვისასა
34	მოდღვრება ხარების დღესა
35	სიტყვა ხარების დღესა, თქმული ქუთაისის სობოროში
36	სიტყვა ხარებასა ზედა
37	სიტყვა ხარების დღესა
38	სიტყვა, თქმული ქუთაისის ხარების დღესა
39	სიტყვა ხარების დღესა, თქმული ქუთაისის
40	მოდღვრება დღესა ხარებისასა, თქმული ქუთაისის
41	მოდღვრება ბზობის კვირიაკესა ზედა
42	სიტყვა ბზობის კვირიაკესა
43	მოკლე მოძღვრება დიდსა ხუთშაბათსა ზედა
44	მოკლე მოძღვრება დიდს ხუთშაბათს, ფეხის ბანვაზე
45	მოკლე მოძღვრება თქმული დიდს ხუთშაბათს ზიარებულთადმი
46	მოდღვრება ზიარებად გამზადებულთა მიმართ
47	მოდღვრება ზიარებად გამზადებულთადმი
48	სიტყვა დიდს პარასკევს ჯვარცმის გარდამოხსნაზე
49	ნაცვლად ქადაგებისა ლოცვა, თქმული დიდს პარასკევს ჯვარცმის გარდამოხსნაზე
50	სიტყვა კვირა-ცხოვლობაზედ
51	სიტყვა კვირიაკესა განრღვეულისასა
52	სიტყვა კვირიაკესა განრღვეულისასა
53	სიტყვა განრღვეულისა კვირიაკესა

54	სიტყვა კვირიაკეს განრღვეულისას
55	სიტყვა კვირიაკეს სამართელისას
56	სიტყვა კვირიაკეს ზედა შობიდან ბრმისას
57	სიტყვა ამაღლების დღეს
58	სიტყვა ამაღლებას ზედა
59	მოდღვრება სულის წმიდის მოფენის დღეს
60	სიტყვა თქმული დღეს სულის წმიდის მოფენისას
61	მოდღვრება კვირიაკეს ყოველთა წმიდათას
62	სიტყვა კვირიაკეს ყოველთა წმიდათას
63	სიტყვა მეორეს კვირიაკეს
64	სიტყვა მესამეს კვირიაკეს ზედა, თქმული ქუთაის, ჩყბ-სა წ.
65	მოდღვრება გ-სა კვირიაკეს ზედა
66	სიტყვა გ-სა კვირიაკეს ზედა
67	სიტყვა კთ-სა ივნისს, პეტრე-პავლობის დღეს
68	სიტყვა პეტრე-პავლობის დღესაწაულს
69	სიტყვა პეტრე-პავლობის დღეს
70	მოდღვრება იდ-სა კვირიაკეს ზედა
71	სიტყვა დღეს ყოვლად წმიდის ღვთისმშობლის მიძინებისას
72	მოდღვრება ნათლის-მცემლის თავის კვეთის დღეს
73	სიტყვა დღეს ღვთის-მშობლის შობისას
74	მოდღვრება თქმული გელათს ღვთის მშობლობას
75	სიტყვა თქმული გელათის სობოროში, ზ-სა სეკტემბერს
76	სიტყვა ყოვლად წმიდისა მარიამის შობის დღეს
77	მოდღვრება, თქმული გელათის მონასტერში, ზ-სა სეკტემბერს
78	სიტყვა, თქმული გელათს, ზ-სა სეკტემბერს
79	სიტყვა, თქმული ღვთის მშობლის შობის დღეს, გელათს
80	სიტყვა იდ-სა სეკტემბერს, ჯვარის ამაღლებას ზედა
81	მოდღვრება კვირიაკეს შემდგომად ჯვარის-ამაღლებისას
82	სიტყვა იე-სა კვირიაკეს ზედა
83	მოდღვრება იე-სა კვირიაკეს ზედა

84	სიტყვა, ივ-სა კვირიაკესა, თქმული ქუთაისის სობოროში
85	სიტყვა, თქმული ბ-სა ოკტომბერს მოწამეთის მონასტერში
86	მოდღვრება ბ-სა ოკტომბერს მოწამეთის მონასტერში
87	მოდღვრება იწ-სა კვირიაკესა ზედა
88	სიტყვა იწ-სა კვირიაკესა ზედა
89	სიტყვა ით-სა კვირიაკესა ზედა
90	სიტყვა ით-სა კვირიაკესა
91	სიტყვა მეოცესა კვირიაკესა
92	მოდღვრება კა-სა კვირიაკესა ზედა
93	სიტყვა კა-სა კვირიაკესა
94	მოდღვრება კბ-სა კვირიაკესა ზედა
95	სიტყვა ოც და მეორესა კვირიაკესა, თქმული ქუთაისს
96	მოდღვრება კბ-სა კვირიაკესა
97	სიტყვა ოც და მეორესა კვირიაკესა
98	სიტყვა კბ-სა კვირიაკესა
99	მოდღვრება ოც და ორს კვირიაკესა
100	სიტყვა იბ-სა კვირიაკესა
101	სიტყვა ტაძრად-მიყვანებასა ყოვლად წმიდისა ღვთის მშობლისასა
102	სიტყვა კდ-სა კვირიაკესა
103	სიტყვა კდ-სა კვირიაკესა
104	სიტყვა კე-სა კვირიაკესა
105	სიტყვა კე-სა კვირიაკესა
106	სიტყვა კე-სა კვირიაკესა
107	სიტყვა კე-სა კვირიაკესა
108	სიტყვა კგ-სა კვირიაკესა
109	სიტყვა კვ-სა კვირიაკესა
110	სიტყვა კზ-სა კვირიაკესა
111	სიტყვა ოც და მეშვიდესა კვირიაკესა ზედა, თქმული ქუთაისს
112	სიტყვა კზ-სა კვირიაკესა ზედა
113	სიტყვა კზ-სა კვირიაკესა

114	სიტყვა კჭ-სა კვირიაკესა
115	მოდღვრება ქრისტეს შობის წინა კვირიაკესა ზედა
116	სიტყვა კთ-სა კვირიაკესა ზედა
117	სიტყვა კთ-სა კვირიაკესა
118	სიტყვა კთ-სა კვირიაკესა ზედა
119	სიტყვა ლ-სა კვირიაკესა ზედა
120	სიტყვა ლზ-სა კვირიაკესა ზედა
121	სიტყვა პატიოსნებასა ზედა
122	სიტყვა ახალთა სასამართლოთა ზედა
123	სიტყვა პირუტყვეების შებრალებაზე
124	მოკლე მოძღვრება ბედნიერებასა ზედა
125	მოდღვრება, ვინ არს იესო ქრისტეს მტერი და მოყვარე
126	სიტყვა განზრდისათვის შვილთა
მოდღვრებანი, თქმულნი სოფლების ეკკლესიათა შინა	
127	მოდღვრება, თქმული სოფლის ვანის ეკკლესიის კურთხევაზედ
128	მოდღვრება თქმული სოფელს ჩხარს
129	მოდღვრება სოფელ ფარცხანაყანევის ეკკლესიის კურთხევაზედ
130	მოდღვრება, თქმული მირქმის დღესა და ფარცხანაყანევის ეკკლესიის კურთხევაზედ
131	მოდღვრება, თქმული დაბასა ხონს
132	მოდღვრება, თქმული რაჭის უეზდის სოფ. სადმელის ეკკლესიის კურთხევაზედ
133	მოდღვრება რაჭის უეზდის სოფლის ზნაკვის ეკკლესიის კურთხევაზედ
134	მოდღვრება, თქმული სოფელს ბანოჯას ეკკლესიის კურთხევაზედ
135	მოდღვრება, თქმული ოსთადმი კუდაროს ხეობის ეკკლესიაში
136	სიტყვა, თქმული სოფლის სვირის ეკკლესიასა შინა
137	სიტყვა, თქმული სოფლის ბახვის (გურიაში) ეკკლესიის კურთხევაზედ
138	მოდღვრება, თქმული რაჭის უეზდის სოფლის ცახის ეკკლესიის კურთხევაზედ
139	მოდღვრება, თქმული ხონის სობოროში, ჩყვ-სა

140	მოდღვრება, თქმული რაჭის უეზდის სოფლის სორის ეკვლესიასა შინა
განმარტება მამაო ჩვენოისა	
141	პირველი მოდღვრება
142	მეორე მოდღვრება
143	მესამე მოდღვრება
განმარტება, ანუ ახსნა ცხრათა ნეტარებათა	
144	მოდღვრება პირველი
145	მოდღვრება მეორე
146	მოდღვრება მესამე
147	მოდღვრება მეოთხე
განმარტება, ანუ ახსნა ეფრემ ასურის ლოცვისა	
148	მოდღვრება პირველი
149	მოდღვრება მეორე
150	მოდღვრება მესამე
151	მოდღვრება მეოთხე

დანართი 14. „ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა: თქმულნი 1870-1884 წლებში“ (ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, 1913ბ)

№	სათაური
1	მოდღვრება კვირიაკესა ზედა მეზვერისასა და ფარისეველისასა
2	სიტყვა კვირიაკესა ზედა ფარისეველისასა და მეზვერისასა
3	სიტყვა კვირიაკესა უძღების შვილისასა
4	სიტყვა უძღების კვირიაკესა ზედა
5	მოდღვრება კვირიაკესა ხორციელისა
6	სიტყვა ხორციელის კვირიაკესა ზედა
7	სიტყვა ყველიერის კვირიაკესა ზედა
8	სიტყვა კვირიაკესა ზედა ყველიერისასა
9	მოდღვრება კვირიაკესა ზედა ყველიერისასა
10	სიტყვა კვირიაკესა ყველიერისასა
11	სიტყვა კვირიაკესა ზედა ყველიერისასა

12	მოდღვრება დიდ-მარხვის პირველ კვირიაკის სამშაბათს
13	მოდღვრება დიდი მარხვის პირველის კვირიაკის ოთხშაბათს
14	სიტყვა თეოდორობის კვირიაკესა ოთხშაბათსა ზედა
15	სიტყვა თეოდორობის კვირიაკის ოთხშაბათსა, ზიარებად გამზადებულთა მიმართ
16	მოდღვრება აღსარებისა თქმად მომზადებულთადმი თეოდორობის კვირიაკის ოთხშაბათს
17	მოდღვრება თეოდორობის კვირიაკესა პარასკევსა ზედა კოლივას ანუ წანდილის კურთხევის წინად 1869 წ.
18	მოდღვრება ზიარებად გამზადებულთათვის, თქმული ქუთაისს
19	მოკლე მოდღვრება მაზიარებელთადმი
20	სიტყვა მართლ-მადიდებლობის კვირიაკესა ზედა
21	სიტყვა მართლ-მადიდებლობისა კვირიაკესა ზედა
22	სიტყვა მართლ-მადიდებლობის კვირიაკესა ზედა
23	სიტყვა ქუთაისის საკათედრო სობოროსა შინა 1878 წ. 5 მარტს მართლმადიდებლობის კვირიაკესა ზედა
24	სიტყვა პირველსა დიდმარხვის კვირიაკესა, მართლ-მადიდებლობისა
25	სიტყვა მეორესა კვირიაკესა ზედა დიდისა მარხვისასა
26	სიტყვა მეორესა კვირიაკესა დიდმარხვისასა
27	სიტყვა მეორესა კვირიაკესა დიდისა მარხვისასა
28	მოდღვრება, თქმული მეორესა კვირიაკესა ზედა დიდისა მარხვისასა
29	სიტყვა მესამესა კვირიაკესა დიდისა მარხვისასა
30	სიტყვა მეოთხესა კვირიაკესა დიდისა მარხვისასა
31	სიტყვა დიდმარხვის მეოთხესა კვირიაკესა ზედა
32	სიტყვა მეხუთესა კვირიაკესა ზედა დიდისა მარხვისასა
33	სიტყვა მეხუთესა კვირიაკესა ზედა დიდისა მარხვისასა
34	სიტყვა ბზობის კვირიაკესა ზედა
35	მოკლე სიტყვა დიდ ხუთშაბათს
36	მოკლე სწავლა დიდ ხუთშაბათს
37	სიტყვა დიდ პარასკევს ჯვარცმის გარდამოხსნასა ზედა
38	სიტყვა ჯვარცმის გარდამოხსნასა ზედა
39	სიტყვა დიდ პარასკევს ჯვარცმის გარდამოხსნასა ზედა

40	ლოცვა ნაცვლად ქადაგებისა, თქმული დიდს პარასკევს წინაშე ჯვარცმის გარდამოხსნისა
41	სიტყვა კვირაცხოვლობასა ზედა ანუ თომა მოციქულისა
42	სიტყვა მენელსაცხებლეთა კვირიაკესა ზედა
43	სიტყვა მესამესა კვირიაკესა ზედა მენელსაცხებლეთა
44	სიტყვა მესამესა მენელსაცხებლეთა კვირიაკესა შემდგომად აღდგომისა
45	სიტყვა მენელსაცხებლეთა კვირიაკესა ზედა
46	სიტყვა კვირიაკესა ზედა განრღვეულისასა
47	სიტყვა კვირიაკესა ზედა სამართელისასა
48	სიტყვა სამართელის კვირიაკესა ზედა
49	სიტყვა კვირიაკესა ზედა შობიდან ბრმისასა
50	სიტყვა კვირიაკესა ზედა შობიდან ბრმისა
51	სიტყვა მესამესა კვირიაკესა ზედა შემდგომად სულის წმიდის მოფენისა
52	სიტყვა, მეოთხესა კვირიაკესა შემდგომად სულის წმიდის მოფენისა
53	სიტყვა მეხუთესა კვირიაკესა ზედა შემდგომად სულის წმიდის მოფენისა
54	მოდღვრება მეხუთესა კვირიაკესა ზედა
55	სიტყვა მეხუთესა კვირიაკესა ზედა
56	სიტყვა მეცამეტესა კვირიაკესა ზედა
57	სიტყვა მეთექვსმეტესა კვირიაკესა ზედა
58	მოდღვრება მეთექვსმეტესა კვირიაკესა ზედა
59	სიტყვა მეჩვიდმეტესა კვირიაკესა ზედა
60	მოდღვრება მეჩვიდმეტესა კვირიაკესა ზედა
61	სიტყვა, თქმული 21 კვირიაკესა ზედა
62	სიტყვა 22 კვირიაკესა ზედა
63	მოდღვრება 25 კვირიაკესა ზედა
64	სიტყვა 25 კვირიაკესა ზედა
65	სიტყვა 25 კვირიაკესა ზედა მოწყალე სამართელისასა
66	სიტყვა 25 კვირიაკესა ზედა
67	მოდღვრება კვირიაკესა შემდგომად ჯვართამაღლებისა

68	სიტყვა 26 კვირიაკესა
69	სიტყვა 26 კვირიაკესა ზედა
70	სიტყვა 26 კვირიაკესა ზედა
71	სიტყვა 27 კვირიაკესა ზედა
72	სიტყვა, 31 კვირიაკესა ზედა
73	მოდღვრება კვირიაკესა შემდგომად ნათლის ღებისა
74	სიტყვა ახალის 1884 წ., თქმული ქუთაისის სობოროსა შინა
75	მოკლე მოძღვრება ახალი წლისათვის
76	სიტყვა მირქმის ანუ მიგებების დღესასწაულსა ზედა
77	სიტყვა მირქმსა იესო ქრისტესა
78	სიტყვა, თქმული ქუთაისის დღესა უფლის მიგებებისა ანუ მირქმისა
79	მოდღვრება ფერისცვალებასა ზედა
80	სიტყვა ფერისცვალებასა ზედა
81	სიტყვა, ფერისცვალებასა ზედა
82	სიტყვა, თქმული ჯვართამაღლების დღესასწაულსა ქუთაისის საკათედრო ეკლესიასა შინა სახორციელო და სასულიერო სასწავლებელთაგან შეკრებილთა მოსწავლეთადმი 1874 წ.
83	მოდღვრება ამაღლების დღესა ზედა
84	მოდღვრება თქმული გელათს 8 სექტემბერს 1882 წ.
85	სიტყვა ღვთისმშობლის შობის დღესა, თქმული გელათის მონასტერს 1877 წ.
86	მოდღვრება, თქმული გელათს 1869 წ. 8 სექტემბერს
87	მოკლე მოძღვრება ტაძრად მიყვანებასა ზედა ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობლისა
88	მოდღვრება დღესასწაულსა ზედა ხარებისასა
89	სიტყვა ხარების დღესა
90	სიტყვა, თქმული ქუთაისის ბანკის დამაარსებელის ბესარიონ ლოღობერიძის წესის აგებაზე 1879 წ. მარტის 7 დღესა
91	სიტყვა, თქმული ქუთაისის საპრობილის ეკლესიასა შინა 29 აგვისტოს
92	სიტყვა, თქმული საპრობილის ეკლესიაზე ქუთაისში

93	მოდღვრება, თქმული ახლად მოწოდებულთა იმერეთის მცხოვრებთაგან მხედართა მიმართ, ანუ დრუჟინათა, ქუთაისის სობოროში
94	სიტყვა, თქმული 6 მაისს, ამაღლებასა ზედა 1882 წ., დაბეზღებისათვის

დანართი 15. „მამა პავლეს (რაზიკაშვილი) ვაჟა-ფშაველას მშობელი მამის ქადაგებანი“ (კოლხიბერული (რედ.), 2008)	
№	სათაური
1	სიტყვა, თქმული 1876-სა წელსა დღესა ამაღლებაზედა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესა
2	სიტყვა, თქმული 1876-სა წელსა მაისის 28-სა, სოფელ ყერყეტაში, მიცვალებულის ტაბლობაში, მათი, რომელთაცა მთხოვეს ტაბლა ჩვენმა ხუცესმა დალოცოსო
3	ქადაგება დღესა ნათლისღებისასა, 1877-სა წელსა, წყლისკურთხევის დროსა, ღულში
4	სიტყვა, თქმული 1877 წელსა, იანვრის 18-სა ქმოსტში, მამუკა წიკლაურის დამარხვაში, რომელ ყველა კაცი უნდა სიკვდილს მოველოდეთ და მისთვის გავფრთხილდეთ, რო ცოდვაში არ ჩავცვივდეთ
5	სიტყვა, თქმული 1877-ს მარტს 6, ღულში ხალხის ყრილობისა, რომელ მათ უნდა იარონ ლოცვაზედ, აღსარება თქვან და ეზიარნენ
6	სიტყვა, თქმული გუდანში ხალხის ყრილობისა, რომელ იგინი უნდა მოვიდნენ ლოცვაზედ, მოემზადნენ საზიარებლად 1877, მარტის 11-ს
7	სიტყვა, თქმული 1877-ს, მარტის 12, გუდანის სალოცავის ხუცებისა და დეკანოზებისა. როდესაც ვნახენ, დიდმარხვაში საკლავებსა ხოცდნენ და კიდენაც აპირებდნენ დიდს ხუთშაბათსა და პარასკევს დახოცასა
8	ქადაგება ხახმატის წმინდის გიორგის ეკლესიაში დიდს ხუთშაბათსა, 1877-სა, მარტის 22-სა
9	სიტყვა, თქმული 1877-სა წელსა, აპრილის 15-სა ხახმატში სულთანა გოგოჭურის ცოლის ქელეხში, მამრთი და მდედრთი, მაზედ რომელ მიცვალებულისთვის რასაცა ხარჯვენ ჩვეულებისამებრ მამა-პაპისა იმითიც იღუპებიან, არა თუ კიდენამც მაუმატონ. უმჯობესია, უფრო შეამცირონ, არა თუ მაუმატონ
10	სიტყვა, თქმული თოთია მამუკაშვილის ქალის მონათვლაში, დედ-მამისა და მოწვეულებისა ნათლობაში 1877-ს წელსა, აპრილის 22

11	სიტყვა, თქმული აზიკა ქისტაურის ასულის მარიამის ნათლობაში, დედ-მამისა, ნათლისა და შემოსწრებულებისა, 1877-სა მაისის 10
12	სიტყვა, თქმული ქმოსტში, ნადირა ბურდულის ძის ალექსანდრას ნათლობაში მშობლების და შამოსწრებულებისა, 1877-სა მაისის 12
13	სიტყვა, თქმული 1877-სა მაისის 14, ღულის ვაკეში, შიო ბურდულის შვილის ქელეხში ხალხისა, რომლებიც იყვნენ მოწვეულები, მაზედ, რომლებიც იყვნენ მოწვეულები, მაზედ, რომელ დოღვში და რიგში დახარჯულ დამრჩოსაც აღარიბებს და არც არას მიცვალებულს არგიან. ამისთვის უმჯობესია, გაფრთხილდენ და ბევრი არ დახარჯონ
14	სიტყვა, თქმული 1877-ს, ივლისის 2-სა, ხახმატის წმინდა გიორგის ეკლესიაში
15	სიტყვა, თქმული 1877 წელს ნათქომი ბაცალიგოში, ხალხის ყრილობაში, რომელთაც უნდა იცოდენ, რო შვილები ადრე მანათლვინონ და მაიკვეთონ თავიანთ ხუცებით მკვდრის მონათვლა
16	სიტყვა თქმული 1877-ს წელს აგვისტოს 23-სა, ქმოსტში, გარსია გიგაურის ასულის აგუნდას დამარხვაში, ხალხისა, დედ-მამისა
17	სიტყვა, თქმული 1877-ს წელს სექტემბრის 20-სა, ახლად მონათლულისა ქეთევან გამახელას ასულისა
18	სიტყვა, თქმული 1877-ს წელს, ღვინობისთვის 15-სა, გაგა შანგია ძის ანდერძის აგებაში, მრავალთ მამრთა და მდედრთა
19	სიტყვა, თქმული 1877-ს, ნოენბრის 8-სა, სოფელს ჭიეში, ხალხის ყრილობაში, რომელ მათ უნდა ისწავლონ მღვდლით სახლების ვანათლვა და საკლავის ხოცასა და სისხლს თავი დაანებონ
20	სიტყვა, თქმული 1877-წელსა, ნოენბრის 11-სა, ბაცალიგოში, როდისაც მიმიწვიეს თავიანთ სალოცავში ხუცესებმა
21	სიტყვა, თქმული 1877-სა დეკემბერის 16-სა უკანხადურში, თორელ თორელისშვილისა, რომელმაც უარი მითხრა ძმის ზიარებაზედ სიკვდილის დღეს
22	ქადაგება ქრისტეშობის დღესა, 1877 წელსა, ხახმატის წმინდის გიორგის ეკლესიაში

დანართი 16. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ. -ში: წერილები (სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები 1917-1927 წწ. -ში, 2010)	
№	სათაური
1	საქართველოს პატრიარქ კირიონ II სიტყვა თქმული საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების გამო 1918 წ.

2	კირიონ II-ის სიტყვა ქართული უნივერსიტეტის გახსნისას 1918 წლის 26 იანვარს
3	სიტყვა, თქმული სვეტიცხოვლის ტაძარში ავტოკეფალიის წლის თავზე მიტროპოლიტ ლეონიდეს მიერ 1918 წლის 15 მარტს
4	მიტროპოლიტ ამბროსი ხელაიას სიტყვა გიორგი შერვაშიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოზე 1918 წლის 2 სექტემბერს
5	ამბროსი ხელაიას სიტყვა სოხუმის საკათედრო ტაძარში ქართული საზოგადოების წინაშე 1918 წლის 1 სექტემბერს
6	ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ ამბროსის სიტყვა დამფუძნებელი კრების მოწვევის წლისთავთან დაკავშირებით 1920 წლის 28 თებერვალს
7	უწმიდესი და უნეტარესი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსის სიტყვა სასამართლო პროცესზე

დანართი 17. კალისტრატე ცინცაძის „ქადაგებები და სიტყვები“ (ცინცაძე, 2014)	
ყვავილკრებული	
არაკალენდარული ქადაგებები ქაშვეთის სამრევლოში	
№	სათაური
1	სამრევლოში შესვლა
2	სამწირველოს კურთხევა
3	ტაძრის კურთხევა
4	ეპისკოპოსად დადგინება
უძრავი დღესასწაულები	
5	ახალი წელი (3) ¹
6	წმ. ნინო
7	დავით აღმაშენებელი
8	მირქმა
9	წმ. გიორგი (6) ²
10	შობა (2) ³

¹ შედის სამი ტექსტი აღნიშნულ თემაზე.
² შედის ექვსი ტექსტი აღნიშნულ თემაზე.
³ შედის ორი ტექსტი აღნიშნულ თემაზე.

მარხვან-აღვსებისანი	
11	დიდმარხვის მეორე კვირა
12	დიდი პარასკევი
13	სააღდგომო ეპისტოლე
14	სამარიტელის კვირიაკე
პარაკლისებისა და პანაშვიდებისანი	
სკოლა და კულტურა	
15	სწავლის დაწყების გამო (3) ⁴
16	გიმნაზიის საფუძვლის კურთხევა
17	სამუსიკო სკოლის კურთხევა
18	თეატრის შენობის განახლება
19	უფასო სადილის გამართვა
20	უნივერსიტეტის გახსნა
21	სამოდერო კურსების გახსნა
საზოგადოება და პოლიტიკა	
22	ბაქოში სომეხ-თათართა შეტაკების გამო
23	ბატონყმობის მოსპობის გამო
24	კავკასიის ჯარის გამარჯვების გამო
25	მოხალისეთა რაზმის საომრად გამგზავრების გამო
ეპიტაფიები	
26	ნიკოლოზ ბარათაშვილი
27	გიორგი ქართველიშვილი
28	ილია ჭავჭავაძე
29	ეპ. ალექსანდრე
30	გრიგოლ ორბელიანი
31	ეგნატე ნინოშვილი
32	დავით სარაჯიშვილი
33	ნიკოლოზ ლოღობერიძე
34	ნიკოლოზ ცხვედაძე
35	იაკობ გოგებაშვილი

⁴ შედის სამი ტექსტი აღნიშნულ თემაზე.

36	ალექსანდრე ხახანაშვილი
37	არისტო ქუთათელაძე
38	კოტე მესხი
39	აკაკი წერეთელი (2) ^წ
40	ვარლამ გელოვანი
41	ნიკო ლომოური
42	ალექსანდრე ჭიჭინაძე
43	იროდიონ ევდოშვილი
44	თედო ჟორდანიას
45	კიტა აბაშიძე
46	მაკარაშვილი და ჩიკვაძე
47	ვლადიმირ გობეჩია
48	მიტრ. ანტონი
49	კ-პ ლეონიდი

დანართი 18. სიტყვანი და მოძღვრებანი, თქმულნი საქართველოს საეკლესიო-სოფოში მაღალყოვლადსამღვდელოის საქართველოს ექსარხოსის არქიეპისკოპოსის პავლეს მიერ (სიტყვანი და მოძღვრებანი..., 1887)	
№	სათაური
1	სიტყვა, თქმული მაღალ ყოვლად სამღვდელოის მთავარ-ეპისკოპოსის პავლეს მიერ მის პირველად შესვლის დროს ვლადიკავკაზის საკრებულო ტაძარში დეკანოზის სამადოვის სიტყვის პასუხად
2	სიტყვა, თქმული მაღალ ყოვლად სამღვდელო, საქართველოს ექსარხოსის, არქიეპისკოპოსის პავლეს მიერ პირველად მოსვლის დროს 28 სექტემბერს 1882 წელსა ვლადიკავკაზის საკრებულო ტაძარში პარაკლისის შემდეგ
3	სიტყვა, თქმული პირველად შემოსვლის დროს მცხეთის სობოროში მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესის საქართველოს არხიეპისკოპოსის პავლეს მიერ პირველ ოკდომბერს ჩყპ წელსა
4	სიტყვა, თქმული არხიეპისკოპოსის პავლეს მიერ თფილისის სიონის სობოროში ახალი სამწყსოსადმი 2 ოკდომბერს 1882 წელსა

⁵ შედის ორი ტექსტი აღნიშნულ თემაზე.

5	შესხმა, თქმული საქართველოს ექსარხოზის მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესის პავლეს მიერ გენერალ ადიუტანტის მ. დ. ორბელიანის წესის აგების დროს 23-ს მარტს 1883 წელსა
6	სიტყვა, თქმული საქართველოს ექსარხოზის არხიეპისკოპოსის პავლეს მიერ თბილისის კათედრის სობოროს განახლების დროს 16 ოკტომბერს 1883 წელსა
7	სიტყვა, თქმული კიშინიევის კათედრის სობოროში 1878 წ. არხიეპისკოპოსის პავლეს მიერ, აწ საქართველოს ექსარხოზისა / მეხუთე დიდ-მარხვის კვირიაკესა
8	შესხმა, თქმული მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესის საქართველოს ექსარხოზის პავლესაგან სენატორის გენერალ-ლეიტენანტის დიმიტრი სიმონის ძის სტაროსელსკის წესის აგებაზე 15 მარტს 1884 წელსა
9	სიტყვა, თქმული მისის მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესის საქართველოს ექსარხოზის პავლესი / ფარისევლური მიმართულება ეხლანდელი დროის ხალხისა
10	სწავლა პირველი საქართველოს ექსარხოზის არხიეპისკოპოსის ვარლამის მიერ თქმული წმიდასა პასკვის მწუხრსა ზედა
11	შესხმა, თქმული 11-ს ნოემბერს 1884-ს წელსა, შემთხვევისაგამო მიტროპოლიტის ისიდორეს 50 წლის ეპისკოპოსობის იუბილიესა. არხიმანდრიტის გრიგორისაგან – (დადიანი)
12	მოკლე მოძღვრება, თქმული 14 იანვარს ქუთაისის საქალებო გიმნაზიაში ყოვლად უსამღვდელოესის გაბრიელისაგან
13	მოკლე მოძღვრება, თქმულ არს ყვირილის ნათლის-მცემლის ეკკლესიაში მღვ. დ. ღამბაშიძისაგან პირველი დიდ-მარხვის კვირიაკის სამშაბათს / რაში მდგომარეობს ზიარებისათვის მომზადება?
14	შესხმა, თქმული სიველზე თბილისის საქალო გიმნაზიაში საქართველის ექსარხოზის, არხიეპისკოპოზის პავლესაგან 17-ს ოკტომბერს 1882 წელსა
15	მოძღვრება, თქმულ არს თბილისის სასულიერო სემინარიის ეკკლესიაში საქართველოს ექსარხოზის პავლესაგან ღვთის მსახურების გარეშე საუბრების დროს / ბავშვების ნათლის-ღებაზე ბაბტისტების წინააღმდეგ

დანართი 19. „სიტყვები და წერილები ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრეზე“ (ჭიჭინაძე (შემდგ.), 1903)	
№	სათაური
1	სიტყვა, თქმული ალექსანდრე ეპისკოპოსის დასაფლავებაზე [ალავერდის ეპისკოპოსის დავითის მიერ 1907 წელს]
2	სიტყვა, თქმული არქიმანდრიტ ამბროსის მიერ
3	სიტყვა, თქმული ყოვლად-სამღვდელო ალექსანდრეს დასაფლავებაზე [დეკანოზის კ. კველიძის მიერ]
4	სიტყვა: დეკანოზ ნ. თალაკვაძისა
5	სიტყვა: დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძისა
6	სიტყვა თქმული ქართული ფილარმონიული საზოგადოების წარმომადგენლის ზ. ი. ჩხიკვაძისაგან ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრეს დასაფლავებაზედ
7	მარადის-დაუვიწყარო მღვდელთმთავარო! [სიტყვა თქმული ივანე რატიშვილის მიერ]
8	სიტყვა, თქმული ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრეს დასაფლავებაზედ [სასულიერო სემინარიის მე-6 კლასის მოსწავლე ე. ნიკოლაძის მიერ]
9	ილია ჭავჭავაძის სიტყვა
10	სიტყვა ყ-დ სამღვდელო ეპ. ალექსანდრეს დასაფლავებასა ზედა, წ. შიო მღვიმის მონასტერში, 1908 წ. 14 ნოემბერს [მღ. ვასილ კარბელაშვილის მიერ]
11	[სიტყვა, თქმული მღ. ვ. კარბელაშვილის მიერ 15 ნოემბერს, 1907 წ. შიომღვიმეში]
12	სიტყვა თქმული დეკანოზი დ. ხახუტაშვილის მიერ ნეტარ ხსენებულის ეპისკოპოზის ალექსანდრეს ცხედრის წინაშე და საფლავების დღეს შიო მღვიმის მონასტერში
13	სიტყვა, თქმული შიო-მღვიმის მონასტერში ალექსანდრე ეპისკოპოსის დასაფლავების დღეს [ფოთის საკათედრო ტაძრის მღვდლის იოანე ბობოხიძის მიერ]
14	სიტყვა ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრე ეპისკოპოზის გარდაცვალების გამო მისს ყ-დ უსამღვდელოესობას ეპისკოპოზს ლეონიდს [მღვდლის ალექსანდრე არდიშვილის მიერ]
15	სიტყვა, თქმული «საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა» მდივნის ს. რ. გიორგაძის მიერ განსვენების დღეს, 16 ნოემბერს [შიო-მღვიმეში]

დანართი 20. საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები: ნოე ჟორდანიას საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი - 1921 წლის 18 მარტი): ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები (ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ა); ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018ბ); ჯონსი, ჯგერენაია (რედ.), 2018გ)	
№ ⁵	სათაური
1	საქართველოს ეროვნულ საბჭოს ისტორიული სხდომა, ნოე ჟორდანიას მისალმებითი სიტყვა, მაისის 26, 5 საათი
2	საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი გამოცხადებული თბილისში, სასახლის ⁶ თეთრ დარბაზში 1918 წელს, 26 მაისს, კვირას, ნაშუადღევს 5 საათს და 10 წუთს
3	საზავო მოლაპარაკება, ნოე ჟორდანიას მოხსენება
4	საქართველოს ეროვნული საბჭო, ნოე ჟორდანიას სიტყვა, 16 ივნისი; სადამოს სხდომა
5	ნ. ჟორდანიას სიტყვა წარმოთქმული წითელი გვარდიის შესახებ, 21 ივნისი
6	საქართველოს ეროვნული საბჭო, ნ. ჟორდანიას გამოსვლა, 24 ივნისის სხდომა
7	სიტყვა, წარმოთქმული პარლამენტის სხდომაზე ნოემბრის 9-ში
8	მეორე სიტყვა, წარმოთქმული პარლამენტის სხდომაზე ნოემბრის 9-ში
9	მესამე სიტყვა, წარმოთქმული პარლამენტის სხდომაზე ნოემბრის 9-ში
10	თვ მუშ და ჯ-კ დეპუტ საბჭოს კრება, ნ. ჟორდანიას მოხსენება „რევოლიუცია გერმანიაში“, 20 ნოემბერი, სახალხო სახლი
11	საქართველოს პარლამენტის სადღესასწაულო სხდომა, ნოე ჟორდანიას სიტყვა
12	საორგანიზაციო საკითხები, ნოე ჟორდანიას მოხსენება
13	საორგანიზაციო საკითხები, ნოე ჟორდანიას საპასუხო სიტყვა
14	საქართველოს პარლამენტი, 17 დეკემბრის სხდომა
15	სამუსულმანო საქართველოს
16	მუშათა დეპუტატ საბჭოში მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას სიტყვა

⁶ იგულისხმება „მოსწავლე-ახალგაზრდობის ეროვნული სასახლე“. ორატორული ნიმუშები ამოკრეფილია წიგნიდან და აქ მინიჭებული ნუმერაცია პირობითია.

17	საქართველოს პარლამენტის თებერვლის 18-ს სასწრაფო სხდომა, მთავრობის თავმჯდომარის ბ-ნ ნოე ჟორდანიას სიტყვა
18	დამფუძნებელი კრება, მისი ფუნქცია და ძალა-უფლება, ნოე ჟორდანიას მოხსენება სოც დემ ორგანიზაციათა შეერთებულ კრებაზე
19	ისტორიული დღე, ნოე ჟორდანიას სიტყვა, 1918 წლის 26 მაისი
20	თანამედროვე მომენტი და სახ გვარდ მიზნები, ნოე ჟორდანიას მოხსენება
21	მთავრობის საგარეო და საშინაო პოლიტიკა, ნოე ჟორდანიას მოხსენება
22	სიტყვა წარმოთქმული 1920 წლის იანვრის 14, დამფუძნებელი კრების სადღესასწაულო სხდომაზე საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარების გამო

დანართი 21. დამფუძნებელი კრების სხდომა ქუთაისში 1921 წლის 28 თებერვალს (მაცაბერიძე (რედ.), 2009)

№	ავტორი	სათაური
1	კარლო ჩხეიძე	[სიტყვა თქმული სხდომის გახსნისას]
2	გრიგოლ ლორთქიფანიძე	[სიტყვა თქმული სხდომის გახსნისას]
3	შალვა ალექსი-მესხიშვილი, ნიკიფორე იმნაიშვილი, ივანე გობეჩია, სპირიდონ კეღია, ივანე გომართელი	ფრაქციათა წარმომადგენლების გამოსვლები
4	-----	მიმართვა ქართველი ხალხისადმი
5	-----	მიმართვა დასავლეთის ქვეყნების პარლამენტისადმი

დანართი 22. საქართველოს პრეზიდენტების საინაუგურაციო სიტყვები (1991-2004 წ.წ.) (მაცაბერიძე (რედ.), 2007)

№	სათაური
1	ზვიად გამსახურდიას გამოსვლა საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს სესიაზე 1991 წლის 7 ივნისი
2	ედუარდ შევარდნაძის მიერ 1995 წლის 26 ნოემბერს წარმოთქმული საინაუგურაციო სიტყვა

3	ედუარდ შვეარდნაძის მიერ 2000 წლის 30 აპრილს სვეტიცხოველში წარმოთქმული სიტყვა
4	ედუარდ შვეარდნაძის მიერ 2000 წლის 30 აპრილს წარმოთქმული საინაუგურაციო სიტყვა
5	მიხეილ სააკაშვილის 2004 წლის 24 იანვარს გელათში, დავით აღმაშენებლის საფლავთან წარმოთქმული სიტყვა
6	მიხეილ სააკაშვილის სიტყვა წარმოთქმული ფიცის დადების საზეიმო ცერემონიაზე, 2004 წლის 25 იანვარი

დანართი 23. სიტყვა-სადღეგრძელოები (ჯავახიშვილი, 2001: 44)	
№	სათაური
1	[სიტყვა, წარმოთქმული აჭარის საქართველოსთან შემოერთების აღსანიშნავად გამართულ ნადიმზე გრიგოლ ორბელიანის მიერ, 1878 წლის 20 ნოემბერს]
2	[სიტყვა, წარმოთქმული აჭარის საქართველოსთან შემოერთების აღსანიშნავად გამართულ ნადიმზე ალექსანდრე ზუბალაშვილის მიერ, 1878 წლის 20 ნოემბერს]
3	[სიტყვა, წარმოთქმული აჭარის საქართველოსთან შემოერთების აღსანიშნავად გამართულ ნადიმზე დიმიტრი ყიფიანის მიერ, 1878 წლის 20 ნოემბერს]
4	[სიტყვა, წარმოთქმული აჭარის საქართველოსთან შემოერთების აღსანიშნავად გამართულ ნადიმზე აკაკი წერეთლის მიერ, 1878 წლის 20 ნოემბერს]
5	[სიტყვა, წარმოთქმული მემედ აბაშიძის მიერ ნადიმზე ილია ჭავჭავაძის საპატივცემულოდ]
6	[სიტყვა, წარმოთქმული გიორგი ერისთავის მიერ მარი ბროსეს საპატივცემულოდ გამართულ ნადიმზე, სოფელ ხიდისთავში, 1848 წლის 30 მარტს]
7	[სიტყვა, წარმოთქმული მარი ბროსეს მიერ მის საპატივცემულოდ გამართულ ნადიმზე, სოფელ ხიდისთავში, 1848 წლის 30 მარტს]
8	[სიტყვა, წარმოთქმული ილია ჭავჭავაძის მიერ ბარონ დე ბაის საპატივცემულოდ გამართულ ნადიმზე, თბილისში, 1899 წლის 24 ოქტომბერს]

დანართი 24. პირველი ლექციები უნივერსიტეტში (გაიპარაშვილი (შემდგ. და რედ.), 2017)	
№	სათაური
1	აკაკი ჩხენკელის სიტყვა
2	პეტრე მელიქიშვილის სიტყვა
3	იოსებ ყიფშიძის სიტყვა
4	სიტყვა თქმული მისი უწმიდესობის კათალიკოზ-პატრიარქის კირიონ II-ის მიერ
5	სიტყვა თქმული გიმნაზიის ეკლესიაში კათალიკოზის შეხვედრაზე
6	ელისაბედ ბაგრატიონ-ორბელიანის სიტყვა

გამომცემლობა „მერიდიანი“ / “Meridiani” Publishers
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ. №47 / Tbilisi, Al. Kazbegi Ave. 47
ელფოსტა / E-mail: meridiani777@gmail.com
ტელ. / Tel: 239-15-22

